श्रीहर्षचरितम्

महाकवि श्रीवाणभट्टविरचितम् ।

बि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्द विद्यासागर भट्टाचार्य्येण

संस्कृतं परिवर्त्तितं प्रकाशितञ्च ।

कलिकातानगरे

सुचारुयन्त्रे

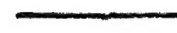
मुद्रितम् ।

इं १८७६

श्रीहर्षचरितम् ।

प्रथमोच्छ्वासः ।

चतुर्मुखमुखाम्भोजवनहंसवधूर्मम ।
मानसे रमतां दीर्घं सर्वशुक्ला सरस्वती।
कथमाख्यायिकाकारा न ते वन्द्याः कवीश्वराः ।
कवीनामगलद्दर्पो नूनं वासवदत्तया ॥
शक्त्येव पाण्डुपुत्राणां गतया कर्णगोचरम् ।
पदबन्धोज्ज्वलोहारिकृतकण्ठक्रमस्थितिः ॥
भट्टारहरिचन्द्रस्य पद्यबन्धो नृपायते ।
अविनाशनमग्राम्य मकरोत्सातवाहनः ॥
विशुद्धजातिभिः कोशं रत्नैरिव सुभाषितैः ।
कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोज्ज्वला ॥
सागरस्य परं पारं कपिसेनेव सेतुना ।
सूत्रधारकृतारम्भै र्नाटकै र्बहुभूमिकैः ॥
सपताकै र्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ।
निसर्गसूरवंशस्य कालिदासस्य सूक्तिषु ॥
प्रीतिर्मधुरसार्द्रासु मञ्जरीष्विव जायते।
आढ्यराजकृतोच्छ्वासैः हृदयस्थैः स्मृतैरपि॥

जिह्वान्तः कृष्यमाणेव न कवित्वे प्रवर्तते ।
तथापि नृपतेर्भक्त्या भीतोनिर्वहणाकुलः ॥
करोम्याख्यायिकाम्भोधौ जिह्वाप्लवनचापलम् ।
सुखप्रबोधललिता सुवर्णघटनोज्ज्वला ॥
शब्दैराख्यायिका भाति शय्येव प्रतिपादुकैः ।
दर्शयन्ती सुखे खेद प्रस्खलन्ती पदे पदे ॥
कथञ्चिन्नीयते शय्यां कथा नववधूरिव ।
जयज्ज्वलत्प्रतापज्वलनप्राकारकृतजगद्रक्षः ॥
सकलप्रणयिमनोरथसिद्धिः श्रीपर्वतोहर्षः ।

एव मनुश्रूयते । पुरा किल भगवान् स्व लोकमधितिष्ठन् परमेष्ठी विकासिनि पद्मविष्टरे समुपविष्टः शुनासीरप्रमुखै र्गीर्वाणैः परिवृतो ब्रह्मोदिताः कथाः कुर्वन्नन्याश्च निरवद्या विद्यागोष्ठीर्भावयत् । कदाचिदासां चक्रे तथासीनश्च तन्त्रिभुवनप्रतीच्यं सर्वे दक्षचाक्षुषप्रभृतयः सप्रजापतयः सर्वे च सप्तर्षिपुरःसरमहामुनयः सिषेविरे । केचिदृचःस्तुतिचतुराः समुदाहरन् । केचिदपचितिभाञ्जि यजूंषि अपठन् । केचित् प्रशंसामालीढा मानिजगुः । अपरे तु विहतकर्मक्रियातन्त्रा-न्मन्त्रान्व्याचचक्षिरे । विद्याविसंवादकृताश्च तत्र तेषा मन्यो-न्यस्य विवादाश्च प्रादुरभूवन् । अथातिरोषणः प्रकृत्या महा-तपा मुनिरत्रे स्तनयस्तारापते र्भ्राता नाम्ना द्वितीयेन मन्द-नाम्ना मुनिना सह कलहायमानः सामगायन्यक्रोधान्धो विस्वर मकरोत् । समर्पेषु शापभयप्रतिपन्नमौनेषु मुनिष्वन्यालाप-लीलया चावधीरयति कमलासम्भवे कुमारीकिञ्चिदुक्तबाल-भावे भूषितनवयौवने वयसि वर्तमाना गृहीतचामरप्रचल-

भुजलता पितामहमुपवीजयन्ती निर्भर्त्सनताड़नजनितरागाभ्यामिव स्वभावारुणाभ्यां पादपल्लवाभ्यामुपास्यमाना शिष्यद्वयेनेव पदक्रममुखरेण नूपुरयुगलेन वाचालितचरणा धर्मनगरतोरणस्तम्भविभ्रमं बिभ्राणा जङ्घाद्वितीयं सलीलमुत्कलहंसकुलकलालापिनि मेखलादाम्नि विन्यस्तवामहस्तकिसलया विद्वन्मानसनिवासलग्नेन गुणकलापेनेवांसावलम्बिना ब्रह्मसूत्रेण पवित्रीकृतकाया भास्वन्मध्यनायकमनेकमुक्तानुयातमपवर्गमार्गमिव हारमुरसा समुद्वहन्ती वदनप्रविष्टं सर्वविद्यावधूचरणालक्तकपाटलेनेव स्फुरता दशनच्छदेन विराजमाना संक्रान्तकमलासनकृष्णाजिनप्रतिबिम्बां मधुरगीताकर्णनावतीर्णशशिहरिणामिव कपोलस्थलीन्दधाना तिर्यक्सावज्ञमुन्नमितैकभ्रूलता श्रोत्रियकं विस्वरश्रवणकलुषितं प्रक्षालयन्तीवापाङ्गनिर्गतेन लोचनांशुजलप्रवाहेणेतरश्रवणेन विकसितसिन्दुवारमञ्जरीजुषा हसितेन प्रकटितविद्यामदा श्रुतिप्रणयिभिः प्रणवैरिव कर्णावतंसमधुकरकुलैरुपास्यमाना सुकरविमलेन प्रज्ञाप्रतानेनांशुकेनाच्छादिततनुलता वाङ्मयमिव दिक्षु दशनज्योत्स्नालोकं विकिरन्ती देवी सरस्वती श्रुत्वा जहास।

दृष्ट्वा तु तां तथा हसन्तीं स मुनिराः पापे! दुर्गृहीतविद्यालवावलेपे! दुर्विदग्धे! मामप्युपहससीत्युक्त्वा शिरःकम्पविशीर्यमाणबन्धविसरैरुन्मीषत्तडित्तन्तुपिङ्गलिम्नो जटासञ्चयस्य रोचिषा सिञ्चन्निव रोषदहनद्रवेण दश दिशः कृतकालसन्निधानामिवान्धकारितललाटाष्टपदामलकमण्डनपत्रभङ्गमकरीकारिकां भ्रूकुटिमावघ्नन्नतिलोहितेन चक्षुषाग्नेश्च रुधिरोपहारमिवाम-

र्षदेवतायै प्रयच्छन्निर्दयदष्टदशनच्छदो दन्तांशुच्छलेन भयपलायमानां वाचमिव विरुन्धन्नंसस्खसिनि शापशासनपटस्येव ग्रथ्नन् ग्रन्थिमन्यया कृष्णाजिनस्य स्वेदप्रतिबिम्बितैः शापभयाच्छरणागतैरिव सुरासुरमुनिभिः प्रतिपन्नसर्वावयवः कोपतरलिताङ्गुलिना करेण प्रसारेलग्ना मच्चरावलिकामिवाक्षमालां विक्षिप्य कामण्डलवेन वारिणा समुपस्पृश्य शापजलं जग्राह।

अत्रान्तरे स्वयम्भुवोऽभ्यासे समुपविष्टा देवी पीयूषफेनपटलपाण्डरं कल्पद्रुमदुकूलवल्कलं वसाना विसतन्तुमयेनांशुकेनोन्नतस्तनमध्यनिबद्धगात्रिका अश्वितपोनिर्जितत्रिभुवनजयपताकाभिरिव तिसृभिर्भस्मत्रिपुण्ड्रराजिभिर्विराजितललाटाजिरास्कन्धावलम्बिना फेनधवलेन तपःप्रभावकुण्डलीकृतेन गङ्गास्रोतसेव योगपट्टकेन विराजितवैलक्ष्येणासव्येन ब्रह्मोत्पत्तिपुण्डरीककमण्डलुङ्करेण कलयन्ती दक्षिणमक्षमालापरिक्षेपं कम्बुनिर्मोकदन्तुरं तर्जनतरलिततर्जनीकं हस्तमुत्क्षिपन्ती आः! पाप! क्रोधोपहत। दुरात्मन्ननात्मज्ञ! ब्रह्मबन्धो। मुनिखेटक। निराकृते। कथमात्मस्खलितविलक्ष! सकलसुरासुरमुनिमनुजवन्दनीयां त्रिभुवनमातरं सरस्वतीं अमुमभिलषसीत्युक्त्वा रोषविमुक्तवेत्रासनैरोङ्कारमुखरमुखैरुत्क्षेपदोलायमानजटाभारभरितशिरोभिः परिकरबन्धभ्रमितकृष्णाजिनच्छायाश्यामायमानदिवसैरमर्षनिश्वासदोलाप्रेङ्खोलितब्रह्मलोकैः सोमरसमिव स्वेदविसरव्याजेन स्रवद्भिरग्निहोत्रपवित्रभस्मस्मेरललाटैः कुशतन्तुचीरचीवरिभिःऋषिभिः प्रहरणीकृतदण्डकमण्डलुमण्डलैर्मूर्तैश्चतुर्भिर्वेदैः रुद्ध हसीमपहाय

सावित्री समुत्तस्थे। ततो मर्षय मर्षय भगवन्नभूमिरेषा शाप-
स्येत्यनुशास्यमानोऽपि तापसैरुपाध्यायस्खलितमेकं क्षमस्वेति
बद्धाञ्जलिपुटै: प्रसाद्यमानोऽपि शिष्यैः पुत्र। मा कृथा स्तपसः
प्रत्यूहमिति निवार्यमाणोऽप्यत्रिणा रोषावेशविवशो दुर्वासा दु-
र्विनीते। व्यपनयामि ते विद्यालवावलेपविशेषजनिता मुन्नति
मधस्तात् गच्छ मर्त्यलोकमित्युक्त्वा तच्छापोदकं विससर्ज। ततः
प्रतिशापदानोद्यतां च सावित्रीं सखि! संहर रोषं असंस्कृतमत-
योऽपि जात्यैव द्विजन्मानो माननीया इत्यभिदधाना सरस्व-
त्येनां न्यवारयत्।

अथ तां तथा शप्तां सरस्वतीं दृष्ट्वा पितामहः कमलो-
त्पत्तिलग्नमृणालसूत्रामिव धवलयज्ञोपवीतिनीं तनुमुद्वह-
न्नुद्गच्छदच्छाङ्गुलीयकमरकतमयूखलताकलापेन त्रिभुवनोप-
द्रवशमनकुशापीडधारिणेव दक्षिणेन करेण निवार्य शाप-
कलकलमतिविमलदीर्घैः भाविकृतयुगारम्भसूत्रपातमिव दिक्षु
विक्षिपन् दशनकिरणैः सरस्वती स्थानमङ्गलपटहेनेव पूरय-
न्नाशाः स्वरेण सधीरमुवाच।

ब्रह्मन्न खलु साधुसेवितोऽयं पन्थाः। येनाऽसि प्रवृत्तः
निहन्तुमेषु पुरस्तादुद्दामप्रहतेन्द्रियवाजिसमुत्थापितं रजः
कलुषयति दृष्टिमनक्षजिताम्। कियद्दूरं वा चक्षुरीक्षते।
विशुद्धया धिया पश्यन्ति कृतबुद्धयः सर्वानसतः सतो वा निस-
र्गविरोधिनी चेयं पयःपावकयोरिव एकत्र धर्मक्रोधयो-
र्वृत्तिः। आलोकमपहाय कथं तमसि निमज्जसि। क्षमा
हि मूलं सर्वतपसाम्। परदोषदर्शनदक्षा दृष्टिरिव कुपिता
न ते बुद्धिरात्मनो दोषान् पश्यति। क्व महातपोभार-

वैषयिकता च पुरोभागित्वम्। अतिरोषणश्चक्षुष्मानपि अन्ध-एवाजनि। नहि खलु कोपकलुषिता विमृशति मतिः कर्तव्य-मकर्तव्यं वा; कुपितस्य हि प्रथमान्धकारिणी भवति विद्या ततो भ्रूकुटीः। आदाविन्द्रियाणि रागः समास्कन्दति चरम चक्षुः। आरम्भे तपो गलति पश्चात् स्वेदसलिलं पूर्वमयशः स्फुरति अनन्तरमधरः। कथञ्च ते विषपादपस्येव लोकविनाशाय वल्क-लानि जातानि। अनुचिता खल्वस्य मुनिवेषस्य हारयष्टिरिव वृत्तमुक्ता चित्तवृत्तिः। शैलूष इव वृथा वहसि कृत्रिमोपशमम्। शून्येन चेतसा कल्पं तपसः स्वल्पमपि न पश्यामि ते कुशलं जातम्। अनेनापि लघिम्नाचार्याप्युपर्येव प्लवसे ज्ञानोदन्वतः। न खल्वेडमूकान्धा एडा जडा वा सर्वे एते महर्षयः रोषदोष-निषेव्ये स्वहृदये निग्राह्ये किमर्थमसि निगृहीतवाननागसं सरस्वतीम्।

एतानि तान्यात्मस्खलितवैलक्ष्याणि। यैर्याति वाच्यताम-विदग्धो जनः। इत्युक्त्वा पुनराह। भद्रे! सरस्वति! मागा विषादम्। एषा त्वामनुयास्यति सावित्री। विनोदयि-ष्यति चास्मद्विरहितां त्वाम्। आत्मजमुखकमलावलोकनाव-धिश्च ते शापोऽयं भविष्यतीत्यभिधाय विसर्जितसुरासुरमुनि-मण्डलः ससम्भ्रमोपहृतनारदस्कन्धविन्यस्तहस्तः समुचिताह्नि-ककरणायोदतिष्ठत्। सरस्वत्यपि शप्ता किञ्चिदधोमुखी कृष्ण-धवलशारां कृष्णाजिनलेखामिव तपसे दृष्टिमुरसि पातयन्ती सुरभिनिश्वासलग्नैः शापाक्षरैरिव षट्चरणचक्रकैराकृष्य-माणा शोकशिथिलहस्ताधोमुखीभूतैर्निर्दिश्यमानमर्त्यलोका-वतरणमार्गेणेव नखमयूखजालकेन नूपुररवव्याहृतैर्भ-

वनकलहंसकुलैर्ब्रह्मलोकवासिमुनिहृदयैरिवानुगम्यमाना सह सावित्र्या गृहमगात् ।

अत्रान्तरे सरस्वत्यवतरणवार्तामिव कथयितु मवततार मध्यलोकमंशुमाली क्रमेण च मन्दायमाने मुकुलितविसिनीविरहव्यसनविपन्नमनसि वासरे मधुमदिरतकामिनीकोपकुटिलकटाक्षलक्ष्यमाण इव क्षेपीयः क्षितिधरशिखरमवतरति तरुणकरकपिलपललोहिते लोकैकचक्षुषि भगवति सवितरि प्रस्तुतमहि व्युषः क्षरत्क्षीरधाराधवलितेष्विवासन्नचन्द्रोदयोद्दामक्षीरोदक्षालितेष्विव दिव्याश्रमोपशल्येष्वपराह्णप्रचारप्रचलिते चामरिणि चामीकरतटताडनरटितरदने रदति सुरस्रवन्तीरोधांसि स्वैरमैरावते प्रस्तुतानेकविद्याधराभिसारिकासहस्रचरणालक्तकरसानुलिप्त इव प्रकटयति पाटलतां तारापथे तारापथप्रस्थितसिद्धदत्तदिनकरास्तमयार्घ्यापवर्जिते रञ्जितककुभि कुसुम्भभासि स्रवति पिनाकिप्रणति मुदितसन्ध्यास्वेद इव रक्तचन्दनद्रवे वन्दारुमुनिवृन्दारकवृन्दवध्यमानसन्ध्याञ्जलिवने ब्रह्मोत्पत्तिकमलसेवासमागतसकलकमलाकर इव राजति ब्रह्मलोके समुच्चारिततृतीयसवनब्रह्मणि ब्रह्मणि ज्वलितवैतानज्वलनज्वालाजटालाजिरेष्वारब्धधर्मसाधनशिबिरनीराजनेष्विव सप्तर्षिमन्दिरेष्वघमर्षणमुषितकिल्बिषगदोल्लाघलघूपतिष्ठमान सन्ध्योपासनासीनतपस्विपङ्क्तिपूतपुलिने प्लवमानपद्मयोनियानहंसदन्तुरोर्मिणि मन्दाकिनीजले जलदेवतापत्ने पत्त्ररथकुलकलत्रान्तःपुरसौधे निजमधुरसामोदिनि मधुव्रतमधुपमुदि मुमुदिषमाणे कुमुदवने दिवसावसानलक्ष्यतामरसमधुरसपीतिमते सुषुप्सति स्व-

दुग्धमृणालकाण्डकण्टककण्डूयनकुण्डलितकन्धरे धुतपक्षराजि-
वीजितराजीवरजसि राजहंसयूथे तटलताकुसुमधूलीधूसरित-
सरिति सिद्धपुरपुरन्ध्रीधम्मिल्लमल्लिकागन्धग्राहिणि साय-
न्तने तनीयसि निद्रानिश्वासनिभे नभस्वति स्वपिति सङ्को-
चदम्बुदुम्बके सरःकोटिसङ्कटकुशेशयकोशकुटीकुटिरशायिनि
षट्चरणचक्रे नृत्तोद्धूतधूर्जटिजटाटविकुटजकुड्मलनिभे नभ-
स्स्थलं स्तबकयति तारागणे गन्ध्यालुवप्रतानश्यामे परिणतताल-
फलत्विषि कालिन्दीदुकूले मेदिनीं निमीलयति नववयसि तमसि
तरुणतरतिमिरपटलपाटनपटीयसि यामिनीकर्णपूरचम्प-
ककलिकाकदम्बके प्रदीपप्रकरे प्रत्नतुहिनकिरणालोकपा-
टले श्यामजनीजनीरमुच्यमानकालिन्दीकुशबालपुलिनायमाने
शातकरवे करयति तिमिरमाणामुखे खलुचिसेचवितविकचकु-
वलयसरसि घनघनकरनिकरकलग्रहाविलेरभूयमाने मानि-
नीमनसीव शर्वरीचिकुरचये चापत्विषि तमसि घटिते भगव-
त्युदयगिरितटनिकरकुहरहरिखरनखमुखनिवहहेतिनिहि-
तनिजहरिणगलगलितरुधिरचयनिचितमिव लोहितं वपु-
रुदयरागमधरमिव विभावरीवध्वा धारयति श्वेतभानौ अच-
लच्युतचन्द्रकान्तजलधाराधौतइव ध्वस्ते ध्वान्ते गोलोकगलि-
तदुग्धविसरवाहिनिदन्तमयमकरमुखमहाप्रणालइव प्रवृत्ते
पूरयितुमपयोनिधिमिन्दुमण्डले स्पष्टे प्रदोषसमये सावित्री
शून्यहृदयामिव किमपि ध्यायन्तीं सख्यां सरस्वतीमवादीत्।

सखि! त्रिभुवनोपदेशदानदक्षायास्ते पुरो जिह्वा जिह्वेति
मे जल्पन्ती, जानास्येव या दुर्वस्था विसंष्ठुला गुणवत्यपि जने
दुर्जनइव निर्दाक्षिण्यः दैवस्य वामा वृत्तयः। क्षणभ-

ङ्गिन्यो नातिक्रमणीयाः। निष्कारणानि कारणकणिकापि मनस्विनो मानसमुद्देजयति महाजनादापवदन्ती। अनवरतनयनजलधारासिच्यमानस्तरुरिव विपल्लवोऽपि सहस्रधा प्ररोहति सुकुमारश्चायं सन्तानः। परमाणवोऽपि मालतीकुसुमानिव म्लानिं मानयन्ति महताञ्चोपरिनिपतन्नणुरपि स्तृणिरिव करिणो क्लेशः कदर्थनायालम्। सहजस्नेहपाशग्रन्थिबन्धनाश्च बान्धवभूता दुस्त्यजा जन्मभूमयः दारयति दारुणः क्रकचपात इव हृदयं संस्तुतजनविरहः। नार्हस्येवं भवितुम्। अभूमिः खल्वसि दुःखक्ष्वेडाङ्कुरप्रभावानाम्।

अपि च। पुराकृते हि कर्मण्यशुभे शुभे वा फलकृतिभूयिष्ठा तरिष्ठते ष्ठतस्य कोवावसरो विविदिषुः शुचाम्। इदन्तु ते त्रिभुवनमङ्गलमङ्गलभूताः कथमिवाननमपवित्रयन्त्यश्रुबिन्दवः। तदलमनया कथया। कथम्भुवो भागमलङ्कर्तुमिच्छसि कस्मिन्नवतितीर्षति पुण्यभाजि प्रदेशे ते हृदयम्। कानि वा तीर्थान्यनुग्रहीतुमभिलषसि केषु वारण्येषु तपोधनधामसु तपस्यन्ती स्थातुमभिवाञ्छसि। सज्जोऽयमनुसरणचतुरः सहपांसुक्रीडापरिचयपेशलः प्रेयान् सखीजनः। क्षितिचितितलावतरणसङ्कल्पाऽनन्यशरणाद्य प्रभृति प्रपद्यस्व मनसा वचसा क्रियया च सर्वविद्याविधातारं धातारं स्वश्रेयसाय स्वचरणरजःपवित्रितत्रिदशासुरमौलिं सुधासूतिकलिका कल्पिताऽवतंसकं देवं त्रिभुवनगुरुं त्र्यम्बकमम्बिकापतिम्। अल्पीयसैव कालेन स ते शोकविरतिं करिष्यतीत्येव। मुक्ताफलधवललोचनजललवा सरस्वती प्रत्यवादीत्। सखि ! त्वया सह

विचरन्त्या न मे काचिदपि पीडामुत्पादयिष्यति। ब्रह्मलोकविरहः शापशोको वा केवलं कमलासनसेवासुखमार्द्रयति मे हृदयम्। अपि च त्वमेव वेत्सि भुवि धर्मसाधनानि सर्वयोगयोग्यानि स्थातुं स्थानानीत्यभिधाय विरराम।

रथारथा कोपनीयमानप्रजागरा चोन्मीलितलोचनैव तां निशामनयत्। अपरेद्युरुदिते त्रिभुवनशिखरे तुरङ्गमुखखण्डखण्डायित खरखलीनकर्पणक्षतक्षरत्क्षतजेनेव पाटलितवपुषि उदयाचलशिखरचूडामणौ जरत्क्रमवाकचूडारुणोऽरुणपुरःसरे विरोचने रोचमाने नातिदूरवर्तिपितामहविमानहंसपालः पर्यटन् परवक्त्रमुच्चैरगायत्॥

तरलयसि दृशं किमुत्सुकामकलुष मानवासलालिते।
अवतर कलहंसि! वापिकां पुनरपि यास्यसि पङ्कजालयम्॥

एतत् श्रुत्वा सरस्वत्यप्यचिन्तयत्। अहमिवानेन पर्यनुयुक्ता भवनमानयामि मुनेर्वचनम्। इत्युत्थाय कृतक्षितितलावतरणसङ्कल्पा परित्यज्य वियोगविप्लवं सपरिजनं ज्ञातिवर्गमपरिगणय्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य चतुर्मुखं कथमप्यनुनयन्ती निवर्तितानुयायिव्रतीव्राता ब्रह्मलोकतः सावित्रीद्वितीया निर्जगाम।

ततः क्रमेण श्रुतपदप्रवृत्तां धर्मधेनुमिवाधीधायमानधवलपयोधरासुदरध्वनिमन्त्रकान्तक्रमौलिमालती मालिकामालीयमान बालखिल्यसङ्घरोधः समभ्यती धौततारवत्वगुत्तरं गलगलिततारकान्तापसवितीर्णतिलोदकपुलिनामाप्लावनपूतपितामहपातितपिष्टपिण्डपाण्डरितपारां पर्यन्तसुखसुप्तसप्तर्षिकुशशयनसूचितसूर्यग्रहणसूतकोपवासामाचमनशुचि-

शचीपतिमुच्यमानशिवार्चनकुसुमसारां शिवपुरपतितनिर्माल्यमन्दारदामकामनादरदारितमन्दरदरिद्रपदमनेकनाकनायकनिकायकामिनीकुचकलशलुलितविग्रहाम् गृहग्रावस्खलितमुखरवङ्कस्रोतसं सुषुम्नास्रुतशशिसुधाशीकरस्तवकतारकिततीरां भीषणाग्निकार्यधूमधूसरितसैकतां सिद्धविरचितवालुकालिङ्गलङ्घनत्रासविद्रुतविद्याधरां निर्मोकपट्टिकामिव गगनोरगस्य लीलाललाटिकामिव त्रिविष्टपस्य विक्रयवीथीमिव पुण्यपण्यसञ्चयस्य दत्तार्गलामिव नरकनगरस्यांशुकोष्णीषपट्टिकामिव सुमेरोर्दुकूलकदलिकामिव मेखलां कुञ्जरस्य पद्धतिमिवापवर्गस्य नेमिमिव कृतयुगचक्रस्य सप्तसागरमहर्षिं मन्दाकिनीमनुसरन्ती मर्त्यलोकमवातरत् ।

अपश्यच्चैवाम्बरस्यैव हारमिव वरुणस्यातपत्रनिकरमिव चन्द्राचलस्य शशिमणिनिष्यन्दमिव विन्ध्यस्य कर्पूरद्रुमद्रवप्रवाहमिव दण्डकारण्यस्य लावण्यरसप्रस्रवणमिव दिशां स्फटिकशिलापट्टशयनमिवाम्बरश्रियः स्वच्छशिशिरवासपूर्णं भगवतः पितामहस्यापत्यं हिरण्यबाहुनामानं महानदं यंजनाः शोणइति कथयन्ती दृष्ट्वा च तदीयरामणीयकभूतहृदया तस्यैव तीरवासमरोचयत् उवाच च सावित्रीम् सखि ! मधुरमयूरविरुतयः कुसुमपांसुपटलसिकतास्तिलतरुलताः पुष्पपरिमलमत्तमधुपश्रेणीवीणारणितरमणीया रणन्ति मां मन्दाकिनीद्युतेरस्य महानदस्योपकण्ठभूमयः पक्षपाति च मे मनः स्थातुमत्रैवेति । अभिनन्दितवचना च तथेति तया पश्चिमे तीरे वासमरोचत् । एकस्मिंश्च शिलातलसनाथे तरुलतामण्डपे गृहबुद्धिं बबन्ध । तत्र च वि-

श्रान्तापि नातिचिरादुत्थाय सावित्र्या सार्द्धमुच्चिताचैन-कुसुमा वसतौ पुलिनपृष्ठप्रतिष्ठापितशिवलिङ्गा भक्त्या परमया पञ्चब्रह्मपुरःसरां सम्यक् मुद्रां बबन्ध। विहित-परिकरा च अविगीतगर्हामवनिपवनगगनतपनतुहिन-किरणदहनसलिलयजमानमयीरत्वमष्टावपि मूर्त्तौ र्ध्याय-न्ती लतयोपनतेन फलमूलादिना अमृतरसमप्यतिशय-यिषमाणेन तेन च स्वादुना शिशिरेण शोणवारिणा शरीरस्थितिमकरोत्। अतिवाहितदिवसा च तस्मिन्नेव लतामण्डपे शिलातले कल्पितपल्लवशयना सुष्वाप। अन्येद्यु-रनेनैव नक्तन्दिवमत्यवाहयत्। एवमतिक्रामति काले गच्छ-त्सु दिवसेषु कदाचिद्यामनात्रमिव गते रवौ दूतरस्यान्दिशि प्रतिशब्द[illegible]रितगह्वरं गम्भीरतर तुरङ्गमह्रेषितोद्यममस्य-णोत्। उपजातकुतूहला च निर्गत्य लतामण्डपाद्विलोकयन्ती विकचकेतकगर्भपत्रपाण्डरं रजःसङ्घातन्नातिदवीयसि प्र-देशे संमुखमापन्नमपश्यत्। क्रमेण च सामीप्योपजायमा-नाभिव्यक्तिनि तस्मिन्नेव महति रजसि शफरोदरधूसरे पयसि मकरचक्रमिव प्लवमानं पुरः प्रधावमानेन प्रलम्बकुटिलकच-पल्लवघटितललाटचूलिकेन धवलदन्तपत्रद्युतिहसितकपोल-भित्तिना पिनद्धकृष्णागुरुपङ्कच्छुरणकषायकञ्चुकेनोत्तरीय-कृतशिरोवेष्टनेन वामप्रकोष्ठनिविष्टहाटककटकेन द्विगुणप-ट्टिकागाढग्रन्थिग्रथितासिधेनुना सततव्यायामकृशकर्कशशरी-रेण वनहरिणयूथेनेव मुहुर्मुहुरुड्डियमाणेन लङ्घित-सर्वविषमावटतटविटपेन कोणपाणिना कृपाणपाणिना च सेवागृहीतविविधवनकुसुमफलमूलेन चलचल याहि यह्नप-

सर्पापसर्प पुरः प्रयच्छ पन्थानमिति अनवरतकृतकलकलेन युवप्रायेण सहस्रमात्रेण पदातिजनेन सनाथमश्ववृन्दं ददर्श।

मध्ये च तस्य सार्द्धचन्द्रेण मुक्ताफलजालिना विविधरत्नखण्डखचितेन शङ्खक्षीरफेनपिण्डपाण्डुरेण क्षीरोदेनेव स्वयं लक्ष्मीं दातुमागतेन गगनगतेनातपत्रेण कृतच्छायमच्छाच्छेनाभरणदीधितीनां निवहेन दिशामिव दर्शनानुरागलग्नेन चक्रवालेनानुगम्यमानमानितम्बावलम्बिन्या मालत्याः शेखरस्रजः सकलभुवनविजयार्जितया रूपपताकयैव विराजमानम् समुत्सर्पिभिः शिखण्डकपद्मरागमणेररुणैरंशुजालैरदृश्यमानवनदेवताविधृतैर्बालपल्लवैरिव प्रमृज्यमानमार्गरेणुमरुणवपुषं वकुलमुण्डमालामण्डनमनोहारिणा कुटिलकुन्तलस्तवमालिना मौलिना निमीलितातपमापिबन्तमिव दिवसं पशुपतिमुकुटस्थगाङ्ग द्वितीयशकलघटितस्येव सहजलक्ष्मीसमालिङ्गितस्य ललाटपट्टस्य मनःशिलापङ्कपिङ्गलेन लावण्येनेव लिम्पन्तमिवान्तरीक्षं हि नवयौवनावष्टम्भरागस्य दृष्टिपातत्वगीकृतत्रिभुवनस्य चक्षुषः प्रथिम्ना विकचकुवलयकुमुदकमलसरःसहस्रसञ्छादितदशदिशं शरत्समयरूम्भमिव प्रवर्तयतायतनयनदीर्घसीमन्तसेतुबन्धनललाटपट्टिकाशशिमणिशिलातलगलितेन कान्तिसलिलस्रोतसेव द्राघीयसा घोणावंशेन विराजमानमतिसुरभिसहकारतरु कालकर्पूरलवङ्गपारिजातपरिमललुब्धमत्तमधुकरकोलाहलमुखरितेन मुखेन सनन्दनवनं वसन्तमिव वसन्तमासनसुसुहृत्परिहासस्म्भाषणेन

[२]

उत्तानमुग्धमुग्धहसितैर्दशनज्योत्स्नास्नपितमिन्दुमुखैः पुनर्न-
भसि सञ्चारिणश्चन्द्रलोकमिव कल्पयन्तं कदम्बमुकुलस्थूल-
मुक्ताफलयुगलमध्याध्यासितमरकतस्य त्रिकण्टककर्णाभरणस्य
प्रेङ्खतः प्रभया समुत्सर्पन्त्या सकुसुमहरितकुन्तपल्लवकर्णा-
वतंसकृत्यमिवोपकल्प्यमानमामोदिमृगमदपङ्कलिखितमकर-
मुखपत्रभङ्गभास्वरं भुजयुगलमुद्दाममकराक्रान्तशिखरमिव म-
करकेतुकेतुदण्डद्वयं दधानं धवलब्रह्मसूत्रसीमन्तितं सागर-
मथनभ्रमभ्रमद्गङ्गास्रोतः सदानितमिव मन्दरन्देहमुद्वहन्तं
कर्पूरक्षोदमुष्टिच्छुरणपांशुलेन युवतिजनकुचचक्रवाकमिथुन-
विपुलपुलिनेन नारस्थलेन स्थूलभुजाधामपुञ्जीकृत पुनर्वि-
स्तारयन्तमिव दिक्चक्रं पुरस्तादीषदिवाधोनाभिनिहितैककोणा-
णकमनीयेन पृष्ठतः कक्ष्याधिक्षिप्तपल्लवेनोभयावतंसवलनप्रक-
टितोरुविभागेन हारितहरितेन निविडनिविडिताधरवा-
ससा विभक्ततनुतरमध्यभागमनवरतश्रमोपचितमांसबन्धवि-
कटकरमुखमग्नं जानुभ्यां विशालवक्षःस्थलोपलवेदिकोत्तम्भन-
शिलास्तम्भाभ्यां चारुचन्दनस्थासकस्थूलतरकान्तिश्यामूरुदण्डा-
भ्यामपहसन्तमिवैरावतकरायाममतिभरभरितोरुभागभारवह-
नखेदेनेव तनुतरं जङ्घाकाण्डं वहन्तं कल्पपादपपल्लवपाटल-
स्योभयपार्श्वविलम्बिनः पदद्वयस्य दोलायमानैर्नखमयूख-
जालकैरश्वखण्डनचामरमालामिव रचयन्तमभिमुखमुच्चैरुदञ्च-
द्भिरतिचिरमुपरिविश्राम्यद्भिरिव वल्गनविकटं पतद्भिः
खुरैः खण्डितभुवि प्रतिक्षणं दशनग्रहविमुक्तखणखणायित-
खलीने दीर्घघोणालीनलालिके ललाटपट्टिकालुलितचामीकर-
चक्रे सिन्धुजन्मप्रातकुम्भादानशोभिनि मनोरंहसि गोलाङ्गूलक-

पीतकान्तिरोमणि नीलसिन्दुवारवर्णे वाजिनि समारूढमुभयत्र पर्य्याणपट्टाश्लिष्टहस्ताभ्यामासन्नपरिचारिकाभ्यां दोधूयमान-धवलचञ्चरीकायुगलमग्रतः पठतो वन्दिजनस्य सुभाषितसुत्क-ण्टकितकपोलफलकेन लग्नोत्पलकेसरशकलेनेव मुखशशिना-भावयन्त मनङ्गयुगावतारमिव दर्शयन्त चन्द्रमयीमिव सृष्टि-मुत्पादयन्तं विलासमयमिव जीवलोकं जनयन्तम् अनुराग-मयमिव सर्गान्तरमानयन्तं शृङ्गारमयमिव दिवसमापादयन्तं रागराज्यमिव प्रवर्त्तयन्तमाकर्षाञ्जनमिव चक्षुषोर्वशीकरण-मन्त्रमिव मनसः स्वस्थावेशचूर्णमिवेन्द्रियाणां सन्तोषमिव कौ-तुकस्य सिद्धियोगमिव सौभाग्यस्य पुनर्जन्मदिवसमिव मन्मथस्य रसायनमिव यौवनस्यैकराज्यमिव रामणीयकस्य कीर्त्तिस्तम्भ-मिव रूपस्य कुलकोशमिव लावण्यस्य पुण्यकर्मपरिणाममिव संसारस्य प्रथमाङ्कुरमिव कान्तेः सर्गाभ्यासफलमिव प्रजापतेः प्रतापमिव विभ्रमस्य यशसः प्रवाहमिव वैदग्ध्यस्याष्टादशवर्ष-देशीयं कञ्चिद्युवानमद्राक्षीत् ।

पार्श्वे च तस्य द्वितीयं ससक्ततुरगं परं प्रांशुमुत्तप्ततपनी-यस्तम्भावदातम् परिणतवयसमपि व्यायामवलीयसन्नीचनख-श्मश्रुकेशमशुक्ति खलतिमिषत् तुन्दिलमनुल्बणोदारवेषतया जरामपि विनयमिव शिक्षयन्तम्, गुणानामपि गौरवमिवापा-दयन्तम्, महानुभावतामपि शिष्यतामिव जनयन्तमाचार्य्य-स्याप्याचार्य्यमिव कुर्व्वाणं वलक्षवारवाणधारिणं लसत्तनुदु-कूलपट्टिकापरिश्लिष्टमौलिं पुरुषम् ।

अथ स युवा पुरोयायिनां यथा दर्शनं प्रतिनिवृत्त्य विस्मयमानमनसां कथयतां पदातीनां सकाशादुपलभ्य-

दिव्याकृतिनत्कन्यकायुगलमुपजातकुतूहलः पृष्ठगंतुरगो दि-ङ्मुखं लतामण्डपोद्देशमाजगाम। दूरादेव तुरगादवततार। निवारितपरिजनश्च तेन द्वितीयेन साधुना सह चरणाभ्यां सविनयमुपससर्प। कृतोपसङ्ग्रहणौ च तौ सावित्री समं सर-स्वत्या किसलयासनदानादिना कुसुमफलार्घ्यविधानेन वन-वासोचितेनातिथ्येन यथाक्रममुपजग्राह अनुकूलयाञ्चकार। आसीनयोश्च तयोरासीना नातिचिरमिव स्थित्वा तद्द्वितीयं प्रवयसमुद्दिश्याब्रवीत् आर्य्य। सहजलज्जाघनस्य प्रमदाजनस्य प्रथमाभिभाषणं शालीनता। विशेषतो वनमृगीमुग्धस्य कु-मारीजनस्य, केवलमियमालोकनकृतार्थाय चक्षुषे स्पृहयन्ती प्रेरयत्युदन्तश्रवणकुतूहलिनी श्रोत्रवृत्तिः। प्रथमदर्शने चो-पायनमिवोपजनयति सज्जनः प्रणयम्। अप्रगल्भमपि जनं प्रभवता प्रश्रयेणार्पितं मनोमध्विव वाचालयति। अयत्नेनै-वातिनम्रे साधौ धनुषीव गुणाः पराङ्कोटिमारोहति विस्रम्भः। जनयन्ति च विस्मयमतिधीरधियामप्यदृष्टपूर्वा जगति दृश्य-मानाः सुकृतस्यातिशयाः। यतस्त्रिभुवनाभिभावि रूपमिदमस्य महानुभावस्य कुमारस्य। सौजन्यपरतन्त्रा चेयं देवतानां बुध-स्यातिभद्रता कारयति कथान्तौ। ननु युवतिजनसहोत्था तर-लता। तत्कथय यातागतेनापुण्यभाक् कतमोविक्रमजृम्भि-तविरह व्यथया शून्यतान्नीतोदेशः। क वागन्तव्यं कोवायमप-हृतहरकुङ्कारहुङ्कारोऽपर इवानन्यजो युवा। किं नाम्नो-वास्य समृद्धतपसः पितुरयमस्तवर्षो कौस्तुभमणिरिव हरेर्हृ-दयमाह्लादयति। का वास्य त्रिभुवननमस्या प्रभातसन्ध्येव महत स्तेजसो जननी जननी। कानि वास्य पुण्यभाञ्जि भज-

न्याख्यामक्षराणि। आर्य्य! परिज्ञानेऽप्ययमेव क्रमः कौतुका-नुरोधिनी हृदयस्य। इत्युक्तवत्यां च तस्यामसौ प्रकटितप्रश्रयः प्रत्यवादीत्।

आयुष्मति! सतामभिष्वङ्गवदताकुलविद्या न केवलमाननं हृदयमपि ते चन्द्रमयमिव सुधाकरशीतलैराह्लादयति वचोभिः। सौजन्यजन्मभूमयो भूयसा शुभेन कर्म्मणा शिल्पकला इव भवादृश्यो दृश्यन्ते। दूरे तावदन्योन्यस्यालापाः अभिजातैः सह दृश्योपमश्रीभृता महतीं तुष्टिमारोपयन्ति। श्रूयतामेष खलु भूषणं भार्गववंशस्य भगवतो भूर्भुवःस्वस्त्रितयतिलकस्याद्भुतप्रभावस्तम्भितजम्भारिभुजस्तम्भस्य सुरासुरमुकुटमणिशिलातलशयनदुर्ललितपादपङ्कजस्य निजनिजःप्रसरश्रुष्टपुलोमस्य वनस्य बहिर्वर्तिजीवितं दधीचो नाम तनयः। जननी चास्य जितजगतोऽनेकपार्थिवसहस्रानुयातस्य शर्य्यातस्य सुता राजपुत्री त्रिभुवनकन्यारत्नं सुकन्यका नाम। तां खलु देवीं त्रिमूर्त्तिं विदित्वा वैजनने मासि प्रसवाय पिता पत्युः पार्श्वात् स्वगृहमानाययत्। असूत च तत्र सा देवी दीर्घायुषमेनम्। अनेहसावर्धत च तत्रैवायमानन्दितज्ञातिवर्गो बालस्तारकाराज इव राजीवलोचनो राजगृहे भर्तृगृहं गच्छन्त्यामपि मातरि नासेचनकदर्शनमिममासुश्चन्मातामहो मनोविनोदनमपारम्। अशिक्षत चायं तस्मिन्नेव सर्वा विद्याः सकलाः कलाश्च कालेनोपारूढयौवनमालोक्याद्भिवासावप्यनुभवतु सुखकमलावलोकानन्दमस्येति मातामहः। कथं कथमप्येन पितुरन्तिकमधुना व्यसर्जयत्। मामपि तस्यैव देवस्य सुगृहीतनाम्नः शर्य्यातस्य

राज्ञ आज्ञाकारिणं विकुक्षिनामानं भृत्यपरमाणुमवधारयतु भवती।

पितुः पादमूलमायान्तं मया सह सरभुखमकरोत् स्वामी। तद्धि नः कुलक्रमागतं राजकुलम्। उत्तमानां चिरन्तनतां जनयत्यनुजीविन्यपि जने कियन्मात्रमिव सन्दानम्। अक्षीणः खलु दाक्षिण्ये शोकोमहताम्। इतश्च गव्यूतिमात्र एव पारे शोणानान्तस्य भगवतश्यवनस्य स्वनाम्ना नियमितच्यवनन्नाम चैत्ररथकल्पं काननं निवासः। तदवधिरेव नीयात्रा। यदि वीम्टहीतक्षणदाक्षिण्यमनवहेलं वा हृदयमस्माकमुपरिभूमिर्वा प्रसादानामयञ्जनः श्रवणार्हो वा ततो न विमाननीयोयत्नः प्रथमप्रणयः कुतूहलिनो हृदयस्य। वयमपि शुश्रूषवो प्रथमहत्तान्तमायुष्मत्योः। नेयमाकृतिर्दिव्यतां व्यभिचरति। गोत्रनामनी श्रोतुमभिलषति नो हृदयम्। तत्कथयकतमो वंशः स्पृहणीयतान्नीतस्तत्रभवत्या जन्मना?। का चेयं मातृभवती भवत्याः समवाय इव विरोधिनां पदार्थानाम्। तथा हि सन्निहितबालान्धकारा भास्वन्मूर्त्तिश्च। पुण्डरीकमुखी हरिणलोचना च। बालातपप्रभाधरा कुमुदहासिनी च। समदहंसस्वना समुन्नतपयोधरा च। कमलकोमलकरा हिमगिरिशिलापृथुनितम्बा च। करभोरूर्विलम्बितगामिनीच। असुक्तकुमारभावा स्निग्धतारका चेति।

सात्ववादीत् आर्य! श्रोष्यसि कालेन भूयसोदिवसानत्र स्थातुमभिलषति नो हृदयमल्पीयश्चायमध्वनः परिचय एव प्रकटीकरिष्यति। आर्येण न विस्मरणीयो ऽयमनुपङ्गदृष्टोजनः इत्यभिधाय तूष्णीमभूत्। दधीचस्तु नवामम्भोभारभासामम्भो-

धरध्वाननिभया भारत्या नर्तयन्निव वनलताभवनभाजो भुजग-भुजः सधीरमुवाच। आर्ये। करिष्यति प्रसादमाराध्यमानं पश्चा-मस्तातम्। उत्तिष्ठ व्रजाम इति। तथेति तेन चाभ्यनुज्ञातः शनैरुत्थाय कृतनमस्कृतिरुच्चचाल।

तुरगाधिरूढं तमायान्तं सरस्वती सुचिरमुत्तम्भित-पक्ष्मणा निश्चलतारकेण लिखितेनेव चक्षुषा व्यलोकयत्। उत्तीर्य शोणमचिरेणैव कालेन दधीचः चतुराश्रमपदं जगाम।

गते च तस्मिन् सा तामेव दिशं विलोकयन्ती सुचि-रमतिष्ठत्। क्षुधा दिवसं जहार। दिवसमथ मुहूर्त्तमिव स्मृत्वा स्मृत्वातुलय्य तां रूपसम्पदं पुनः पुनर्व्यस्मयतास्या हृदयम्। भूयोऽपि चक्षुराचकाङ्क्षे तद्दर्शनम्। अवशेन के-नाप्यनीयत तामेव दिशं दृष्टिः। अप्रहितमपि मनस्तेनैव सार्द्ध-मगात्। अजायत च नवपल्लव इव लतायाः कुतोऽप्यनुरागश्चे-तसि। सालसेव शून्येव सनिद्रेव दिवसमनयत्। अस्तमुपा-याति च प्रत्यक्पर्यस्तमण्डले लाङ्गलिकस्तबकसदृशत्विषि कमलि-नीकामुके करीरः शिरःशोणशोचिषे सावित्रे त्रयीमये-तेजसि तरुणतरतमालश्यामले मलिनयति व्योमव्यापिनि ति-मिरसञ्चये समचरत्। सिद्धसुन्दरीनूपुररवानुसारिणि मन्द-मन्दाकिनीहंसइव समुत्सर्पति शशिनिगगनतलङ्कृतसन्ध्या-प्रणामा निशामुखएव निपत्य विमुक्ताङ्गी पल्लवशयने तस्थौ। सावित्र्यपि कृत्वा यथाक्रियमाणं सायन्तनक्रिया-कलापं समुचिते शयनकाले किसलयशयनमभजत। जा-तनिद्रा च सुष्वाप। इतरा तु मुहुर्मुहुरङ्गवलनैर्विलुलित-

किसलयशयनीया निमीलितनयनापि नालभत निद्राम्। अचिन्तयच्च मर्त्यलोकः खलु सर्वलोकानामुपरि यस्मिन्नेवंविधानि त्रिभुवनभूषणानि भवन्ति सकलगुणग्रामगुरूणि रत्नानि। तथाहि। तस्य मुखलावण्यबिन्दुरिन्दुः। तस्य चक्षुषोर्विक्षेपाः कुमुदकुवलयकमलाकराः। तस्य चाधरमणेर्दीधितयो विकसितबन्धूकवनराजयः। तस्य चाङ्गस्य परिभोगकरणमनङ्गः। अहो पुण्यभाञ्जि तानि चक्षूंषि चेतांसि वा यौवनानि वा स्त्रैणानि एषामसावविषयः। दर्शयता च तमन्यजन्मनि कृतेन मे फलितं धर्मेण का प्रतिपत्तिरिदानीम्। इति चिन्तयन्त्येव कथं कथमपि समुपजातनिद्रालवमशेत। सुप्तापि तमेव दीर्घलोचनं स्वप्ने ददर्श। स्वप्नादहनि द्वितीयदर्शनाच्च कर्णाकृष्टकार्मुकेण मनसिजेन निर्दयमताड्यत। प्रतिबुद्धा च मदनेन मदनशराहताया इव वार्तामिवोपलब्धुं रतिरागाम। तथाहि।

ततः प्रभृति कुसुमधूलिधवलाभिर्लताभिरताडितापि वेदनामधत्त। मन्दमारुतविधूतैः कुसुमरजोभिरदूषितलोचनाप्यश्रुजलं मुमोच। हंसपक्षतालवृन्तचयविधूतैः शोणाशीकरैरसिक्ताप्यार्द्रतिमगमत्। प्रेङ्खत्कादम्बमिथुनाभिरनुढाप्यघूर्णितवनकमलिनीकल्लोलदोलाभिर्विघटमाना चक्रवाकयुगलविश्लिष्टैरस्पृष्टापि श्यामतामाततान। विरहनिश्वासधूमैः पुष्पधूलीधूसरैरदष्टापि व्याचेष्टत मधुकरगणैः। अथ गणराचापगमे निवर्तमानास्तेनैव पथा तं देशमागत्य निवारितपरिजनः छत्रधारद्वितीयो विकुक्षिरुड्ढौके। सरस्वती तु तं दूरादेव सम्मुखमापतन्तं दृष्ट्वा ससम्भ्रममुत्थाय वनस्रगीवोद्ग्रीवा

विलोकयन्ती मार्गपरिश्रान्तं स्नपयन्तीव धवलितदशदिशा दृशा कृतासनपरिग्रहन्तं सा सावित्री पप्रच्छ। आर्य! कच्चित् कुशली कुमार इति ? सोऽब्रवीत् आयुष्मति! कुशली। स्मरति च भवत्योः। केवलमस्मिन् दिवसेषु तनीयसीमिव तनुं विभर्ति। अविज्ञायमाननिमित्ताञ्च शून्यतामिव धत्ते। अयि! कल्यमागमिष्यत्येव मालतीतिनाम्ना वरवर्णिनी वार्त्तां वो विज्ञापयितुम्। उच्छ्वसितं हि सा कुमारस्येति। तच्छ्रुत्वा पुनरपि सावित्री समभ्यभाषत। अतिमहानुभावः खलु कुमारः येनैवमविज्ञायमाने क्षणदृष्टेऽपि जने परिचयमाबध्नाति तस्य च गच्छतो यदृच्छया कथमप्यंशुकमिव मार्गलतायां मुहूर्त्तमस्मासु मनः समासक्तमासीत्।

अशून्यं हि सौजन्यमाभिजात्येन च स्वामिनः। अलसः खलु लोकः। यदेवं सुलभसौहार्दानि येन केनचिन्न क्रीतानि महतां मनांसि। सोऽयमौदार्य्यातिशयः कोऽपि महात्मनामितरजनदुर्लभः येनोपकरणीकुर्वन्ति त्रिभुवनमिति। विकुक्षिस्तु उच्चावचैरालापैः सुचिरमिव स्थित्वा यथाभिलषितं देशमासीत्।

अथापरेद्युरुद्यद्द्युमणावुद्दामद्युतावभिद्रुततारके तिरस्कृतासिततामरसविकासव्यसनिनि सहस्रभानौ शोणमुत्तीर्य्यायाति तरलदेहप्रभावितानच्छलेनात्यच्छमसकलमिव शोणसलिलमानयति स्फुटितातिमुक्तकुसुमत्विषि स्तबकसटालेपहतिमृगपताविव गौरीतुरङ्गमे स्थितसलिलसुरोवद्वारोपितस्य तिर्य्यगुत्कण्ठिततुरगकण्ठायमाननूपुरयुगलपरिणतस्यातिबहलेन पिण्डालक्तकरसेन पल्लवितस्य कुङ्कुमपिञ्जरितपृष्ठस्य चरणयुगलस्य प्रसरद्भिरतिलोहितैः प्रभाप्रवहैरुभयतस्ताडन-

दोहदलोभागतानि किसलयितानि रक्ताशोकवनानीवाकर्ष-
न्ति सकलजीवलोकहृदयहठहरणाघोषणयेव रशनया शिञ्जान-
जघनस्थलाधौतधवलेनेव निर्मितेव निर्मोकलघुतरेण आप्रप-
दीनेन कञ्चुकेन तिरोहितताललताकञ्चुकान्तरदृश्यमानैराश्या-
नचन्दनधवलैरवयवैः स्वच्छसलिलाभ्यन्तरविभाव्यमानमृणाल-
काण्डेव सरसीकुसुम्भरागपाटलं पुलकबन्धचित्रं चाण्डातकम-
न्तर्वैटं स्फाटिकभूमिरिव रत्ननिधानमादधाना जघनस्थलेन
हारेण मत्तकीफलानि स्थूलमुक्ताफलेन स्फुरिता स्थूल
ग्रहगणशाराशारदीव श्वेतजलधरपटलावृता कुचपूर्णकल-
शयोरुपरि रत्नप्रालम्बमालिकामरुणहरितकिरणकिस-
लयिनीम् कस्यापि पुण्यवतो हृदयगृहप्रवेशवन्दनमालि-
कामिव बद्धां धारयन्तीं प्रकोष्ठनिविष्टस्यैकैकस्य प्रवाल-
कटकस्य मरकतवेदिकासनाथस्य भङ्ग्यारुणीकृतदिगन्त-
राभिर्मयूखसंहतिभिः स्थूलकमलिनीभिरिव लक्ष्मीशङ्कया-
नुगम्यमाना बहलताम्बूलरागकालिकान्धकारिणाधरपदेन
मुखशशिनिपीतं ससन्ध्यारागं तिमिरमिव वमन्ती विक-
चनयनकुवलयवनकुतूहलनिलीनयालिकुलसंहत्या नीलांशु-
कजालकयेव निरुद्धार्धवदना नीलिरागविहितनीलिम्ना शि-
खिगलहारिणा वामश्रवणाश्रयिणा दन्तपत्त्रेण कालमेघप-
ल्लवेन विद्युदिव विद्योतमाना बकुलफलानुकारिणीभिस्त्रिभि
र्मुक्ताभिः कल्पितेन बालिकायुगलेनायोमुखालोकजलवर्षिणा
सिञ्चन्तीवातिकोमले भुजलते दक्षिणकर्णावतंसितया केतकी-
गर्भपत्त्राग्रलेखया रजनीकरजिह्वालेखयेव लावण्यलोभेन
लिह्यमानकपोलतलातमात्रशालिना मृगमदामोदनिष्य-

न्दिना तिलकबिन्दुना मुद्रितमिव मनोभवसर्वस्वं मुद्वहन्ती मुखं ललाटरङ्गग्रामकस्य सीमन्तचुम्बिनश्चटुलललन्तिकामणेरुदञ्चता पञ्चलेनांशुकेन कृतशिरोऽवगुण्ठना पृष्ठतः प्रेङ्खदनारतसंयमनशिथिलचूडिकाबन्धा नीलचामरावचूडिनी चूडामणिमकरिकासनाथेव मकरकेतुकेतुपताकाकुलदेवतेव चन्द्रमसः पुनः सञ्जीवनौषधीरिव पुष्पधन्वनो वेलेव रागसागरस्य ज्योत्स्नेव यौवनचन्द्रोदयस्य महानदीव रतिरसामृतस्य कुसुमोद्गतिरिव सुरतरोर्बाल्यविद्येव वैदग्ध्यस्य कौमुदीव कान्तेर्धृतिरिव धैर्य्यस्य गुरुशालेव गौरवस्य बीजभूमिरिव विनयानां गोष्ठीव गुणाना मनस्वितेव महानुभावतायाः स्तृप्तिरिव तारुण्यस्य कुवलयदलदामदीर्घलोचनया पाटलाधरदलया कुन्दकुटजस्फुटदशनया शिरीषमालासुकुमारभुजयुगलया वकुलसुरभिनिश्वासया चम्पकदलावदातया कुसुममय्येव ताम्बूलकरङ्कवाहिन्या महाप्रमाणाश्वतराधिरूढयानुगम्यमाना कतिपयपरिजनपरिकरा मालती समदृश्यत ।

दूरादेव दधीचप्रेम्णा सरस्वत्या तुलितेव मनोरथेनाकृष्टेव कुतूहलेन प्रत्युद्गतेवोत्कण्ठयान्तःप्रवेशितेव हृदयेन स्नपितेवानन्दाश्रुभिर्विलिप्तेव स्मितेन विजितेवोच्छ्वसितैराच्छादितेव चक्षुषाभ्यर्चितेव वदनपुण्डरीकेण सखीकृतेवाशया समीपमुपययौ अवतीर्य्य च तुरङ्गमाद्दूरावनतेन मूर्द्ध्ना प्रणाममकरोत् ।

आलिङ्गिता च ताभ्यां सविनय मुपाविशत् । सप्रश्रय भाषिता च पुण्यभाजमात्मानममन्यत अकथयच्च दधीच सन्दिष्टं शिरसि निहितेनाञ्जलिना नमस्कारम् अस्त्राद्वाकारातः

प्रभृत्ययाम्यतया तैस्तैरतिपेशलैरालापैः सावित्रीसरस्वत्यो र्मनसि क्रमेण चानीते मध्यन्दिनसमये शोणमवतीर्णायां स्नातुं सावित्र्यां समुत्सारितपरिजना सा कृतैव मालतीकुसुमप्रस्तार-शयनीयमुपसृत्य सरस्वतीमाबभाषे । देवि ! विज्ञाप्यं किञ्चि-दस्ति रहसि ।

अथ मुहूर्त्तमवधानदानेन प्रसादं क्रियमाणमिच्छा-मीति । सरस्वती तु दधीचसन्देशाशङ्किनी किं वियं वक्ष्यतीति करनखकिरणदन्तुरितमुद्भिद्यमानकुतूहलाङ्कुर-निकरमिव हृदयमुत्तरीयवल्कलैकदेशेन संच्छादयन्ती गलि-तावतंसपल्लवेन श्रोतुं श्रवणेन ध्यानेनेव शोभमानानवरत-श्वाससन्दोहदोलायितां जीविताशामिवासन्नतरुलतामवल-म्बमाना समुन्फुल्लस्य मुखशशिनो लावण्यप्रवाहेन शृङ्गाररसे-नेव प्लावयन्ती सकलं जीवलोकं शयनकुसुमपरिमललग्नैर्मधु-करकदम्बकैर्मदनानलधूमश्यामलैर्मनोरथैरिव निर्गत्य मूर्त्ते-रुत्क्षिप्यमाणा कुसुमशयनात् स्मरशरसञ्जरणी मन्दं मन्द-मुदगात् ।

उपांशु कथयेति कपोलतलप्रतिबिम्बितां संज्ञया कर्ण-मूलमिव मालतीं प्रवेशयन्ती मधुरया गिरा सधीरमुवाच । मालति ! किमर्थमेवमभिदधासि । काहमवधानदानस्य शरी-रस्य प्राणानां वा सर्वस्यापार्थितोऽपि प्रभवत्येवातिपेशलस्वल्प-व्योजनः । साका चिद्या न भवसि । मे स्वसा सखी प्रणयिनी प्राणसमा च । नियुज्यतां यावतः कार्यस्य क्षमं क्षोदीयसो गरीयसो वा शरीरमिदम् । आश्रितं त्वयि मे हृदयम् । प्री-त्या प्रतिसरामि ते । व्याहर वरवर्णिनि ! विवक्षितमिति । सा

त्ववादीत्। देवि! जानास्येव माधुर्यं विषयाणां लोलुपतां चेन्द्रियग्रामस्य उन्मादितां च यौवनस्य पारिप्लवतां च मनसः प्रख्यातैव सा त्वं देवि। यदैव दृष्टासि देवेन तत एवारभ्य तस्य कामो गुरुः चन्द्रमा जीवितेशः मलयमरुदुच्छ्वासहेतुः आधयो रन्तरङ्गस्थानेषु सन्तापः परमसुहृत् प्रजागर आप्तः मनोरथाः सर्वगताः निश्वासा विग्रहाग्रेसराः। मृत्युः पार्श्ववर्ती रणरणकः सञ्चारकः। सङ्कल्पा बुद्ध्युपदेशदृष्टाः। किं विज्ञापयामि। अनुरूपो देवो देव्या इत्यात्मसम्भावनाशीलवानिति। प्रक्रमविरुद्धं धीर इत्यवस्थाविपरीतम्। सुभग इति त्वदायत्तम्। स्थिरप्रकृति रितिनिपुणोपन्यासः। जानासि सेवितुमिति अस्वामिभावोचितं। इच्छसि दासतां मरणात् कर्तुमिति धूर्त्तालापः। भुवनस्वामिनी भवेत्युपप्रलोभनम्। पुण्यभागिनी भज तादृशमिति स्वामिपक्षपातः। त्वं तस्य मृत्युरित्यप्रियम्। अगुणज्ञासीत्यधिक्षेपः स्वप्नेऽस्य कृतप्रसादासीत्यसाक्षिकं प्राणपरिरक्षणार्थं मभ्यर्थयत इति कातरता। तत्रागम्यतामित्याज्ञावारितोऽपि बलवदागच्छतीति परिभवः। तदेवमगोचरे गिरां श्रुत्वा देवी प्रमाणमित्यभिधाय तूष्णीमभूत्।

अथ सरस्वती प्रीतिविस्तारितेन चक्षुषा प्रत्यवादीत्। अयि! न शक्नोमि बहु भाषितुं एषास्मि ते वचसि स्थिता मधुरभाषिणी गृह्यतामसौ प्राणा इति। मालत्यपि देवी यदाज्ञापयति प्रसाद इत्यभिधाय हर्षपरवशा प्रजविना तुरङ्गमेणावततार शोणं। अगाच्च दधीच मानेतुं च्यवनाश्रमम्। इतरा तु सखि स्नेहेन सावित्री मपि विदितवृत्तान्तामकरोत्। उत्क

स्ताभारस्तता ताम्यता चेतसा कल्पायमान कथं कथमपि वासरशेष मनैषीत् ।

अन्तमुपगते भगवति गभस्तिमति स्तिमिततरम वत-रति तिमिरे प्रहसितामिव सितां दिशं पौरन्दरीन्दरीमिव केसरिणि मुञ्चति शशिनि सरस्वतीशोचिनि चीनांशुक सुकु-मारतरे रागिणि दुकूलकोमले शयनइव शोणसैकते समुप-विष्टा स्वप्नकृतप्रार्थना पादतललग्नान्दधीचचरणनखचन्द्रिका मिव चन्दनललाटिकां दधाना गण्डस्थलादर्शप्रतिबिम्बितेन चारुहासिनि ! अयमसावाहृतो हृदयवर्त्तिजन इतिश्रवण-समीपवर्त्तिना निवेद्यमानमदनसन्देशेवेन्दुना विकृष्यमाणनख-किरणचक्रवालेन बालव्यजनीकृतेन चन्द्रकरेणेव जयन्ती स्वेदितं ललाटपट्टं अत्र दधीचाहृतेन केनचित्प्र वेष्टव्यमिति तिर्यक्‌चित्तभुवा पातिता विलासवेत्रलतामिव बालहणाखिकां दधाना स्तनं हृदयेनावहन्ती प्रतिपालयामास तम् ।

आसीच्चास्या मनसि अहमपि नाम सरस्वती यदनेनामुना मनोजन्मना निरनुक्रोशेन परवीकृता । तत्र का गणना इतरासु तपस्विनीष्वतितरलासु तरुणीष्विति । आजगाम च मधुमासइव सुरभिगन्धवहो हंसइव कृतस्वर्णा-लङ्कृतिः शिखण्डीव प्रीत्युन्मुखो मलयानिल इव आहित-सरसचन्दनधवलधमुर्लतोत्कम्प आकृष्यमाणइव कृतकरकच-ग्रहेण ग्रहपतिना प्रेर्यमाणइव कन्दर्पोद्दीपनदक्षेण दक्षि-णानिलेन उह्यमानइवोत्कलिकाबहुलेन रतिरसेन परिमल-सम्पातिना मधुकरपटलेन नीलपटेनेव च्छादिताङ्गयष्टिरन्तः स्फुरता मत्तमदनकरिकर्णशङ्खायमानेन प्रतिमेन्दुना प्रथ-

माङ्गविलासविलक्षः स्मितेनेव धवलीक्रियमाणैककपोलोदरो मालतीद्वितीयोदधीचः।

आगत्य च हृदयगतदयितानूपुररवमिश्रएव हंसस्वनगद्गदया गिरा कृतसम्भाषणो मन्मथ आज्ञापयति यथा यौवनमुपदिशति यथा विदग्धमध्यापयति यथानुरागं शिक्षयति यथा तथा ताभिरभिरामां रामामरमयत्। जातविस्रम्भया चाकथयदात्मानमस्य सरस्वतीति तया तु साद्धमेकं दिवसमिव सम्बत्सरमधिकमजनयत्।

अथ दैवयोगात् बभार गर्भं सरस्वती। असूत च साऽनेहसा सर्वलक्षणाभिरामन्तनयम्। तस्मै जातमात्रेणैव सरहस्याः सर्वे वेदाः सर्वाणि शास्त्राणि सकलाश्च कलाः सर्वा विद्याः मत्प्रभावात् स्वयमेवाविर्भविष्यन्तीति सरस्वती वरमदात्। सङ्कर्त्तश्लाघया च दर्शयितुमिव हृदयेनादाय दधीचम्पितामहादेशात् समं सावित्र्या पुनरपि ब्रह्मलोकमारुरोह। गतायाञ्च तस्यां दधीचो हृदि ह्लादिन्येवाभिहतोभार्गववंशसम्भवस्य सुभ्रातुर्ब्राह्मणस्य जायामक्षमालाभिधानां मुनिकन्यकामात्मसूनोः सम्वर्धनाय नियुज्य विरहातुरस्तपसे वनमगात्। यस्मिन्नेव वासरे सरस्वत्यसूत तनयं तस्मिन्नेवाक्षमालापि तनयं प्रसूतवती। तौ तु सा निर्विशेषं सामान्यस्तन्याशनौ शनैः शनैः समवर्धयत्। एकतरस्तयोः सारस्वताख्योऽभवत्। अपरोवत्सनामासीत्। आसीच्चोभयोः सोदर्ययोरिव सहजा स्पृहणीया प्रीतिरिति। अथ सारस्वतोमातुर्महिम्ना यौवनारम्भएवाविर्भूताशेषविद्यासम्भारस्तस्मिन् सवयसि भ्रातरि प्रिये प्राणसमे सुहृदि वत्से वाङ्मयं समस्तमेव सञ्चारयामास। चकार च कृतदारपरि-

गृहस्यास्य तस्मिन्नेव प्रदेशे प्रीत्या प्रतिकूटनामानं निवासम्। आत्मनाप्याषाढी कृष्णाजिन्यक्षवलयी वल्कली मेखली जटी च भूत्वा तपस्यायै जनयितुरेव जगामान्तिकम्।

अथ वत्सात् प्रवर्धमानादादिपुरुषवरणादिव जनितोन्नतिनिर्गतप्रघोषः परमेश्वरशिरोधृतः सकलकलागम्भीरो महामुनिमान्यो विपक्षक्षोभक्षमः क्षितितललब्धायतिः सुललितप्रवृत्तो भागीरथीप्रवाह इव पावनः प्रावर्ततातिविमलो वंशः। यस्मिन्नजायन्त वात्स्यायननामानो गृहमुनय आश्रितयोऽप्यनालम्बितालीकबककाकलीकृतकुक्कुटवृत्तयो विसर्जितजनपङ्क्तयः परिहृतकपटकौटिकीचिकूटाकृता अगृहीतगह्वरा न्यक्कृतनिकृतयः प्रसन्नभूतयो विगतविकृतयः परिवादपराधीनचेतसो वर्णत्रयव्यावृत्तिविशुद्धान्धसो धीरधीषणावधूताध्येषणा असङ्कुचितस्वभावाः प्रणवप्रणयिनः शमितसमस्तशाखान्तरसंशीतयः उद्घाटितसमस्तग्रन्थगूढार्थग्रन्थयः कवयो वाग्मिनोविमत्सराः परसुभाषितव्यसनिनोविदग्धपरिहासवेदिनः परिचयपेशलाः नृत्यगीतवादित्रेष्वबाह्या ऐतिहासिका विद्वणाः सानुक्रोशाः सत्यरुचयः सर्वसाधुसम्मताः सर्वसत्वसाधारणाः सौहार्दद्रवार्द्रहृदयास्तथा च सर्वगुणोपेता राजसेनानभिभूताः क्षमाभाजः आश्रितनन्दना अनिस्त्रिंशा विद्याधरा अजडाः जलवन्तो अदोषास्तारका अपरोपतापिनो भास्वन्तः अनुष्णाणो कृतभुजोऽकुहतयोऽभोगिनोऽस्तम्भाः पुण्यलवा अलुप्तक्रतुक्रियादक्षा अव्यालाः कामजितोद्विजातयः तेषु चैव सुत्पद्यमानेषु संसरति च संसारे यात्सु युगेषु अवतीर्णे कलौ वहत्सु संवत्सरेष्वतिक्रामति काले प्रसवपरम्परा

भिरनवरतमापतति विकासिनि वात्स्यायनकुले क्रमेण कुबेरनामा वैनतेय इव गुरुपक्षपाती द्विजो जन्म लेभे ।

तस्याभवन्नच्युत ईशानो हरः पाशुपतश्चेति चत्वारो युगारम्भा इव ब्रह्मतेजोजन्यमानप्रजाविस्तारा नारायणबाहुदण्डा इव सचेतस्श्चक्रनन्दकास्तनयाः। तत्र पाशुपतः स एक एवाभवत्। बभार इवाचलकुलस्थितिहेतु रुदधिगम्भीरोऽर्थपतिरिति नाम्ना सोऽग्रजन्मा चन्द्रचूड़ामणिर्महात्मा सूनुः सोऽजनयत्। भूहंसं शुचिं कविं महीदत्तं धर्मं जातवेदसं चित्रभानुं त्र्यक्षं विश्वरूपं मेघदत्तं चेत्येकादशरुद्रानिव सोऽमृतरसच्छुरितमुखान् पुत्रानलभत। चित्रभानु स्तेषां मध्यराज्यदेव्यभिधानायां ब्राह्मण्यां बाणमात्मज स बाल एव बलवतोविधे र्वशादुपसम्पन्नया व्ययुज्यत जनन्या । जातस्नेहस्तु नितरां पितैवास्य मातृतामकरोत्। अवर्धत चायमधिकमाधीयमानधृतिर्धाम्नि निजे कृतोपनयादिक्रियाकलापस्य समावृत्तस्यास्य चतुर्दशवर्षदेशीयस्य पिता श्रुतिस्मृतिविहितं कृत्वा द्विजन्मोचितमखिलं पुण्यजातं कालेनादशमीस्थ एवास्तमगात्। संस्थे च पितरि महता शोकवेगेनाभीलमनुप्राप्तो दिवानिशं दह्यमानहृदयः कथमपि कतिपयन्दिवसानात्मगृह एवानैषीत्। गते च विरलतां शोके शनैः शनै रविनयनिदानतया स्वातन्त्र्यस्य कुतूहलबहुलतया बालभावस्य धैर्यप्रतिपक्षतया यौवनस्य शैशवोचितान्यनेकानि चापलान्याचरन् इत्वरोबभूव अयञ्चास्य सवयसः सुहृदः सहायश्च ।

तद्यथा। प्रतीहारौ भ्रातरौ पारशवौ चन्द्रसेनमातृषेणौ कविरीशानः परं मित्रं प्रणयिनौ भट्टनारायणौ । वि-

वांसौ वारवाणवाणवाणौ कर्णकविवीणाकरोभरतः प्राकृतकृत्। कुलपुत्रौ वायुविकारः। वन्दिनावनङ्गबाणसूचिबाणौ कात्यायनिका चक्रवाकिका। जाङ्गलीको मायूरकः ताम्बूलदारकश्चण्डकः भिषक्पुत्रो मन्दारकः। पुस्तकवाचकः सुदृष्टिः। कलादश्चामीकरः। हैरिकः सिन्धुषेणः। लेखको गोविन्दः। चित्रकृद्वीरवर्मा। पुस्तकृत् कुमारदत्तः। मार्दङ्गिको जीमूतकः। गायकौ सोमिलग्रहादित्यौ। सैरन्ध्री कुरङ्गिका। वांशिकौ मधुकरपारावतौ। गान्धर्वोपाध्यायो दर्दुरकः। संवाहिका केरलिका। लासकयुवा ताण्डविकः आक्षिक आखण्डलिकः। शैलालियुवा शिखण्डकः। कीनाशो भीमकः। नर्तकी हरिणिका हरिणिका। पाराशरी सुमतिः। क्षपणको वीरदेवः। कथको जयसेनः। शैवश्चण्डघोषः। मन्त्रसाधकः करालः। असुरविवरव्यसनी लोहिताक्षः। धातुवादी विहङ्गमः। दार्दुरिको दामोदरः। ऐन्द्रजालिकश्चकोराक्षः। मस्करी ताम्रचूडः। स एभिरन्यैश्चानुगम्यमानो बालतया निघ्नतामुपगतो देशान्तरालोकनकुतूहलेनाक्षिप्यमाणः सत्स्वपि पितृपितामहोपात्तेषु ब्राह्मणोचितेषु विभवेषु सति चाविच्छिन्ने विद्याप्रसङ्गे गृहान्निरगात्। अगाच्च निरवग्रहो ग्रहवानिव युवा स्वैरिणा मनसा महतामुपहास्यताम्। अथ शनैः शनैरत्युदारव्यवहृतिमन्ति हृद्यानि राजकुलानि वीक्षमाणोऽनवद्यविद्याविद्योतितानि गुरुकुलानि सेवमानो महार्हालापगम्भीरा गुणवद्गोष्ठीरुपतिष्ठमानः स्वभावगम्भीरधीधनानि विदग्धमण्डलानि गाहमानः पुनरपि तामेव वैपश्चितीमात्मवंशोचितां प्रकृतिमभजत। महतश्च कालात्त-

मेव भूयोऽपि वात्स्यायनवंशाश्रमस्यात्मनो जन्मभूव ब्राह्मणाधि-वासमगच्छत् । तत्र चिरदर्शनादभिनवीकृतस्नेहसद्भावैः सम्भ्रमप्रकटितप्रीतैराप्तैरुत्सवदिवस इवाभिनन्दितागमनो मित्र-मण्डलमध्यगतो मोक्षसुखमिवान्वभवदिति ।

इति श्रीहर्षचरिते कविवंशो नाम प्रथमोच्छ्वासः ।

द्वितीयोच्छ्वासः ।

अति गम्भीरे भूपे कूप इव जनस्य दुरवतारस्य ।
दधति समीहितसिद्धिं गुणवन्तः पार्थिवा घटकाः ।
रागिणि नलिनलक्ष्मीं दिवसो निदधाति दिनकरप्रभवाम्
अनपेक्षितगुणदोषः परोपकारः सतां व्यसनम् ।

अथ तत्राध्ययनध्वनिमुखराणि भस्मत्रिपुण्ड्रपाण्डरललाट-पट्टैः कपिलशिखाजालजटिलैः कृशानुभिरिव क्रतुलोभादागतैर्बटुभिरध्यास्यमानानि सेकसुकुमारसोमकेदारिकाहरितायमानप्रघाणानि कृष्णाजिनशुष्यत्पुरोडाशीयश्यामकतण्डुलानि बालिकाविकीर्यमाणनीवारबलीनि शुचिशिष्यशतानीयमान-हरितकुशपुलीपलाशसमिद्धेन्धनगोमयपिण्डसङ्कूटानि आमिक्षीयक्षीरक्षारिणीनामग्निहोत्रहोमधेनूनां खुरवलयैर्विखण्डिताजिरवितर्दिकानि कामण्डलव्य मृत्पिण्ड-विमर्दनव्यग्रयतिजनानि वैतानवेदिशङ्कव्यानामौदुम्बरीणां शाखानां राशिभिः पवित्रीकृतपर्यन्तानि वैश्वदेवबलिपिण्ड

पाण्डरितप्रदेशानि हविर्धूमधूसरारुणविटपिकिसलयानि वत्सीयबालकलालितलतालत्तरलतर्णकानि क्रीड़च्छृङ्गशावप्रकटितपशुबन्धप्रबन्धानि शुकशारिकाध्ययनोदीयमानोपाध्यायविश्रान्तिसुखानि साक्षात्त्रयीतपोवनानीव चिरदृष्टानामप्रीयमाणो बहूनि भ्रमन् भवनानि सुखमतिष्ठत् ।

तत्र तस्य चास्य कुसुमसमययुगमुपसंहरन्नजृम्भत ग्रीष्माभिधान मल्लिकाधवलाट्टहासो महाकालः । प्रत्यग्रनिर्जितस्यास्तमुपगतवतो वसन्तसामन्तस्य बालापत्येष्विव पयः पायिषु नवोद्यानेषु दर्शितस्नेहो मृदुरभूत् । अभिनवोदितश्च सर्वस्यां पृथिव्यां सर्वसुमनोबन्धनमोक्षमकरोत् । प्रतपन्नुष्णसमयः स्वयमृतुराजस्याग्रमहिषीमेषेकाद्रीश्यामरकलापाइव कामिनीचिकुरचयाः कुसुमायुधेन हिमदग्धसकलकामिनीकोपेनेव हिमालयाभिमुखीं यात्रामकरोदंशुमाली । ललाटन्तपे तपति तपने हरिचन्दनलिखितललाटिकापुण्ड्रकैरलकचीवरसव्वीतैः स्वेदोदबिन्दुमुक्ताक्षवलयाभिर्दिनकराराधननियमाइवारब्धवन्त ललनाललाटेन्दुभिश्चन्दनधूलिधूसरिताभिरसूर्यम्पश्याभिः कुमुदिनीभिरिव दिवसमसुप्यत सुन्दरीभिर्निद्रालसारतालोकमपि नासहन्त दृशः । किमुत जठरातपम् । अशिशिरसमयेन चक्रवाकयुगलाभिनन्दिताः सरित इव विमानममीयन्त सोडुपाः शर्व्वर्य्यः ।

अभिनवपाटलामोदसुरभिपरिमलम्न केवलं जलं जनस्य समकति विरलदलवीरुधि रुधिरकुटङ्कलिकेसरिकिशोरक-लिह्यमानकठोरधातकीस्तवके ताम्यत्स्तम्बेरमयूथपमधुलिहखिद्यमान महामहीधरनितम्बे दूयमानद्विरददीयमानदानाम्भान-

श्यामिकालीनमूकमधुलिहि लोहितायमानमन्दारसिन्दूरित-
सीम्नि सलिलस्यन्दसन्देहमुह्यद्वनमहिषविषाणकोटिलिखित-
स्फुटत् स्फटिकदृषदि घर्ममर्मरितगर्मुदि तप्तपांशुकुलविकिरण-
कातरविविष्करे विवरशरणश्वाविडि तटार्जुनकुररकूजाज्वरवि-
वर्तनोत्तानशफरीशावशारपङ्कशेषोष्णाम्भसि दावदहनजनित-
जयनीराजने रजनीराजयक्ष्मणि कठोरीभवति निदाघकाले
प्रतिदिनमुड्डीयमाना इव खेषु प्रपाकटकुटीपटलप्रकटतुण्डा-
काः पक्वकपिकच्छुगुच्छाच्छोटनचापलैरकाण्डकण्डूला इव कर्ष-
न्तः शर्करिलाः कर्करस्थूलदृषच्चूर्णमुचो मुचकुन्दकन्दलदलन-
दन्तुराः सन्तततपनतापपतन्मुखरचीरिनिकरसिच्यमानतनवो-
दारुणतरतरणितापतरले तरन्त इव तरङ्गिणि मृगतृष्णिका
तरङ्गिणीनामलीकवारिणि शुष्यच्छमी मर्मरमारवमार्गलङ्घन-
लाघवजङ्घाला रैषबावर्तमण्डलीरेचकरासकसरभसादग्धस्थ-
लीमभिमिलनमलिनाः शिञ्जितत्वपर्णवृत्तय इव मयूरपिच्छ-
निचयानुच्छून्वन्तः सप्रयाणगुञ्जा इव शिञ्जानजरत्करञ्जको-
शमञ्जरीबीजजालकैः सप्ररोहा इवातपातुरवनमहिषनासा-
निकुञ्जनिष्ठ्यूतस्थूलनिश्वासैः सापत्या इवोड्डीयमानजवन-
वातहरिणपरिपाटीपेटकैः सभ्रूकुटय इव दह्यमानबलयानस
कूटकुटिलधूमकोटिभिः सवीचय इव महोष्णसुक्तिभिर्लोमशा
इव विशीर्यमाणशाल्मलीफलकुलतन्तुभिर्दूना इव शुष्कपत्र-
प्रकरावकृष्टिभिः शिराला इव शुष्कतृणवेणीविकरणै रुच्छ-
मश्रव इव पूयमानयवशूकशङ्कुभि दंष्ट्राला इव चलितशल-
लीसूचीशतैर्जिह्वाला इव वनवैश्वानरशिखिभिरुत्सर्पत्सर्पक-
ञ्चुकचूडालाः ब्रह्मस्तम्बरसाभ्यवहरणाय कवलग्रहमिवोष्णैः

कमलमधुभिरभ्यष्यन्त: सकलसरित्स्रोतोच्छोषणपर्वसंघोषणागौर-पटहैरिव शुष्कवेणुवनास्फोटनपटुरवैस्त्रिभुवनविभीषिकामुद्भा-यन्तस्त्रुटितवल्कलचाषपक्षश्रेणीशारितस्वतयस्त्विषिमयूखलताला-नद्धौषकल्माषवपुष इव स्फुटितगुञ्जाफलस्फुलिङ्गाङ्किता-ङ्गा: गिरिगुहागम्भीरझाङ्कारभीषणभ्रान्तय त्रिभुवनभस्मी-करणाभिचारचरुपचनचलन् रुधिराहुतिभिरिव वारिभद्रद्रु-मस्तम्बकवृष्टिभिस्तर्पयन्तस्तारवान् विभावसून्वणो अग्निशिरसि-कतातारकितनभस्तसशैलविलीयमानशिलाजतुरसविलिप्तदश-दिशो दावदहनदह्यमानचटकाण्डखण्डखचितकोटरकीट-पटलपुटपाकगन्धकटव: प्रावर्त्तन्तोन्मत्ता इव मातरिश्वान:।

सर्वे च भूरिभल्लसहस्रसन्धुक्षिता इव जरदजगरगम्भीरगल-गुहावाहिभिर्वायुभि: क्वचित् स्वच्छन्दतृणचारिणोहरिणा: क्वचित्तरुतलविवरवर्त्तिनोबभ्रव: क्वचिज्जटावल्कलावलम्बिन: कपिला: क्वचिच्छकुनिकुलकुलायपातिन: श्येना: क्वचिद्विलीय-मानलाक्षारसलोहिताश्मपयोधरा क्वचिदासादितशकुनिपक्ष-कृतपट्टतया विशिखा: क्वचिद्दग्धनि:शेषकुजन्महेतवोनिर्वाणा: क्वचित् कुसुमवासिताम्बरसुरतरुवयरागिण: क्वचिद्धूमो-द्गारमन्दरुदय: क्वचित्सकलजगद्ग्रासघस्मरभस्मका: क्वचि-द्धेमगिरिशिखरलग्नकृतमूर्त्तयोऽत्यन्तदृष्टा: क्वचिदचलोपयुक्तशि-लाजातवर्त्तयिण: क्वचित्सर्वरसभुज: पीवान: क्वचिद्दग्धगु-ग्गुलवोरौद्रा: क्वचित् ज्वलितनेत्रदहनदग्धसकुसुमशरासन-मदना: कृतस्थाणुस्थितय: क्वचिन्नटुलशिखावर्तनारम्भदीन-नटा: शुष्ककासारप्रभृतिभि: स्फुटन्नीरसनीवारबीजलाजव-र्षिभिर्ज्वालाञ्जलिभिरिवार्चयन्तोघर्मघृणिमघृणा इव संह्रीय-

माणाः कठोरस्थलकमठवसाविस्रमरगन्धगर्भाः स्वमपि धूममर्मभेदसम्भूतिभियेव भजयन्तः सतिलाङ्कतय इव स्फुटद्वल्लकीटपटलाः कुथितुम्बिलिशा इव शोषचिटद्वल्कलशम्बूकशुक्तयः शुष्केषु सरःसु स्वेदिता इव विधीयमानमधुगोलगिलितमधूच्छिष्टवृष्टयः काननेष्टकाजतय इव पर्यन्तशीर्यमाणशिखासहतयो महोष्मगृहीतशिलाकवला इव ज्वलितसूर्य्यमणिशकलेषु शिलोच्चयेषु प्रत्यदृश्यन्त दारुणादावाग्नयः।

तथाभूते च तस्मिन्नुदिते ग्रीष्मसमये कदाचित्तस्य स्वगृहावस्थितस्य भुक्तवतोऽपराह्णसमयेऽस्य भ्राता पारशवश्चन्द्रसेननामा प्रविश्याकथयत्। एष खलु चतुःसमुद्राधिपतेः सकलराजचूडामणिश्रेणीशाणकोणनिर्मलीकृतचरणनखमणेः सर्वचक्रवर्तिनान्धौरेयस्य महाराजाधिराजराजपरमेश्वरस्य श्रीहर्षदेवस्य भ्राता कृष्णनाम्ना भवता मन्तिकमप्रतिज्ञाततमोदीर्घाध्वगः प्रहितो द्वारमध्यास्त इति।

सोऽब्रवीत्। आयुष्मन्नविलम्बितं प्रवेशयैनमिति। अथ तेनानीयमानमति दूरागमनगुरुतरजङ्घाकाण्डकार्दमिकचेलचीरिकानियमितोच्चण्डचण्डातकं पृष्ठप्रेङ्खत्पटच्चरकर्पटघटितगलग्रन्थिमतिनिविड़सूत्रबन्धनिर्मितां मरालकृतलेखव्यवच्छेदया लेखमालिकया कबरीकलितमूर्धानं मेखलकनामानं प्रविशन्तमद्राक्षीत्।

आरक्षीश्च दूरादेव भद्रमशेषलिख्कारणबन्धोस्तत्रभवतः कृष्णस्येति। स भद्रमित्युक्त्वा प्रणम्य नातिदूरे समुपाविशत्। एष खलु स्वामिनानीय लेखः प्रहित इति। किमुच्चार्य्य यत् बाणस्तु सादरं गृहीत्वा स्वयमेवावाचयत्। लेखत्रकात्सन्दिष्ट-

मवधार्यं फलप्रतिबन्धी धीमता परिहरणीयः कालातिपात इत्येतावदर्थजातमितरद्वार्त्ता-सम्पादमात्रमित्यवधृत-लेखार्थश्च समुत्सारितपरिजनसन्देशं दृष्टवान्। मेखलकश्चावादीत्। एवमाह मेधाविनं स्वामी जानात्येव मान्यः यथा एकगोत्रवासमानजातितां वा सहसम्वर्द्धनं वा एकदेशनिवासो वा परस्परानुरागश्रवणं वा परोक्षोपकारकरणं वा समानशीलता वा स्नेहस्य हेतवः त्वयि तु विना कारणेनादृष्टेऽपि प्रत्यासन्ने-बन्धाविव पक्षपाति किमपि स्निह्यति मे हृदयम्। दूरस्थिरेऽपी-न्दौरिव कुमुदाकरे यतोभवन्तमन्तरेणान्यथा चाय चक्रवर्तिदु-र्जनैर्याचितश्चासीत्। नच तत्तथानन्त्येव ते। येषां सतामपि न विद्यन्ते मित्रोदासीनशत्रवः। शिशुचापलपराधीनचेतोवृत्तितया भवनः केनचिदसहिष्णुना यथैव किञ्चिदसदृशमुदीरितम्। इतरलोकस्तथैव तद्गृह्णाति च वक्ति च सलिलानीव गतानु-गतिकानि भवन्त्यविवेकिनां मनांसि। बहुमुखश्रवणानिश्च-लीकृतनिश्चयः किं करोतु पृथ्वीपतिः। तत्त्वान्वेषिभिश्चा-स्मभिर्दूरस्थोऽपि प्रत्यक्षीकृतोऽसौ विज्ञप्तयकवर्त्तित्वादिममर्थं। यथा प्रायेण प्रथमे वयसि सर्वस्यैव चापलैः शैशवं परा-धीयते तथैवेति प्रतिपन्नं स्वामिना। अतोभवता राजकु-लमकृतकालक्षेपमागन्तव्यम्। अज यथीवादृष्टपरमेश्वरो ब-न्धुमध्यमधिवसन्नासि मे बहुमतः। न च सेवावैषम्यविषादिना परमेश्वरोपसर्पणभीरुणा वा भवितव्यं यतोयद्यपि।

स्वेच्छोपजातविषयोऽपि न याति वक्तुम्
देशीतिमार्गणशतैश्च ददाति दुःखम्।

मोहान्मामाक्षिपति जीवितमप्यकाण्डे
कष्टोमनोभवदुवेश्वरदुर्विदग्धः॥

तथाप्यन्ये ते नरपतयः। अन्यएव यन्त्यकृतनृग-नलनहुषाम्बरीषदशरथदिलीपनाभागभगीरथधुन्धुमारययातिरञ्जतमयस्वामी। नास्याहङ्कारकालकूटदुष्टा दृष्टयः। न गर्व-गलग्रहगद्गदा गिरः। नातिस्मयापस्मारविस्मृतधैर्याणि स्थान-कानि। नोद्दामदर्पदाहज्वरविक्लबा विकाराः नाभिमानमहा-सन्निपातनिर्मिताङ्गभङ्गानि तानि। न मदार्दितवक्रीकृतोष्ठपृष्ठ-निष्ठूतनिष्ठुराक्षराणि जल्पितानि तथाचास्य अनाविलेषु साधुषु रत्नबुद्धिः। न मणिशिलाशकलेषु। मुक्ताधवलेषु गुणेषु प्रसाधनधीः नाभरणभारेषु दानवत्सु कर्मसुसाधनश्रद्धा न करिकीड़ेषु सर्वाशाग्रेसरे यशसि महाप्रीतिः न जीवितज-रान्तिके गृहीतकारासु दिक्षु प्रसाधनाभियोगः न निज-कलत्र चर्मपुत्रिकासु गुणवति धनुषि सहायचिन्ता न पिण्डो-पजीविनि सेवकशुनि अपि च।

अस्य मित्रोपकरणमात्मा भृत्योपपकरणम्प्रभुत्वं प-ण्डितोपकरणं वैदग्ध्यम् बान्धवोपकरणं लक्ष्मीः कृपणो-पकरणमैश्वर्यम् द्विजोपकरणं सर्वस्वम् सुकृतस्मरणोपक-रणं हृदयम् धर्मोपकरणमायुः साहसोपकरणं शरीरं शीलतोपकरणं पृथ्वी विनोदोपकरणं राजकं प्रतापोपकरणं प्रतिपक्षः नास्याल्पपुण्यैरवाप्यते सर्वातिशायिनी सुखप्रसूतिः पादपल्लवच्छायेतिश्रुत्वा तमेव चन्द्रसेनं समादिशत् कृतसेवं विश्रान्तम् सुखिनमेनङ्कारयेति॥

अथ गते च तस्मिन् पर्यस्ते वासरे सङ्कुटमानरक्तपङ्कजसं-

पुटपीयमानइव क्षयिणि क्षामतां व्रजति बालवायसारुणे अपराह्णातपे शिथिलितनिजवाजिजवे जपापीडपाटलेऽस्ताचलशिखरमलिने खञ्जतीव कमलवनकण्टकक्षतपादपल्लवे पतङ्गे पुरः परापतति प्रेङ्खदन्धकारलम्बालके शशिविरहशोकश्यामइव श्यामतामुखे कृतसन्ध्योपासनः शयनमगात्। अचिन्तयत् च एकाकी किं करोमि अन्यथासम्भावितोऽस्मि राज्ञा निष्कारणबन्धुना च संदिष्टमेवं कृष्णेन कष्टा च राजसेवा विषमं भृत्यत्वम्। अतिगम्भीर महद्राजकुलम् न हि च तत्र मे पूर्वप्रवर्तिता प्रीतिः न कुलक्रमागतिः। नोपकारस्मरणानुरोधः न बालसेवास्नेहः न तत्र गौरवम् न पूर्वदर्शनदाक्षिण्यम् न प्रज्ञासंविभागोपप्रलोभनम् न विद्यातिशयकुतूहलम् नाकारसौन्दर्यादरः न सेवाकारकौशलम् नविद्वद्गोष्ठीबन्धवैदग्ध्यं न मितव्ययवशीकरणम् न राजवल्लभपरिचयः अवश्यं गन्तव्यं सर्वथा भगवान् भवानीपतिस्त्रिभुवनगतिर्गतस्य मे शरणम्। स सर्वं साम्प्रतमाचरिष्यतीत्यवधार्य गमनाय मतिमकरोत्। अन्यस्मिन्नहन्युत्थाय प्रातरेव स्नातो धृतधवलदूकूलवासा गृहीताक्षमालः प्रास्थानिकानि कानिचित् सूक्तानि मन्त्रपदानि च बहुशः समावर्त्य देवदेवस्य विरूपाक्षस्य क्षीरस्नपितपुरःसरां सुरभिकुसुमधूपगन्धध्वजबलिविलेपनप्रदीपबहुलां सपर्यां विधाय परमया भक्त्या प्रथमहुततरलतरतिलदानचटुलशिखरशिखाशेखरं प्राज्याज्याहुतिप्रवर्धितप्रदक्षिणार्चिषं भगवन्तमाशुशुक्षणिं हुत्वा द्युम्नं यथाविद्यमानं द्विजेभ्यः प्रदक्षिणीकृत्य प्राङ्मुखनैष्ठिकीं गां शुक्लाङ्गरागः शुक्लमाल्यः शुक्लवासा गोरोचनाचित्रित-

दूर्वाग्रपल्लवग्रथितगिरिकर्णिकाकुसुमकर्णपूरशिखासक्तसिद्धार्थकः पितुः कनीयस्या स्वस्रा समानेव स्नेहार्द्रहृदयया श्वेतवाससा साक्षादिव भगवत्या महाश्वेतया मालावत्याख्यया कृतसकलगमनमङ्गलो दत्ताशीर्बान्धववृद्धाभिरानन्दितः परिजनजरतीभिर्वन्दितचरणैरनुज्ञातो गुरुभिरभिवादितैराघ्रातः शिरसि कुलवृद्धैर्वर्द्धितगमनोत्साहः शाकुनिकैर्मौहूर्तिकैर्मतेन कृतनक्षत्रदोहदशोभमाने मुहूर्ते हरितगोमयेनोपलिप्ताजिरस्थण्डिलस्थापितमसिततरकुसुममालापरिक्षिप्तकण्ठषष्ठपञ्चाङ्गुलपाण्डुरं मुखनिहितनवचूतपल्लवपूर्णकलशमीक्षमाणः प्रणम्य कुलदेवताभ्यः कुसुमफलपाणिभिरप्रतिरथं जपद्भिर्निजद्विजैरनुगम्यमानः प्रथमचलितदक्षिणचरणप्रतरः प्रीतिकूटान्निरगात् ।

प्रथमेऽहनि तु घर्मकालकष्टन्निरुदकन्निष्पत्रपादपविषमं पथिकजनशतनमस्क्रियमाण प्रवेशपादपोत्कीर्णकात्यायनीप्रतियातनं शुष्कमपि पल्लवितमिव तृषितश्वापदकुललम्बितलोलजिह्वालतासहस्रैः पुलकितमिव शुष्कगलगोलाङ्गूललिह्यमानमधुगोलचलितसरघासङ्घातैः रोमाञ्चितमिव दग्धस्थलीरूढैः कन्दशतैः शनैः खण्डिकाकाननमतिक्रम्य मल्लकूटनामानं ग्राममगात् । तत्र हृदयनिर्विशेषेण भ्राता सुहृदा च जगत्पतिनाम्ना सम्पादितसपर्यसुखमतिष्ठत् । अपरेद्युरुत्तीर्य भगवतीं भागीरथीं यष्टिग्रामनाम्नि वनग्रामके निशामनैषीत् । अन्यस्मिन्दिवसे स्कन्धावारमुपमणितटमन्वजितवनीकृतसन्निवेशमाससाद । अतिष्ठच्च नातिदूरे राजभवनस्य निर्वर्त्तितस्नानाशनव्यतिकरो विश्रान्तश्च मेखलकेन

याममात्रावशेषदिवसे भुक्तवति भूभुजि प्रख्यातानां क्षितिभुजां बहून् शिबिरसन्निवेशान् वीक्षमाणः शनैः शनैः पट्टबन्धनार्थमागतैः डिण्डिमारोहणार्थमाहूतैश्चाभिनवबन्धैश्च कौशलिकागतैश्च प्रथमदर्शनकुतूहलोपनीतैश्च नागवीथिपालप्रेषितैश्च दूतसंप्रेषणरक्षितैश्च पल्लीपरिवृढढौकितैश्च स्वेच्छायुद्धक्रीडाकौतुककारितैश्च दीयमानैश्चाच्छाद्यमानैश्च यामावस्थितैश्च सप्तद्वीपजिगीषया गिरिभिरिव सागरसेतुबन्धनार्थमेकीकृतैर्ध्वजपटपट्टरवपटहशङ्खचामराङ्गरागरमणीयैर्मत्याभिषेकदिवसैरिव कल्पितैर्वारणेन्द्रैः श्यामायमानाविरतचलितखुरपुटप्रहतपटुरवदङ्गैर्नृत्यद्भिरिव राजलक्ष्मीमपहसद्भिरिव सृक्कपुटप्रकटफेनाट्टहासैर्जवजडजङ्घाकाण्डां हरिणजातिमाकारयद्भिरिव सह्यातङ्कपङ्क्तैः पितैरुच्चैःश्रवस सुत्पतद्भिरिव दिवसकररथतुरगरुषा पलायमानमण्डनचामरमालैर्गगनतलकुरङ्गैस्तरङ्गायमानमन्यत्र प्रेषितैश्च प्रेष्यमाणैश्च प्रेषितप्रतिनिवृत्तैश्च बहुयोजनगमनगणनासंख्याक्षरावलिभिरिव वराटिकालिभिर्घटितमुखमण्डनकैस्तारकितैरिव रक्तशालिशालेयैरनवरतझणझणायमानच रुचामीकरघुरघुरमालिकैर्जरत्काञ्चनैरिव रणितशुष्कबीजकोशशीतैः श्रवणोपान्तप्रेङ्खत्प्ररागवर्णोर्णारचितचित्रचूडाचटुलैः कपिकपिलकपोलैः क्रमेलककुलैः कपिलायमानमन्यत्र शरज्जलधरैरिव सद्यः स्रुतपयःपटलधवलतनुभिः कल्पपादपैरिव मुक्ताफलजायमानालोकतप्रवासरच्छायामांसलैर्नारायणनाभिपुण्डरीकैरिवाश्लिष्टगारुडपत्त्रैः क्षीरोदोद्देशैरिव द्योतमानविकटविद्रुमदण्डैः शेषफणाफलकैरिवोपरि परिस्फुरन्माणिक्यमण्डैःश्वेतगङ्गापुलिनैरिव राज-

हंसोपशोभितैरभिभवद्भिरिव निदाघसमयं परिभवद्भिरिव विवस्वतः प्रभावमपिबद्भिरिवातपश्चन्द्रमयमिव जीवलोकं जनयद्भिः कुमुदमयमिव कालं कुर्वद्भिर्ज्योत्स्नामयमिव वासरं जनयद्भिः फेनमयमिव दिवसं दर्शयद्भिरकालकौमुदीसहस्राणीव सृजद्भिरपहसद्भिरिव शातक्रतवीं श्रियं श्वेतायमानैरातपत्रषण्डैः श्वेतद्वीपायमानं चणदृष्टनष्टाष्टमीन्दुमुखमुष्णामुष्णद्भिरिव भुवनमाक्षेपात् चेपदोलायितन्दिनङ्गतागतानीव कारयद्भिरुत्सारयद्भिरिव कुनृपतिसम्पर्कलीलां कालेयीं स्थितिं विकचविशदकाशवनपाण्डरदशदिशं शरन्मयमिवोत्पादयद्भिर्विसतन्तुमयमिवान्तरिक्षमाविर्भावयद्भिः शशिकरशुचीनाञ्चामराणाञ्चलतां सहस्रैर्दोलायमानमपि च हंसायमानकुरिकर्णशङ्खैः कल्पलतायमानं कदलिकाभिर्माणिक्यवृक्षायमाणं मायूरातपत्रैर्मन्दाकिनीप्रवाहायमाणं धवलांशुकैः क्षीरोदायमानं क्षौमैः कदलीवनायमानं मरकतमयूखैर्जन्यमानान्यदिवसमिव पद्मरागबालातपैरुत्पाद्यमानापराम्बरमिवेन्द्रनीलप्रभापटलैरारभ्यमाणापूर्वनिशामिव महानीलमयूखान्धकारैः स्यन्दमानानेककालिन्दीप्रवाहमिव गारुड़मणिप्रभावितानैरङ्गारितमिव पुष्परागरश्मिभिः कैश्चिदधोमुखैश्चरणनखनिपतितवदनप्रतिबिम्बनिभेन प्रवेशमलभमानैर्लज्जया स्वाङ्गानीव विशद्भिः कैश्चिदङ्गुलीविलिखितायाः क्षितेर्विकीर्यमाणकरनखकिरणव्याजेन सेवाचामराणिवार्पयद्भिः कैश्चिदूरःस्थलदोलायमानेन्द्रनीलप्रभापटलैः स्वामिप्रकोपप्रशमनाय कण्ठबद्धकृपाणैरिव कैश्चिदुच्छ्वाससौरभभ्रान्तभ्रमरान्धकारितमुखैरपहृतलक्ष्मीशोकाङ्कुनलम्बश्मश्रुभि-

रिव कैश्चिच्छीकरोड्डीयमानमधुपमण्डलैः प्रणामविलम्ब-भयप्रलग्नमानमौलिभिरिव निर्भर्त्सितैरपि सम्मानितैरिवानन्यशरणैरन्तरान्तरानि निष्पततां प्रविशतांश्चाभ्यन्तरप्रतीहाराणामनुमार्गप्रधावितानेकार्थार्थिजनसहस्राणामनुधायिनः पुरुषानश्रान्तं पुनः पुनः पृच्छद्भिर्भद्राद्य भविष्यति भक्त्या स्थानं दास्यति वा दर्शनं परमेश्वरो निष्पतिष्यति वा बाह्यकक्ष्यामिति दर्शनाय दिवसमनयद्भिर्भुजनिर्जितैः शत्रुमहासामन्तैः समन्तादासेव्यमानमन्यैश्च प्रतापानुरागप्रणतैर्नानादेशागतैर्महीपालैः प्रतिपालयद्भिर्नरपतिदर्शनकालमध्यास्यमानमेकान्तोपविष्टैश्च जिनैरार्हतैः पाशुपतैः पाराशरिभिर्वर्णिभिश्च सर्वजनपदागतैश्च महाम्भोधिवेलावनवासिभिश्च म्लेच्छजातिभिश्च सर्वद्वीपान्तरागतैश्च दूतमण्डलैरुपास्यमानं सर्वप्रजानिर्माणभूमिमिव प्रजापतिनां चतुर्थं लोकं महाभारतशतैरप्यकमनीयमसद्भिरुज्झितं कृतयुगसहस्रैरिव कल्पितसन्निवेशं स्वर्गार्बुदैरिवाहितरामणीयकं राजलक्ष्मीकोटिभिरिव कृतपरिग्रहं राजद्वारमगात्।

अभूच्चास्य जातविस्मयस्य मनसि कथमिवेदमियत् प्राणिजातं जनयतां प्रजापतीनां नासीत् परिश्रमः। महाभूतानां वा परिक्षयः परमाणूनां वा परिक्षयः परमाणूनां वा परिच्छेदः कालस्यवान्तः आयुषो वाप्युपरमः आकृतीनां वा परिसमाप्तिरिति। मेखलकस्तु दूरादेव द्वारपालैर्लेकेन प्रत्यभिज्ञायमानस्तिष्ठतु तावत् क्षणमात्रमत्रैव पुण्यभागिति तमभिधायाप्रतिहतोऽभ्यन्तरं प्राविशत्। अथ मुहूर्तादिव प्रांशुना कर्णिकारगौरेण बद्धकञ्चुकच्छन्नवपुषा समुपसृत्य मा-

णिक्यपदकबन्धबन्धुरवक्षुबन्धावलम्बावलम्बेन हिमशैलशिला-विशालवक्षसा हरवृषभककुदकूटविकटांसतटेन चपलहयग्रीक-हरिणमयमनपाशमिव हारमुरसा बिभ्रता कथयतं यदि सो-मवंशसम्भवो वा सूर्य्यवंशसम्भवो वा भूपतिरभूदेवंविध इति प्रष्टुमागताभ्यां सोमसूर्य्याभ्यामिव श्रवणगताभ्यां स्फटिकमाणि-क्यकुण्डलाभ्यामवभासमानेन वहद्भिरनवलावण्यत्रैणिकाच्छिप्यमा-णैरधिकारगौरवाद्दीयमानमार्गैर्योव दिनकृतः किरणैः प्रसाद-लब्धया विकचपुण्डरीकमुण्डमालयेव स्निग्धया दीर्घया दृष्ट्या दूरादेवानन्दायनैस्तुर्याधिष्ठानेऽपि पदे प्रतिष्ठितेन प्रश्रयमिव नेलिया मर्नादर्शयता पाण्डरमुष्णीषमुद्वहता वामेन स्थूल-मुक्ताफलच्छुरणदन्तुरं करेण कलयता कृपाणमितरेणा-पनीततरङ्गितान्तटिनीमिव लतां शातकुम्भीं वेत्रयष्टिमुष्टिं धारयता वर्षवरेणानुगम्यमानो मेखलको निर्गत्यावोचत् ।

एष खलु महाप्रतीहाराणामनन्तरश्चक्षुष्यो देवस्य पारि-यात्रनामा दौवारिकस्तदेनमनुरूपया प्रतिपत्त्या कल्याणाभि-निवेशीति । दौवारिकस्तु समुपसृत्य कृतप्रणामो गिरा मधु-रया सविनयमभाषत । आगच्छत प्रविशत देवदर्शनाय । कृत-प्रसादोदेव इति । बाणस्तु धन्योऽस्मि यदेवमनुग्राह्यं देवोम-न्यते । इत्युक्त्वा तेनोपदिश्यमानमार्गः प्राविशदभ्यन्तरम् ।

अथ वनायुजैः काम्बोजैरारट्टजैश्च सिन्धुदेशजैश्च पारसी-कैश्च शोणैश्च श्यामैश्च तित्तिरिकल्माषैश्च श्वेतैश्च पिञ्जरैश्च हरिद्भिश्च पञ्चभद्रैश्च मल्लिकाक्षैश्च कृत्तिकापिञ्जरैश्चायतनि-र्मांसमुखैश्चानुत्कटकर्णकोशैश्च सुवृत्तश्लक्ष्णघटितघण्टिकाब-न्धैश्च शुभानुपूर्वीवक्रायतोदग्रग्रीवैरुपचितश्लथथुस्कान्धदेशैर्निर्भु-

ग्नोरःस्थलैरतिस्थूलगुणप्रसृतैर्लौहपीठकठिनखुरमण्डलैरति-
जवत्रुटनभयान्निर्मितानीन्द्राणीवोदराणि धारयद्भिरुद्ग्राहि-
णीविभज्यमानपृथुजघनैर्जगतीदोलायमानबालपल्लवैः कथमप्यु-
भयतोनिखातदृढभूमिपाशसंयमननियन्त्रितैरपि पश्चात्पाशबन्ध-
परवशप्रसारितैकाङ्घ्रिभिरायततरैरिवोपलक्ष्यमाणैर्वङ्गुणसूत्र-
ग्रथितग्रीवागण्डकैरामीलितलोचनैर्दूर्वारसश्यामलफेनलवश-
बलान्तदशनगृहीतमुक्तान् परपरितत्वचः कण्डूजुषः प्रदेशान्
प्रचलयद्भिः सानन्दवलितवालधिभिरेकशफविश्रान्तिशिथिलि-
तजङ्घाकाण्डैर्निद्रया प्रध्यापयद्भिरिव यवसस्वीकारं मन्दं मन्द-
मन्दायमानैश्च ताडितखुरधोरणीरणितखुरशिखरविलिखि-
तक्ष्मातलैर्घासमभिलषद्भिश्च प्रक्षीयमाणयवसग्रासमत्सरस-
मुद्भूतक्षोभैश्च कुपितचण्डचण्डालहुङ्कारकातरनारतरङ्गैश्च
कुङ्कुमप्रवृष्टिपिञ्जराङ्गतया सततसन्निहितनीराजनोपलक्ष्य-
माणैरुपरि विततवितानैः पुरः पूजिताभिमतदैवतैर्भूमिपाल-
वल्लभैस्तुरङ्गैराचितां मन्दुरां विलोकयन् कुतूहलाक्षिप्तहृदय-
कन्दरमतिक्रान्तो वामहस्तेनात्युन्नतया निरवकाशमिवाल्प-
काशमकुर्वाणेन महता कदलीवनेन परि[illegible]लपर्यन्तं मधुकर-
मयीभिरिवापतन्तीभिरापूर्यमाणमाशासुखविसर्पिणा पुष्पा-
णां विकसतामामोदेनावलिम्पन्तं घ्राणेन्द्रियं दूराद्व्यक्त-
मिव विस्मयतारमपश्यत् ।

अपृच्छच्च देव ! किङ्करोऽस्मीति । असावकथयत् । एष
खलु देवस्योपवाह्यो बाह्यं हृदय जात्यन्तरितमात्मा बहि-
श्चराः प्राणाः विक्रमक्रीडासुहृद्दर्पशात इति यथार्थनामा
वारणपतिः तस्यावस्थानमण्डपे महानद्यतदिति । स तमवा-

दीत्। भद्र! श्रूयते दर्पशातः यद्येवमदोषः पश्यामि वारणेन्द्रमेनं तदर्हसि प्रापयितुं परवानस्मि कौतूहलेनेति सोऽभ्यभाषत। भवत्वेवमागच्छतु भवान् को दोषः पश्यतु वारणेन्द्रमिति गत्वा च त प्रदेशं दूरादेव गम्भीरकण्ठगर्जितैर्वियति चातककदम्बकैर्भुवि च भवननीलकण्ठकुलैः कलकलकेकारवमुखैः क्रियमाणाकालजलदकोलाहलं विकचकदम्बगन्धसम्बादिमदसुरासौरभभरितभुवन कायवन्तमिव कालमेघकालमविरलमधुपिङ्गलपद्मबिन्दुजालकितां सरसीमिवान्यरागारूढान्दशाश्चतुर्थीसुत्सृजन्तमनवरतसशङ्करवैः कर्णतालदुन्दुभिध्वनिभिः पञ्चमदशाप्रवेशमङ्गलारम्भमिव सूचयन्तमविरतवलनचितविपरीललितलास्यलयैर्दोलायमानदीर्घदेहाभोगतया मेदिनीविदलनभयेन भारमिव लघयन्तं दिक्भित्तितटेषु कायमिव कण्डूयमानमाहवायदत्तहस्ततया दिग्वारणानिवारयमाणं ब्रह्मस्तम्भमिव स्थूलेन निशितदन्तेन कपाल एव पाटयन्तं मान्तमिव भुवनाभ्यन्तरे बहिरिव निर्गन्तुमीहमानं सर्वतः सरसकिसलयलताजालसिभि' लेसिकैश्चिरपरिचयोपागतैर्वनैरिव परिवृत विक्षिप्तसशैवालबिसविसरशबलसलिलैः सरोभिरिवाधोरणैराधीयमाननिदाघसमयसमुचितोपचारानन्दमपि च प्रतिगजमदपवनादानदूरोत्क्षिप्तेनानेकसमरविजयगणनालेखाभिरिव वलीवलयरोचिभिस्तनीयसीभिस्तरङ्गितोदरेणातोर्ध्वयवीयसा हस्तेनार्गलयन्तमिव सकलं सकुलशैलससमुद्रद्वीपकाननं ककुभाञ्चक्रवालं एकं करान्तरार्पितेन उत्पालाग्रेन कदलीदण्डेनान्तर्गतशीकरसिच्यमानमूलमुक्ताफलमिवापरलीलावलम्बिना मृणालजालेन समररसोच्चरोमाञ्चकण्टकित-

मिव दन्तकाण्डं वहन्तं विसपंक्त्या च दन्तकाण्डयुगलकान्त्या सरःक्रीड़ास्वादितानि कुमुदवनानीव बहुधा वमन्तं निजयशोराशिमिव दीनमुखेष्वप्रयन्तं करिकीटपाटनदुर्विदग्धान् सिंहानिवापहसन्तं कल्पद्रुमदुकूलमुखपटमिवात्मनः कलयन्तमकाण्डकरदण्डधरणलीलासु च लक्ष्यमाणेन रक्तांशुकसुकुमारेण तालुना कवलितानि रक्तोत्पलानीव वमन्तमभिनवकिसलयराशीन्निरोद्गिरन्तं कमलकवलपीतमधुरसमिव स्वभावपिङ्गलेन गिलयन्तं चक्षुषा चूतपल्लवचम्पकलवलीलवङ्गवनान्येलालतामिश्राणि कर्पूरपरिपूतानि पारिजातवनानि सोपभुक्तानि पुनः पुनः कटाभ्यां बहलमदामोदव्याजेन विसर्जयन्तमहर्निशं विभ्रमकृतस्वहस्तस्थितिभिरर्द्धखण्डितपुण्ड्रेक्षुकाण्डकण्डूयनलिखितैरलिकुलवाचालितैर्दानपट्टकैर्विलभमानमिव सर्वकाननानि करिपतीनां अविरलं दानविस्वस्यन्दिना हिमकरशिलाशकलमयेन विभ्रमनक्षत्रमालागुणेन शिशिरीक्रियमाणं सकलवारणेन्द्राधिपत्यपट्टबन्धबन्धुरमिवोच्चैस्तरां शिरोदधानं मुहुर्मुहुः स्थगितोपावृतदिङ्मुखाभ्यां कर्णतालवृन्ताभ्यां वीजयन्तमिव भक्त्या दन्तपर्यङ्कस्थितां राजलक्ष्मीमायतवंशक्रमागतेन गजाधिपत्यचिह्नेन चामरेणेव जनितवालधिना विराजमानं स्वच्छशिशिरसलिलशीकरभरच्छलेन दिग्विजयार्जिताः सरितइव पुनः पुनर्विमुञ्चन्तं त्रयामवधानदाननिष्पन्दीकृतसकलावयवानामन्यद्विरदडिण्डिमाकर्णनाङ्कवलनानामन्ते दीर्घफूत्कारैः परिभवदुःखमिवावेदयन्तं लब्धयुद्धमिवात्मानमनुशोचयन्तमाधोरणारूढपरिभवेन लज्जमानमिवाङ्गुलिलिखितभूतलं मन्दं मुञ्चन्तमवज्ञागृहीतमुक्त-

कवलकुपिताधोरणारटनानुरोधेन मदतन्द्रिनिलविभागं कथं कथमपि मन्दं मन्दं नादनाराहानं कवलानर्द्धजग्धतमालपल्लवश्यामलरसेन प्रभूततया मदप्रवाहमिव मुखेनाप्युत्सृजन्तं ददन्तमिव दर्पेण श्वसन्तमिव शौर्येण मूर्च्छन्तमिव मदेन हृहन्तमिव तारुण्येन द्रवयन्तमिव दानेन वल्गन्तमिव बलेन मायन्तमिव मानेन उद्यन्तमिवोत्साहेन ताम्यन्तमिव तेजसा लिम्पन्तमिव लावण्येन सिञ्चतमिव सौभाग्यरसेन स्निग्धन्नखसुखेषु परुषविषयेषु गुरुं सुखे सच्छिष्यं विनये मृदुं शिरसि दृढं परिचये ह्रस्वं स्कन्धे दीर्घमायुषि दरिद्रमुदरे सततप्रवृत्तं दाने बलभद्रं मदलीलासु जिनं क्षमासु कुलकलत्रं नम्रतासु वह्निवर्षं क्रोधमोक्षेषु गरुड़न्नागोद्धृतिषु नारदं कलहकुतूहलेषु मकरं वाहिनीक्षोभेषु शुष्काशनिमिवास्कन्देषु आशीविषन्दशनकर्मसु वरुणं हस्तग्राहावकृष्टिषु यमवागुरां पदातिसम्वेष्टनेषु कालं परिणतिषु राहुं तीक्ष्णकरग्रहणेषु लोहिताङ्गं वक्रचारेषु अलातचक्रं मण्डलभ्रान्तिविज्ञानेषु मनोरथसंपातं चिन्तामणिपर्वतं विक्रमस्य दन्तमुक्ताशिलास्तम्भ निवासप्रासादं अभिमानस्य घण्टाचारमनोहरमिच्छासञ्चरणविमानं मनस्वितायाः मदधारादुर्दिनान्धकारितगन्धोदकधारागृहं क्रोधस्य संकोचनप्रतिमं महाकीर्तनमहङ्कारस्य सगण्डशैलप्रस्रवणं क्रीड़ापर्वतं महाबलस्य सदन्ततोरणं वज्रमन्दिरं दर्पस्य उच्चकुम्भाट्टालविकटसाश्वारिदुर्गं राज्यस्य क्षतानेकबाणविवरसहस्र लोहप्रकार पृथिव्याः शिलीमुखशतझङ्कारितं पारिजातपादपभूनन्दनस्य तथाच सङ्गीतगृहं कर्णतालताण्डवानां आमधुपमण्डलानामन्तःपुरं शृङ्गाराभरणानां मदनोत्सवं मदलीला-

लास्यानामन्तुसप्रदोषन्नत्त्वमालामण्डनानामकाण्डगत्रुद्कालं मदमहानदीप्रवाहाणां मलीकशरत्समयं सप्रच्छदपरिमलानां पूर्वहिमागमं शीकरनीहाराणां मिथ्याजलधरं गर्जितताण्डवाणां दर्पशातमपश्यत् ।

आसीच्चास्य मनसि नूनमस्य निर्माणे गिरयो ग्राहिताः परमाणुतां कुतोऽन्यथागौरवमिदं आश्चर्यमेतत् विन्ध्यस्य दन्तवादी वराहस्य करइति विस्मयमानमेन दौवारिकोऽब्रवीत् पश्य पश्य ।

मिथ्यैवालिखितां मनोरथशतैर्न्निःशेषनष्टां श्रियं ।
चिन्तासाधनकल्पनाकुलधियाम्भ्रु योवनैर्विद्विषा ।
आयातः कथमप्ययं स्मृतिपथं शून्याभवच्चेतसा ।
नागेन्द्रः सहीनमानसगतानाशागजेन्द्रानपि ॥

तदेहि पुजरप्येनं पश्य तावद्देवमित्यभिधीयमानोसद्‍जनकज्जलितकपोलपतितामुन्मत्तामिव भ्रमरमदपरिमलसुकुलितां कथं कथमपि तस्माद्दृष्टिमाकृष्य तेनैवोपदिश्यमानवर्त्मा समतिक्रम्य भूपालसहस्रसंकुलानि कक्षान्तराणि चतुर्थे भुक्तास्थानमण्डपस्य पुरस्तादजिरे स्थितं दूरादूर्द्ध्वस्थितेन प्रांशुना कर्णिकारगौरेण व्यायामव्यायतवपुषा शस्त्रिणां मौलेन शरीरपालकलोकेन पङ्क्तिस्थितेन कार्तस्वरस्तम्भमण्डलेनेव परिवृत्तमासन्नोपविष्टविशिष्टेष्टलोकं हरिचन्दनरसप्रक्षालिते तुषारशीकरशीतले दन्तपाण्डरपादे शशिमय इव मुक्ताशैलधवले शिलापट्टशयने समुपविष्टं शयनीयपर्य्यन्तविन्यस्ते दिगुणविन्यस्तोऽस्तसकल विग्रहहार भुजे दिङ्मुखविसर्पिणि स्वदेहप्रभावितानेविततमणिमयूखे घर्मसमयसुभगे सरसीव मृदुमृणालजटिले सराजकं

रममाणन्तेजःपरमाणुभिरिव केवलैर्निर्मितमनिच्छन्तमपि बला-
दारोपयितुमिव सिंहासनं सर्वावयवेषु सर्वलक्षणैर्गृहीतं गृहीत-
ब्रह्मचर्यमप्यालिङ्गितराजलक्ष्म्या प्रतिपन्नासिधाराधरणमप्य-
विसम्वादिनं राजर्षिं विषमराजमार्गपदस्खलनभियेव सलग्न
न्धर्मं सर्वभूपालपरित्यक्तेन भीतेनेव लक्ष्म्या च सर्वात्मना सेव्यमानं
सत्येन आसन्नवारविलासिनीप्रतियातनाभिस्त्वरणनखमयूखपा-
तिनीभिरिव दिग्वधूभिः प्रणम्यमानदीर्घैर्दिगन्तपातिभिर्दृष्टि-
पातैर्लोकपालानां कृताकृतकिमल्पवेक्षमाणं मणिपादपीठप्रति-
ष्ठितकरेणोपरिगमनाभ्यनुज्ञां याच्यमानमिव दिवसकरेण भूष-
णप्रभासमुत्सारणबद्धपर्यन्तमण्डलेन प्रदक्षिणीक्रियमाणमिव
सेनाः प्रणमद्भिर्गिरिभिर्दूयमानमिव शौर्योष्मणा फेनायमानमिव
चन्दनधवलं लावण्यजलधिमुद्वहन्तमेकराज्यौर्जित्येन निजप्रति
बिम्बान्यपि अन्यनृपतिचक्रचूडामणिस्मृतान्यसहमानमिव दर्प-
दुःखासिकया चामरानिलनिभेन बहुधैव श्वसन्तीं राजलक्ष्मीं
दधानं सकलमिव चतुःसमुद्रलावण्यमादायोत्थितया श्रिया
समाश्लिष्टमाभरणकिरणजालजायमानानीन्द्रधनुःसहस्राणीन्द्र
प्रहितप्राभृतानीव लभमानमिव राज्ञां सम्भाषणेषु परित्यक्त-
मपि मधु वर्षन्तं काव्यकथास्वपीतमपि अमृतमुद्वहन्तं विस्रम्भ-
भाषितेष्वनाकृष्टमपि हृदयं दर्शयन्तं प्रसादेषु निस्तलामपि
श्रियं स्थानस्थानेषु स्थापयन्तं वीरगोष्ठीषु पुलकितेन कपोल-
स्थलेनानुरागसन्देशमिवोपांशुरणश्रियं शृण्वन्तमतिक्रान्त
कलहालापेषु स्वेदवृष्टिमिव दृष्टिमिष्टे कृपाणे पातयन्तं परि-
हासस्मितेषु गुरुप्रतापभीतस्य राजकस्य स्वच्छमाशयमिव
दशनांशुभिः कथयन्तं सकललोकस्थितमपि न्याये तिष्ठन्तमगो-

लास्यानामनुत्सवप्रदोषन्नवमालामण्डनानामकाण्डप्रावृट्कालं मदमहानदीप्रवाहाणामलीकशरत्समयं सप्तच्छदपरिमलानां पूर्वहिमागमं शीकरनीहाराणां मिथ्याजलधरं गर्जितताण्डवाणां दर्पशातमपश्यत्।

आसीच्चास्य मनसि नूनमस्य निर्माणे गिरयो ग्राहिताः परमाणुतां कुतोऽन्यथा गौरवमिदं आश्चर्यमेतत् विन्ध्यस्य दन्तवादी वराहस्य कर इति विस्मयमानमेनं दौवारिकोऽब्रवीत् पश्य पश्य।

मिथ्यैवालिखितां मनोरथशतैर्निःशेषनष्टां श्रियं।
चिन्तासाधनकल्पनाकुलधियाम्भूयो वनैर्विद्विषां।
आयातः कथमप्ययं स्मृतिपथं शून्याभवच्चेतसा।
नागेन्द्रः सहते न मानमगतानाशागजेन्द्रानपि॥

तदेहि पुनरप्येनं पश्य तावद्देवमित्यभिधीयमानोमदजलकज्जलितकपोलपतितामुन्मत्तामिव भ्रमरमदपरिमलमुकुलितां कथं कथमपि तस्माद्दृष्टिमाकृष्य तेनैवोपदिश्यमानवर्त्मा समतिक्रम्य भूपालसहस्रसंकुलानि कक्षान्तराणि चतुर्थे भुक्तास्थानमण्डपस्य पुरस्तादजिरे स्थितं दूरादूर्द्ध्वस्थितेन प्रांशुना कर्णिकारगौरेण व्यायामव्यायतवपुषा शस्त्रिणां मौलेन शरीरपालकलोकेन पङ्क्तिस्थितेन कार्तस्वरस्तम्भमण्डलेनेव परिवृत्तमासन्नोपविष्टविशिष्टेष्टलोकं हरिचन्दनरसप्रक्षालिते तुषारशीकरशीतले दन्तपाण्डुरपादे शशिमय इव मुक्ताशैलधवले शिलापट्टशयने समुपविष्टं शयनीयपर्य्यन्तद्विगुणविन्यस्तोऽस्तसकल विग्रहहारं भुजे दिङ्मुखविसर्पिणा स्वदेहप्रभाविताने विततमणिमयूखे घर्मसमयसुभगे सरसीव मृदुमृणालजटिले सराजकं

चरे गुणानामभूमौ भाग्यानामविषये वरप्रदानानामशक्तौ आशिषां मार्गे मनोरथानामतिदूरे दैवस्यादिश्यमानम-साध्ये धर्मस्यादृष्टपूर्वे लक्ष्म्या मदृत्त्वे स्थितं अरुणपादपल्लवेन सुगतमन्धकारमदृनेन वज्रायुधनिष्ठुरप्रकोष्ठपृष्ठेन वृषस्कन्धे भास्वद्बिम्बाधरेण प्रसन्नावलोकितेन चन्द्रमुखेन कृष्णकेशेन वपुषा सर्वदेवतावतारमिव एकत्र दर्शयन्तम् अपि च। मांसलमयूखमालामलिनितमहीमण्डले महार्हे माणिक्यमाला-मण्डितमेखले महानीलमये पादपीठे कलिकालशिरसीव सलीलं विन्यस्तवामपदमाक्रान्तकालीयफणाचक्रवालं बाल-मिव पुण्डरीकाक्षं क्षौमपाण्डरेण चरणनखदीधितिप्रतानेन प्रसरता महीं महादेवीपट्टबन्धेनेव महिमान मारोपयन्तं अप्रणतलोकपालकोपेनिर्वर्तितलोहितौ सकलनृपतिमालास्खलित-पीतपद्मरागरक्तातपमिव वमन्तौ सर्वतेजस्विमण्डलास्तमय-सन्ध्यामिव धारयन्तौ अशेषराजकुसुमशेखर मधुरसस्रोतांसीव स्रवन्तौ समस्तसामन्तोत्तमस्त्रक्सौरभप्राप्तै र्भ्रमरम-ण्डलैरमित्रोत्तमाङ्गैरिव मुहूर्तमप्यविरहितौ सम्वाहनतत्परा वा श्रियो विकचरक्तपङ्कजवनवासभवनानीव कल्पयन्तौ कलाशङ्खमीनसनाथौ यथाकथितचतुरब्धिभोगचिह्नाविव चरणौ दधानं विकटमकरबन्धबन्धुराभ्यां दिङ्नागदन्तमु-सलाभ्यामुद्वेललावण्यपयोधिप्रवाहाभ्यामिव फेनकाहितशो भाभ्यां रक्तचन्दनद्रुमाभ्यामिव भोगिमण्डलशिरोरत्नरश्मि-रज्यमानमूलाभ्यां हृदयारोपितभूभारमाणिक्यस्तम्भाभ्यां कुरुदण्डाभ्यां विराजमानममृतफेनपटलपाण्डुना मेखलामणि-मयूखचित्रेण नितम्बव्यासङ्गिना विमलपयोधौतेन नेत्रसूत्रनि-

वेशग्रोभिना अधरवाससा वासुकिनिर्मोकेणेव मन्दुरान्द्योत-मानमघनेन सतारागणेनोपरिक्षतेन द्वितीयाम्बरेण भुवना-भोगमिव भासमानमिभपतिसहस्रोल्लेखकठिनसहग्रोतेनाप-र्याप्तमम्बरप्रथिम्ना विविधवाहिनीसङ्क्षोभसहिष्णुना कैलास-मिव महास्फटिकतटेनोरःकवाटेन विराजमानं श्रीसरस्वत्यो-रुरोवदनोपभोगसूत्रेणेव पातिनेन ग्रेषेणेव भुजस्तम्भन्यस्त-भूभारहरलब्धविश्रान्तिसुखप्रसुप्तेन हारदण्डेन परिवेष्टित-कन्धरं जीवितावधिग्टहीतसर्वस्वमहादानदीक्षाचीवरेणेव हारमुक्ताफलकिरणनिकरेण प्रावृत्तवक्षःस्थलं अजितजिगी-षया बालैर्भुजैरिवापरैः प्ररोहद्भिर्बाहूपधानशायिन्याः श्रियः कर्णोत्पलमधुधारासन्तानैरिव गलद्भिर्भुजजन्मनः प्रतापस्य निर्गममार्गैरिवातिक्रामद्भिः केयूररत्नकिरणैरुभयतः प्रसारित-मणिमयपक्षवितानमिव माणिक्यमहीधरं सकललोकालोक-मार्गार्गलेन चतुरुदधिपरीखोपखातशातकुम्भशिलाप्राकारेण सर्वराजसिंहबन्धपञ्जरेण भुवनलक्ष्मी प्रवेशमङ्गलमहामाणि-क्यतोरणेन नातिदीर्घेण दोर्दण्डयुगलेन दिशादिक्पालानाञ्च युगपदायतिमपहरन्तं सौन्दर्यलक्ष्मीचुम्बनलोभेन कौस्तुभमणे-रिव सुखावयवताङ्गतस्याधरस्य गलतारागेण पारिजातपल्लव-रसेनेव सिञ्चन्तन्दिङ्मुखानि अन्तरान्तरा सुहृत्परिहासस्मितैः प्रकीर्यमाणविमलरदनकिरणशिखाप्रतानैः प्रकृतिमूढाया राजभिः प्रज्ञालोकमिव दर्शयन्तं सुखजनितेन्दुसन्देहागतानि कुमुदवनानीव प्रेरयन्तं स्फुटधवलदशनपङ्क्तिभिः क्षतकुमुदवन-शङ्काप्रविष्टां शरत्ज्योत्स्नामिव विसर्जयन्तं मदिरामृतपारि-जातगन्धगर्भेण भरितसकलककुभा सुखामोदेनामृतमथनदिव-

समिव सृजन्तं विकचमुखकमलकर्णिकाकोशेनानवरतपीयमानश्वाससौरभलोभेनेवाधोमुखेन नासावंशेन शोभमानञ्चक्षुषः क्षीरस्निग्धधवलस्य धवलिम्ना दिङ्मुखान्यपूर्ववदनचन्द्रोदयोद्वेलक्षीरोदप्लावितानीव कुर्वाणं विमलकपोलफलकप्रतिबिम्बितां चामरग्राहिणीं विग्रहिणीमिव मुखाधिवासिनीं सरस्वतीं दधानं अरुणेन चूडामणिशोचिषा सरस्वतीर्ष्याकुपितलक्ष्मीप्रसादनप्रणामलग्नचरणालक्तकेनेव लोहितायतललाटतटमापाटलांशुकतन्तुतन्त्रीसन्तानवलयिनीं कुण्डलमणिकुटिलकोटिबालवीणा मनवरतचलितचरणानां वादयतामुपवीणायतामिव स्वरव्याकरणविवेकविशारदानां श्रवणावतंसमधुकरकुलानां कलकलरणितमाकर्णयन्तं उत्फुल्लमालतीमयेन राज्यलक्ष्म्याः कचग्रहलीलालग्नेन नखज्योत्स्नाधवलेनेव मुखशशिपरिवेषमण्डलेन मुण्डमालामण्डनेन परिकलितकेशान्तं शिखण्डाभरण इव मुक्ताफलालोकेन मरकतमणिकिरणकपालेन चान्योन्यसम्बलनमुद्रितप्रचयेन प्रयागप्रवाहवेणिकावारिणेवागत्य स्वयमभिषिच्यमानं श्रमजलविलीनकृष्णागुरुतिलककल्पितेन कालिम्ना प्रार्थनाचारचतुरचरणहतश्यामिकाकिरणेनेव नीलायमानललाटलेखनाभिः क्षुभितमानसोद्गतैरुत्कलिकाकलापैरिव हारैरुल्लसद्भिरवष्टभ्यमानाभिर्विलासवल्गनचटुलैर्भ्रूलताकम्पैरीर्ष्यया श्रियमिव तर्जयन्तीभिरायामिभिः श्वसितैरविरलपरिमलैर्मलयमारुतमयैः पाशैरिवाकर्षन्तीभिर्विकटबकुलावलीवराटकवेष्टितमुखैष्टङ्किः स्तनकलशैः स्वदारसन्तोषमिवानवशेषमुद्धरन्तीभिः कुचोत्कम्पिकाविकारप्रेङ्खितानान्तरलमणीनां रश्मिभिराकृष्य-

माणहृदयमिव हठात्प्रवेशयन्तीभिः प्रभासुधामाभरणमणीनां मयूखैः प्रसारितैर्वा भूमीरिवालिङ्गयन्तीभिर्जृम्भानुबन्धबन्धुरवदनारविन्दावरणीकृतैरुत्तानैः करकिसलयैः सरभसप्रधाविताभि मानसानीव रुध्यन्तीभिर्मदान्धमधुकरकुलकीर्यमाणकर्णकुसुमरजःकणकूणितकोणानि कुसुमशरशरप्रहारमूर्च्छासुकुलितानीव लोचनानि सचतुरं सञ्चारयन्तीभिरन्योन्यमत्सराद्राविर्भवद्भ्रुकुटीविभ्रमाक्षिप्तैः कटाक्षैः कर्णोत्पलैरिव ताड़यन्तीभिरनिमिषदर्शनसुखरसराशिमधुरितपक्ष्मणा चक्षुषा पीतमिव कोमलकपोलपालीप्रतिबिम्बितं राजानं वहन्तीभिरभिलाषलीलानिर्निमित्तस्मितैश्चन्द्रोदयानीव मनसश्च चर्यकार्याणि सम्पादयन्तीभिरङ्गभङ्गवलनान्योन्यघटितोन्मानकरवेणिकाभिः स्फुटनखमुखाङ्गुलीकाण्डकुण्डलीक्रियमाणनखदीधितिनिभेनाकिञ्चित्करकामकार्मुकाणि रुषा भञ्जन्तीभिर्वारविलासिनीभिर्विलिप्यमानसौभाग्यमिव सन्ततस्पर्शस्विन्नवेपमानकरकिसलयचरणारविन्दाच्चरणग्राहिणीं विहस्य कोणेन लीलालसं शिरसि ताड़यन्तमनवरतकरतलकलितकोणतया चालनः प्रियां वीणामिव श्रियमपि शिक्षयन्तमनिस्नेह इति खलैरनाश्रय इति दोषैर्निग्रह इति रितीन्द्रियैर्दुरुपसर्प इति कलिना नीरस इति व्यसनैर्भूरिरित्ययशसा दुर्ग्रह चित्तहर्त्तिरिति चित्तभुवा स्त्रीपर इति सत्यापखण्डै सुहृद्भिः कर्मकर इति विप्रैरसहाय इतिशत्रुयोधैरेकमप्यनेकधा गृह्यमाणं शान्तनोर्महावाहिनीपतिर्भीष्मार्जित-काशिकद्रोणाचापलालसं गुरुपुत्रादमोघमार्गणं कर्णाच्छ्रितप्रियं युधिष्ठिरात् बहुक्षमभीमादनेकनागायुतबलं धनञ्जयान्महाभारतरणयोग्यं वार-

णमिव कृतयुगस्य जीवमिव बुधसर्गस्य उत्पत्तिद्वीपमिव दर्पस्य एकागारमिव करुणायाः प्रतिवेशमिव पुरुषोत्तमस्य खनिपर्वतमिव पराक्रमस्य सर्वविद्यासङ्गीतगृहमिव सरस्वत्याः द्वितीयामृतमथनमिव लक्ष्मीसमुत्थानस्य बलदर्शनमिव वैदग्ध्यस्य सर्वावस्थानमिव स्थितीनां सर्वकथनमिव कान्तेरपवर्गमिव रूपपरमाणुसर्गस्य सकलदुश्चरितप्रायश्चित्तमिव राज्यस्य सर्वबलसन्दोहावस्कन्दमिव कन्दर्पस्य उपायनमिव पुरन्दरदर्शनस्यान्तर्धानमिवाधर्मस्य कन्यान्तःपुरमिव कलानां पर प्रेमाणमिव सौभाग्यस्य राजमर्गसमाप्तवभृतस्नानदिवसमिव सर्वप्रजापतीनां रत्नाकरमिव गम्भीरञ्च प्रसन्नञ्च त्रासजननञ्च रमणीयञ्च कौतुकजननञ्च पुण्यञ्चक्रवर्तिनं हर्षदेवमद्राक्षीत्।

दृष्ट्वानुगृहीत इव साभिलाष इव तृप्त इव रोमाञ्चमुखेन मुञ्चन्नानन्दाम्बुबिन्दून्दूरादेव विस्मयस्मेरमुखः समचिन्तयत्। सोऽयं पुमान् सुजन्मा सुगृहीतनामा तेजसां राशिश्चतुरुदधिकेदारकुटुम्बी भोक्ता ब्रह्मस्तम्बफलस्य सकलादिराजचरितजयज्येष्ठमल्लोदेवः परमेश्वरोहर्षः। एतेन खलु राजन्वती पृथ्वी नास्य हरेरिव वृषविरोधिनी बालचरितानि न पशुपतेरिव दक्षजनोद्वेगकारिणी ऐश्वर्यविलसितानि न शतक्रतोरिव गोत्रविनाशपिशुनाः प्रवादाः न यमस्येवातिवल्लभानि दण्डग्रहणानि न वरुणस्येव निस्त्रिंशग्राहसहस्ररक्षिता रत्नालयाः न धनदस्येव निष्फलाः सन्निधिलाभाः न जिनस्येवार्थशून्यानि विज्ञानदर्शनानि न चन्द्रमस इव बहुलदोषोपहताः श्रियः चित्रमिदमियमरराजत्वं अपिच। अस्य त्यागस्यार्थिनः प्रजाः शास्त्राणि कवित्वप्रवाचः सत्यस्य साह-

सन्धानान्युत्साहस्य व्यापाराः कीर्त्तेर्दिङ्मुखान्यनुरागस्य लोकहृदयानि गुणगणस्य सङ्ख्याः कौशलस्य कलानपर्याप्तो विक्रमः यस्मिंश्च राजनि यतीनां योगपट्टिकापुस्तककर्मणां पार्थिवविग्रहः षट्पदानां दानग्रहणकलहो वृत्तानां पादच्छेदोऽष्टापदानाञ्चतुरङ्गकल्पना पन्नगानां द्विजगुरुद्वेषो वाक्यविदामधिकरणविचार इति समुपसृत्योपनीति स्वस्तिशब्दमकरोत् ।

अथोत्तरेण नातिदूरे राजाधिपस्य गजपतिपरिचारिकस्तारमधुरमपरवक्त्रमुच्चैरगायत् ।

करिकलभ ! मुञ्च लोलताञ्चर विनयव्रतमानताननः ।
मृगपतिनखकोटिभङ्गुरो गुरुरुपरि क्रमते न तेऽङ्कुशम् ॥

राजा तु तच्छ्रुत्वा दृष्ट्वा च तं गिरिगुहागतसिंहबृंहितगम्भीरेण स्वरेण पूरयन्निव नभोभागमपृच्छत् । किमेष स बाण इति देव ! यथाज्ञापयसीति विज्ञापितो दौवारिकेण नतवादे तं कृतप्रसादं पश्यामि तिर्यङ्नीलधवलांशुशरान्तिरस्करिणीमिव भ्रमयन्नपाङ्गपीयमानतरलतारकस्या यामिनीं चक्षुषः प्रभां परिवृत्यासौ पृष्टस्य पृष्ठतोनिषण्णस्य मालवराजसूनोरकथयत् । महानयम्भुजङ्ग इति तूष्णीम्भावेन गमितनरेन्द्रवर्चसि तस्मिन्नुद्भूते राजलोके मुहूर्त्तमिव स्थित्वा बाणोऽव्यज्ञापयत् । देव ! अविज्ञाततत्त्व इवाविदितलोकवृत्तान्त इवाकस्माद्देवमाज्ञापयसि स्वैरिणो विचिलाः खलु लोकस्य स्वभावाः प्रवादाश्च । महद्भिस्तु यथार्थदर्शिभिर्भवितव्यम् । नार्हसीमामन्यथा सम्भावयितुमशिष्टमिव । ब्राह्मणोऽस्मि सोमपीथीनां वंशे वात्स्यायनानां यथाकालमुपनयनादयः कृता मे संस्कारपठितः साङ्गो वेदश्रुता-

नि यथाशक्तिशास्त्राणि दारपरिग्रहादारभ्याभ्यागारिकोऽस्मि अत्र काभुञ्जङ्गतालोद्दयातिविरोधिभिश्चापलैः शैशवमशून्यमासीत्। अत्रानपलापोऽस्मि अनेनैव विग्रहितविप्रतिसारमिव मे हृदयं इदानीन्तु घटितइव शान्तचेतसि मनाविव प्रवर्त्तयितरि वर्णाश्रमव्यवस्थानां इन्द्रइव साक्षाद्दण्डधृति देवे शासति सप्ताम्बुराशिरशनां शेषद्वीपमालिनीं मही क इवाविशङ्कः सर्वव्यसनबन्धोरविनयस्य मनसाप्यवकाशङ्कल्पयिष्यति। आस्ताञ्च तावन्मानुष्यकोपिताख्वत्प्रभावादलिनोऽपि भीताइव मधु पिबन्ति रथाङ्गनामानोऽपि लज्जन्तइव रत्यनुवृत्तिव्यसनैः प्रियाणां कपयोऽपि चकिताइव चपलायन्ते। शरारवोऽपि सानुक्रोशाइव श्वापदाः पिशितानि भुञ्जन्ते। सर्वथा कालेन मां ज्ञास्यति स्वामी स्वयमेवानपायिन्यश्चित्तवृत्तिग्राहिण्यो भवन्ति प्रज्ञावतां प्रकृतय इत्यभिधाय तूष्णीमभूत्।

भूपतिरप्येवमस्माभिरपि श्रुतमित्येतावदभिधाय तूष्णीमभूत्। सम्भाषणासनदानादिना प्रसादेन नैनमन्वग्रहीत्। केवलामृतवृष्टिभिः स्नपयतेव स्नेहगर्भेण दृष्टिपातमात्रेणान्तर्गतां प्रीतिमकथयत्। अस्ताचलाभिलाषिणि लम्बमाने सवितरि तीर्थाय विसर्जितराजलोको नरपतिरभ्यन्तरं प्राविशत्। बाणोऽपि निर्गतधौतारकूटकोमलातपत्विषि निर्वाति वासरे अस्ताचलकूटकिरीटे निचुलमञ्जरीभांसि तेजांसि मुञ्चति वियन्मुचि मरीचिनिर्गतरोमन्थमन्थरसुखकुरङ्गकदम्बकाध्यास्यमानस्थलीषु गोष्ठीनपृष्ठासु अरण्यस्थलीषु शोकाकुलकोककामिनीकूजितकरुणासु तरङ्गिणीतटीषु वासबिटपोपविष्टचाटचटकचक्रवादेषु आलवालावर्जितसेकजलकूटेषु निष्कूटेषु दि-

वसविहृतिप्रत्यागतं प्रस्नुतस्तनं स्तनन्धये धयति धेनुवर्गसुदुग्ध-
क्षीरं क्षुधिततीर्णकव्राते क्रमेण च मन्दरधराधरधातुधुनीषु-
स्नावितइव लोहितायमानमहीसीम मज्जति सन्ध्यासिन्धुयान-
पात्रे पतङ्गमण्डले कमण्डलुजलशुचिश्रवचरणेषु चैत्यप्रण-
तिपरेषु पाराशरीषु पालपवित्रपाणौ प्रकीर्णबर्हिषि प्रोत्ते-
जसि जातवेदसि हवींषि वषट्कुर्वति याजकजने निद्रा
विद्राणद्रोणकाककुलकलितकुलायेषु कापेयविकलकपिकुले-
ष्वारामतरुषु निर्जिगमिषति जरत्तरुकोटरकुटीरकुटुम्बिनि
कौशिककुले मुनिकुलसहस्रविकीर्णसन्ध्यावन्दनोदबिन्दुनिकर-
इव दन्तुरयति सुरपथस्थलीं स्तवीयति निकुरम्बे अम्बराश्र-
यिणि शर्वरीशिखण्डे खण्डपरशुकण्ठकाले कबलयति ज्योतिः-
शेषं सान्ध्यमन्धकारावतारे तिमिरतर्जननिर्गतासु दहनप्रविष्ट-
दिनकरकरशाखास्विव स्खलन्तीषु दीपलेखासु भ्रमरीसंपुटसं-
पातपटुरटनकथितादृत्तिषु गोपुरेषु शयनोपजोषजुषि ज-
रति कथितबहुकथे शिशयिषमाणे शिशुजने यममहिषमली-
मसतमसि जनितपुण्यजनजागरे विजृम्भमाणे भीषणतमे त-
मीमुखे मुखरितधनुषि वर्षति शरनिकरमनवरतमशेषसां-
सारिकजनशेमुषीमुषि मकरध्वजे सुरततल्पकल्पनारम्भशो-
भिनि शम्भलिभाषितभाजि भजति भूषाम्भुजिष्याजने सैरिन्ध्री-
बध्यमानरशनाकल्पजल्पाकजघनासु जनीष्विव वशिकविशि-
खाविहारिणीष्वनन्यजानुप्लवासु प्रचलितास्वभिसारिकासु वि-
रलीभवतीनां वरटानां वेशन्तशायिनीनां मञ्जुनि मञ्जीरशि-
ञ्जितजडे जल्पितनिद्रादाघीयसि द्रावयतीव विरहिहृदयानि-

सारसरसिते भाविवासरशोकबीजाङ्कुर इव विकीर्यमाणे जगति प्रदीपप्रकरे निवासस्थानमगात्।

अकरोच्च चेतसि दक्षिणः खलु देवो हर्षः यदेवमतीवापलोपनीतकौलीनः कुपितोऽपि मनसा स्निह्यत्येव मयि यद्यहन्यागतः स्यां न मे दर्शनेन प्रसादं कुर्यात्। इच्छति मां गुणवन्तम्। उपदिशन्ति हि विनयमनुरूपप्रतिपत्त्यनुपपादनेन वाचा विनापि कर्तव्यानां स्वामिनः। धिङ् मां स्वदोषान्धमनादरभीतम् एवमतीव गुणवति राजन्यन्यथाचिन्तयन्तम्। सर्वथा तथा करोमि यथा यथास्थितं जानाति मां कालेनायमित्यवधार्य चापरेद्युर्निष्क्रम्य कटकात् सुहृदां बान्धवानाञ्च भवनेषु तावदतिष्ठत्। यावदस्य स्वयमेव ज्ञातस्वभावः पृथ्वीपतिप्रसादवानभवत्। अविशच्च पुनरपि नरपतिभवनमल्पैरेवाहोभिः परं प्रीतेन प्रसादजन्मनो बहुमानस्य प्रेम्णा विस्रम्भस्य द्रविणस्य नर्मणः प्रभावस्य परकोटिमनीयत नरेन्द्रेणेति।

इति श्रीहर्षचरिते द्वितीयोच्छ्वासः।

तृतीयोच्छ्वासः ।

निजवर्षादिति स्निग्धा बहुभक्तजनान्विताः ।
सुकालादिव जायन्ते प्रजाः पुण्येन भूभृतः ॥
साधूनामुपकर्तुं लक्ष्मीं द्रष्टुं विहायसा गन्तुम् ।
न कुतूहलि कस्य मनश्चरितञ्च महात्मनां श्रोतुम् ॥

अथ कदाचिद्विरलितवलाहके चातकातङ्ककारिणि रसत्कादम्बकदम्बके दर्दुरद्विषि मयूरमदमुषि हंसपथिकसार्थसर्वातिथौ धौतासिनिभनभसि भासुरभास्वति शुचिशशिनि तरुणतरतारागणे गलत्शुनासीरशरासने सीदत्सौदामिनीदामनि दामोदरनिद्राद्रुहि द्रुतवैदूर्यसवर्णाम्भसि घूर्णमानमिहिकाले घुमोच्चमोघवति निमीलन्नीपे निष्कुसुमकूटजे निर्मुकुलकन्दले कोमलकमले मधुस्यन्दीन्दीवरे कह्लाराह्लादिनीषु फलिनीशीतलिनीशिशिरनिशीथयूथिकामोदिनि मोदमानकुमुदावदातदशदिशि सप्तच्छदधूलीधूसरितसमीरे स्तबकितबन्धूकबध्यमानाकाण्डसन्ध्ये नीराजितवाजिनि उन्मददन्तिदर्पवीतके क्षीणपङ्कचक्रवाले बालपुलिनपल्लवितसिन्धुरोधसि परिणामदाम्यानश्यामाके जनितप्रियङ्गुमञ्जरीरजसि क-

ठोरितलघुसत्वचि कुसुमस्मेरशरे शरत्समयारम्भे जृम्भमाणे राजसमीपमगात् ।

बाणोबन्धून्द्रष्टुं पुनरपि तं ब्राह्मणाधिवास मगमत् । सकलभूपालसम्मानातिशयपरितुष्टाः सत्वस्य ज्ञातयः श्लाघमाना अभिययुः । क्रमेण च कांश्चिदभिवादयन् कैश्चिदभिवाद्यमानः कांश्चिन्मूर्ध्नि समाजिघ्रन् कैश्चिच्छिरसि चुम्ब्यमानः कांश्चिदालिङ्गन् कैश्चि दालिङ्ग्यमानः अन्यैराशिषानुगृह्य माणोऽपराननुगृह्णन्नाशिषा बहुबन्धुमध्य मध्यासीनः परं मुमोद । सम्भ्रान्तपरिजनोपनीतमासनमासीनेषु गुरुषु भेजे भजमानश्चास्मातिसत्कारमतितरान्ननन्द । प्रीयमाणेन स मनसा सर्वांश्च तान् पर्यपृच्छत् । कच्चिदेतावतोदिवसान् निवसन्ति सुखिनो यूयम् । अप्रत्यूहा वा सम्यक्करणपरितोषितद्विजातिचक्राक्रीता विक्रीयते क्रिया यथावदविकलमन्त्रविकल्पभाञ्जि भुञ्जते वा हवींषि हुतभुजः यथाकालमधीयन्ते वा वटवः । प्रतिदिनमविच्छिन्नो वा वेदाभ्यासः कच्चित्तवैश्चिरन्तनो यज्ञविद्याकर्मण्यभियोगः । तान्येव व्याकरणे परस्पर्द्धानुबन्धीनि अवरस्य दिवसदर्शितादराणि व्याख्यानमण्डलानि सैव वा प्राक्तनपरित्यक्तान्यकर्तव्याप्रमाणगोष्ठी स एव वा मन्दीकृतेतरशास्त्रार्थरसो मीमांसायामतिरसः कच्चित्तएव वाभिनवसुभाषितसुधावर्षिणः काव्यालापइति । ते त मूचुः । तात ! सततसन्तोषजुषां सन्निहितविद्याविनोदानां वह्निमात्रसहायानां कियन्मात्रया नः कर्तव्यं सुखितया सकलभुवनभुजि भुजङ्गराजदीर्घे रक्षति क्षितिक्षितिभृतो भुजे सदा सुखिनएव वयम् । विशेषेण त्वयि दिसुक्तकौटिल्ये परमेश्वरपार्श्ववर्तिनि वेलासनमधितिष्ठति सर्वे

च यथाशक्ति यथाविभवं यथादिवसं यथाकालञ्च सम्पाद्यन्ते विप्रजनोचिताः क्रियाकलापा इति। एवमादिभिरालापैः स्कन्धावारवार्तावाहिभिश्च शैशवातिक्रान्तक्रीडानुस्मरणैश्च पूर्व-जन्मकथाभिश्च तैः सह सुख मतिष्ठत्।

उत्थाय च मध्यन्दिने यथाक्रियमाणाः स्थितीरकरोत् भुक्त-वन्तश्च त सर्वे ज्ञातयः पर्यवारयन्। अत्रान्तरे दुकूलपट्टप्रभवे शिखण्डगणाङ्गधवले पौण्ड्रे वाससी वसानः स्नानावसान-समार्जितया तीर्थमृदा गोरोचनया चारचिततिलकस्तैलामल-कमस्तृणितमौलिरनुच्चचूड़ाचुम्बिना आपीडेन समुद्भासमानः सकृदुपभुक्तताम्बूलविरलाधररागकान्तिरेकशलाकाञ्जनजनित-लोचनरुचिरचिरभुक्तो विनीतमार्यवेषन्दधानः पुस्तकवाचकः सुदृष्टिराजगाम। नातिदूरवर्तिन्याञ्चासन्नायां भूमौ निष-साद। मुहूर्त्तमपि स्थित्वा तत्कालापनीतसूत्रवेष्टनमपि नखकिरणैर्दृढमृणालसूत्रैरिव वेष्टितं पुस्तक पुरोनिहित-शरशलाकायन्त्रके निधाय पृष्ठतः सनीडसन्निविष्टाभ्यां मधु-करपारावताभ्यां वांशिकाभ्यां दत्ते ताने प्राभातिकपाठच्छेद-च्छन्नीकृतमनन्तरं पत्रमुत्क्षिप्य गृहीत्वा कतिपयपत्रलघ्विं कव लिकां प्रक्षालयन्निव मषीमलिनान्यक्षराणि दन्तकान्तिभि-रर्चयन्निव सितकुसुममुक्तिभिर्ग्रन्थं मुखसन्निहितसरस्वती-नूपुरस्खलनरवैरिव पदैर्गमकैर्मधुरैराक्षिपन्मनांसि श्रोतृणा-मन्योपवनप्रोक्तं पुराणं पपाठ। तस्मिंश्च यथाश्रुतिसुभगगीति-गर्भं पठति सुदृष्टौ नातिदूरवर्ती सूचिबाणो वन्दी तारमधु-रेण गीतध्वनिमनुवर्तमानः स्वरेणेदमार्यायुगलमगायत्।

तदपि मुनिगीतमतिपृथु तदपि जगद्व्यापि पावनन्तदपि।
हर्षचरितादभिन्नं प्रतिभाति हि मे पुराणमिदम् ॥

वंशावसामप्रयोगललितमुखा गणपतिरधिपतिस्तारापतिः श्यामलइत्यनुगमविधाधिस्फुटकरणं भरतमार्गभजनगुरु।

श्रीकण्ठान्निर्यातं गीतमिद हर्षराज्यमिव। तच्छ्रुत्वा बाणस्य च ह्यारः पितामहमुखपद्मइव वेदाभ्यासपविचितमूर्तय उपायाइव सामप्रयोगललितमुखा गणपतिरधिपतिस्तारापतिः श्यामलइति पितृव्यपुत्राः भ्रातरः प्रसन्नप्रवृत्तयो गृहीतवाक्याः कृतगुरुन्यासा न्यायवादिनः सुकृतसंगृहीताभ्यासगुरवो लब्धसाधुशब्दालोकाइव व्याकरणे सकलपुराणराजर्षिचरिताभिज्ञामहाभारतभावितात्मानो विदितसकलेतिहासा महाविद्वांसो महाकवयो महापुरुषा विद्वांसो वृत्तान्तकुतूहलीनाः सुभाषितश्रवणरसायनवितृष्णा वयसि यशसि वचसि तपसि सदसि महसि वपुषि यजुषि प्रथमाः पूर्वमेव कृतसङ्केता विवक्षवो विलक्षस्मितसुधाधवलितकपोलोदराः परस्परस्य मुखानि व्यलोकयन्।

अथ तेषां कनीयान् कमलदलदीर्घलोचनः श्यामलो बाणस्य प्रेयान् प्राणानामतिशायितोदन्तसंशस्तैः सप्रणयं दर्शनज्योत्स्नास्नपितककुभो मुखेन्दुना बभाषे। तात! बाणद्विजानां राजा गुरुग्रहणमकार्षीत्। पुरूरवा ब्राह्मणद्रविणतृष्णायादर्धितेनायुषा व्ययुज्यत। नहुषः परकलत्राभिलाषितो महान् भुजङ्गएवासीत्। ययातिराहितब्राह्मणीपरिग्रहः पपात। सुद्युम्नस्त्रीमय एवाभवत् सोमकस्य प्रख्याता जगति जन्तुबधनिर्घृणता मान्धाता मार्गणव्यसनेन सपुत्रपौत्रोरसातलमगमत्।

पुरुः कुत्स. कुत्सितं कर्म तपस्यन्नपि मेखलकन्यकायामकरोत्। कुवलयाश्वो भुजङ्गलोकपरिग्रहादश्वतरकन्यामपि न परिजहार। पृथुः प्रथमपुरुषपरिभुक्तां परिभुक्तवान् पृथिवीं नृगस्य कृकलासभावेऽपि वर्णसङ्करः समदृश्यत। सौदासेन रक्षिता पर्याकुलीकृता क्षितिः। नलं वश्याच्छहृदयं कलिरभिभूतवान् संवरणोऽपि मित्रदुहितरि विक्लवतामगमत्। दशरथोऽपीष्टराम उन्मादेन मृत्युं जगाम। कार्तवीर्योऽपि गोब्राह्मणनिपीडनेन निधनमयासीत्। मरुत्तइष्टबहुसुवर्णको देवगुरुद्विजानां च बहुमतो न बभूव। शन्तनुरतिव्यसनादेकाकी वियुक्तो महावाहिन्या विपन्नो विललाप, पाण्डुर्वनमध्यगतोमत्स्य इव मदनरसाविष्टः प्राणान्मुमोच, युधिष्ठिरश्च भयनिषण्णहृदयः समरशिरसि सत्यमुत्सृष्टवान्। इत्यन्नास्ति राजस्वनपमतकलङ्कः स्वै देवादखिलद्वीपभुजो हर्षात्। अस्य बह्वन्याश्चर्याणि श्रूयन्ते। तथाहि। अत्र खलु जिता निश्चलीकृताश्चलन्तः कृतपक्षाः क्षितिभृतः अत्र प्रजापतिना शेषभोगिमण्डलस्योपरि क्षमाकृता अत्र बलिनापि रोचितभूभृद्वेष्टनी मुक्तो नागः अत्र देवेनाभिमुक्तः कुमारः। अत्र स्वामिनैकप्रहारपातिताऽचला ख्यापिता शक्तिः। अत्र नरसिंहेन स्वहस्तविशसितारातिना प्रकटीकृतो विक्रमः। अत्र परमेश्वरेण तुषारशैलभुवो दुर्गायाः गृहीतः करः। अत्र लोकनाथेन दिङ्मुखेषु परिकल्पिता लोकपालाः सकलभुवनकोशश्चाग्रजन्मनां विभक्ताः। इत्येवमादयः प्रथमकृतयुगस्येव दृश्यन्ते महान्तः समारम्भाः। यत्रास्य सुगृहीतनाम्नः पुण्यराशेः पूर्वपुरुषवंशानुक्रमेणादितः प्रभृति चरितमिच्छामि श्रोतुम्।

सुमहान् कालो नः शुश्रूषमाणानां अयस्कान्तमणयइव लोहानि नीरसानि निष्ठुराणि चलकानामप्याकर्षन्ति मनांसि महताङ्गुणाः। किमुत स्वभावसरसमृदूनीतरेषाम्। कस्य द्वितीये महाभारतइव भवेदस्य चरिते कुतूहलमाचष्टाम्भवान्। भवतु भार्गवोऽयं वंशः शुचिनानेन पुण्येन राजर्षिचरितश्रवणेन सुतरामशुचिरित्येवमभिधाय तूष्णीमभूत्।

बाणस्तु विहस्याब्रवीत् आर्य! न युक्तरूपमभिहितं अघटमानमनोरथमिव भवतां कुतूहलं कल्पयामि। शक्याशक्यपरिसङ्ख्यानशून्या प्रायेण स्वार्थस्पृहा परगुणानुरागिणी प्रियजनगुणकथाश्रवणरसरभसशोभिता च मन्ये महतामपि मतिमपहरति विवेकम्। पश्यत्वार्य! क्व परमाणुपरिमाणपङ्कहृदयं क्व वा समस्तब्रह्मस्तम्भव्यापि देवस्य चरितं क्व परिमितवर्णवर्तयः कतिपये शब्दाः क्व सङ्ख्यातीतास्ते गुणाः सर्वज्ञस्याप्यविषयो वाचस्पतेरप्यगोचरः सरस्वत्या अप्यतिभारः किमुतास्मद्विधस्य कः खलु पुरुषायुषशतैरपि शक्नुयादविकलमस्य चरितं वर्णयितुम्। एकदेशे यदि कुतूहलमस्ति सज्जा वयम्। अधिगतकतिपयाक्षरलवलघीयसी जिह्वा चोपयोगङ्गमिष्यति भवन्तं श्रोतारं वर्णयते हर्षचरितं कृतमन्यत्। अद्य तु परिणतप्रायो-दिवसः पश्चाल्लम्बमानकपिलकिरणजटाभारभासुरो भगवान् भार्गवो रामइव समन्तपञ्चकरुधिरमहाह्रदे निमज्जति सन्ध्यारागपटले पूषा श्वो निवेदयामीति सर्वे च तथैव प्रत्यपद्यन्त नातिचिरमुत्थाय सन्ध्यामुपासितुं शोणतटमयासीत्।

अथ मधुमदमुदितमालवीकपोलतलकोमलातपे मुकुलिते अह्निकमलिनीमिलनादिव लोहिततमे तमोलिहि लम्बमाने

रथौ रविरथतुरङ्गममार्गमार्गानुसारेण यममहिषइव धावति तमसि नभसि क्रमेण गृहतापकुटीरकपटावलम्बिषु रक्तातपच्छेदेष्विव हृतेषु वल्कलेषु कलिकलुषमुषि गगनतलमग्निहोत्रधामधूमे सनियमे यजमाने मौनव्रतिनि विहारवेलालोले पर्यटति पत्नीजने विकीर्यमाणहरिश्यामकश्यालीपूलिकासु दृब्धासु होमकलिकासु हूयमाने वैताने तनूनपाति पूतविष्टरे कृष्णाजिनजटिले जटिनि जपति मुनिजने ब्रह्मासनाध्यासिनि योगिगणे तालध्वनिधावमानान्तेवासिन्यलघुवृद्धश्रोत्रियानुमते गलद्ग्रन्थदण्डकोद्गारिणि सन्ध्यामवधीरयति वरे वटुजने समाजे रुसुन्मीषति ज्योतिषि तारकाख्ये प्राप्ते प्रदोषारम्भे भवनमागत्योपविष्टस्निग्धैर्बन्धुभिः सार्धं तयैव गोष्ठ्या तस्थौ नीतप्रथमयामश्च गणपते र्भवने परिकल्पितं शयनमसेवत दूरेषान्तु सर्वेषान्निमीलितनयनानामप्यनुपजातनिद्राणां कमलवनानामिव सूर्योदयं प्रतिपालयताम्। कुतूहलेन सा क्षपाप्यगमत्।

अथ यामिन्यास्तुरीये यामे प्रतिबुद्धः सएव वन्दी श्लोकद्वयमगायत्।

पश्चादङ्घ्री प्रसार्य त्रिकनतिविततन्द्राघयित्वाङ्गमुच्चै
रासज्याभुग्नकण्ठोमुखमुरसि सटाधूमधूम्रा विधूय।
घासग्रासाभिलाषःदनवरतचलत्प्रोथतुण्डस्तुरङ्गो
मन्दं मन्द्रायमानो विलिखति शयनादुत्थितक्ष्माङ्कुरेण॥
कुर्वन्नाभुग्नपृष्ठोमुखनिकटकटीस्कन्धरोमा तिरश्चीम्
लोलेनाहन्यमानस्तुहिनकणमुचा चञ्चता केसरेण।
निद्राकण्डूकषाय कषति निविडितःश्रोत्रशुक्तिस्तुरङ्ग

स्वङ्गत्सृक्काग्रलग्नप्रतनुबुसगणाक्षीणमन्याः खुरेण ॥

बाणस्तु तच्छ्रुत्वा समुत्सृज्य निद्रामुत्थाय च प्रक्षाल्य वदनमुपास्य भगवतीं सन्ध्यामुदिते भगवति सवितरि गृहीतताम्बूलस्तत्रैवातिष्ठत्। अत्रान्तरे सर्वे अस्य ज्ञातयः समाजग्मुः। परिवार्यासाञ्चक्रिरे। असावपि पूर्वोद्घातेन विदिताभिप्रायस्तेषां पुरो हर्षचरितं कथयितुमारेभे श्रूयताम्।

यस्मिन् पुण्यकृतामधिवासो वासव इव वसुधामवतीर्णः सततमसङ्कीर्णवर्णव्यवहारस्थितिः कृतकृतयुगव्यवस्थः स्थलकमलवनबहुलतया पातं मुच्यमानस्थलैरुन्मीलन्मेदिनीसारगुणैरिव कृतमधुकरकुलकोलाहलैर्हलैरुल्लिख्यमानक्षेत्रक्षीरोदपायिपयोदसिक्ताभिरिव पुण्ड्रेक्षुवाटसन्ततीभिर्निरन्तरः प्रतिदिशमपूर्वपर्वतैरिव खलधानधामभिर्विभज्यमानैः सस्यकूटैः सङ्कटसीमान्तः समन्तादुद्घाटितयन्त्रजलसिच्यमानैर्जीवकच्छकैर्जटालम्बिभिरुर्वरावरीयोभिः शालेयैरलङ्कृतः पाकविशरारुराजमाषनिकरकर्बुरैः स्फुटितमुद्गफलकोशिकपिशितैश्च परिणतगोधूमधामभिः स्थलीपृष्ठैरधिष्ठितोऽभितष्टप्रतिष्ठित गायद्गोपालबालकैः किल पटवल्लाकालुहतैर्वटुघटितकुटीघटितरमणीयैरटङ्करटवीं हरहासभासया शङ्कया बहुधाविभक्तं क्षीरोदमिव क्षीरं क्षरद्भिर्बाष्पच्छेद्यतृणग्रासैर्गोधनैर्धवलितविपिनो विविधमखहोमधूमान्धयतमन्युसुतैर्लोचनैरिव सहस्रसंख्यैः कृष्णसारैः शारितोद्देशोपवनधूलीमुचां केतकीवनानां रजोभि पाण्डुरीकृतैः प्रमथोद्धूलनभस्मधूसरैः शिवपुरस्येव प्रदेशैरुपशोभितः श्यामाकाकदलितग्रामोपकण्ठकाश्यपीठैः पदे पदे कर्पासकैः फलपल्लवस्फोटितैः करपुट-

कोमलमातुलुङ्गीदलरसोपलिप्तैः स्वेच्छाविरचितकुसुमकेसरपुष्पप्रकरैः प्रत्यग्रफलरसपानसुखप्रसुप्तपथिकैर्वनदेवताःदीयमानास्वतरसप्रपाट्टैरिव द्राक्षालतामण्डपैरुपशोभितः स्फुटत्फलानाञ्च बीजलग्नशुकचञ्चुरागारुणानिव समारूढकपिकुलकपोलसन्दिह्यमानकुसुमानां दाडिमीनां वनैर्विलोभनीयोपनिर्गमो वनपालपीयमाननालिकेररसासवैश्च पथिकलोकाक्रम्यमानपिण्डखर्जूरैर्लाङ्गूलजिह्म्यमानमधुरमोचापिण्डरसैश्चकोरचञ्चूजर्जरितैश्चावनैरभिरामस्तुङ्गार्जुनपाटलिपालिपरिवृतैश्च गोकुलावतारकलुषितकुल्यैरध्वगतशतशरण्यैररण्यजलाशयबन्धैरबन्ध्यजनरन्ध्रः कलहायमानकरभीयकुमारकल्प्यमानैरौरकैरौरभ्रकैश्च कृतरक्षाधोदिशि दिशि रविरथतुरगविलोभनतायेव विलुठनस्फुटितकुङ्कुमस्थलीरससमालिप्यमानानामुत्प्रोथपुटैर्मुखैरुदरशायिकिशोरकजवजननएव प्रभञ्जनमापिबन्तीनां वातहरिणीनामिव स्वच्छन्दचारिणीनां वाड़वानां वृन्दैर्विहरद्भिर्विराजितोऽनवरतक्रतुधूमान्धकारकस्थैर्हंसयूथैर्गुणैरिव धवलितभूतलः संहिताहतमुखरवमन्तैर्मयूखैर्विभवैर्मुखरीकृतजीवलोकशशिकरावदातवृत्तैर्मुक्ताफलैरिव गुणिभिः प्रसाधितः पथिकजनविलुप्यमानस्फीतफलैर्महातरुभिरिव सर्वातिथिभिर्गमनीयो मृगमदपरिमलवाहिभिर्मृगरोमच्छादितैर्हिमवत्पार्श्वैरिव महत्तरैः स्थिरीकृतः प्रोद्दण्डगतपत्रपत्रोपविष्टद्विजोत्तमैर्नारायणनाभिमण्डलैरिव तोयाशयैर्मण्डितोमथितपयः-प्रवाहप्रक्षालितक्षितिभिर्मथनारम्भैरिव महाघोषैः पूरिताशयः श्रीकण्ठोनाम जनपदः ।

यत्र त्रेताग्निधूमाम्बुजलप्रक्षालिता दूर्वाक्षीयन्त

कुटुम्बः। पच्यमानचयनेष्टकादहनदग्धानि वनान्यहष्यन्त दुरितानि भिद्यमानयूपदारुपरशुपाटित इव व्यशीर्यताधर्मः मखशिखिधूमजलधाराधौत इव वननाशवर्णसङ्करः। दीयमानानेकगोसहस्रखण्ड्यमान इवापलायत कलिः। सुरालयशिलासंघट्टनटङ्कनिकरनिकृत्ता इव व्यदीर्यन्त विपदः। महादानमहाजनकलकलाभिद्रविता इव प्राद्रवन्नुपद्रवाः। दीप्यमानमहासत्रमहानससहस्रसन्तापिता इव व्यलीयन्त व्याधयः। वृषविवाहप्रहतपुण्यपटहपटुरवत्रासिता इवापासर्पन्नपमृत्यवः सन्ततब्रह्मघोषमुखरिताद्द्वापजग्मुरीतयः। धर्माधिकारपरिभूतमिव च न प्रभाद्दैवम्। तत्र चैवं विधेनानारामाभिरामकुसुमसुरभिगन्धपरिमलसुभगो यौवनारम्भ इव भुवनस्य कुङ्कुममिलनपिञ्जरितबह्महिषीसहस्रशोभितोऽन्तःपुरनिवेश इव धर्मस्य मरुदुद्धूयमानचमरीबालव्यजनशतशालितप्रान्तः एकदेश इव सुरराज्यस्य ज्वलन्मुखशिखिसहस्रदीप्यमानदशदिगन्तः शिबिरसन्निवेश इव कृतयुगस्य प्रसाधनाबहितब्रह्मचरिध्यानाधीयमानसकलकुशलप्रशमावतार इव ब्रह्मलोकस्य चलत्कलसुखरमहावाहिनीशतसंकुलोविचेपइवोत्तरकुरूणामीश्वरमार्गणसन्तापानभिज्ञसकलजनोविशिष्ट इव त्रिपुरस्य सुधारससिक्तधवलगृहपङ्क्तिपाण्डुरः प्रतिनिधिरिव चन्द्रलोकस्य मधुमदमत्तकामिनीभूषणरवहरितोभुवनोनामापहार इव कुबेरनगरस्य स्थाण्वीश्वरो नाम जननिवेशः।

यत्र यौवनमिति युवभिः कामायतनमिति वेश्याजनैःसङ्गीतगृहमिति लासकैर्यमनगरमिति शत्रुभिश्चिन्तामणिभूमिरित्यर्थिभिर्वीरक्षेत्रमिति शस्त्रोपजीविभिर्गुरुकुलमिति विद्यार्थिभि-

गन्धर्वैर्नगरमिति गायकैर्विश्वकर्ममन्दिरमिति विज्ञानिभिर्लोभभूमिरिति वैदेहकैर्धूर्त्तास्थानमिति वन्दिभिः साधुसमागम इति सद्भिर्वज्रपञ्जरमिति शरणागतैर्विदग्धगोष्ठीतिविदग्धैः सुकृतपरिणामइति पथिकैरसुरविवरमिति वादिकैः शाक्यश्रमइतिशमिभिः स्मरपुरमिति कामिभिर्महोत्सवसमाज इति चारणैर्वसुधारेति च विप्रैरग्टह्यत।

यत्र अनङ्गगामिन्यः शीलवत्यश्च गौर्य्योविभवरताश्च श्यामाः पद्मरागिण्यश्च धवलद्विजशुचिवदना मदिरामोदिनिश्वासाश्च चन्द्रकान्तवपुषः शिरीषकोमलाङ्ग्यश्च भुजङ्गागम्याः कञ्चुकिन्यश्च पृथुकलत्रश्रियो दरिद्रमध्यकलिताश्च लावण्यवत्योमधुरभाषिण्यश्चाप्रमत्ताः प्रसन्नोज्ज्वलमुखरागाश्च सकौतुकाः प्रौढाश्च प्रमदाः। यत्र प्रमदानाञ्चक्षुरेव सहजं मुण्डमालामण्डनम्भारः कुवलयदामानि। अलीकप्रतिबिम्बितान्येव कपोलभाञ्जि अश्लिष्टाः श्रवणावतंसाः पुनरुक्तानि तमालकिसलयानि प्रियजनकथा एवसुभगाः कर्णालङ्काराः आडम्बराकुण्डलादिकपोला एव सततमालोककराः विभवोमणिप्रदीपाः निश्वासाकृष्टं मधुकरकुलमेव रमणीय मुखावरणम्। कुलजनाचारीजालिका वाण्येव मधुरतरा वीणाविज्ञानं तन्वीताण्डनम्। हासाएवातिसुरभयः पटवासा निरर्थकाः कर्पूरपांशवः। अधरकान्तिविसरएवोज्ज्वलाङ्गरागः लावण्यकलङ्कः कुङ्कुमपङ्कः। बाहवएव कोमलतमाः परिहासप्रहारलताः निष्प्रयोजनानि मृणालानि यौवनोष्मस्वेदबिन्दवएव विदग्धाः कुचालङ्कृतयो हारास्तु भाराः। श्रोण्यएव विशालशिलातलचतुराः। विभ्रमकारणनिमित्तं भवनमणिवेदिकाः। क-

मज्जलोभनिलीन्यान्येवालिकुलानि मुखराणि पादाभरणाणि। निष्कृतानि नीलमणिनूपुराणि। नूपुररवाहूतभवनहंसाए व-समुचिताः सचरणसहायाः ऐश्वर्य्यप्रपञ्चः परिजनः तत्र च साक्षात्सहस्राक्षइव सर्ववर्णधरन्धरतुर्दधानोऽस्तिकमयइव कल्याण-प्रकृतित्वे मन्दरमय इव लक्ष्मीसमाकर्षणे जलनिधिमय इव मर्यादायां आकाशमय इव शब्दप्रादुर्भावे शशिमय इव कला-सग्रहे वेदमय इवाखिमार्लेपि धरणीमय इव लोकधृतिकरणे-पवनमय इव सकलपार्थिवरजोविकारापहरणे गुरुर्वचसि वि-शालो मनसि जनकस्तपसि सूर्य्यस्तेजसि सुमन्त्रो रहसि बुधः सदसि पृथुरुरसि अर्जुनो यशसि भीष्मोधनुषि निषधोवपुषि शत्रुघ्नः समरे शूरसेनाक्रमणे दक्षः प्रजाकर्मणि सर्वादिराज-तेजपुञ्जनिर्मितइव राजा पुष्पभूतिरितिनाम्ना बभूव।

पृथुना गौरियं कृतेति स्पर्धमान इव योऽदद्गौं महि-षीञ्चकार। निसर्गस्वैरिणी स्वरुच्यनुरोधिनी भवति मह-तान्मतिः। यतः। तस्य केनचिदनुपदिष्टा सहजैः शैशवदि-नादारभ्यानन्यदेवताभगवतिभक्तिसुलभे भुवनभृति भूतभावने भवच्छिदि भवे भूयसी भक्तिरभूत्। अकृतवृषभध्वजपूजा-विधिर्न स्वप्ने व्याहारमकरोत्। अजमजरममरगुरुमसुरपुर-रिपुमपरिमितगणगतिमचलदुहितृपतिमखिलभुवनकृत चरणा-नतिं पशुपतिं प्रपन्नोऽन्यदेवताशून्यतया त्रैलोक्यभर्तृचित्तानु-रोधिन्यश्चानुजीविनां प्रकृतयः। तथाहि। गृहे गृहे भगवान-पूज्यत खण्डपरशुः। वपुरस्य होमानलज्वालावलीयवक्वलगुग्गु-लान्धगर्भाः स्नपनक्षीरशीकरक्षोदहारिणोबिल्वपल्लवदामदलो-द्वाहिनः पुण्याश्रयेषुवायवः शिवसपर्यासमुचितैरुपायनैः प्राभृत-

कैश्च पौराः पादोपजीविनः सचिवा भुजबलनिर्जिताश्च करदीकृता महासामन्तास्तं सिषेविरे। तथाहि। कैलासकूटधवलैः कनकपत्रलतालङ्कृतविषाणकोटिभिर्महाप्रमाणैः सन्ध्यावलिवृषैः सौवर्णैश्च स्नपनकलशैश्चार्घ्यभाजनैश्च धूपपात्रैश्च पुष्पपुटैश्च यष्टिप्रदीपैश्च ब्रह्मसूत्रैश्च महार्हमाणिक्यखण्डखचितमुखैः कोशैश्च परितोषमस्य मनसि चक्रुः। अन्तःपुराण्यपि परस्परमारब्धबालेयतण्डुलखण्डमानि देवगृहप्रक्षेपेण लोहिततरकरकिसलयानि कुसुमग्रथनव्यग्रसमग्रपरिजनानि तस्याभिलषितमन्ववर्तन्त।

तथा च परममाहेश्वरः स भूपालो लोकतः शुश्राव। भुवि भगवन्तमपरमिव साक्षाद्वृषभध्वजं दाक्षिणात्यं बहुविधविद्याप्रभावप्रख्यातैर्गुणैः शिष्यैरिवानेकसहस्रसंख्यैर्व्याप्तं मर्त्यलोकं भैरवाचार्यनामानं महाशैवम्। उपनयन्ति हि हृदयमदृष्टमपि जनं शीलसंवादाः। यतः। स राजश्रवणसमकालमेव तस्मिन् भैरवाचार्ये द्वितीय इव कपर्दिनि दूरगतेऽपि गरीयसीं भक्तिं बबन्ध। आचकाङ्क्ष चास्य दर्शनं मनोरथैः सर्वदा। अथ कदाचित् पर्यस्तेऽस्ताचलचुम्बिनि वासमकरेऽन्तःपुरवर्तिनं राजानं उपसृत्य प्रतीहारी विज्ञापितवती। देव। द्वारि परिव्राड्भास्ते। कथयति च भैरवाचार्यवचनाद्देवमनुप्राप्तोऽस्मीति। राजा तु तच्छ्रुत्वा सादरं क्वासौ आनयात्रैव प्रवेशयैनमित्यब्रवीत्। तथा चाकरोत् प्रतिहारी। न चिराच्च प्रविशन्तं प्रांशुमाजानुलम्बभुजं स्वदुक्षाममपि स्थूलास्थिभिरवयवैः पीवरवाणिवोपलक्ष्यमाणं च्युतमाङ्गमुक्तह्रस्ववलिभङ्गस्पुटनिसांसिगण्डकूपं मधुविन्दुपिङ्गलमण्डलाक्ष्यमीषदाभुग्नवक्रघोणमतिप्रलम्बकर्णपाशमलाबुवीजविक-

टदीर्घदन्तपङ्क्तिं तुरगानुकारिण्याधरलेखं लम्बचिबुकायततरवदनमंसावलम्बिना काषायेण योगपट्टकेन विरचितवैकक्ष्यकर्म हृदयमध्यनिबिडग्रन्थिनाच रागोढेनखण्डश: कृतेन धातुरसारुणेन कर्पटेन कृतोत्तरासङ्गं पुनरुक्तबालप्रग्रहवेष्टननिश्चलमूलेन बद्धसृत्परिशोधनवंशत्वक् अजिनेण कौपीनसनाथशिखरेण कर्पटसमुद्गगर्भीकृतभिक्षाकपालेन दारुफलकत्रयत्रिकोणत्रियष्टिनिविष्टकमण्डलुना बहिरुपपादितपादुकावस्थानेन स्थूलदशासूत्रनियन्त्रितपुस्तकपुलिकेन वामकरधृतेन योगभारकेण विदण्डेनाध्यासितस्कन्धमितरग्टहीतवेत्रासनं मस्करिणमद्राक्षीत्।

क्षितिपतिरुपगतमुचितेनचैनमादरेणान्वग्टह्णीत्। आसीनञ्चैनं पप्रच्छ। क्व भैरवाचार्य्यइति। सादरन्नरपतिवचनमुदितमतिस्तु परिव्राट् तमुपनगर सरस्वतीतटवनसङ्गिनो शून्यायतनेस्थितमाचचक्षे। भूयश्चायं बभाषे। वर्द्धयतेभगवान् महानुभागमाशीर्वादैर्नित्यमुपनिन्ये च योगभारकादाकृष्य भैरवाचार्य्यप्रहितानि रत्नवन्ति बहलालोकविलुप्तान्तःपुराणि पञ्चराजतानि पुण्डरीकाणि नरपतिस्तु स्वयं ग्रहप्रणयभङ्गकातरेण दाक्षिण्येणानुरुध्यमानोग्रहणलाघवञ्च लङ्घयितुमसमर्थोदोलायमानेन मनसा स्थित्वा कथमपि सोजन्यनिम्नस्तानि जग्राह। सर्वफलप्रसवहेतुश्चिवभक्तिरियं मनोरथदुर्लभानि फलन्ति फलानि। येनैव मस्मासु प्रीयते तत्र भगवान् भुवनगुरुर्भैरवाचार्य्यः। श्वोद्रष्टास्मि भगवन्तमित्युक्त्वा मस्करिणं व्यसर्जयत्। अनया च प्रतिपत्त्या परां मुदमवाप। अपरेद्युः प्रातरेवोत्थाय वाजिनमारुह्य समुच्छ्रितश्वेतातपत्रःसंधूयमानधवलचामरःकतिपयैः राजपुत्रैः परिवृतोभैरवाचार्यं

सवितारमिव यशो द्रष्टुं सतस्थे गत्वा च किञ्चिदन्तरन्तदीय सेवायान्तमन्यतम शिष्यमप्राक्षीत्। अप्राक्षीच्च। भगवानास्त इति। सोऽकथयत् इदं जीर्णमातङ्गमुत्तरेण बिल्ववाटिकामध्यास्तइति। गत्वा वनप्रदेशं अवततार तुरङ्गमात्। विवेश च बिल्ववाटिकाम्। अथ महतः कार्पटिकपेटकस्य मध्ये प्रातरेव स्नातं दत्ताष्टपुष्पिकमनुष्ठिताग्निकार्यं कृतभस्मरेखापरिहारपरिकरे हरितगोमयोपलिप्ते चितितल वितते व्याघ्रचर्मण्युपविष्टं कृष्णकम्बलप्रावरणव्याजेनासुरविवरप्रवेशाशया पातालान्धकारवास मिवाभ्यस्यन्तमुन्मीषता विद्युत्कपिलेनालतेजसा महामांसविक्रयक्रीतेन मनःशिलापङ्केनेव शिष्यलोकं लिम्पन्त जटैकदेशप्रलम्बमानरुद्राक्षकुलिकेन रचित महाशङ्खचन्द्रकेणोद्बन्धेन शिखापाशेन बध्नन्तमिव विद्यामदावलेपदुर्विदग्धान् ऊर्ध्वं सञ्चरतः सिद्धान् धवलकतिपयशिरोरुहेण शिरसा च पञ्चाशतं वर्षाण्यतिक्रान्तं खलित्युत्प्रेक्ष्यमाणं शङ्कुलोमलेखंलोमशकर्णशष्कुलीप्रदेशं पृथुललाटं तिरश्चा भस्मललाटिकया बहुशः शिरोहृत गुग्गुलदहनसन्तापस्फुटितकपालास्थिपांशुरा जशङ्कामिव जनयन्तं सहजललाटतटवलीभङ्गसङ्कोचितकूर्चभागं बभ्रुभासा भूसङ्गत्या निरन्तरां यामिनी मेकिकामिव भ्रूलतां बिभ्राणमीषत्काचसमानकनीनिकेन रक्तापाङ्गनिर्गतांशुप्रतानेन मध्यधवलभासेन्द्रायुधेनेवातिदीर्घेण लोचनयुगलेन परितो महामण्डलमिवानेकवर्णरागं विलिखन्तं सितलोहितपीतपताकावली प्रभवं शिवबलिमिव दिक्षु विक्षिपन्तं तार्क्ष्यतुण्डकोटिकुटिलाग्रघोणं दूरविदीर्णरुक्कणचिह्नकपोलं कि-

च्छिदन्तरस्य हृदयसन्निहितहरमौलिचन्द्रातपेनेव निर्गच्छता दन्तालोकेन धवलयन्तं दिशाञ्चक्रवालं जिह्वाग्रस्थितसर्वशैवसंहितातिभारेणेव मनाक् प्रलम्बितोष्ठं प्रलम्बश्रवणपालिप्रेङ्खिताभ्यां स्फटिकमाणिक्यकुण्डलाभ्यां शुक्रबृहस्पतिभ्यामिव सुरासुरविजयविद्यासिद्धिश्रद्धयानुबध्यमानं बहुविविधौषधिमन्त्रसूत्रपङ्क्तिना सलोहवलयेन प्रकोष्ठेन शङ्खखण्डं पुष्पदन्तमिव भगवता भवेन भग्नं भक्त्या भूषणीकृतं कलयन्तं अखिलरसकूपोदञ्चनघटीयन्त्रमालामिव रुद्राक्षमालां दक्षिणेन पाणिना भ्रमयन्तम् उरसि दोलायमानेन पिङ्गलतमाग्रेण कूर्चकलापेन समार्जयन्तमिवान्तर्गतं निजरजोनिकरमतिनिविडनीललोममण्डल निचितं ध्यानलब्धेन ज्योतिषा दग्धमिव हृदयदेशं दधानं मीषत्प्रशिथिलवलिवलयबध्यमानतुन्दमुपचीयमानस्फिङ्मांसपिण्डकं पाण्डरपवित्रक्षौमं धृतकौपीनं सावष्टम्भपर्य्यङ्कबन्धमण्डलितेनाहतफेनश्वेतरुचा योगपट्टकेन वासुकिनेवाप्रतिहतानेकमन्त्रप्रभयाभिभूतेन प्रदक्षिणीक्रियमाणमरुणतामरससुकुमारतलस्य पादयुगलस्य निर्मलैर्नखमयूखजालकैः जर्जयन्तमिव महानिधानोद्धरणरसेन रसातलं तोयक्षालनशुचिना धवलपादुकायुगलेन हंसमिथुनेनेव भागीरथीतीर्थयात्रापरिचयेना मुच्यमानचरणान्तिकं शिखरनिखातकुब्जकालायसकणकेन वैणवेन विशिखदण्डेन सर्वविद्याविघ्नापनयनाय विनायकाङ्कुशेनेव सततपार्श्ववर्तिना विराजमानं बहुभाषिणां मन्दहासिनं पूर्वोपकारिणां कुमारब्रह्मचारिणामतितपस्विन हाशक्रोधं कृशानुरोधं महानगरमिवादीनप्रकृतिशोभितं मेरुमिव

कल्पतरुपल्लवराशिसुकुमारच्छायं कैलासमिव पशुपतिचरणारविन्दरजःपवित्रितशिरसं शिवलोकमिव माहेश्वरगणानुयातं जलनिधिमिवानेकनदीसहस्रक्षालितशरीरं जाह्नवीप्रवाहमिव बहुपुण्यतीर्थस्नानशुचि धाम धर्मस्य तीर्थं तथ्यस्य कोशं कौशलस्य पत्तनं पूततायाः शालां शीलस्य प्रभवं प्रभावस्य क्षेत्रं क्षमायाः शरणं शालीनताया स्थानं स्थितेराधारं धृतेराकारं करुणायाः निकेतनं कौतुकस्यारामं रामणीयकस्य प्रासाद प्रसादस्यागारं गौरवस्य समाज सौजन्यस्य सम्भवं सद्भावस्य कालं कले भगवन्तं साक्षादिव विरूपाक्षं भैरवाचार्य्यं ददर्श ।

भैरवाचार्य्यस्तु दूरादेव दृष्ट्वा राजानं चन्द्रमिव जलनिधिश्चचाल प्रथमतरोत्थितशिष्यलोकश्चोत्थाय प्रत्युज्जगाम समर्पितश्रीफलोपायनश्च जह्नुसमुद्गीर्यमाणगङ्गाप्रवाहह्रादगम्भीरया गिरा स्वस्तिशब्दमकरोत् । नरपतिरपि प्रीतिविस्तीर्यमाणधवलिम्ना चक्षुषा प्रत्यर्पयन्निव बहुतराणि पुण्डरीकवनानि ललाटपट्टपर्यस्तेनोदंशुना शिखामणिना महेश्वरप्रसादमिव तृतीयनयनोद्गमेन प्रकाशयन्नावर्जितकर्णपल्लवपलायमानमधुकरः शिवसेवासमुन्मूलिताशेषपापपल्लवमुच्यमान इव दूरादवनतः प्रणाममभिजातश्चकार ।

आचार्य्योऽप्यागच्छतात्रोपविशतेति शार्दूलचर्मात्मीयमदर्शयत् । उपदर्शितप्रश्रयस्तु राजा मत्तकलहंसगद्गदस्वरसुभगां मधुरां मधुरसमयीं महानदीमिव प्रवर्तयन् वाचं व्याजहार ।

भगवन्नार्हसि मामन्यनृपस्खलितैः खलीकर्तुम्। अथे-पराजयोपेक्षितायाः चललक्ष्म्याः स्वल्पयं शिलापराधो द्रविणदौरात्म्यं वा यदेवमाचरति मयि गुरुः। अभूमिः खल्वयमुपचाराणाम्। अलमतियन्त्रणया दूरस्थितोऽपि मनोरथशिष्योऽयं जनो भगवतः माननीयञ्च गुरुवचनं नोल्लङ्घनमर्हति गुरोराम्नानम्। आस्तां नवनवन्त एवात्र इति व्याहृत्य परिजनोपनीते वाससि निषसाद। भैरवाचार्य्योऽपि प्रीत्या नातिक्रमणीयं नृपवचनमनुवर्तमानः पूर्वन्यस्तदेवव्याघ्राजिनमभजत आसीने सराजपरिजने शिष्यलोको समुचितमर्घादिकं चक्रे। क्रमेण नृपमाधुर्य्यहृतान्तःकरणः शशिकरनिकरविमलदशनदीधितिः सरस्वतीः साक्षात् शिवभक्तीरिव दर्शयन्नुवाच। तात। तन्न स्वल्पैव यदनेके कथयन्ति गुणानां गौरवम्। सकलसम्पत्पात्रमसि। विभवानुरूपास्तुतिप्रतिपत्तयः। जन्मनः प्रभृति अदत्तदृष्टिरस्मि स्वापतेयेषु। यतः सकलदोपकरणान्नलेन्धनैर्धनैरविक्रीतं कचिच्छरीरमस्ति। भैक्षसम्बर्द्धितास्सन्ति प्राणाः दुर्गृहीतानि कतिचिद्विद्यन्ते विद्याक्षराणि। भगवच्छिवभट्टारकपादसेवासमुपार्जिता कियत्यपि सन्निहिता पुण्यकणिका स्वीक्रियतां यदत्रोपयोगार्हम्। प्रतनुगुणलवग्रह्याणि कुसुमानीव भवन्ति मनांसि सताम्।

अपि च। विद्वन्। समन्तात् श्रूयमाणाः शब्दा इव सुखयन्ति साधवः। सुधीरेऽपि मनसि यशांसि कुर्वन्ति विवरं विशतः कुतूहलस्य फेनधवलैः स्रोतोभिरिव नीयमानो गुणैरानीतोऽस्मि कल्याणिन इति। राजा तु तं प्रत्यवादीत्। भगवन्नगुणोऽपि शरीरादौ साधूनां स्वामिन एव प्रणयिनः

युष्मद्दर्शनादुपार्जितमपरिमितं पुण्यजातं कृतमनेनागमनेनैव स्पृहणीयपदमारोपितोऽस्मि गुरुणेति विविधाभिश्च कथाभिश्चिरं स्थित्वा गृहमगात्। अन्यस्मिन्दिवसे भैरवाचार्य्योऽपि राजानं द्रष्टुमुपाययौ। तस्मै स राजा सान्तःपुरं सकोशं सपरिजनमात्मानन्निवेदितवान्।

स विहस्योवाच। तात! क्व विभवाः क्व वयं वनवर्द्धिताः। धनोष्ममासुत्थाप यति लतेव तपस्विता खद्योतानामिवास्माकमियमेवापरोपतापिनी राजतेजस्विता। भवादृशाएव भाजनं विभूतेरितिस्थित्वा कञ्चित्कालं जगाम। परिव्राट्तु तेनैव क्रमेण पञ्च राजजानि पुण्डरीकाख्युपायनीचकार एकदा तु श्वेतकर्पटग्राहृतं किमप्यादाय प्राविशत्। प्रविश्य च पूर्ववत् स्थित्वा मुहूर्त्तमब्रवीत्। महाभाग! भवन्त माह भवान् यथा अस्मच्छिष्यः पातालस्वामिनां ब्राह्मणायनस्तेन ब्रह्मराक्षसहस्तादपहृतो महासिरट्टहासनामा सोऽयं भवद्भुजयोग्यो गृह्यतामित्यभिधायापनीय कर्पटाच्छादनात् परिवारादुपरि चकर्ष शरद्गगनमिव पिण्डतान्नीत कालिन्दीप्रवाहमिव स्तम्भितजलं जिगीषया कृष्णकोपितं कालियमिव कृपाणतां गतं लोकविनाशनाय प्रकटितधारासारं प्रलयकालमेघनिर्मितं कृतान्तकोपानलतप्तेनेवायसा घटितमतितीक्ष्णतया पवनस्पर्शेनापि रुषेव क्वणन्तं मणिसभाकुट्टिमपतत्प्रतिबिम्बच्छलेनात्मानमपि द्विधेव पाटयन्तमरिशिरश्छेदलग्नैः कचैरिव किरणैः करालितधारं मुहुर्मुहुस्तडिद्गुणपतङ्गैः प्रभाचक्रस्फुरितैर्जर्जरितातपं खण्डशश्छिन्दन्तमिव दिवसं कटचामिव कालरात्रेः कर्णोत्पलमिव कालस्यागारमिव

कोपस्यालङ्कारमिवाहङ्कारस्य कुलमित्रं क्रौर्यस्य दोहलन्द-र्पस्य सहायं साहसस्यामात्यं स्तयोरागमनमार्गमलक्ष्म्या: निर्गमनमार्गं कीर्तेः कृपाणमनमिस्नुतं गृहीत्वा करेणायुधं प्रीत्या प्रतिमानिभेनालिङ्गन्निव सुचिरं ददर्श।

सन्दिदेश च वक्तव्यो भगवान् परद्रव्यग्रहणावज्ञादुर्विदग्ध-मपि मे मनो युष्मद्विषये न शक्नोति वचनव्यतिक्रमव्यभिचार-माचरितुमिति। परिव्राट् तु गृहीते तस्मिन् परितुष्टः स्वस्ति भवते साधयामीत्युक्त्वा निरयासीत्। नृपतिस्तु प्रकृत्या वीररसानुरागिणेन कृपाणेन करतलगतां मेदिनीममन्यत अथ व्रजत्सु दिवसेषु एकदा तु भैरवाचार्यो राजानमु-पहासोपग्रहमवादीत्। तात! स्वार्थालसाः परोपकारदक्षाश्च प्रकृतयो भवन्ति भव्यानां भवादृशामर्थिदर्शनं महोत्सवः प्रण-यनमाराधनम् अर्थग्रहणमुपकारः भूमिरसि सकल-लोकमनोरथानां येनाभिधीयसे श्रूयताम्। भगवतो महा-कालहृदयनाम्नो मन्त्रस्य कृष्णास्रगम्बरानुलेपनाकल्पेन कल्प-कथितेन महाभैरवाहतेन महाश्मशाने जपकोट्या कृतसेवोऽस्मि तातस्य च वेतालसाधनावसाना कार्यसिद्धिः। असहसैश्च सा-दुरवापा त्वच्चालमस्मिन् कर्मणि। त्वयि गृहीतभारे भवि-ष्यन्त्वपरे सहायास्त्रयः। एकएवास्माकं बालमित्रं टिट्टिभ-नामा मस्करी यो भगवन्तमुपतिष्ठते द्वितीयः पातालस्वामी। अपरोऽपि मच्छिष्यएव कर्णतालनामा द्रविडः। यदि च साधु मन्यसे ततोऽनीयत दिङ्नागहस्तदीर्घौ गृहीताट्टहासौ निशामेकां दिङ्मुखागतां वाञ्छरिति कृतवर्चसि तस्मिन्नन्धकार-प्रविष्टइव दृष्टदीपप्रकाशः प्राप्तोपकारावकाशः प्रमुदितेना-

त्मना नरेन्द्रः समभाषत भगवन्ननुगृहीतोऽस्मि। अनेन शिष्यजनसामान्येन निर्देशेन कृतपरिग्रहमात्मानमवैमीति। ननन्द च तेन नरेन्द्रव्याहृतेन भैरवाचार्यश्चकार च सङ्केतम्। अस्या मेवागामिन्यामसितपक्षचतुर्दशीक्षपायामस्यामेव वेलायामसुष्मिन् महाश्मशानसमीपभाजि शून्यायतने शस्त्रद्वितीयेनायुष्मता द्रष्टव्योऽयमिति।

अथातिक्रान्तेषु तेष्वहःसु प्राप्तायान्तस्यां कृष्णपक्षचतुर्दश्यां शैवेन विधिना दीक्षितः क्षितपालो नियमवानभूत्। कृताधिवासश्च सम्पादितगन्धधूपदीपमाल्यादिपूजं खड्गमट्टहासमसिं सहायमकरोत्। ततः परिणते दिवसे केनापस्य कर्मसाधनाय कृतरुधिरबलिविधानास्विव लोहितायमानासु दिक्षु रुधिरबलिलम्पटासु वेतालजिह्वास्विव लम्बमानासु रविदीधितिषु नरेन्द्रानुरागेणेव गृहीतापरदिशि स्वयमेव दिक्पालिताञ्चिकीर्षति सवितरि यातुधानीष्विव वर्धमानासु तरुच्छायासु पातालतलवासिषु विज्ञाय दानवेष्विवोत्तिष्ठत्सु तमोमण्डलेषु नभसि पुञ्जीभवति रौद्रं कर्म दिदृक्षमाणइव नक्षत्रगणे विगाढायां शर्वर्य्यां सुप्तजनस्तिमिते निशीथे राजा सान्तःपुरं परिजनं च वाचयित्वा वामकरस्फुरत्फलको दक्षिणकरेणोत्खातं खड्गमट्टहासमादाय विसर्पता खड्गप्रभापटलेन नीलांशुकपटेनेव दर्शनभयाकुण्ठितनिखिलगात्रयष्टिरनादिष्टयाप्यनुगम्यमानो राजलक्ष्म्या पृष्ठतः परिमललग्नमधुकरवेणिकाव्याजेन केशेष्विव कार्यसिद्धिमाकर्षन्नेकाकी नगरान्निरगात् अगमत् देशम्।

अथ प्रत्युज्जग्मुस्ते त्रयोऽपि द्रौणिकृपकृतवर्माण इव सौप्तिके सन्नद्धाः स्नाताः स्रग्विणो गृहीतविकटवेषाः कुसुमशेखरसञ्चारिभिः क्रियमाणमन्त्रशिखाबन्धा इव कूजद्भिः षट्चरणैरुष्णीषपट्टकान् ललाटमध्यघटितविकटस्वस्तिकग्रन्थीन् सहासुरावन्धानिव धारयन्तो मूर्द्धभिरेकश्रवणविततविमलदन्तपत्रप्रभालेपधवलकपोलैर्मुखैरापिबन्त इव निशाचरापचयचिकीर्षया शार्वरमन्धकारमितरकर्णावलम्बिनां रत्नकुण्डलानामच्छाच्छया रुचा रोचन्त एव मन्त्रपरिजप्तया समालब्धान् स्वप्रतिबिम्बगर्भान् कर्मसिद्धये दत्तपुरुषोपहारानिव कलयन्तो निशितनिस्त्रिंशरश्मिसुत्तानतीमन्तिततिमिरामात्मीयदिशि भागसंरक्षणाय त्रिधेव त्रियामां पाटयन्तः सार्द्धचन्द्रैः कलधौतबुद्बुदावलीतरलतारागणैर्दिव इव पुरुषासिधारानिकृत्तैः खण्डैर्गृहीतैश्चर्मफलकैरकाण्ड एव शर्वरीमपरामर्पयन्तः काञ्चनशृङ्खलाकलापनियमितनिबिडनिष्प्रत्रणाधीवद्धासिधेनवः टिट्टिभकर्णतालपातालस्वामिनः निवेदितवन्तश्चात्मानम् ।

अवनिपतिस्तु कोऽत्र क इति त्रीनपृच्छत्। आचचक्षिरे च स्वं स्वं नाम त्रयोऽपि ते। तैरेवानुगम्यमानो जगाम तां बलिप्रदीपालोकजर्जरितगुग्गुलधूपगृह्यमाणदिग्विभागतया क्षिप्यमाणरक्षासर्षपार्द्धदग्धान्धकारपलायमाननिशामिव समुपकल्पितसर्वोपकरणां स्वभ्याञ्च गम्भीराञ्च साधनभूमिम्। तस्याञ्च कुमुदधूलिधवलेन भस्मना लिखितमरकतमण्डलस्य मध्ये स्थितन्दीप्ततरतेजःप्रसरं पृथुपरिवेषपरिक्षिप्तमिव शरत्सवितारं मध्यमानक्षीरोदावर्त-

मध्यवर्तिनमिव मन्दरं रक्तचन्दनानुलेपिनो रक्तस्रगम्बराभर-णस्योत्तानशायिनः शवस्योपरि उरस्युपविष्ट जातजातवेदसि मुखकुहरे प्रारब्धाग्निकार्यमकृष्णोष्णीषं कृष्णाङ्गरागं कृष्णप्रतिसरं कृष्णप्रवासमङ्कुशातिलाङ्कतिनिभेन विद्याधरत्वतृष्णया मानुषनिर्माणकारणकालुष्यपरमाणूनिव क्षयमुपनयन्तमाङ्कतिदानपर्यस्ताभिः प्रेतमुखस्पर्शदूषितं प्रक्षालयन्तमिवाशुशुक्षणिं करनखदीधितिभिर्धूमलोहितेन चक्षुषा घृतधाराहुतिमिव हुतभुजि पातयन्तमीषद्विवृताधरपुटप्रकटितसितदशनशिखरेण दृश्यमानमूर्तमन्त्राक्षरपङ्क्तिनेव मुखेन किमपि जपन्तं होमश्रमस्वेदजलप्रतिबिम्बिताभिरसिदीपिकाभिर्दहन्तमिव सिद्धये सर्वावयवानामंसावलम्बिना बहुगुणेन विद्याधरराज्येनेव ब्रह्मसूत्रेण परिगृहीतं महाभैरवं भैरवाचार्यमपश्यत्।

उपसृत्य चाकरोन्नमस्कारं अभिनन्दितश्च तेन स्वव्यापारमन्वतिष्ठत्। अत्रान्तरे पातालस्वामी शातमन्यवीमाशामङ्गीचकार कर्णतालः कौबेरीं परिव्राट् प्राचेतसीम् राजा तु ज्योतिषा वैशङ्कवेनाङ्कितां ककुभमलङ्कार। एवञ्चोपस्थितेषु प्रतिदिशं दिक्पालेषु दिक्पालभुजपञ्जरप्रविष्टे विस्रब्धं साधयति भैरवं कर्म भैरवाचार्ये चिरकृतकोलाहलेषु निष्प्रत्यूहं प्रयतेषु प्रशान्तेषु प्रत्यूहकारिषु कुणपेषु गलत्यर्द्धरात्रसमये मण्डलस्य नातिदवीयस्युत्तरेणाकस्मादेव प्रलयमहावराहदंष्ट्रानिचयमिव दर्शयन्ती मही पपाट। सहसैव च तस्माद्विवराद्विदारणोत्क्षिप्त इवालानकालसोऽस्तम्भो महावराह इव विवरस्कन्धपीठो नरकासुर इव भुवो गर्भादुद्भूतो

बलिदानव इव भित्त्वोत्थितः पातालमिन्द्रनील प्रासाद इवो-पविज्वलितरत्नादीप्तस्निग्धनीलघननिबिडकुटिलकुन्तलकान्त-मौलिरुन्मीलन्मालतीमुण्डमालो गम्भीरतया स्वरस्य स्वभावलो-हिततया चक्षुषः क्षीब इव यौवनमदेन वल्गनचलदुग्रग्रामकः करसंपुटस्थदितया स्फुरन् दिङ्नागकुम्भविकटांसकूटौ पुनः पुनः पङ्क्षन् सान्द्रचन्दनकर्दमदत्तैर्व्यवस्थास्यासकैः सितजल-धरशकलशारित इव शरदाकाशैकदेशैः केतकीगर्भपाण्डुरस्य चण्डातकस्योपरि क्षामपरिक्षतकुक्षिः कक्ष्यावन्धं विधाय विला-सविक्षिप्तेन धवलव्यायतपालिना पटान्तेन धरणीतलगतेन धार्यमाण इव पृष्ठतः शेषेण स्थिरस्थूलोरुदण्डो भूभङ्गचलनभ-येनेव मन्थराणि स्थापयन् पदानि निर्भरगर्वगुरु कथमपि शैलमिव गात्रमुद्वहन् दर्पेण स्वेन मुहुर्मुहुरुरसि द्विगुणीकृते दोष्णि वामे तिर्यगुत्क्षिप्ते दक्षिणे जङ्घाकाण्डे कुण्डलीकृते च चण्डास्फोटनटङ्कारैः कर्मविघ्ननिर्घातानिव घातयन्नेकेन्द्रि-यविकलमिव जीवलोकं कुर्वन् कुवलयदलश्यामलः पुरुष-उज्जगाम ।

जगाद च विहस्य नरसिंहनादनिर्घोषघोरया गिरा भो ! विद्याधराश्रद्धालुक ! किमयं विद्यामदावलेपः सहायम-दो वा । यदस्मिन् जने विनाय बलि वालिश इव सिद्धिमभिल-षसि का ते बुद्धिरियम् एतावता कालेन क्षेत्राधिपतिरस्य सत्त्वाल्लेव लब्धव्यपदेशस्य नागतस्ते श्रोत्रोपकण्ठं श्रीकण्ठो-नाम नागोऽहम् । अनिच्छति च मयि का शक्तिर्ग्रहगण-स्यापि गगने गन्तुं भूतनाथस्तपस्वी यस्त्वादृशैः शैवाप-सदैरुपकरणीक्रियते । लभस्वेदानीं सहासुना नरेन्द्रेण

दुर्नरेन्द्र ! स्वस्य तावद्दुर्नयस्य फलमित्यभिधाय निष्ठुरैः प्रकोष्ठप्रहारैस्त्रीनपि टिट्टिभप्रभृतीनभिमुखमभिधावन् सकरावरणाक्रमपाणान पातयत् ।

अथापूर्वाधिक्षेपश्रवणाद्विशस्त्रवर्णैरप्यमर्षस्वेदच्छलेनानेकसमारोपितमसिधाराजलमिव वहद्भिरवयवैरपि रोमाञ्चनिभेन मुक्तशरशतशल्यनिकरभरलघुमिवात्मानं रणाय कुर्वद्भिरट्टहासेनापि प्रतिबिम्बिततारागणेन स्पष्टदृष्टधवलदन्तमण्डलेनावज्ञया हसतेव कथ्यमानसत्त्वावष्टम्भः परिकरबन्धविभ्रमभ्रामितकरनखकिरणचक्रवालच्छलेन व्यपगताशङ्कया नागमर्दनमन्त्रमण्डलबन्धेनेव रुद्धं दशदिशो नरनाथं सावज्ञमवादीत् । आः काकोदरकाक ! मयि स्थिते राजहंसे न जिह्रेषि बलिं याचितुम् अमीभिः किं वा पुरुषभाषितैर्भुजे वीर्यं निवसति मतान्न वाचि । प्रतिपद्यस्व शस्त्रम् ।

अयं न भवति अगृहीतशस्त्रे त्वयि चिनो मे भुजः प्रहर्तुमिति नागस्त्वनाद्गततरं हि किं शस्त्रेण भुजाभ्यामेव भिनद्मि भवतो दर्पम् इत्यभिधाय स्फोटयामास । नरपतिरपि निरायुधमायुधेन युधि लज्जमानो जेतुमुत्सृज्य सचर्मफलकमट्टहाससन्निभमध्योरुकस्योपरि बबन्ध बाहुयुद्धाय कक्ष्याम् एवं युयुधाते च दर्पनिर्दयास्फोटस्फुटितभुजरुधिरशीकरसिच्यमानौ शिलास्तम्भैरिव पतद्भिर्बाहुदण्डैः शब्दमयमिव कुर्वाणौ भुवनन्तौ । अचिरात् पातयामास भूतले भुजङ्गं भूपतिः । जग्राह च कचेषु उत्खातवांश्च शिरःच्छेत्तु मट्टहाससन्निभम् अपश्यच्च वैकक्ष्यमालामन्तरेणास्य यज्ञोपवीतम् । उपसंहृतशस्त्रव्यापारश्चाब्रवीत् । दुर्विनीतोऽसि ते दुर्नयनिर्वाहबीजमिदम् ।

यतोविस्रब्धमेवाचरसि चापलानि । अनन्तरञ्च सहसैवातिबहुलां ज्योत्स्नां ददर्श । शरदि विकसतां कमलवनानामिव घ्राणसमाह्लादिनं गन्धमजिघ्रत् । झटिति न परशब्दमशृणोत् व्यापारयामास शब्दानुसारेण दृष्टिं। अथ करतलस्थितस्यैव वाट्टहासस्य मध्ये तडितमिव जलधरोदरे स्फुरन्तीं अभयां पिबन्तीमिव त्रियामान्तामरसहस्तां कोमलाङ्गुलिरागराजिजालकानि चरणयुग्मानि वेलावालविद्रुमलतावनानीवाकर्षयन्तीं करपङ्कजसङ्कोचाशङ्कया शशाङ्कमण्डलमिव खण्डशः कृतं निर्मलचरणनखनिवहनिभेन बिभ्रतीं गुल्फावलम्बि नूपुरपुटतया स्थितिनिबिडनिगडकटकावलिबन्धनामिव परिभ्रमणागतां बहुविधकुसुमशकुनिशतशोभितात् पवनचलिततनुतरङ्गादतिस्वच्छादंशुकादुदधिसलिलादिवोत्तरन्तीम् उदधिजलजन्मप्रेम्णा त्रिवलिच्छलेन त्रिपथगयेव परिष्वक्तमध्यामभ्युन्नतस्तनमण्डलां दृश्यमानदिव्यनागकुम्भामिव ककुभं स्तनशिखरलग्न मैरावतकरशीकरमिव शरत्तारागणतारंहारमुरसा दधानां धवलचामरैरिव मन्दमन्दनिश्वासदोलायितैर्हारकिरणैरुपवीज्यमानां स्वभावलोहितेन मदान्धगन्धसिन्धुरकुम्भस्फोटसक्तसिन्दूरेणेव करद्वयेन द्योतमानां हरशिरःखण्डेन्दुद्वितीयखण्डेनेव कुण्डलीकृतेन ज्योत्स्नामुचा दन्तपत्रेण दर्शनीयां कौस्तुभभक्तिस्तवकेनेव श्रवणलग्नेनाशोककिसलयेनालङ्कृतां महता मातङ्गमदमयेन तिलकेनादृश्यमानच्छत्रच्छायामण्डलेनेवाविरचितललाटामापदतलाच्चन्द्रातपधवलेन चन्दनेनादिराजयशसेव धवलीकृतां धरणीतलचुम्बिनीभिः कर्णकुसुममालाभिः सरिद्भिरिव सागराधिष्ठिताभिरधिष्ठितां

मृणालकोमलैरवयवैः कमलसम्भवत्वमनक्षरमाचक्षाणां स्त्रियमपश्यत् ।

असम्भ्रान्तश्च पप्रच्छ ताम् भद्रे ! कासि किमर्थं वा दृशोः पदमागतासीति । सा तु स्त्रीजनविरुद्धेन धैर्यावष्टम्भेनाभिभवतीव राजानमभाषत। वीर ! विद्धि मां नारायणोरःस्थललीलाविहारहरिणीं पृथुभरगम्भीरादिराजवंशयशःपताकां सुभटभुजस्तम्भविलासशालभञ्जिकां रणरुधिरतरङ्गिणीतरङ्गक्रीड़ादोहलदुर्ललितराजहंसीं सितच्छत्रपञ्जरतरुणदण्डशिखण्डिनीं निशितशस्त्रधारावनविभ्रमणविभ्रमसिंहीमसिधाराजलकमलिनीं श्रियम्। आगतास्मि तवाधुना शौर्यरसेन याचस्वेदानीं ददामि ते वरमभिलषितमिति धीराणां त्व पुनरुक्तः परोपकारः ! प्रणम्य तां स्वार्थमभिमुखो भैरवाचार्यः सिद्धिं ययाचे। लक्ष्मीस्तु प्रीततरहृदया विस्तार्यमाणेन चक्षुषा क्षीरोदकेनेव पर्यस्तेनाभिषिञ्चन्तीव भूपालमेवमस्त्वित्यब्रवीत् । अवादीच्च अनेन सत्त्वोत्कर्षेण भगवच्छिवभट्टारकभक्त्या चासाधारणया भवान् सूर्याचन्द्रमसोस्तृतीयइवाविच्छिन्नस्य प्रतिदिनमुपचीयमानवृद्धेः शुचिसुभगसत्यत्यागशौण्डपुरुषकाण्डत्रायस्य महतो राजवंशस्य कर्त्ता भविष्यति। यस्मिन्नुत्पन्ने सप्तद्वीपान्तराणां भोक्ता हरिश्चन्द्र इव हर्षनामा चक्रवर्त्ती त्रिभुवनविजिगीषुर्मान्धातुर्द्वितीयः। यस्यैवं श्रीः करकमलमपहाय स्वयमेव ग्रहीष्यति चामरमिति वचसोऽन्ते तिरोबभूव। भूपालस्तु तदाकर्ण्य सहसैवातिमात्रमप्रीयत। भैरवाचार्य्योऽपि तस्या देव्यास्तेन वचसा कर्मणा च सम्यगुपपादितेन सद्यएव कुन्तली

कवची किरीटी कुण्डली हारी केयूरी मेखली खड्गी च भूत्वा-
विद्याधरत्वमाप प्रोवाच राजानम् ।

अदूरव्यापिनः फल्गुचेतसामलसानां मनोरथाः सतान्तु विस्तारवन्तः स्वभावेनैवोपकृतामिव स्वप्नेऽप्यसम्भाविताभिमां दातुं दक्षिणां चमोऽन्योभवन्त मपहाय सम्पत्कणिकामपि प्राप्य कुलटेव लघुप्रकृतिरुन्नतिमुपयामि यानि तदीयैर्गुणैरुप-करणीकृतस्य त्वत्तएव लब्धात्मलाभस्य निर्लज्जनैयमस्य मूढहृदयस्य यदिच्छामि येन केनचित् कार्यलवोपपादनोप-योगेन स्मारयितुमात्मानमिति प्रत्युपकारदुष्प्रवेशास्तु धीराणां हृदयावष्टम्भाः । यतस्तु राजा भवत्सिद्ध एव परिसमाप्तकृत्यो ऽस्मि साधयतु मान्यो यथा समीहितं स्थानमिति प्रत्याचचक्षे ।

राजा तथोक्तश्च भूभुजं जिगमिषुः सुचिरमालिङ्ग्य टिट्टिभा-दीन् कुवलयवनेनेवावश्यायशीकरस्राविणा साश्रेण चक्षुषा वीक्षमाणः क्षितिपतिं पुनरुवाच । तात । किं ब्रवीमि या-मीति न स्नेहसदृशं त्वदीया ग्राह्या इति पुनरुक्तम् गृह्यतां शरीरमिति व्यतिरेककरणम् तिलशः क्रीतावयवमिति नोपकारानुरूपम् बान्धवोऽसीति दूरीकरणम् त्वयि स्थितं हृदयमित्यप्रत्यक्षम् त्वद्विरहकारिणीयन्न सिद्धिरित्यश्रद्धेयं निष्कारणा स्वोपकारा इति अनुवादाः स्मर्तव्या वयमित्याज्ञा सर्वदा कृतघ्नालापेषु असज्जनकथासु च चेतसि कर्तव्योऽयं स्वार्थपरोजन इति । समुत्पपात च वेगच्छिन्नहारोच्छलित-मुक्ताफलनिकरताराणां गगनतलम् सीमन्तितमेघशासः सिद्धचितं धाम ययौ ।

श्रीकण्ठोऽपि स्वामिन्! पराक्रमक्रीतः कर्तव्येषु नियोगेनानुग्राह्यो याहितविनयोऽयं परिजन इत्यभिधाय राजानुमतो यत उदितः स देवभूयो भुवो विवरं विवेश। नरपतिस्तु क्षीणभूयिष्ठायां रजन्यां प्रवातुमारब्धे प्रबुध्यमानकमलिनीनिश्वाससुरभौ वनदेवताकुचांशुकहरणपरिहासात् स्वेदिनीव सावश्यायशीकरे परिमलावकृष्टमधुकरे कुमुदिनीनिद्रावाहिनि निशापरिणतिजडे तुषारक्लेशिनि वनानिले विरहविधुरचक्रवाकचक्रनिश्वसितसन्तापितायामिवापरजलनिधिमवतरन्त्यान्त्रियामायां साक्षादागतलक्ष्मीविलोकनकुतूहलिनीष्विव समुन्मीषन्तीषु नलिनीषून्निद्रपक्षिणि क्षरति सकुसुमरसमिव तुहिनकणनिकरमृदुपवनलासितलते कानने कमललक्ष्मीप्रबोधमङ्गलशङ्खेष्विव रसतस्वन्तः प्रबद्धध्वनिहिरेफेषु मुकुलायमानेषु कुमुदवनेषु उज्जिहानरविरथवाजिविसृष्टैः प्रोथपवनैः प्रोत्सार्यमाणास्विव वारुण्यां ककुभि पुञ्जीभवन्तीषु श्यामलताकलितासु तारकासु मन्दरशिखराश्रयिणि मन्दानिलविलुलितकल्पलतावनकुसुमधूलिविच्छुरित इव धूसरीभवति सप्तर्षिमण्डले सुरवारणाङ्कुश इव च्युते गलति तारामये मृगे त्रीनपि टिट्टिभादीन् गृहीत्वा नागपञ्जनव्यतिकरमलीमसे अतिशुचिनि वनपयसि प्रक्षाल्याङ्गानि नगरं विवेश।

अन्यस्मिन्नहनि तेषामात्मानमन्तः स्नानभोजनाच्छादनादिना प्रीततरं कृत्वा कतिपयदिवसापगमे च स परिव्राट् भूभुजा वार्यमाणोऽपि वनं ययौ पातालस्वामिकर्णतालौ तु शौर्यानु-

रक्तौ तमेव स्वामिनं सिषेवाते। सम्पादितमनोरथातिरिक्त-विभवौ च सुभटमण्डलमध्ये निकृष्टमण्डलाग्रौ समरमुखेषु प्रथमोपयुज्यमानौ कथान्तरेषु चान्तरान्तरा समादिष्टौ राज्ञा विचित्राणि भैरवाचार्यचरितानि शैववृत्तान्तानि च कथयन्तौ तेनैव सार्द्धं जरां जग्मतुरिति।

इति श्रीहर्षचरिते राजवंशावतारस्तृतीयोच्छ्वासः ॥ ३ ॥

चतुर्थोच्छ्वासः।

महान्तो नाममात्रेण भवन्ति स्थितयोभुवः ॥
सकलमहीभृत्कम्पकृदुत्पद्यत एकएव नृपवंशे।
विपुलेऽपि पृथुप्रतिमो दन्तइव गणाधिपस्य मुखे ॥

अथ तस्मात् पुष्पभूतेर्द्विजन्मनः स्वेच्छया गृहीनिकोशनाभिपद्म इव पुण्डरीके क्षणाल्लक्ष्मीपुरःसरो रत्नसञ्चयइव रत्नाकरात् गुरुबुधकविकलापतेजस्वि भूनन्दनप्रियोग्रहगणइवोदयस्थानात् महाभारवहनयोग्यः सागरइव सगरप्रभावाद्दुर्जयबलसनाथो हरिवंशइव शूराग्निर्जगामराजवंशः। यस्मादविनष्टधर्मधवलाः प्रजाः सर्गाइव कृतसुखात् प्रतापाक्रान्तभुवनाः किरणाइव तेजोनिधेर्विग्रहव्याप्तदिङ्मुखाः गिरयइव भूभृत्प्रभावात् धरणीधारणक्षमाः दिग्गजाइव ब्रह्मकरादुत्थितात् पातु मुद्यताइव

जलधराइव घनागमादिच्छाफलप्रदायिनः कल्पतरवइव नन्द-नात्सर्व्वभूताश्रयाश्च रूपविकाराइव श्रीधरादजायन्त राजानः। तेषु चैव मुत्पद्यमानेषु क्रमेणोदपादि कृष्णहरिणको राजाधि-राजः। यो राज्याङ्गसङ्गिन्यभिषिच्यमानएव मलानीव धनानि मुमोच यः परकीयेनापि कातरवल्लभेन रणमुखे तृणेनैव धृत-धौतासिप्रतिविम्बितेनात्मान मप्यदूयत समितिषु सहायेन। यो रिपूणां पुरः पृथुनैषुधनुषापि नमता अतिमानसेनाखि-द्यन्नज्वला मप्यन्तर्गतां परिमितरिपुशरशतशङ्कुकीलितामिव निश्चलता मुवाह राजलक्ष्मीम्।

यस्य सर्व्वासु दिक्षु सङ्कीर्णसरित्तटवटविटपाटवीतरुण-तृणगुल्मवल्मीकगिरिगहनैर्दण्डयात्रापथैः पृथुभिर्भृत्योपभो-गाय व्यभजतेव बहुधा वसुधाम्। यन्नालब्ध युद्धदोहलमा-त्मीयोऽपि सकलरिपुसमूहसमुत्सारकः परकीयइव ततापं प्रतापः। यस्य च वह्निमयो हृदयेषुजनमयो लोचनपटेषु मारुतमयः श्वसितेषु चमामयो योगेष्वाकाशमयः शून्यतासु पञ्चमहाभूतमयो मूर्त्तइवाहश्यत निहतप्रतिसामन्तान्तःपुरेषु प्रतापः। यस्य चाप्तेषु भृत्यवर्गेषु प्रतिविम्बितेव तुल्यरूपा समलक्ष्यत लक्ष्मीः। तथाच। दस्य प्रतापाग्निना भूतिः शौर्य्योष्मणा सिद्धिरसिधाराजलेन वंशवृद्धिः शस्त्रव्रणमुखैः पुरुषकारोक्तिः धनुर्गुणकिणेन करग्रहीतिरभवत्। यो वैर मुपायनं विग्रहमनुग्रहं समरागमनं महोत्सवं शत्रुलाभं निधि-दर्शनं अरिबाहुल्यमभ्युदयमाहवाह्वानं वरप्रदान मवस्कन्दपा-तं दृष्टिवृद्धिं शस्त्रप्रहारपतनं वारिधारामसन्यत। यस्मिंश्च राजनि निरन्तरैर्यूपनिकरैरङ्कुरितमिव कृतयुगेन दिक्षु नु-

विसर्पिभिरग्निहोत्रधूमैः पलायितकलिना ससुरैः सुरालयै
रवतीर्णमिव स्वर्गेण सुरालयशिखरोद्धूयमानैर्धवलध्वजैः
पल्लवितमिव धर्मेण बहिरुपचरितविकटसभासत्रप्राग्वंशम-
ण्डलैः प्रसूतमिव ग्रामैः काञ्चनमयसर्वोपकरणैर्विभवैर्विकी-
र्णमिव मेरुणा द्विजदीयमानैरर्थकलशैः फलितमिव प्रजा-
भाग्यसम्पदा तस्य जन्मान्तरेऽपि सती पार्वतीव शङ्करस्य
गृहीतहृदया लक्ष्मीरिव लोकगुरोः स्फुरत्तरलतारकरोहि-
णीव कलावतः सर्वजननी बुद्धिरिव प्रजापतेर्महाभूभृत्कुलो-
द्गता गङ्गेव वाहिनी नायकस्य मानसानुवर्तन चतुरा
हंसीव राजवंशस्य सकललोकार्चितचरणा त्रयीव धर्मस्य दिवा-
निशं भुक्तपार्श्वस्थितस्यारुन्धतीव महामुने हंसीव गतिषु
परपुष्टमयीवालापेषु चक्रवाकमयीव पतिप्रेमणि प्रावृण्मयीव
पयोधरोन्नतौ मदिरामयीव विलासेषु निधिमयीवार्थसञ्चयेषु
वसुधारामयीव प्रमादेषु कमलमयीव कोशसंग्रहेषु कुसुममयीव
फलदानेषु सन्ध्यामयीव वन्द्यत्वे चन्द्रमयीव निरूष्मत्वे दर्पण-
मयीव प्रतिमाग्रहणेषु सामुद्रमयीव परचित्तज्ञानेषु परमात्म-
मयीव व्याप्तिषु स्मृतिमयीव पुण्यवृत्तिषु मधुरमयीव सम्भाषणे-
ष्वमृतमयीव तृष्यत्सु वृष्टिमयीव भूतेषु निर्वृत्तिमयीव सखिषु
वेतसमयीव गुरुषु गोत्रवृद्धिरिव विलासानां प्रायश्चित्तशुद्धिरिव
स्त्रीत्वस्याज्ञासिद्धिरिव मकरध्वजस्य व्युत्थानवृद्धिरिव रवेर्मनोर-
थसम्पदिव रामणीयकस्य द्रव्यसम्पत्तिरिवानुरागस्य वरप्राप्ति-
रिव कान्तेः सर्गसमाप्तिरिव सौन्दर्यस्याशक्तिरिव यौवनस्यान-
भ्रवृष्टिरिव धर्मस्य तुष्टिरिव सौभाग्यस्य रूपपरमाणुसृष्टिरिव
प्रजापतेः शमस्यापि शान्तिरिव विनयस्यापि विनीतिरिव

स्थितिरिव धैर्यस्यापि धृतिरिव विभ्रमस्यापि विश्रान्तिरिव यशोवती नाम्ना महादेवी प्राणानां प्रणयस्य विश्रम्भस्य सुखस्य च भूमिरभूत्।

अस्य वक्षसि नरकजितो लक्ष्मीरिव ललाम निसर्ग एव नृपतिरादित्यभक्तो बभूव। प्रतिदिनमुदये स्नातः सितदुकूलधारी धवलकर्पटशिराः प्राङ्मुखः क्षितौ जानुभ्यां स्थित्वा कुङ्कुमपङ्कानुलिप्ते मण्डले सवितुः पवित्रपद्मरागपात्रनिहितेन स्वहृदयेनेव सूर्यानुरक्तेन रक्तकमलषण्डेनार्घ्यन्ददौ। अजपच्च जप्यचरितः प्रत्युषसं माध्यन्दिने दिनान्ते चापत्यहेतोः प्राञ्च प्रयतेन मनसा जप्यपूतो मन्त्रमादित्यहृदयं भक्तजनानुरोधविधेयानि भवन्ति देवतानां मनांसि यतः स राजा कदाचित् ग्रीष्मसमये यदृच्छया सितसुधारम्ये हर्म्ये सुष्वाप वामपार्श्वे चास्य द्वितीयशयनीये यशोवती शिश्ये। परिणतप्रायायान्तु श्यामयामायामासन्नप्रभातवेलाविलुप्यमानलावण्ये लिलिम्पिषमाणे सीदत्तेजसि तारकेश्वरे कराग्रस्पृष्टकुमुदिनीप्रमोदजन्मनि शिशिरस्वेदद्रव गलत्यवश्यायपर्यासे मधुमदसुप्तसीमन्तिनीनिश्वासहृतेषु संक्रान्तहर्षेष्विव घूर्णमानेष्वन्तःपुरप्रदीपेषु राजनि रजनीकरविमलनखप्रतिबिम्बिताभिः सम्वाह्यमानइव तारकाभिर्विश्रम्भ प्रसारितैर्दिगङ्गनानामिवार्पितैरङ्गैर्मधुसुरभिभिः स्वहस्त-कमलतालवृन्तवातैरिव निश्वसितैर्मुखश्रिया वीज्यमाने विमलकपोलस्थितेन सितकुसुमशेखरेणेव रतिकेलिकच ग्रहावलम्बितेन प्रतिमाशशिबिम्बेन विराजन्ती स्वपन्ती देवी यशोवती सहसै-

वार्यपुत्र! परित्रायस्व परित्रायस्वेति भाषमाणा भूषणरवैर्व्या-हरन्तीव परिजनमुत्कम्पमानाङ्गयष्टिरुदपतत्।

अथ तेन पृथ्व्यामपि सर्वस्यामश्रुतपूर्वेण किमुत देवीमुखेन परित्रायस्वेति ध्वनिना दग्धइव श्रवणयोरेकपदएव निद्रां तत्याज राजा। शिरोभागाच्च कोपकम्पमानदक्षिणकरा-कृष्टेन कर्णोत्पलादिव निर्गच्छताच्छधारेण धौतासिना सीम-न्तयन्निव दिशामन्तरालं व्यवधायकमाकाशमिवोत्तरीयांशु-कं विक्षिपन्चामरपल्लवेन करविक्षेपवेगगलितेन हृदयेनेव भयनिमित्तान्वेषिणा भ्रमता दिक्षु वलयेन त्वरावतारित-वामचरणः कान्तिकम्पितप्रासादपुरःप्रहितेनासिधारागो-चरगतेन शीतमयूखमण्डलेनेव खण्डितेन हारेण विराज-मानो लक्ष्मीचुम्बनताम्बूलरञ्जिताभ्यामिव निद्रया कोपेन चातिलोहिताभ्यां पाटलयन्दिक्पर्यन्तानाबद्धान्धकारित त्रि-पादकया भ्रूकुट्या पुनरिव त्रियामां प्रवर्तयन् देवि! न भेतव्यमित्यभिदधानो वेगेनोत्पपात।

सर्वासु दिक्षु विक्षिप्तचक्षुर्यदा नाद्राक्षीत् किञ्चिदपि तदा पप्रच्छ ताम् भयकारणं अथ गृहदेवतास्विव प्रधा-वितासु यामिकविलासिनीषु प्रबुद्धे च समीपशायिनि परिजने प्रशान्ते च हृदयोत्कम्पकारिणि साध्वसे समभाषत। आर्यपुत्र! जानामि स्वप्ने भगवतः सवितुर्मण्डलान्निर्गत्य द्वौ कुमारौ तेजोमयौ बालातपेन पूरयन्तौ दिग्भागान् वैद्युतमिव जीवलोकं कुर्वाणौ कवचिनावङ्गिनौ गृहीत-शस्त्राविन्द्रगोपरुचौ रुधिरेण स्नाताविवोत्तमाङ्गघटमाना-ञ्जलिना जगता निखिलेन वन्द्यमानौ कन्यकयैकया चन्द्र-

सूर्याविव सुषुम्ना रश्मितो निर्गच्छन्त्यानुगम्यमानौ क्षितितलमवतीर्णौ। तौ च वनात् मे विलपन्त्याः प्रकोष्ठेणोदरं विदार्य प्रवेष्टुमारब्धौ। प्रतिबुद्धास्मि चार्यपुत्र विक्रोशयन्ती वेपमानहृदयेति तस्मिन्नेव क्षणे राजलक्ष्म्याः प्रथमालापः प्रथयन्निव स्वप्नफलमुपहतोऽमरगणप्रधानशङ्खः। भाविनीं भूतिमिवाभिदधाना दध्वनुरमन्दं दुन्दुभयः चक्राण च कोणाहतानन्दादिव प्रत्यूषनान्दी। जय जीवेति प्रबोधमङ्गलपाठकानामुच्चैर्वाचस्तेरुः। घुरघस्य वल्लभतुरङ्गमं दूरादरे मन्दं मन्दं सुप्तोत्थितः सप्तानां कृतमधुरह्रेषारवाणां पुरोऽस्य तुषारकणिलशीकर विकिरन्मरकतमिव यवसंवक्का परवक्के पपाठ।

निधिस्तवविकारेण सन्मणीनां स्फुरता धाम्ना शुभागमो निमित्तेन स्पष्टमाख्यायते लोके।

अरुण इव पुरःसरो रविं पवन इवातिजडो जलागमं
शुभमशुभमथापि वा नृणां प्रथयति पूर्वनिदर्शनोदयः।

नरपतिस्तु तच्छ्रुत्वा प्रियमाणेनान्तःकरणेन तामवादीत्। देवि। किं मुदोऽवसरे विषीदसि। सम्बद्धास्ते गुरुजनाशिषः पूर्णा नो मनोरथाः। परिगृहीतासि कुलदेवताभिः प्रसन्नस्ते भगवानंशुमाली। न चिरेणातिगुणवदपत्यत्रयलाभेनानन्दयिष्यति भवतीम्। इत्यभिधायावतीर्य च यथा क्रियमाणाः क्रियाश्चकार। यशोवत्यपि तु मोषितेन भर्तृभाषितेन ततः समतिक्रान्ते कस्मिंश्चित् कालांशे यशोवत्या देव्या राज्यवर्द्धनः प्रथमं सम्बभूव गर्भे। गर्भस्थितस्यैव यस्य वासेन पाण्डुतामधत्त जननी। गुणगौरवाक्रान्त्येव गात्रमुद्वोढुं न शशाक। अमृतरस-

ल्पेनेवाहारं प्रति पराङ्मुखीबभूव। शनैः शनैः उपचीयमानगर्भभारालसा गुरुभिवारितापि वन्दनाय कथमपि सखीभिर्हस्तावलम्बनेनानीयत। विश्राम्यन्ती शालभञ्जिकेव समीपगतस्तम्भे ललम्बे। कमलशोभनिलीनैरलिभिरिव धृतावुद्धर्तुं न शशाक चरणौ। मृणालधवलचरणनखमयूखलग्नै र्भवनहंसैरिव सञ्चार्यमाणा मन्दं मन्दं बभ्राम मणिभित्तिषु प्रतिमास्वपि हस्तावलम्बलोभेन प्रसारयामास करकमलं। किमुत खखीषु माणिक्यस्तम्भदीधितिमप्यवलम्बितुमाचकाङ्क्ष। किं पुनर्भवनलताः समादेष्टुमसमर्थासीत् गृहकार्याणि कर्तुं कैव कथा। अखा नूपुरभारवेदितं चरणयुगलं मनसापि नासहत सौधमारोढुं अङ्गान्यपि नाशक्नोद्धारयितुं दूरे भूषणानि चिन्तयित्वा कीडापर्वताभिरोहणमस्कमितमस्ती ललाम। मृत्युत्यानेषभयजानुविहितकरकिसलयापि गर्वादिव गर्भेणावार्यत। दिवसमध्येऽमुखी स्तम्भपृष्ठसंक्रान्तेन पत्या दर्शनोत्सुकदन्तप्रविष्टेन मुखकमलेन प्रीयमाणा ददर्श गर्भम्।

उदरे तनयेन मनसि भर्त्राधिष्ठिता द्विगुणामिव लक्ष्मीमुवाह। पत्युत्सङ्गविमुक्तशरीरा च शरीरपरिचारिकाणामङ्केषु सपत्नीनान्तु शिरःसु च पादौ चकार। अवतीर्णे च दशमे मासि सर्वभूभृत्पक्षपाताय वज्रपरमाणुगिरिभिरिव निर्मितं त्रिभुवनभारवहनसमर्थं शेषफणामण्डलैरिव कल्पितं सकलभूभृत्कम्पकारिणं दिग्गजावयवैरिव विहितमसूत देवी राज्यवर्द्धनम्।

यस्मिंश्च जाते जातप्रमोदास्तमध्यप्रदाश्यजायन्त प्रजाः। पूरितासंख्यशङ्खरवमुखरं प्रहतपटहशतपटुरवगम्भीरभेरीनि-

नन्दनिर्भरभरितभुवनं प्रमोदोन्मत्तमर्त्यलोकमनोहरं मासमेकदिवसं महोत्सवमकरोन्नरपतिः अथापरस्मिन्नतिक्रान्ते कस्मिंश्चित्काले कान्दलिनि कुड्मलितकदम्बतरौ कठलला-लम्बे स्तिमिततामरसे विकसितचातकचेतसि मूकमानसौकसि नभसि देव्या देवक्या इव चक्रपाणिर्यशोवत्या हृदये गर्भे च सममेव संबभूव हर्षगतैः शनैरस्याः सर्वप्रजापुण्यैरिव परिगृहीता भूयोऽपि पाण्डुतामङ्गयष्टिर्जगाम। गर्भारम्भेण श्यामायमानचारुचुचुकचूलिकौ चक्रवर्त्तिनः पातुं मुद्रिताविव पयोधरकलशौ स्तन्यार्थमानने निहता दुग्धनदीव दीर्घस्निग्धधवला माधुर्यमसक्त दृष्टिः सकलमङ्गलाधिष्ठितगात्रगरिम्णेव गतिरमन्दायत मन्दं मन्दं चरन्त्या निर्मलकुट्टिमनिमग्नाः प्रतिबिम्बनिभेन गृहीतपादपल्लवापूर्वसेवामिवारेभे धरित्री दिवसगती शयानायाः शयनीयोपाश्रयपत्रभङ्गपुत्रिकाप्रतिमा विमलकपोलोदरगता प्रसवसमय प्रतिपालयन्ती लक्ष्मीरिवालक्ष्यत। क्षपासु सौधाग्रहताया गर्भोन्नायमुखाग्रके स्तनमण्डले संक्रान्तमुडुपतिमण्डलमुपरि गर्भस्य श्वेतातपत्रमिव केनापि धार्यमाणमदृश्यत। सुप्ताया वासभवनभित्तिलिखितचित्रचामरग्राहिण्योऽपि चामराणि चालयामासुः। स्वप्नेषु करघृतकमलिनीपत्रपुटसलिलैर्घटाभैरपि दिक्करिभिरक्रियताभिषेकः। प्रतिबुद्धायाश्चान्द्रशालाशालभञ्जिकाजनो जयशब्दमसकृदजनयत्। परिजनाह्वानेष्वाज्ञापयेत्यशरीरवाचो विचेरुः। क्रीड़या विना सहतादामङ्गम्।

अपिच चतुर्णामप्यर्णवानामवीहितेनास्मा स्नातुं वाञ्छा-बभूव। वेलावनलताग्रहोदरगुल्मपरिसरेषु पर्यटितुं हृदय

मभिललाष आत्ययिकेष्वपि कार्येषु सविभ्रमं भ्रूलता चचाल। सन्निहितेष्वपि मणिदर्पणेषु समुत्खाने खड्गपट्टं वीक्षितुं व्यसनमासीत्। उत्सारितवीणा स्त्रीजनविरुद्धा धनुर्ध्वनय: श्रुतावसुखायन्त। पञ्जरकेसरीषु चक्षुररमत। गुरुप्रणामेष्वपि स्तम्भितमिव शिर: कथमपि ननाम। सख्यस्तास्या: प्रमोदविस्फारिते लोचने रासन्नमहोत्सवस्थाननिषण्णाश्च महान्तोविविधौषधिधरा भिषजोभूधरा इव भुवो धृतिश्चक्रु:। पयोनिधीनां हृदयानीव लक्ष्म्या सहागतानि ग्रीवासूत्रग्रन्थिषु प्रशस्तरत्नान्यबध्यन्त। तत: प्राप्ते ज्यैष्ठामूले मासि बहुलपक्षद्वादश्यामतीते प्रदोषसमये समारूढ़वति च पां यौवने सहसैवान्त:पुरे समुदपाति महोत्सव:। कोलाहल: स्त्रीजनस्य निर्गत्य च ससम्भ्रमं यशोवत्या: स्वहृदयनिर्विशेषाया धात्र्या: सुता सुयात्रेतिनाम्ना राज्ञ: पादयो प्रणिपत्य देव। दिष्ट्या वर्धसे द्वितीयसुतजन्मनेति। व्याहरन्ती पूर्णपात्रं जग्राह।

अस्मिन्नेवावसरे राज्ञ: परमसन्मत: शतसत्वाहितातीन्द्रियादेशदर्शितप्रभावसङ्कलित: ज्योतिषि सर्वासां म्हसंहितानां पारदृश्वा सकलगणकमध्ये हितोऽहितश्च त्रिकालज्ञानभाक् भोजकस्तारकोनाम गणत: समुपसृत्य विज्ञावितवान्। देव! श्रूयते मान्धाता किलैव विधे व्यतीपातादि सर्वदोषाभिषङ्गरहितेऽह्नि सर्वेषूच्चस्थानस्थितेष्वीदृशि लग्ने लेभे जन्म। अर्वाक्कृतोस्मिन्नन्तराले पुनरेवं विधे योगे चक्रवर्तिजननेनार्जानिजर्गतिकश्चिदपर: सप्तानां चक्रवर्तिनां मधणी: सप्तानां चक्रवर्तिचिह्नानां भाजनं सप्तानां सागराणां पालयिता सप्तानां महारत्नानां पात्रं सप्ततन्तूनां सर्वेषां प्रवर्तयिता सप्तसप्तिसम:-

सुतोऽयं देवस्य जातइति अत्रान्तरे स्वयमेवानाध्मापितास्तारं मधुरं शङ्खा विरेसुः। अनाड़ितोऽपि दिक्षु क्षुभितजलधिध्वनिधीरञ्जुगुञ्जुरभिषेकदुन्दुभयः। अनाहतान्यपि मङ्गलतुर्याणि रेणुः। सर्वभुवनाभयघोषणापटह इव दिगन्ते बभ्राम तुर्यप्रतिशब्दः। विधुतकेसरसटाश्च साटोपगृहीतदूर्वापल्लवकवलप्रशस्तैः मुखपटैः सममह्रेषन्त हृष्टवाजिनः सलीलमुत्क्षिप्तैर्हस्तपल्लवैर्नृत्यन्त इव अन्तःसुभगञ्जगर्जुर्गजाः। ववौ चिराच्चक्रायुधसुतृहजन्त्याः श्रियोनिश्वास इव सुरतकुसुमामोदसुरभिर्दिव्यानिलः। यज्वनां मन्दिरेषु प्रदक्षिणशिखाकलापाः कथितकल्याणागमाः प्रज्वलन्तु अनिन्धनावैतानवह्नयः। भुवःस्थलात्तपनीयशृङ्खलाबन्धबन्धुरकलशकोशाः समुदगमन्महानिधयः प्रहतमङ्गलतुर्यप्रतिशब्दनिभेन दिक्षु दिक्पालैरपि प्रमोदात्क्रियतेव हृष्टिट्टिकलकलः। तत्क्षण एव शुक्लवाससो ब्रह्ममुखकृतयुगप्रजापतय एव प्रजाहृदये समुपतस्थिरे द्विजातयः। साक्षाद्धर्म एव शान्त्युदकहस्तः प्रादुरभूत् पुरोधाः पुरातन्यः स्थितय इवाहूयन्त्यागतबान्धववृद्धाः। प्रगलच्छ्मश्रुजालजटिलाननानि बहलमलपङ्कवालकायानि विनश्यतः कलिकालस्य बान्धवकुलानीवाकुलान्यधावन्त मुक्तानि बन्धनानि। तत्कालापक्रान्तस्य शिबिरश्रेणय इवाजच्छन्तलोकलुण्ठिता विपणिवीथ्यः। विलसद्दुर्मुखवामनवृन्दवेष्टिताः साक्षात् जातमात्रदेवता इव बहुबालकव्याकुला नानाश्चवर्द्धन्त धात्र्यः। प्रावर्त्तत विगलद्राजकुलस्थितिरपहृतप्रतिहाराकृतिरपनीतवेत्रिवेत्रो निर्दोषान्तःपुरप्रवेशः समस्वामिपरि[illegible]निर्विशेषसमाजहृष्टः स्वकार्य[illegible]-

शिष्टजनो-दुर्विज्ञमत्तामत्त-प्रविभागस्तुल्ययुवतीवेश्याबालाविलो विलासः ।

प्रनृत्यत्सकलकटकजनः पुत्रजन्मोत्सवो महान् अपरेद्यु-रारभ्य सर्वाभ्यो दिग्भ्यः स्त्रीराज्यानीवावर्जितानि असुर-विवराणीवापाहृतानि नारायणावरोधानीव प्रज्वलितानि अप्सरामिव महीमवतीर्णानि कुलानि परिजनेन पृथुकर-ण्डकपरिगृहीतस्नानीयसुमनःस्फटिकशिलाशकला मुक्ता-कर्पूरखण्डपरिपूरिताः पात्रीः कुङ्कुमवासभाञ्जि भाजनानि च मणिमयानि सहकारतैलतुन्दिलतुतरकेसरजटिलानि चन्दनधवलपूगफलपालिदन्तुरदन्तशफरकाणि कूजन्मधुकरकु-लपीयमानपारिजातपरिमलानि पटलकानि च सिन्दूरपा-त्राणि च पिष्टातकपात्राणि च लतालम्बमानविकटवीटिकांश्च ताम्बूलवृन्तकान् बिभ्राणेनानुगम्यमानानि चरणानि कुट्टन-रणितमणिनूपुरमुखरितदिङ्मुखानि नृत्यन्ति राजकुलमाग-च्छन्ति समन्तात्सामन्तान्तःपुरसहस्राण्यदृश्यन्त ।

शनैः शनैरजृम्भत क्वचिन्नृत्यानुचितचिरन्तनय-शोलीनकुलपुत्रालोकलास्यप्रथितपार्थिवानुरागः क्वचिदन्तः-स्मितक्षितिपालवीक्षितक्षीवकुट्टदासीकथ्यमानराजवल्लभः क्व-चिन्मत्तकटककुट्टनीकण्ठलग्नप्रबुद्धस भर्तृनृत्यनिर्भरहसितनर-पतिः क्वचित् क्षितिपाक्षिसंज्ञानिर्दिष्टदुष्टमाखेरकगीति-सूच्यमान चौर्यरसप्रपञ्चः। क्वचिन्मदोत्कटकुटहारिकापरि-ष्वज्यमानजरत्प्रव्राजितजनहासः। क्वचिदन्योन्यस्पर्द्धोद्धुर-विटपेटकारब्धावाच्यवचनयुद्धः। क्वचिन्नृपबालबलात्कारन-र्त्यमाननृत्यानभिज्ञान्तःपुरपालभावितभुजिष्यः सपर्वत इव

कुसुमराशिभिः सधाराग्रह इव शीधुप्रपाभिः सचन्दनवन इव पारिजातामोदैः सनीहार इव कर्पूररेणुभिः साट्टहास इव पटहैः सामृतमथन इव कलकलैः सावर्त इव रासकमण्डलैः सरोमाञ्च इव भूषणमणिकिरणैः सपट्टबन्धन इव चन्दनललाटिकाभिः सप्रसव इव प्रतिशब्दकैः सप्ररोह इव प्रासाददानैरुत्सवप्रमोदः ।

स्कन्धावलम्बितकेसरमालिनः काम्बोजवाजिन इवास्कन्दितैस्तरलतारकाहारिणा इवोड्डीयमानाः सगरसुता इव खनित्वै निर्दयैश्चरणाभिघातैर्दारयन्तो भुवनैकसहस्रसङ्ख्याश्विक्रीड्युवानः । कथमपि तालावेगचरणसङ्क्षोभं चक्षुः क्षमा क्षितिपालकुमाराणाञ्च खेलतामन्योन्यास्फालनैराभरणेषु मुक्ताफलानि फेलुः । सिन्दूररेणुना पुरस्त्यन्नहिरण्यगर्भगर्भशोणितशोणमिव ब्रह्माण्डकपालमभवत् । पटवासपाण्डुपटलेन प्रकटितमन्दाकिनीसैकतसहस्रमिव शुशुभे नभःस्थलं प्रकीर्यमाणपिष्टातकपरागपुञ्जपिञ्जरितात तपा भुवनक्षोभशीर्णपितामहकमलकिञ्जल्कराजिरञ्जिता इव रेजुर्दिवसाः । सङ्कट्टितविघट्टितहारपतितमुक्ताफलपटलेषु चस्खाल लोकः स्थानस्थानेषु मन्दमन्दास्फाल्यमानलिङ्गेन शिञ्जानमञ्जुलवेणुना झणझणायमानझल्लरीकेन ताड्यमानतन्त्रीपटहकेन वाद्यमानतालालाबुवीणेन झणत्कांस्यकोशीकलितकाहलेन समकालदीयमानोत्तालतालकेनातोद्यानुगम्यमानाः पदेपदे झणझणितभूषणरवैरपि सहृदयैरिवानुवर्त्यमानलयाः कोकिला इव मदकलकाकलीकोमलालापिन्यो विटानां कर्णामृतान्यश्लीलरासकपदानि गायन्त्यः मुण्डमालि-

काः सकर्णपल्लवाः सचन्दनतिलकाः समुच्छ्रिताभिर्बलयावलीभिर्वाचालिताभिर्वाङ्गुलिकाभिः सवितारमिवाभिभूयानन्दयन्त्यः कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरकायाः किशोर्य इव वल्गन्त्योऽकितक्वणितकिङ्किणिविकटकुरण्डशेखराः प्रदीप्ता इव रागाग्निना सिन्दूरच्छटाच्छुरितमुखमुद्राजासनपट्टिपङ्क्तय इवाप्रतिहतशासनस्य कन्दर्पस्य मुष्टिप्रकीर्यमाणकर्पूरपटवासपांसुला मनोरथसञ्चारिण्य इव यौवनस्योद्दामकुसुमदामोत्ताडिततरुणजनाः प्रतिहार्य इव महोत्सवस्य प्रचलितपत्रकुण्डलाललन्त्यो लता इवानन्दनन्दनस्य ललितपदहंसकलरवमुखराः समुल्लसन्त्यो वीचय इव रागसागरस्य वाच्यावाच्यविवेकशून्या बालक्रीडा इव सौभाग्यस्य घनपटहरवोत्कण्टकितगात्रयष्टयः केतक्य इव कुसुमधूलीमुत्किरन्त्यः कमलिन्य इव समुत्फुल्लाननकमलाः कुमुदिन्य इव रात्रावनुपजातनिद्रा आविष्टा इव नरेन्द्रवृन्दपरिगृहीताः प्रीतयइव हृदयमपहरन्त्यो गीतय इव रागमुद्दीपयन्त्यः परपुष्टा इवोन्मादमानयन्त्यो मदमपि मदयन्त्य इवानन्दमप्यानन्दयन्त्यइव रागमपि रञ्जयन्त्य इव नृत्यमपि नर्तयमाना इवौत्सुक्यमप्युत्सुकयन्त्य इव कटाक्षेक्षितेषु पिबन्त्य इवापाङ्गशुक्तिभिर्जनेषु संयमन्त्य इव नखमयूखजालैः कोपाभिनयेषु ताडयन्त्य इव भ्रूलताविभागैः प्रणयसम्भाषणेषु वर्षन्त्य इव सर्वरसान् चतुरचङ्क्रमणेषु विकिरन्त्य इव विकारान् पण्यविलासिन्यः प्रानृत्यन् ।

अन्य तु वेत्रिवेत्रवित्रासितजनदत्तान्तरालाः शिरःसाणधवलातपत्राः वनदेवता इव कल्पतरुतलचारिण्यः काश्चित्स्कन्धोभयपालितस्वोत्तरीयलग्नहस्ता लीलादोलाधिरूढा इव

प्रेङ्खन्त्यः काश्चित्कनककेयूरकोटिपाट्यमानपट्टांशुकतरङ्गास्त-रङ्गिण्य इव तरङ्गचक्रवाकसीमन्त्यमानस्रोतसः काश्चिदुद्धूयमान-चामरसटालग्नचिकुरच्छटाकवलितकटाक्षाः सरस्य इव हंसावकृष्य-माणनीलोत्पलवनाः काश्चिच्चरणच्युतलाक्षारुणस्वेदरससिच्य-मानभवनहंसाः सन्ध्यारागरज्यमानेन्दुबिम्बा इव कौमुदी-रजन्यः काश्चित्कर्णनिहितकाञ्चनकाञ्चीगुणरञ्जितकञ्चुक-निकाराः । कुञ्चितन्तवः कामवागुराइव प्रसारितबाहुपाशा राजमहिष्यः प्रारब्धनृत्ता विलेसुः ।

सर्वतश्च नृत्यतः स्त्रैणस्य गलद्भिः पादालक्तकैररुणित-रागमयीव शुशुभे क्षोणी समुल्लसद्भिस्तनमण्डलैर्मङ्गलकलश-मयइवाभवन्महोत्सवः भुजलतानां विक्षेपैर्मृणालमय इव रराज जीवलोकः समुल्लसद्भिर्विलासस्मितैस्तडिन्मय इवाक्रि-यत कालः चञ्चताञ्चनुषामंशुभिः कृष्णसारमया इवास-न्वासराः समुच्चलद्भिः शिरीषस्तबककर्णपूरैः शुकपिच्छ-मयइव हरितच्छायो बभूवातपः स्रंसमानैर्धम्मिल्लपल्लवैः कज्जलमयमिवालक्ष्यतान्तरिक्षम् उत्क्षिप्तैर्हस्तपल्लवैः कमल-मय्यइव बभासिरे हृष्टयः माणिक्येन्द्रायुधानामर्चिषाश्चाष-मय्यइव चकाशिरे रविमरीचयः रणतामाभरणानां प्रति-शब्दैः किङ्किणिमय्यइव शिशिञ्जिरे दिशः जात्याप्युन्मादिन्य-इव रमण्यो रेजिरे वर्षीयांसोऽपि ग्रहग्रस्ताइव नापत्रेपिरे विद्वांसोऽपि मत्ता इवात्मानं विसस्मरुः निनर्तिषया मुनी-नामपि मनांसि पुस्फुरुः सर्वस्वञ्च ददौ नरपतिः दिशि दिशि कुबेरकोशाइवालुण्यन्त लोकेन द्रविणराशयः ।

एवञ्च प्रवृत्ते तस्मिन्महोत्सवे शनैः शनैः पुनरतिक्रामति काले देवे चोत्तमाङ्गनिहितरक्षासर्षपे समुन्मीषत्प्रतापाग्निस्फुलिङ्ग इव गोरोचनापिञ्जरितवपुषि समभिव्यज्यमानसहजसत्त्वकङ्कटकेव धविकटव्याघ्रनखपङ्क्तिमण्डितग्रैवेयके हृदयोद्भिद्यमानदर्पाङ्कुरद्रव प्रथमाव्यक्तजल्पिनि मन्त्रस्य शनैः शनैरोङ्कारमिव कुर्वाणे मुग्धस्मितैः कुसुमैरिव मधुकरकुलानि लोकहृदयान्याकर्षति जननीपयोधरकलशपयः शीकरसेकादिव जायमाने लीलाहसिताङ्कुरैर्दशनकेसरलङ्क्रियमाणमुखकमलके चारित्रइवान्तःपुरेण पाल्यमाने मन्त्र इवामात्यमण्डलेन रक्ष्यमाणे वृत्तइव कुलपुत्रलोकेनामुच्यमाने यशसीवात्मवंशेन सम्वर्द्धमाने मृगपतिपोतइव रक्षापुरुषशस्त्रपञ्जरगते धात्रीकराङ्गुलीलग्ने पञ्चषाणि पदानि प्रयच्छति हर्षदेवे षष्ठं वर्षमवतरति राज्यवर्द्धने देवी यशोवती तृतीयेन गर्भेणाधत्त नारायणमूर्तिरिव वसुधान्देवी राज्यश्रियम्। पूर्णेषु प्रसवदिवसेषु दीर्घानुरक्तनेत्रोत्पलामुत्पलिनीमिव सरसी हंसमधुरस्वरां शरदमिव प्रावृट् कुसुमसुकुमारावयवां वनराजिमिव मही कनकावदातां वसुधारामिव द्यौः प्रभावर्षिणीं रत्नजातामिव वेलालोकजनानन्दकारिणीं चन्द्रकलामिव प्रतिपत्सहस्रनेत्रदर्शनयोग्यां जयन्तीमिव शची सर्वभूभृद्भ्यर्हितां गौरीमिव तामसूतवती दुहितरम्। यथा चे द्वयोः सुतयोरुपरिस्तनयोरिवैकावलीलतया नितरामराजत जननी।

अस्मिन्नेव तु काले देव्या यशोवत्या भ्राता स्वतनयमष्टवर्षदेशीयमुद्धूयमानकुटिलशिखण्डं खण्डपरशुकण्ठारधूमलेखानुबन्धमूर्द्धानं मकरध्वजमिव पुनर्जातमेकेनेन्द्रनीलमणिकु-

खण्डतांशुकश्यामलितेन शरीरार्द्धेनेतरेण त्रिवर्णमुक्ताफला-लोकधवलितेन सङ्क्रान्तताराभिव हरिहरयोर्दर्शयन्तं पीन-प्रकोष्ठप्रतिष्ठितपुष्परागलोहवलयं परशुराममिव क्षत्रक्षपणा-क्षीणपरशुपाशचिह्नितं बालताङ्कतं कर्णसूत्रग्रथितभङ्गुरप्र-वालाङ्कुर हिरण्यकशिपुमिवोरःकाठिन्यखण्डितनरसिंहनख-खण्ड पुनर्गृहीतजन्मान्तर शैशवेऽपि मावष्टम्भं बीजमिव वीर्य-द्रुमस्य भण्डिनामानमनुचरं कुमारयोरर्पितवान् । अवनि-पतिस्तु तस्योपरि पुत्रयोस्तृतीयस्य नेत्रयोरिवेन्द्रस्य तुल्यं दर्शनमासीत् । राजपुत्रावपि सकलजीवलोकहृदयानन्द-दायिनौ तेन प्रकृतिदक्षिणेन मधुमाधवाविव मलयमारुते-नोपेतौ अतितरां रेजतुः । क्रमेण चापरेणेव भ्रात्रा प्रजा-नन्दनेन सह सम्वर्द्धमानौ यौवनमवतेरतुः ।

अथ चन्द्रसूर्य्याविव विस्फुरद्यशःप्रतापाक्रान्त-भुवनाभिरामदुर्न्निरीक्षावग्निमारुताविव समभिव्यक्ततेजो-बलावेकीभूतौ शिलाकठिनकायबन्धौ हिमवद्विन्ध्याविवाचलौ महावृषाविव कृतयुगयोग्यौ वरुणगरुडाविव हरिवाहनविभक्त-शरीरौ इन्द्रोपेन्द्राविव गजेन्द्रगामिनौ कर्णार्जुनाविव कुण्डल-किरीटधरौ पूर्वापरदिग्भागाविव सर्वतेजस्विनामुदयास्तमय-सम्पादनसमर्थावनन्ताविवातिमान मासन्नवेलार्गलनिरोध-सङ्कटे कुटीरके तेजसः पराङ्मुखौ छायामपि जुगुप्समानौ प्रतिबिम्बेनापि पादनखलग्नेन लज्जमानौ शिरोरुहाणामपि भङ्गेन दुःखमवतिष्ठमानौ चूडामणिसंक्रान्तेनापि क्षितीयान-पत्रेणातपत्रमाणौ भगवती षण्मुखेऽपि स्वामिशब्देनासुखा-यमानश्रवणौ दर्पणदृष्टेनापि प्रतिपुरुषेण दूयमाननयनौ

शल्याञ्जलिष्वघटनेष्वपि शूलायमानोत्तमाङ्गौ जलधरध्वनि-
नापि भ्रुकुटा धूयमानहृदयालेख्यचितिभिरप्यप्रणमद्भिः स-
न्ताप्यमानचरणौ परिमितमण्डलसन्तुष्टतेजसः सवितुरुद-
यमप्यवज्ञमन्यमानौ भूभृदपहृतलक्ष्मीकं सागरमप्युपहसन्तौ।
बलवन्तमनधिगतनिग्रहं मारुतमपि निन्दन्तौ हिमवतापि
चमरीबालव्यजनवीजिनेन दह्यमानौ जलनिधीनामपि शरैः
खिद्यमानमनसौ चतुःसमुद्राधिपतिं परं प्रचेतसमप्यसह-
मानावपहृतच्छत्रान् पीतच्छायानवनिपालान् कुर्वाणौ साधु-
ष्वसेवितप्रसन्नावपि सुखे मधु क्षरन्तौ दुष्टराजवंशानुष्माणौ
दूरस्थितानपि म्लानिमुपनयन्तौ प्रतिदिवस शस्त्राभ्यास-
श्यामिकाकलङ्कमशेषराजप्रतापाग्निनिर्वापणमलीमसीकृतमिव
करतलमुद्वहन्तौ योग्याकालेष्वतिधीरैर्धनुर्ध्वनिभिरभ्यर्णोप-
भोगाय दिग्वधूभिरिवालपन्तौ राज्यवर्धन इति हर्षवर्धन इति
सर्वस्यामेव पृथिव्यामाविर्भूतशब्दप्रादुर्भावौ स्वल्पीयसैव का-
लेन द्वीपान्तरेष्वपि प्रकाशताञ्जग्मतुः।

एकदा तु तौ आहूय भुक्तवानभ्यन्तरगतः पिता सस्नेह-
मवादीत्। वत्सौ! प्रथमं राज्याङ्गेषु दुर्लभाः सङ्कृत्याः प्रायेण
परमाणव इव समवायेष्वनुगुणीभूयाद्रव्यं कुर्वन्ति पार्थिवक्षुद्राः।
क्रीडारसेन नर्तयन्तो मयूरतामानयन्ति बालिशाः दर्पणमिवा-
नुप्रविश्यात्मीयां प्रकृतिं संक्रामन्ति पल्लवकाः स्वप्ना इव मिथ्या-
दर्शनैः सद्बुद्धिं जनयन्तो दर्शयन्ति विप्रलम्भकाः गीतनृत्य-
हसितैरुन्मत्ततामापादयन्ति उपेक्षिता विकारा इव वातिका
स्नातका इव तृष्णावन्तो न शक्यन्ते गृहीतुमकुलीना मानसे
मीनमिव स्फुरितमभिप्रायं गृह्णन्ति आलिकायमपरिकामि-

वाम्बरे चित्रमालिखन्त्यङ्गुलीतकाः। शल्यं हृदये निक्षिपन्ति मार्गणाः यतः सर्वैरेभिर्दोषानुषङ्गैरसङ्गतौ बहुविधोपाधिभिः परीक्षितौ शुचिविनीतौ विक्रान्तावभिरूपौ मालवराजपुत्रौ भुजाविव मे शरीरादव्यतिरिक्तौ कुमारगुप्तमाधवगुप्तनामानौ भ्रातरौ अस्माभिर्भवतोरनुचरा उचितौ चिन्तितौ।

तयोरुपरि युवाभ्यामपि नान्यपरिजनसामान्याभ्यां भवितव्यम्। इत्युक्त्वा तयोराह्वानाय प्रतिहारमादिदेश न चिराच्च द्वारदेशविनिहितलोचनौ राज्यवर्द्धनहर्षवर्धनौ प्रतिहारेण सह प्रविशन्तमग्रतो ज्येष्ठमष्टादशवर्षदेशीयमात्युच्च नातिखर्वं कलि-गुरुभिः पदन्यासैरनेकनरपतिसञ्चरणचलां निश्चलीकुर्वाणमिवोर्वीमनवरताभ्यस्तलङ्घनघनोपचयकठिनमांसमेदुरादूरुद्वयान्निष्पतितेनिवानुवृत्तजानुग्रन्थिस्थूलेन तनुजङ्घाकाण्डयुगलेन भासमानमुल्लिखितपार्श्वप्रकाशितकार्शिम्ना मध्येन मन्दरमिव सुरासुरभ्रमितवासुकिनिकर्षणक्षीणेनालक्ष्यमाणमतिविस्तीर्णेनोरसा स्वामिसम्भावनानामपरिमितानामवकाशमिव प्रयच्छन्तं प्रलम्बस्य भुजयुगलस्य निमग्नवलितैर्विक्षेपै रतिदुस्तरन्तरन्तमिव यौवनोदधिं वामकरकटकमाणिक्यमरीचिमञ्जरीजालिन्या समुद्भिद्यमानप्रतापानलशिखापल्लवएव चापगुणकिणलेखयाङ्कितप्रकोष्ठमालोभिनीसुखां तटावलम्बिनी मस्तग्रहणव्रतविष्टतामशौरवीमिव त्वचं कर्णाभरणमणेरुचं विभ्राणमुत्कोटिकेयूरपत्रभङ्गपुत्रिकाप्रतिबिम्बगर्भकपोलं सुखचन्द्रमसमिव हृदयस्थितरोहिणीकमुद्वहन्तमचलस्तिमिततारकेण चक्षुषाधोमुखेन शिक्षयन्तमिव लक्ष्मीलाभं तानि च सुखानि पङ्कजवनानि विनयं स्वाम्यनुरागादि-

बालानमुक्तं सितछत्रं शिरसि धारयन्तमनिर्दयाकर्षणभङ्गभीततया सकलकार्मुकार्पितामिवातिनम्रतां प्रकाशयन्तं शैशव एव निर्जितैरिन्द्रियैररिभिरिव संयतैः शोभमान प्रणयिनीमिव विश्वासभूमिं कुलपुत्रतानुवर्तमान तेजस्विनमपि शीलेनाह्लादकेन सवितारमिव शशिनान्तर्गतेन राजमान मचलानामपि कायकार्कश्ये गर्वनमिवाचरन्तम् दर्शनक्रीतमानन्दहस्तेविक्रीणानमिव जनं सौभाग्येन कुमारगुप्तं प्रस्थितस्य तस्य कनीयांसं अतिप्रांशुतया गौरवतया च मनःशिलाशैलमिव सञ्चरन्तमनुक्षणमालतीशेखरनिभेन निर्जिगमिषुणा गुरुणा शिरसि चुम्बितमिव यशसा परस्परविरुद्धयोर्विनययौवनयोश्चिरात् प्रथमसङ्गचिह्नमिव भ्रूभङ्गकेन कथयन्तमतिधीरतया हृदयनिवेशितां स्वामिभक्तिमिव निश्चलां दृष्टिं धारयन्त सच्छाच्छचन्दनरसानुलेपेन शीतलं सन्निहितहारोपभारं वक्षःस्थलमनन्तसामन्तसङ्क्रान्तिश्रान्तायाः श्रियोविशाल विश्रामशयनशिलातलमिवाचक्षाणम् चक्षुः कुरङ्गै र्घोणावंशावरोहैः स्कन्धपीठं महिषैः प्रकोष्ठबन्धं व्याघ्रैः पराक्रमं केशरिभिर्गतंमतङ्गजैः मृगयाक्षपितशेषैर्भूतैरुत्कोशमिव दत्तं माधवगुप्तं ददर्शतुः।

प्रविश्य च तौ दूरादेव चतुर्भिरङ्गैरुत्तमाङ्गेन मां स्पृशन्तौ नमश्चक्रतुः स्निग्धनरेन्द्रदृष्टिनिर्दिष्टामुचितां भूमिं भेजाते मुहूर्तञ्च स्थित्वा नरपतिरादिदेश तौ अद्य प्रभृति भवद्भ्यां निदेशवर्तिभ्यामहर्निशमपास्तपरिवाराभ्यां प्रतिबिम्बाभ्यामिवाङ्गभूताभ्यामनयोः कुमारयोश्चलतोस्तिष्ठतोः स्वपतोर्जाग्रतोः क्षणमप्यन्तिकन्न मोक्तव्यम्। अचिराच्च सकलसंकल्पाः कल्पतरव इवाभिमतसफलसम्पत्प्रकर्षविशेषप्रदा भविष्यन्तीति। तदाकर्ण्य

यदाज्ञापयति देवइति मेदिनीदोलायमानमौलिभ्यां युगपद्भिहिते ताभ्यामुत्थाय राज्यवर्द्धनहर्षवर्द्धनौ पितरं प्रणेमतुः तावादाय निर्जग्मतुः । ततश्चारभ्य क्षणमपि निमेषोन्मेषाविव चक्षुर्गोचरादनपयान्तौ उच्छ्वासनिश्वासाविव नक्तन्दिवमभिमुखस्थितौ भुजाविव सतत पार्श्वस्थितौ कुमारयोर्बभूवतुः ।

अथ राज्यश्रीरपि नृत्यगीतादिकलासु विदग्धासु सखीषु प्रतिदिन मुपचीयमानपरिचया शनैः शनैरर्च्चिता परिमितैरेव दिवसैर्यौवनमारुरोह । निपेतुरेकस्यां तस्यां शरा इव लक्ष्यभुवि भूभुजा सर्वेषां लाभाभिलाषाः । दूतसम्प्रेषणादिभिश्च तां ययाचिरे राजानः कदाचित् राज्यान्तःपुरप्रासादावस्थितो बाह्यकक्षावस्थितेन पुरुषेण स्वप्रस्तावागतां गीयमाना मार्य्यामशृणोत् ।

उद्वेगमहावर्त्ते पातयति पयोधरोन्नमनकालः ।
सरिदिव तटमनुवर्षं विवर्द्धमाना सुता पितरम् ॥

ताञ्च श्रुत्वा पार्श्वस्थितां महादेवीमुत्सारितत परिजनोजगाद । देवि । तरुणीभूता वत्सा राज्यश्रीः । त एतदीयागुणा गुणवतैव क्षणमपि हृदयान्नायाति मे चिन्ता यौवनारम्भे कन्यकानामिन्धनीभवन्ति पितरः सन्तापानलस्य: हृदयमन्धकारयति मेघदिवसमिव सपयोधरोन्नतिरस्याः केन वा क्षतानभिमतास्थिति र्जगति । यदङ्गसम्भूतान्यपत्यान्यङ्कलालितान्येतासां गत्वा संस्कृतैर्नीयन्ते । एतानि तानि मानि खलङ्कनस्थानानि संसारस्य सेयं सर्वाङ्गव्यापि शनिशोकाग्नेर्दाहशक्तिः । यदेतदपत्यत्वे समानेऽपि जायायां दुहितरि दूयन्ते सन्तः । एतदर्थं सकालएव बान्धवाश्च: प्रयच्छन्ति: सलिलकुसुमैः साधव इव तनयाहृत-

दारपरिग्रहा: परिहृतगृहवसतय: शून्यानि वनान्यधिशेरते मुनय: कोनाम सचेता: सहेत विरह मपत्यानां यथायथा समापतन्ति दूतावरणाय वराणां लज्जमानेव तन्वी तथा तथा नितरां प्रविशति मे हृदयं वराकी किं क्रियते तथापि गृहगतैरनुगन्तव्या एव लोकवृत्तय: । प्रायेण सत्स्वप्यन्येषु वरगुणा एव रज्यन्ते धीमन्त: धरण्यां भूभृन्मूर्ध्नि स्थितो महेश्वरपदन्यासस्तवसकलभुवन नमस्कृतो मौखरी वंश: । तत्रापि तिलकभूतस्यावन्तीवर्मणस्तनुजोऽग्रजो गृहवर्मनामा गृहपतिरिव गाङ्गतं पितर तुगुणैरेनां प्रार्थयते यदि भवत्या अपि मतिरनुमन्यते तत तस्मै दातुमिच्छामीत्युक्तवति भर्तरि दुहितृस्नेहकातरहृदया सुलोचना देवी प्रत्युवाच ।

आर्यपुत्र । संवर्द्धनमात्रोपयोगिन्यो धात्रीनिर्विशेषा: खल्विहमातर: कन्यकानान्दाने तु प्रमाणमासां पितर: । केवलं क्वाक्कतविशेषस्तु दूरेण तनयस्नेहादतिरिच्यते दुहितृस्नेह: । यथानया यावज्जीवमावयोराधितां प्रतिपद्यते तथार्यपुत्र एव जानातीति राजा तु जातनिश्चयोदुहितृदानं प्रति समाहूय सुतामपि विदितार्थामकार्षीत् । शोभनदिवसे गृहवर्मणा प्रेषितस्य प्रार्थयितुं पूर्वागतस्य प्रधानपुरुषस्य करे सर्वराजसमक्षं दुहितृदानजलमपातयत् । जातमुदि कृतार्थे च गते तस्मिन्नासन्नेषु विवाहदिवसेषूद्दाअदीयमानताम्बूलपटवासकुङ्कुमकुसुमप्रसारितसर्वलोकं सर्वदेशादिश्यमानशिल्पसार्थागमनमवनिपालपुरुषगृहीतसमग्रग्रामिणोऽपकरणसम्भारं राजदौवारिकोपनीयमानानेक-नृपोपायनमुदन्निमन्त्रितोपगतबन्धुवर्गसवर्गणव्यग्रराजवल्लभजव्यमधुलदमचण्डचर्मकारकरपुटोद्धा-

लिकोणपटुविघटनरणमद्दलण्टद्दं पिष्टपञ्चाङ्गुलमध्यमानो-
लूखलमुसलशिलाद्युपकरणमशेषाशामुखावर्जितचारणपरम्परा
पूर्यमाणप्रकोष्ठप्रतिष्ठाप्यमानेन्द्राणीदैवतं सीताकुसुमविले-
पनवासःसत्कृतैः सूत्रधारैराधीयमानविवाहवत् पतत्कूर्चकैश्च
वर्णसुधाकर्पूरस्कन्धै-रधिरोहिणीसमारूढैर्धवलीक्रियमाणप्रा-
सादप्रतोलिप्राकारशिखरं कुसुम्भक्षाल्यमाणकुसुमसम्भाराम्भःप्रव-
र्ज्यमानजनपदपटपल्लवनिरूप्यमाणयौतकयोग्यमातङ्गतुरङ्गतर-
ङ्गिताङ्गणस्त्राभियुक्तगणकगृह्यमाणलग्नगुणगन्धोद्दाहिहिमकर-
सुखप्रणाल्या पूर्यमाणक्रीड़ावापीसमूहं हेमकारचक्रप्रक्रान्त-
हाटघट्टनटङ्कारवाचालितालिन्दकमुत्थापिताभिनवभित्तिपात्य-
मानबहलवालुकाकरम्बकलेपाकुललेपकलोकं चतुरचित्रका-
रचक्रवाललिख्यमानमङ्गलालेख्यं लेप्यकारकदम्बकक्रिय-
माणमृण्मयमीनकूर्मकरनालिकेरकदलीपूगवृक्षं क्षितिपालैः
स्वयमाबद्धकक्षैः स्वाहार्पितकर्मशोभासम्पादनाकुलैः सिन्दूर-
कुट्टिमभूमिश्च मसृणयद्भिर्विहितसरसार्घ्यहस्तविन्यस्तालक्तक-
पाटलांश्च चूताशोकपल्लवलाञ्छितशिखरानुद्वाहवितर्दिकास्त-
म्भानुत्तम्भयद्भिः प्रारब्धविविधव्यापारमासूर्योदयाच्च प्रवि-
ष्टाभिः सुभगाभिः सुरूपाभिः सतीभिः सुवेषाभिरविध-
वाभिः सिन्दूररजोराजिरञ्जितललाटाभिर्वरवधूगोत्रग्रह-
णगर्भाणि श्रुतिसुखानि मङ्गलानि धारयन्तीभिर्बहु-
विधवर्णदिग्धाङ्गुलीभि र्ग्रीवासूत्राणि विचित्रयन्तीभिश्च लता-
लेख्यकुशलाभिः कलशांश्च विमलांश्च शीतलाशलाजिराणि शराव
श्रेणीश्च मण्डयन्तीभि र्भिन्नपुटकार्पासे कुङ्कुमपल्लवांश्च वैवाहिक-
कङ्कणोर्णनाभिसंग्रहांश्च रञ्जयन्तीभिर्वर्णसूत्रघनीकृतकुङ्कुम-

माने वर्धमानधवलच्छाये ताराधिपमण्डले बधूवदनलावण्य ज्योत्स्नातमसि प्रदोषे सवितरि उदितसपद्मसन्ध्यीष्विव रजनी-करसुकलानीतसुखीषु कुमुदिनीष्वाजगाम मुहुर्मुहुरुल्लासित-स्फुरच्छायावारणचामरैर्मनोरथैरिवोत्थितरागाग्रपल्लवैः पुरा-धावमानैः पदातैरुत्कर्णकटकद्वयह्रेषितदीयमानस्वागतैरिव वाजिनां वृन्दैरापूरितदिग्भागश्च नकर्णचामराणाञ्चामीकर-मयसर्वोपकरणानां वर्णकवलिनां घण्टाटङ्कारिणां घटाभि-र्घटयन्निव पुनरिन्दूदयविलीयमानमन्धकारन्नक्षत्रमालालङ्कृ-तमुखीं करिणीन्निशाकरइव पौरन्ध्रीलोकमुत्फुल्लमल्लिका मुण्डमालामध्यासितकुसुमशेखरेण शिरसा हसन्निव सप-रिवेषचपाकरं कौमुदीप्रदोषमालरूपविनिर्जितमकरकेतु-करापहृतेन कार्मुकेणेव कौसुमेन दाम्ना विरचितवैकक्ष्यं विलासकुसुमगन्धसौरभभ्रमद्भृङ्गकुलकलप्रलापसुभगः पारि-जातइव जातश्रिया सह पुनरवतारितो मेदिनीनवबधूवद-नालोककुतूहलाकृष्यमाणहृदयः पतन्निव सुखेन प्रत्यासन्ने लग्ने गृहवर्मा त्वरितमतरत् ।

राजा तु तमुपद्वारमागतञ्चरणाभ्यामेव राजचक्रानुगम्य-मानः ससुतः प्रत्युज्जगाम। अवतीर्णञ्च तं कृतनमस्कारं मन्दरमिव माधवः प्रसारितभुजो गाढमालिलिङ्ग यथाक्रमं परि-ष्वक्तराज्यवर्धनहर्षवर्धनञ्च तं हस्तेन गृहीत्वाभ्यन्तरन्निन्ये स्व-निर्विशेषेणासनदानादिना चैनमुपचारेणोपचचार। न चि-राच्च गम्भीरनामा नृपतिः प्रणयी विद्वान् जामातरमुवाच तात ! त्वां प्राप्य चिरात् खलु राज्यश्रिया घटितौ तेजोमयौ सकलज-गद्गीयमानौ बुधकल्यानन्दकारिणौ सोमसूर्यवंशाविव पुष्पभूति

मुखवर्णो प्रथममेव कौस्तुभमणिरिव हरेर्गुणैः स्थितोऽसि हृदये-
देवस्य इदानीन्तु शशिशिरसा परमेश्वरेणापि वोढव्यो जात-
इत्येवं वदत्येवं तस्मिन्नुपहृत्य मौहूर्तका देवासीदिति लग्नवेला
व्रजतु जामाता कौतुकगृहमित्यूचुः ।

अथ नरेन्द्रेणोत्तिष्ठ गच्छेति कथितो गृहवर्मा प्रविश्याभ्यन्तरं जामातृदर्शनकुतूहलिनीनां स्त्रीणां पतितानि लोचनसहस्राणि विकचनीलकुवलयवनानीव लङ्घयन्नाससाद कौतुकगृहद्वारं। निवारितपरिजनश्च प्रविवेश। अथ तु कतिपयाप्तसखीस्वजनप्रमदाप्रायपरिवारामरुणांशुकावगुण्ठितमुखीं प्रभातसन्ध्यामिव स्वप्रभया निष्प्रभान् दीपान् कुर्वाणामतिसौकुमार्यशङ्कितेनेव यौवनेन नातिनिर्भरमुपगूढां साध्वसनिरुध्यमानहृदयदेशदुःखमुक्तैर्निश्वतायतैः श्वसितैरपयान्तं कुमारिभावमिवानुशोचन्तीमुत्कम्पिनीं पतनभियेव निष्पन्दं ध्यायमानां हस्ततामरसप्रतिपन्नमासन्नग्रहणं शशिनमिव रोहिणीमिव वेपमानमानसामालोकयन्तीं चन्दनधवलतनुज्योत्स्नाघनसञ्चितलावण्यात्कुमुदिनीगर्भादिव प्रसूतां कुसुमामोदनिर्हारिणीं वसन्तहृदयादिव निर्गतान्निश्वासपरिमलाकृष्टमधुकरां मलयमारुतादिवोत्पन्नां कृतकन्दर्पानुमरणां रतिमिव पुनर्जातां प्रभाविलासलावण्यसौरभमाधुर्यैः कौस्तुभमदिराशशिपारिजाताद्भुतप्रभावैः सर्वगुणैरपरामिव सुरासुरक्षमा रत्नाकरेण कल्पितां श्रियं स्निग्धेन मुक्ताफलवालिकालोकेन सितसिन्दुवारमञ्जरीभिरिव कल्पितकर्णपूराम् कर्णाभरणमरकतप्रभाभरितशाद्वले कपोलतले विनोदयन्तीमिव हरिणीं लोचनच्छायामधोमुखीं वरालोकनकौतुकाकुल-

मुखोन्नमनप्रयत्नं सखीजनं हृदयञ्च निर्भर्त्सयन्तीं वधूमपश्यत्।

प्रविशन्तमेव तं हृदयचोरं बध्वा समर्पितञ्जग्राह कन्दर्पः। परिहासस्मेरमुखीभिश्च नारीभिः कौतुकगृहे यद्यत्कार्यते जामाता तत्सर्वमतिपेशलञ्चकार। कारितपरिणयनानुरूपवेषपरिग्रहाञ्च गृहीत्वा करेण वधूं निर्जगाम। जगाम च नवसुधान्विमन्त्रितागतै तुषारशैलोपत्यकामिव त्र्यम्बकोऽम्बिकाविवाहाहूतै र्भूभृद्भिः परिवृतां केसरसुकुमाराय यवाङ्कुरदन्तुरैः पञ्चास्यैः कलशैरनेकविचित्रै रत्नमुखैश्च मङ्गलहस्ताभिश्चाञ्जलिकारिकाभिरुत्सारितपर्यन्तामुपाध्यायाधीयमानेन्धनधूमायमानाग्निसन्धुक्षणाचरितां लावणिकोपहृष्टद्विजामुपकल्पानुविनिहितां नृपहृतहरितकुशां सन्निहितदृषदजिनाज्यसमित्फलिनिवहान्नूतनसूर्पार्पितश्यामलशमीपलाशमिश्रलाजहारिणीं वेदीमारुरोह च तां दिवसमिव सज्योत्स्नः शशी।

समुत्ससर्प च वेल्लितारुणशिखापल्लवशिखिनः कुसुमायुध इव रतिद्वितीयो रक्ताशोकस्य समीपम्। हुते च हुतभुजि प्रदक्षिणावर्तप्रवृत्ताभिर्वधूवदनालोकनकुतूहलिनीभिरिव ज्वालाभिरेव सह प्रदक्षिणां बभ्राम। पात्यमाने च लाजाञ्जलौ नखमयूखधवलिततनुरदृष्टपूर्वबधूवररूपविस्मयस्मेर इवादृश्यत विभावसुः। अत्रान्तरे स्वच्छकपोलोदरसंक्रान्तमनसः प्रतिबिम्बितमिव निर्वापयन्ती स्थूलमुक्ताफलमिव बाष्पोदबिन्दुसन्दोहदर्शितदुर्दिना निर्वेदनविकारं रुरोद वधूः। उदश्रुलोचनानाञ्च बन्धूनामुदपादि महानाक्रन्दः। परिसमापितवै-

वाह्यिकक्रियाकलापस्तु जामाता वध्वा समं प्रणनाम श्वशुरौ।
प्रविवेश च द्वारपक्षलिखितरतिदैवतं प्रणयिभिरिव प्रथम-
प्रविष्टैरलिकुलैः कृतकोलाहलमलिकुलपक्षपवनप्रेङ्खोलितैश्च
कर्णोत्पलप्रहारभयकम्पितैरिव मङ्गलप्रदीपैः प्रकाशितमेक-
देशलिखितेन स्तबकितरक्ताशोकतरुतलभाजा सज्जचापेन तिर्य-
ङ्मुकुलितनेत्रत्रिभागेन शरमृजु कुर्वता कामदेवेनाधिष्ठितमे-
कपार्श्वन्यस्तेन काञ्चनाचमनकेनेतरपार्श्ववर्तिन्या दन्तशफरक-
धारिण्या कनकपुत्रिकया साक्षाल्लक्ष्म्येवोद्दण्डपद्महस्तया सना-
थेन स्वास्तीर्णेन शयनीयेन शोभमानं शयनीयशिरोभागस्थि-
तेन कृतकुमुदशोभेन कुसुमायुधमाहात्म्यागतेन शशिनेव निद्राक-
लशेन राजितेन राजमान वासगृहम्। तत्र च नववधूकायाः
पराङ्मुखमरुक्तायाः मणिभित्तिदर्पणेषु मुखप्रतिबिम्बानि
प्रथमालापाकर्णकौतुकागतगृहदेवताननानीव मणिगवाक्षेषु
वीक्षमाणः क्षणदां निन्ये स्थित्वा च श्वशुरगृहे शीतलेन शी-
लेनामृतमयमिव श्वशुरहृदये वर्षन्नभिनवोपचारैरपुनरुक्तान-
न्दमयानि दश दिनानीव नीत्वा दत्त्वा च दौवारिकमिव राज-
कुले रणरणक यौतकनिवेदितानीव हृदयानि सर्वलोकस्य
कथं कथमपि विसर्जितो नृपेण वध्वा सह स्वदेशमगमदिति।

इति श्रीहर्षचरिते चक्रवर्त्तिजननन्नाम चतुर्थ उच्छ्वासः।

पञ्चमोच्छ्वासः ।

नियतिर्विधाय पुंसां प्रथमं सुखमुपरि दारुणं दुःखम् ।
कृत्वालोकं तरला तडिदिव वज्रं निपातयति ॥
पातयति महापुरुषान् सममेव बहूननादरेणैव ।
परिवर्तमान एकः कालः शैलानिवानन्तः ॥

अथ कदाचित् राज्यवर्द्धनं कवचधरमाहूय हूणान् हन्तु हरिणानिव हरिणेन्द्रः किशोरमपरिमितबलानुयातं चिरन्तनैरमात्यैः प्रधानैश्च महासामन्तैः कृत्वा साभिसारमुत्तरापथं प्राहिणोत्। प्रयान्तं च देवोहर्षः कतिचित्प्रयाणकानि तुरङ्गैरनुवव्राज प्रविष्टे च कैलासप्रभाभासिनीं ककुभं भ्रातरि निवर्तमाने नवे वयसि वर्तमानो विक्रमरसानुरोधी केसरिशरभशार्दूलवराहबहुलेषु तुषारशैलोपकण्ठेषूत्कर्षमानवनदेवताकटाक्षशारितशरीरकान्तिक्रीडन्मृगयया मृगलोचनः कतिपयान्यहानि बहिरेव व्यलम्बत। चकार चाकर्णाकृष्टभासुरभल्लवर्षी स्वल्पीयोभिरेव दिवसैर्निश्वापदान्यरण्यानि ।

एकदा तु विभावर्यास्तुरीये यामे प्रत्युषस्येव स्वप्ने वहुलज्वालापुञ्जपिञ्जरितसकलककुभं दुर्निवारणदावहुतभुजा दह्यमानं केसरिणमद्राक्षीत्। तस्मिन्नेव दावदहने समुत्सृज्य शावकानुत्प्लुत्यात्मानं पातयन्तीं सिंहीमपश्यत्। आसीच्चास्य

चेतसि लोहेभ्यः कठिनतराः खलु स्नेहमया बन्धनपाशाः यदाकृष्टास्तिर्यञ्चोऽप्येवमाचरन्तीति। प्रबुद्धस्यास्य दक्षिणेतरमक्षि पस्पन्दे। गात्रेष्वकस्मादेव च वेपथुर्विपप्रथे निर्निमित्तमन्तर्बन्धनस्थलाच्चचालेव हृदयम्। अकारणादेवाजायत गरीयसी दुःखासिका किमिदमिति समुपनतविविधविकल्पविमर्श। मतिरपगतधृति श्चिन्तावनमितवदनस्तिमिततारकेण चक्षुषा समुद्भिद्यमानस्यन्दकमलिनीवनमिव चकार चकोरेक्षणः क्षणं क्षौणीम्। अह्नि च तस्मिन् शून्येनैव चेतसा चिक्रीड मृगयाम्। आरोहति च हरितहये मध्यमम्भोभवनमागत्य उभयतो मन्दं मन्दं वाह्यमानतनुतालवृन्तः क्षितितलवितताम् अतिशिशिरमलयजरसलवलुलितवपुषमिन्दुधवलोपधानधारिणीं वेत्रपट्टिकामधिशयानः साशङ्क एव तस्थौ।

अथ दूरादेव लेखगर्भया नीलरागमेचकरुचा चेलरुचिकया रचितमुण्डमालं अमातपाभ्यामारोप्यमाणकायकालिमानमन्तर्गतेन शोकशिखिनाङ्गारतामिव नीयमानमभिद्रुतपदोद्धूयमानधूलिराजिव्याजेन राजवार्त्ताश्रवणकुतूहलिन्या मेदिन्येवानुगम्यमानमभिमुखपवनप्रेङ्खत्प्रविततोत्तरीयकर्पटप्रान्तवीज्यमानोभयपार्श्वमतित्वरया कृतपक्षमिवाशु परापतन्तं प्रेर्यमाणमिव पृष्ठतः स्वादेशेनाकृष्यमाणमिव पुरस्तादायतैः श्रमश्वासमोक्षैः स्विद्यल्ललाटघटमानप्रतिबिम्बमानकार्यगौरवादपह्नीयमाणलेखकमिव भास्वता सम्भ्रमात् भ्रष्टैरिवेन्द्रियैः शून्यकृतशरीरं लेखार्पितप्रयोजनगौरवदिवसमपि वर्त्मनि शून्यहृदयतया स्ववृत्तान्तमकालमेघशकलमिव पतिष्यतो दुर्वार्त्तावज्रस्य धूमपल्लवमिव ज्वलिष्यतः शोकज्वलनस्य वीजमिव

फलिष्यतो दुष्कृतपादपस्य निमित्तभूतं दीर्घाध्वगन्तारङ्कुरङ्गक-नामानं मायान्तमद्राक्षीत्।

दृष्ट्वा पूर्वनिमित्तपरम्पराविर्भूतभीति रखिद्यत हृदयेन कुरङ्गस्तु कृतप्रणामः समुपसृत्य प्रथममाननलग्नं विषाद-मुपनिन्ये पश्चाल्लेखं तञ्च हर्षः स्वयमेवावाचयत् लेखार्थेनैव च सह गृहीत्वा हृदयेन सन्तापमाविग्नरूपोऽभ्यधात् कुरङ्गक! किं ममाद्य तातस्येति स च चक्षुषा वाष्पविन्दुभिर्दुःखेन चाक्षरैः क्षरद्भिर्युगपदेवाचचक्षे देव! दाहज्वरोमहानिति तच्चाकर्ण्य सहसैवास्य हृदयं पफाल कृतमनाश्च जनयि-तुरायुष्कामोऽपरिमितमणिकनकरजतजातमालपरिबर्हमशेषं ब्राह्मणसादकरोत्। अभुक्तवानेवोच्चचाल दापितवानितः पर्य्याणमिति पुरस्थितं शिराकृपाणं बिभ्राणं वमाणं युवानं त्वरया च धावमानः परिबर्हकोपनीतमारुह्य तुरङ्गममेकाक्येव प्रयातुं प्रावर्तत।

अथाकाण्डप्रयाणशङ्काक्षुभितन्तु सम्भ्रमात् रज्जीभूतमुख-खुरवरभरितसकलभुवनविवरमागत्य सर्वाभ्योदिग्भ्यो धाव-मानमश्वीयमढौकत। प्रस्थितस्यास्य दक्षिणेतरं प्रयान्तोनाश्र-मुपस्थित राजसिंहस्य हरिणाः प्रकटयां बभूवुः अशिशिर-रश्मिबिम्बाभिमुखश्च हृदयमवदारयन्निव शुष्के दारुणि रेफ-प्रायं ररास वायसः। कज्जलमयइव बहुदिवससमुचितबहल-मलपटलमलिनिततनुरभिमुखमाजगाम। शिखिपिच्छला-ञ्छनोदुर्निमित्तैरेभिरनभिनन्द्यमानगमनश्च नितरामाशङ्कत हृदयेन। पितृस्नेहाहितस्वदिम्ना च मनसा तत्तदुत्प्रेक्षमाण-स्तुरङ्गमस्कान्धबद्धलक्ष्यं चक्षुरविचलं दधानः समवसितसंक-

थस्तूष्णीम्भूतेन भूपाललोकेनानुगम्यमानो बहुयोजनसम्मितम-
ध्वानमेकेनैवाह्ना समलङ्घत उपलब्धनरेन्द्रवार्त्ताविषस इव
नष्टतेजस्यधोमुखीभवति भानुमति भण्डिमुखेन प्रणयिना
राजपुत्रलोकेन बहुशो विज्ञाप्यमानोऽपि आहारमकरोत् पुरः
प्रतिहाररुध्यमाणग्रामीणपरम्पराप्रकटितप्रगुणावलीं च वह-
न्नवनिन्ये निशाम् ।

अन्यस्मिन्नहनि मध्यन्दिने विगतजनशब्दस्तिमिततूर्यनाद-
मुपसंहृतगीतमुत्सारितोत्सवं प्रचरितचरणप्रसारितापण-
पण्यं स्थानेषु पवनचलकुटिलाभिः कोटिहोमधूमलेखाभिरुल्ल-
सनीयं महिषविषाणकोटिभिरिवोल्लिख्यमानं कृतान्तपाशवा-
गुराभिरिव वेष्ट्यमानमुपरिवालकालमहिषालङ्कारकालायस-
किङ्किणीभिरिव कर्मकण्ठीभिर्दिवं वायसमण्डलीभिर्भ्रम-
न्तीभिरावेद्यमानासन्नाशुभं क्वचित् प्रतिशायितस्निग्धबान्धवा-
राध्यमानाभिर्भ्रं क्वचिद्दीपिकादहनकुलपुत्रप्रसाद्यमान मातृ-
मण्डलं क्वचिन्मुण्डोपहारोद्यतदाडिमप्रार्थ्यमानामर्दकं क्वचि-
द्गन्धाघ्रीयमाणव्याघ्रोपयाच्यमानचण्डिकमन्यत्र शिरोविधृतवि-
लीयमानगलद्गुग्गुलुविकलनवसेकानुमीयमानमहाकालमन्यत्र
निशितनिस्त्रिंशनिकृत्तात्ममांसहोमप्रवृत्तात्मवर्गसपरत्रप्रकाशन-
रपतिकुमारक्रियमाणमहामांसविक्रयक्रममुपहतमिव श्मशा-
नभस्मभिरमङ्गलैरिव परिगृहीतं यातुधानैरिव विध्वस्तं कलि-
कालेनेव कवलितं पापपटलेनेवाच्छादितं धर्मविद्वेषैरिव लु-
ण्ठितमनित्यताविलासैरिवाक्रान्तं नियतिविलसितैरिवाली-
कृतं शून्यमिव सुप्तमिव मूर्छितमिव च्छलितमिव मुषितमिव
विद्धमिव चलितमिव विलम्बितमिव स्कन्धावारमाससाद ।

प्रविशन्नेव विपणिवर्त्मनि कुतूहलाकुलबहुपालकपरिवारितमूर्द्ध्वयष्टिविष्टम्भिततते वामहस्तवर्तिनि भीषणमहिषाधिरूढप्रेतनाथसनाथे चित्रवति पटे परलोकव्यतिकरमितरकल्पितेन शरकाण्डेन कथयन्तं यमपटिकन्ददर्श। तेनैव च गीयमानं श्लोकमशृणोत्।

मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च।
युगे युगे व्यतीतानि कस्य ते कस्य वा भवान्॥

तेन चावदीर्यमाणहृदयः क्रमेण राजद्वारं प्रतिषिद्धसकललोकप्रवेशं ययौ। अवतीर्णश्चाभ्यन्तरात् निष्क्रामन्तं प्रसन्नमुखरागमुन्मुक्तमिवेन्द्रियैः सुषेणनामानं वैद्यकुमारमद्राक्षीत्। सुषेणोऽस्तु विशेषः किन्तातस्येति सोऽवदत् नास्तीदानीं यदि भवेत् कुमारं दृष्ट्वेति ततो मन्दमन्दं द्वारपाललोकैः प्रणम्यमानश्च दीयमानसर्वस्वं पूज्यमानमूलदेवतं प्रारब्धामृतचरुक्रियाक्रियमाणषडाहुतीहोमानन्तरं पृषदाज्यलवलिपात्रदलदूर्वापल्लवं पठ्यमानमहामायूरं प्रवर्तमानग्रहशान्तिकं निर्वर्त्यमानरक्षोबलिविधान प्रयतविप्रप्रस्तुतसंहितारूपजप्यमानरुद्रैकादशीयशब्दायमानशिवगृहमिलितशुचिशैवसम्पाद्यमान विरूपाक्षक्षीरस्नपनमचिरोपविष्टैरनासादितस्वामिदर्शनदूयमानमानसैरभ्यन्तरनिर्गतनिकटपरिजननिवेद्यमानवार्तैर्वर्तितस्नानाशनैरुज्ज्वलितालसंस्कारमलिनवेषै र्लिखितैरिव निश्चलै र्नरपतिभिर्नीयमानक्रन्दिवदुःखदीनवदनेन च प्रणयिषु बद्धमण्डलेनोपांशु व्याहरेन केनचित् चिकित्सकदोषानुद्घोषयता केनचिदसाध्यव्याधिलक्षणं पठता केनचिद् दुःस्वप्नानावेदयता केनचित् पिशाचवार्त्तां

विद्रवता केनचित् कार्तान्तिकादेशान् प्रकाशयता केनचिदुपलिङ्गानि गायताऽन्येनानित्यतां भावयता संसारं चापवदता कलिविलसितानि निन्दयता दैवं चोपालभमानेनान्येन धर्माय कुप्यताऽन्येन राजकुलदेवताश्चाधिक्षिपता परेण क्लिष्टकुलपुत्रभाग्यानि विगर्हता बाह्यजनेन कथ्यमानकष्टपार्थिवस्थं राजकुलं विवेश।

अविरलबाष्पजलपरिप्लुतलोचनेन पितृपरिजनेन वीक्ष्यमाणो विविधौषधद्रव्यद्रवगर्भमुत्क्वथतां क्वाथानां सर्पिषाञ्च पच्यमानानां गन्धमाजिघ्रत्। नवामृतोपमं कक्षान्तरं तलातिनिविष्टशह्वावग्रहणीग्राहितवक्षवेतिणि तृणगुणित-तिरस्करणीतिरोहितसुवीथीपथे पिहितपक्षद्वारके परिहृत-कवाटरटिते घटितगवाक्षरक्षितमरुति अपचीयमानपरिचारके चरणताड़नरणत्सोपानप्रकुपितप्रतीहारनिभृतसम्भृतसंज्ञानिर्दिश्यमानसकलकर्मणा नातिनिकटोपविष्टकञ्चुकिनि कोणस्थिताह्वानाचमनकवाजिनि चन्द्रशालिकालीनमूकमौललोके महाधिविधुरबान्धववर्गगृहीतप्रच्छन्नप्रग्रीवके सञ्ज्वनपुञ्जितोद्विग्नपरिजने प्रविष्टकतिपयप्रणयिनि गम्भीरस्वरारब्धभीत-भिषजि दुर्मनायमानमन्त्रिणि मन्दायमानपुरोधसि सीदत्सुहृदि विद्राणविपश्चिति सन्तापितसामन्ते विचित्तचामरग्राहिणि दुःखक्षामशिरोरक्षिणि क्षीयमाणप्रसादे वीतमनोरथसम्पदि स्वामिपरित्यक्ताहारक्षीयमाणवक्षविकलव क्लमभूभृति क्षितितलपतितसकलजननीजागरूकराजपुत्रकेकुलककमागनकुलपुत्रकनिवहोह्यमानशुचिशोकसङ्कुचितकञ्चुकिनि-

निरानन्दवन्दिनि श्वसन्निराशासन्नसेवके विस्मृतताम्बूल-धूसराधरवारयोषिति वैद्योपदिश्यमानपथ्याहारवाहित-पौरानुगतेऽनुजीविपीयमानोच्चचषकधारावारिविनोद्यमानमे-घशेषर्द्धि राजाभिलाषभोज्यमानबकभुजि भिषजि सामग्री-सम्पादनव्यग्रसमग्रगृहव्यवहारिणि मुहुर्मुहुराहूयमानतोया-न्तिकानुमितघोरातुरतृषि तुषारपरिकल्पितकर्करीशिशिरीक्रि-यमाणोदश्विति श्वेतार्द्रकार्पितकर्पूरपरागशीतलीकृतशलाके श्यानचन्दनपङ्कलिप्यमाननवभाण्डगतगण्डूषमस्तुनि तिर्यक् कोमलकमलिनीपत्रप्रावृतमृणालिके सनालनीलोत्पलफालिनी-सनाथसलिलपानभाजनभुवि वकधारानिपातनिर्वाप्यमाण-क्वथिताम्भसि पटुपाटलशर्करामोदमुचि मञ्चिकाश्रितस्रोतसि कर्करीविश्रान्तातुरचक्षुषि सुशैवालम्लपितगलन्नीलकयन्त्रके गृ-हयान्ताजिरोल्लासितलाजसक्तुनि मारुतपारीणपरिगृहीतकर्करे शर्करे शिशिरौषधभ्रमरसचूर्णविकीर्णस्फुटितशुक्तिशङ्खसञ्चये सञ्चितप्रचुरप्राचीनामलकमातुलुङ्गदाडिमद्राक्षादिफलैः प्रति-ग्राहितविप्रकीर्यमाणशान्त्युदकविप्रुषि प्रेष्यजनपिष्यमान-ललाटलेपोपादिग्धदृषदि धवलगृहे स्थितं परलोकविजयाय-नीराज्यमानमिव ज्वलज्ज्वलनेनावरतपरिवर्तनैस्तरङ्गिणीशय-नीये शेषमिव विषोष्मणा क्षीरोदन्वति विचेष्टमानं मुक्ताफल-वालुकाधूलीधवलित जलनिधिमिव चयकालेन कैलासमिव दृश्याननोज्झ्यमाणमविरलचन्दनपातिनां परिचारकानां अत्युष्णावयवसंस्पर्शभस्मीभूतोदरैरिव धवलैः करैः स्पृश्यमानं लोकान्तरप्रस्थितं स्यात्मना यशसेव चन्दनानुलेपनच्छलेनाच्छ-च्छाद्यमानमविच्छिन्नदीयमानकमलकुमुदेन्दीवरालङ्कारं काल-

कटाक्षपातशबलितमिव शरीरमुद्वहन्तन्निबद्धदुकूलपट्टपीड़ित-
केशान्तकथ्यमानकष्टवेदनानुबन्धमूर्धानं धारयन्तं दुर्द्धरवेद-
नोन्मीलच्छिराजालकरालेनाकालाङ्गुलिलिख्यमानलेखाख्यात-
मरणावधिदिवससंख्येनेव ललाटपट्टकेन भयमुपजनयन्त
मासन्नयमदर्शनोद्वेगादिव किञ्चिदन्तःप्रविष्टतारकं चक्षु-
र्दधानं शुष्यद्दशनपङ्क्तिप्रसृतधूसरन्दीधितितरङ्गिणीं मृग-
तृष्णिकामिवोष्णनिश्वासपरम्परां दधानमुष्णनिश्वासदग्ध
एव श्यामायमानया रसनया निवेद्यमानदारुणसन्निपाता-
रम्भमुरःस्थलस्थापितमणिमौक्तिकचन्द्रकान्तं कृतान्तदर्शन-
योग्यमिवात्मानमलङ्कुर्वाणमङ्गभङ्गवलनोत्क्षिप्तभुजयुगपर्यस्तन-
खशिखैर्धारागृहमिव तापशान्तये रचयन्तन्नेदिष्ठसलिल-
मणिकुट्टिमोदरेषु निपतद्भिः प्रतिबिम्बकैरपि सन्तापातिशय-
मिव कथयन्तं स्पृशन्तीभिः प्रणयिणीभिरिव विभ्रमभूमिमूर्च्छ-
या बहुमन्यमानाह्वानाचरैरिव सभय मीषद्दृष्टैराविष्टं महा-
प्रस्थानकाले स्वसन्तापमाप्तहृदयेषु सञ्चारयन्तं रतिपतिगृ-
हीतमीर्ष्ययेव च्छायया मुच्यमानमुद्योगमिवोपद्रवाणां सर्पास्य
मोक्षमिव वामतायाः हस्तेकृतं विहस्ततया विषयीकृत वैधव्येण
पक्षीकृतं क्षयेण गोचरीकृतं ग्लान्या दृष्टं दुःखाधिना स्वीकृतं
व्याधिभिः क्रोड़ीकृतं कालेन कटाक्षीकृतं दक्षिणाशया पीड़ि
तमिव पीडाभिर्जग्धमिव जागरेण गीर्णमिव वैवर्ण्येन ग्रासी-
कृतमिव गात्रभङ्गेन भीयमाणमिव विपद्भिः खण्ड्यमानमिव
वेदनाभिर्लुण्ठ्यमानमिव दुःखैरादिष्ठितं दैवेन निरूपितं
नियत्याघ्रातमनित्यत्वेनाभिभूयमानं भावेन परिकलितं परा
सुतया दत्तावकाशं क्लेशेन समीपे वैनसस्याङ्के इत्युच्छ्वासस्य

द्वारि दीर्घनिद्रायाः जिह्वाग्रे जीवितशस्य वर्तमानं विरलं वाचि चलितश्चेतसि विह्वलं वपुषि क्षीणमायुषि प्रचुरं प्रलापसन्ततं श्वसितेजितं जृम्भिकाभिः पराधीनमाधिभिरनुबन्धमनुबन्धिकाभिः पार्श्वोपविष्टयाऽनवरतरोदनोच्छूनया म्लानीत चामरिकयापि निश्वासैरेव वीजयन्त्या विविधौषधिधूलीधूसरशरीरया मुहुर्मुहुरार्यपुत्र ! स्वपिषीति व्याहरन्त्या देव्या यशोवत्या शिरसि वक्षसि च स्पृश्यमानं पितरमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च प्रथमदुःखपातमथ्यमानमतिराशङ्कितइव भागधेयेभ्यः समभवत् अन्तकपरिवर्तिनमेव पितरममन्यत । निराकृतइवान्तःकरणेन क्षणमासीत् अवधूतश्च धैर्येण क्षेत्रीकृतः क्षोभेण रिक्तीकृतो रत्या विषयीकृतो विषादेन पावकमयमिव हृदयमुद्वहन् विषदूषितानीव मुह्यन्तीन्द्रियाणि बिभ्राणस्तमसा रसातलमपि शोषयन् शून्यत्वेनाकाशमप्यतिशयानोनाविन्दत कर्तव्यं च हृदयेन भियमुत्तमाङ्गेन गां । अवनिपतिस्तु दूरादेव दयितं तनयं तदवस्थ एवापि निर्भरस्नेहावर्जितः प्रधावमानो मनसा प्रसार्य भुजावेह्येहीति आहूयैनं शरीरार्द्धेन शयनादुदगात् । संसम्भ्रमोपगतञ्चैनं विनयावनम्रमुन्नमय्य बलादुरसि निवेश्य प्रविशन्निव प्रेम्णा निशाकरमण्डलमध्ये मज्जन्निव महाम्रतमये सरसि स्नान्निव हरिचन्दनप्रस्रवणे लिप्यमानइव तुषारादिद्रवेण पीड़यन्नङ्गैरङ्गानि कपोलेन कपोलं बाधयत् मीलयत्पक्ष्माग्रग्रथिते अश्रुःस्रवाविणी लोचने विस्मृत संज्वरः सुचिरमालिलिङ्ग ।

अथ कथमपि चिराद्विमुक्तमुपसृत्य पुनः पुनः कृतन स्कार प्रणतजननीकमुपागतमासीनञ्च शयनान्तिके पित-

न्निव विगतनिमेषेण निश्चलेन चक्षुषा व्यलोकयत् आम-मर्श च पुनः पुनर्वैपथुमता करतलेन पयचामकरस्य कृच्छ्रा-दिवाऽवादीत् वत्स! कथोऽरुचीति भणिडस्त्वकथयत् देव! तृतीयमहः कृताहारस्यादेश इति तच्छ्रुत्वा राजा वाष्पवेग-स्त्यमाणाक्षरं कथं कथमप्यायतनिश्वसन्नोवाच वत्स! जा-नामि त्वां पितृप्रियमिति मृदुहृदयं ईदृशेषु विधुरयति च धीमतो धीमतिनिर्भरो बान्धवस्नेहः सर्वप्रमाथी यतो नार्हस्यति मात्रमात्मानं शुचे दातुं उद्दामदाहज्वरदग्धोऽपि दक्षो खल्वति-क्रमायुष्मदाधिना निशितनिस्त्रिंशशाणितद्रव तच्छृणोतु मां त्व-दीयस्तनिमा सुखञ्च राज्यञ्च वंशश्च प्राणाश्च त्वयि मे स्थिताः यथा मम तथा सर्वासां प्रजानां तद्विधानां पीड़ाः पीड़यन्ति सकलमिव भुवनतलं नष्टपुण्यभाजां वंशमलङ्कुर्वन्ति भवादृशाः फलमस्यानेकजन्मान्तरोपार्जितस्याकलुषस्य कर्मणः करतल-गतमिव कथयन्ति चतुर्णामप्यर्णवानामाधिपत्यन्ते लक्षणानि त्वज्जन्मनैव कृतार्थोऽस्मि निरभिलाषोऽस्मि जीवितव्ये भिषगनु-रोधस्तूपाययति मामौषधम्।

अपि च सर्वप्रजापुण्यैः सकलभुवनपरिपालनार्थमुत्प-द्यमानानां भवादृशो जन्मग्रहणोपायः पितरौ प्रजाभिस्तु बन्धुमन्तो राजानः न शातिव्यस्तदुत्तिष्ठ कुरुष्व पुरेव सर्वाः क्रियाः कृताहारे त्वय्यहमपि सुखमुपभोक्ष्ये पथ्यं इत्येवमभिहितस्यास्य दिधक्षन्निव हृदयमतितरां शोकानलः। सन्दधुक्षे क्षणमात्रञ्च स्थित्वा पित्रा पुनराहारार्थमादिश्य-मानो धवलगृहादवततार चकार च चेतसि अकाण्डे खल्वयं समुपस्थितो महाप्रलयः अभ्रो वज्रपातः सामान्योऽपि

तावच्छोकसोच्छास मरणं अनुपदिष्टौषधो महाव्याधिः अभस्मीकरणोऽग्निप्रवेशः अनुपरतस्यैव नरकवासः निर्ज्योतिरङ्गारवर्षः अशकलीकरणं क्रकचपाटनं अव्रणो वज्रसूचिभेदः किमुत विशेषाश्रितः किमत करवाणीति राजपुरुषाधिष्ठितश्च गत्वा स्वधूमसयानिव क्षताश्रुपातानग्निमयानिव अनिशहृदयतापान्विषमयानिव दत्तमूर्च्छाविगान्महापातकमयानिवोपपादितहृणान् चारमयानिवा हितवेदनान् कतिचित्कवलानग्टह्लात्। आचामंश्चामरग्राहिणीमादिदेश विज्ञायागच्छ कथमास्ते तात इति गत्वा प्रतिनिवृत्य देव। तथैवेति कथिते तया अग्टहीतताम्बूल एव गत्वोत्ताम्यता अस्ताभिलाषिणि सवितरि सर्वानाहूय वैद्यान् किमस्मिन्नेवं विधे व्याधौ विधेयमधुनेति विषसहृदयः पप्रच्छ। ते तु व्यज्ञापयन् देव। धैर्यमवलम्बस्व कतिपयैरेव दिवसैः पुनः स्वां प्रकृतिमापन्नं स्वस्थं श्रोष्यसि पितरमिति तेषाञ्च पौनर्वसवो युवाष्टादशवर्षदेशीयस्तस्मिन्नेव राजकुले कुलक्रमागतः पारदृश्वा आयुर्वेदस्य भूभुजा स्वसूतनिर्विशेषं लालितं प्रकृत्यैवातिपटीयस्या प्रज्ञया यथा विज्ञाता व्याधिस्वरूपाणां रसायननामा वैद्यकुमारः साश्रलूणीमधोमुखोऽभूत्।

पृष्टश्च राजसूनुना सखे। रसायन। कथय तथ्यं यद्यसाध्यमिव पश्यसीति असावब्रवीत् देव। श्वः प्रभाते यथावस्थितमावेदयितास्मीति तत्रैव चान्तरे भुवनकमलिनीपालः कोकमाश्वासयन्नपरवक्त्रमुच्चैरगायत्।

विहग! कुरु दृढं मनः स्वयं त्यज शुचमास्व विवेकवर्त्मनि।
सह सकलसरोजिनीश्रिया अयति सुमेरुशिरो विरोचनः॥

तच्चाकर्ण्यावादीन्निमित्तज्ञः पितरि जीविताशां सुतरां शिथिलीचकार गतेषु भिषक्षु चतष्टतिः क्षपामुखे क्षितिपालसमीपमेव पुनरारुरोह ग्टह धवलं तत्र च दाहो महान् आहर हारं हरिणिके। मणिदर्पणं देहि देवि! हिमलवैर्लम्पट ललाटं लीलावति! घनसारधूलिन्निधेहि वक्षसि निक्षिप चक्षुषि चन्द्रकान्तं कान्तिमति! कलय कुवलयं कपोले कलावति! चन्दनचर्चाभारचय चारुमति! पातय पटीरमारुतं मधुकरि! मन्दय दाहमरविन्दैरिन्दुमति! जनय जलार्द्रया मुदं मदिरावति! समुपनय मृणालानि मलयवति! तरलय तालवृन्त मन्तिके अवन्तिमति! मूर्धानं बधान बन्धुमति! कन्धरान्धारय धारिणि! उरसि शीकर कुरङ्गाक्षि! सम्बाहय बाहुं वलाहिके! पीड़य पादौ पद्मावति! ग्टहाण गाढमङ्गमनङ्गसेने! का वेला विलासवति! नैति निद्रा कथं कथय कुमुद्वति! इत्येव प्रियान् पितुरालापानविरतमाकर्णयन्दूयमानहृदयः दुःखदीर्घाञ्जाग्रदेव निशामनैषीत्।

उषसि चावतीर्य राजद्वारदेशोपसर्पिणा परिवर्धकेनोपस्थापिते पितुरन्तिके चरणाभ्यामेव स्वमन्दिरं जगाम। तत्र च त्वरमाणो भ्रातुरागमनार्थमुपर्युपरि क्षिप्रवादिनोदीर्घाध्वगान् प्रजविनश्चोष्ट्रपालान् प्राहिणोत्। प्रक्षालितमुखश्च परिजनोपनीतमपि प्रतिकर्म नाग्टहीत। अग्रतः स्थितानां राजपुत्राणां विमनसां रसायनो रसायन इति जल्पितमव्यक्तमश्रौषीत्। अपृच्छच्च भद्र! किं रसायनेनेति पृष्टाश्च ते सर्वे सममेव तूष्णीम्बभूवुः भूयोभूयश्चावध्यमाना दुःखेन कथं कथ-

मप्याचचक्षिरे देव! पावकं प्रविष्ट इति तच्छ्रुत्वा सुहृद्वा-न्तःकरणे तापेन सद्यो विवर्णतामगात् उत्पाद्यमानमिव न शशाक सशोकं पारयितु हृदयं, आसीच्चास्य चेतसि कामं स्वयं न वदति न तु श्रावयत्यप्रियवचनमरतिकरमितरद्वा-भिजातो जनः कृच्छ्रेऽपि यथानेनाधिष्ठितं उज्ज्वलीकृतमधिकतर ज्वलनप्रवेशेन कल्याणप्रकृति कार्तस्वरमिव कौलपुत्रमस्येति पुनश्चाचिन्तयत्।

समुचितमेवाथवा स्नेहस्येदं किमस्य तातो न तातः किं वाम्बा न जननी वयं वा न भ्रातरः अस्मिन्नपि तावत् स्वा-मिनि दुर्लभीभवन्त्यसाव-ह्रीयमाणा ह्रीहेतवो लोके किमु-तास्ततमयेन जीवनान्निर्व्याजबान्धवे बन्ध्यप्रसादे सुगृही-तनाम्नि ताते मां प्रत्यसाम्प्रतमाचरितं आत्मानन्दहेतुनानेन किं वास्य कल्पमवस्थितस्य श्रेयसो यशोमयस्य दहने देहस्य पतितः स केवलं दहनेन दग्धास्तु वयं धन्यः खल्वसावग्रणीः पुण्यभाजां पुण्यमिदमेव राजकुलं कुलपुत्रेण यत्तादृशा वियुक्तं अपि च खल्वपि ममैतेषां प्राणानां कः कार्यातिभारः कृत्य-शेषो वा नाद्यापि येनातिनिष्ठुराः प्राणाः प्रतितिष्ठन्ते को वान्तरायो हृदयस्य येन सहस्रधा दलयतीति दुःखार्तश्च न जगामेव राजसङ्गं समुत्सृज्य च सर्वकार्याणि शयनीये निप-त्योत्तरवाससोत्तमाङ्गमवगुण्ठ्यातिष्ठत्।

इत्थं भूते च देवे हर्षे राजनि च तदवस्थे सर्वस्यैव लो-कस्य कपोलेषु कीलिताइव कराः लोचनेषु लेप्यमय्य इवा-श्रुसृतयः नासाग्रेषु ग्रथिताइव दृष्टयः कण्ठेषूत्कीर्णाइव

रुदितध्वनयः जिह्वासु सहजानीव हा कष्टानि लपनेषु पल्ल-
वितानीव श्वसितानि अधरेषु लिखितानीव परिदेवनपदानि
हृदयेषु निधानीकृतानीव दुःखान्यभूवन् । उष्णाश्रुदाहभीतेव
नालभत नेत्रोदराणि निद्रा निश्वासवातविलुलिता इवा-
स्येषु निलीयन्त हासाः अनवशेषदग्धेव सन्तापेनास्तवा-
णीकथास्वपि नाश्रूयन्त परिहासाः क्वागमन्निति नाज्ञा-
यन्त गीतगोष्ठ्यः जन्मान्तरनीतानीव नास्मर्यन्त लास्यानि
स्वप्नेऽपि नादृश्यन्त प्रसाधनानि वार्तापि नोपालभ्यतो-
पभोगाना नामापि नाकीर्त्यत हासस्य खपुष्पप्रतिमान्यास-
न्नापानमण्डलानि लोकान्तरमिवालीयन्त वन्दिना च युगान्तर
मवाकीर्त्यन्त निवृत्तयः पुनरिवादह्यत शोकाग्निना मकरकेतुः
दिवापि नामुच्यन्त शयनीयानि शनैः शनैश्च महापुरुषविनि-
पातपिशुना समं समुद्भवन् भुवने भूयांसो भूपतेरभावाय
भयमुद्भावयन्तो भूतानां महोत्पाताः ।

तथाहि दोलायमानकुलाचलचक्रवाला यशोवत्या सार्द्ध-
मागन्तुकामेव प्रथममचलयत् भूतधात्री महान्तरे इवान्त-
रेऽस्मिन् स्फुरन्तः परस्पराऽस्फालनवाचालवीचयो विजुघू-
र्णुरर्णवा भूभृदभावभीतानां दिशां विततशिखाकलापकु-
टिलाः केशकलापा इवोर्द्धीबभूवुर्धूमकेतवः धूमकेतुकल्पितदि-
ङ्मुखन्दिक्पालारब्धायुष्कामहोमधूमश्याममिवाऽभवत् अष्ट-
भासि तप्तकालायसकुम्भबभ्रूणि भानुमण्डले भयङ्करं कबन्ध-
कायं कोऽपि पार्थिवः प्राणार्थी पुरुषोपहारमिवोपजहार
ज्वलितपृथुपरिवेषमण्डलाभोगभासुरी जिह्वाजृम्भमाणस्वर्भा-

नुभयैरुपरिचिताग्निगाकारा इव प्रादृश्यन्त श्वेतभानुः । अवनिपतिप्रतापप्रसाधिताः प्रथमतरकृतपावकप्रवेशा इवादृश्यन्तानुरक्ता दिशः स्तनशोणितासाराक्षिततनुरनुमरणाय प्रावृतरक्तांशुकपटेवादृश्यत वसुधावधूः नराधिपविनाशसम्भ्रमभीतैर्लोकपालैरिव कालायसकवाटसम्पुटैरकालमेघपटलैरघट्यन्त दिग्द्वाराणि प्रेतपतिप्रयाणप्रहताः पटवः पटहा इवारटन्तो हृदयस्फोटकाः पश्चाविरे निपततां निर्घातानां घोराग्निघोषाः निकटीभवद्यममहिषखुरपुटोद्धूयमाना इव द्युमणिधामधूसरी च कुटिलक्रमेलककपिलाः पांसुवृष्टयो विरसर्वरीविशीर्णानामुल्मुखीनां राशिरिवोज्ज्वालाभिः प्रतीच्छन्त्य इव पतन्त्युल्का नभसो ववाशिरे शिवानां श्रेणयः ।

राजग्रामनिधूयमानकबरीविभागविभावितविकाराः प्रकीर्णकेशपाशप्रकाशितशोका इव प्रकाशान्तप्रतिमाः कुलदेवतानामुपरिसिंहासनमाकुलकालरात्रिस्तूयमानवृजिनवेणीबन्धविभ्रमसमुद्भ्रान्तमधुपमण्डलं अटतामन्तःपुरस्योपरि क्षणमपि न शशाम व्याक्रोशी वायसानां श्वेतातपत्रखण्डनमथाज्जीवितमिव राज्यस्य पिशितपिण्डलोहितमुच्चचञ्चुरुत्खान माणिक्यस्य खण्डं कूजज्जरद्गृध्रः । हर्षोऽपि महोत्पातदूयमानमानसस्तथैव निनाय निशाम् । अन्यस्मिन्नहनि समीपस्य राजकुलादागतागतिवशविशीर्यमाणालङ्कारझङ्कारझङ्कारिणीविजयघोषेणेव विषादस्थाकुलचरणवलत्तुलाकोटिक्वणितवाचालिताभिरुद्ग्रीवाभिः किंकिमिति पृच्छमानेव पवनहंसीभिः स्खलितविशालश्रोणीशिञ्जानानुरागिणीभिर्बाष्पाम्भसीपरिदृश्य-

मानमार्गैव गृहमारसी भर्तृदृष्टकवाटपट्टास्फोटितस्फुटललाट-रुधिरपटलेन प्रान्तेनैव रक्तांशुकस्य मुखमाच्छाद्य प्ररुदती सन्तापबलविलीनवलयकनकरसधारामिव वेल्लता-मुत्सृजन्ती मुखमरुत्तरङ्गितामुत्तरीयांशुकपटीं स्फुरन्तीं फणिनीमिव निर्मोकमञ्जरीमाकर्षन्ती नवांसस्रंसिना विलो-लनीलतमेन तमालवनपल्लवचीरचीवरेणेव शोकोपचितेन शिरोरुहसञ्चयेन चञ्चता प्राहतकुचाकुचताड़नपीड़या समु-च्छूना ताम्रश्यामतलं मुहुर्मुहुरत्युष्णाश्रुप्रमार्जनदग्धमिव कर-रकिसलयं धुनाना चक्षुर्निर्झरे शिष्यती स्तनपयस्तव शोकाग्नि-प्रवेशाय स्वकपोले प्रतिबिम्बितमासन्नलोकं लोललोचन-प्रवृत्तैस्तरलैस्तारकांशुभिः श्यामायमानमात्मदुःखेन दिवस-मपि दहन्तीव क्व कुमारः कुमार इति प्रतिपुरुषं पृच्छन्ती विकलेतिनाम्ना यशोवत्या प्रतिहारी जगाम।

विषण्णा लोकलोचनप्रत्युद्गताचोपसृत्य कुट्टिमन्यस्तहस्तयुगला गलन्तीभिः सञ्चयन्तीव शुष्यद्दशनदीधितिधाराधूसरमधरमधो-मुखी विज्ञापितवती देवि। परित्रायस्व परित्रायस्व जीवत्येव भर्तरि किमपि व्यवसितं देव्येति। ततश्च तदपरमाकर्ण्य स्तृत-इव सत्त्वेन दग्धइव दुःखेनाचान्तइव चिन्तयाकुलितइव तापे-नाङ्गीकृतइवातङ्केनाप्रतिपत्तिरासीत्। आसीच्चास्य चेतसि प्रतिपन्नसंज्ञस्य बहुशो हृदये दुःखाभिषङ्गो निपतन्नश्मनीव लोहप्रहारः कठिने कृतभजमुत्थापयति न तु भस्मसात्करोति मे निरनुक्रोशस्य कायं इत्युत्थाय त्वरमाणान्तःपुरमगात्।

तत्र च भर्तुमुद्यतानां राजमहिषीणामशृणोत् परिदेवनवच-

नालि अतिनिष्ठुराणि दूरादेव तात! क्कतं चिन्तयात्मानं प्रवसति ते जननी जातिगुच्छाद्यापृच्छस्व मां मया विनाद्यैवानाथासि भगिनि! भवनदाडिमलते! श्लाघ्यशोकमर्षणीयाः पादप्रहाराः कर्णपूरपल्लवभङ्गापराधाश्च पुनकान्तःपुरबालबकुलत्राणीग-ण्डूषग्रहदुर्ललितो दृष्टोऽसि वत्से प्रियङ्गुलतिके! गाढमालिङ्ग मान्दुर्लभास्मि मार्गलग्नं कस्य समर्पयामि गृहमयूरकं अम्ब! सुनवल्लालनीयमिदं हंसमिथुनं मन्दपुण्यया न सम्भावितोऽस्य चक्रवाकयुगलस्य विवाहोत्सवः मातृवत्सले! निवर्तस्व गृहं हरिणिके! समुपनय सौविदल्लकवल्लभवल्लकीं परिष्वजे तावदेनां चन्द्रसेने। हृष्टः क्रियतामयञ्जनः इन्दुमति! वन्दनीया ते सखी बन्धुमति। चेटि! मुञ्च चरणौ आर्ये! कात्यायनिके। किं रोदिषि नीतास्मि दैवेन तात! कञ्चुकिन्! किं मां लक्षणां प्रदक्षिणीकरोषि धात्रेयि। धारयात्मानं किं पादयोः पतसि नलिके! गृहाण मां पश्चिमां कर्णे कष्टं न दृष्टा प्रियसखी मलयवती तरङ्गवति! अयमामन्त्रिणस्तेऽञ्जलिः सानुमत्ययमन्त्यः प्रणामः कुवलयवत्येष तेऽवसानपरिष्वङ्गः सख्यः! क्षन्तव्याः प्रणयकलहाः इत्येवं प्रायानालापान्।

दह्यमानश्रवणश्च तैः प्रविशन्नेव दत्तसर्वस्वा पते राम गृहीतमात्रप्रसाधनां जानकीमिव जातवेदसम्पत्युः प्रवेक्ष्यन्तीं प्रत्यग्रस्नानार्द्रदेहतया भुवमिव स्नपयन्तीं सद्यः समुद्गादुत्थितां कुसुम्भवस्त्रुणी वाससी दिवमिव तेजसि साध्ये दधानान्ताम्बूलजग्धिजनितरागाकारमधरप्रभापाटलं पाटलपट्टक-

श्रुकमिवाविधवा मरणचिह्नमङ्गलग्नमुद्वहन्तीं रक्तकण्ठ-सूत्रेण कुचान्तरालावलम्बिना स्फुटितहृदयविगलितरुधिर-धाराशङ्कामनुकुर्वन्तीं कुटिलकुण्डलकोटिकण्टकाकृष्टतन्तुना मङ्गारकण्ठवलितेन सितांशुपाशेनेव कण्ठमुत्पीड़यन्तीं सरस-कुङ्कुमाङ्गरागतया कवलितामिव दिधक्षताशुशुक्षणिनान-लार्च्चनाकुसुमैरिव धवलधवलैरश्रुबिन्दुभिरंशुकोत्सङ्गमापूर-यन्तीं गृहदेवतामन्त्रणबलिमिव वलयैर्विगलद्भिः पदे पदे विकिरन्तीमाप्रपदीनां कण्ठे गुणकुसुममालां यमदोला-मिवाधिरूढामन्तःकूजन्मधुकरमुखरेणामन्त्र्यमाणलोचनोत्प-लामिव लवङ्गकर्णोत्पलेन प्रदक्षिणीक्रियमाणामिव मणि-नूपुरबन्धुभिर्वध्यमण्डलं भ्रमद्भिर्भवनकलहंसैः सन्निहितप्राण-संमरणाय चित्रमिव चित्रफलकन्धारयन्तीमाबद्धोद्धूयमान-धवलपुष्पदामकां पतिव्रतापताकामिव पतिप्रासयष्टिमिष्टा-मुपगूहमानां बन्धोरिव निजचारित्रधवलस्यातपत्रस्य पुरोनिवेदकमुत्सृजन्तीं पत्युः पादपतनोद्गमदभ्यधिकबाष्पा-म्भः प्रवाहप्रतिपन्नान् सचिवान् सन्दिशन्ती मनुनयनिवर्तित-विधुरदृष्टबन्धुवर्गबध्यमानध्वनिभिर्हाहाक्रन्दैराकृष्यमाणश्रवणां भर्तृभावितनिभैः पञ्जरसिंहदृंहितैर्ह्रीयमाणहृदयां धात्र्या भर्तृभक्त्या च निजया च प्रस्थितां मूर्च्छया जरत्या च संस्कृतया धार्यमाणां सख्या पीडया च व्यसनसंस्कृतया समालिङ्गितां परिजनेन सन्तापेन च गृहीतसर्व्वावयवेन परीतां कुल-पुत्त्रैश्च महत्तरैरधिष्ठितां कञ्चुकिभिर्दुःखैश्चातिवृद्धैरनुगम्य-मानां भूपालवल्लभान् कालेयकानपि साश्रमालोकयन्तीं सपत्नी-

नामपि पादयोः पतन्तीं चित्रपुत्रिकामप्यामन्त्रयमाणां गृह-पतत्रिणामपि पुरस्तादञ्जलिमुपरचयन्तीं पशूनप्यापृच्छमानां भवनपादपानां परिष्वजमानां मातरं ददर्श।

दूरादेव बाष्पायमाणदृष्टिरभ्यधात् अम्ब! त्वमपि मां मन्दपुण्यं परित्यजसि प्रसीद निवर्तस्व इत्यभिदधान इव च सस्नेहमिव नूपुरमणिमरीचिभिश्चुम्ब्यमानचूड़श्चरणयोर्न्यपतत्। देवी तु यशोवती तथा तिष्ठति पादनिहितशिरसि कनीयसि तनये गुरुणा गिरिणेवोद्वेगवेगेनावष्टभ्यमाना मूर्च्छान्ध-तमसं रसातलमिव प्रविशन्ती प्रवाहेणेव चिरनिरोधेन संपिण्डितेन स्नेहसम्भारेण निर्भरमाविर्भूतेनाभिभूयमाना कृत-प्रयत्नापि धारयितुन्न शशाक बाष्पोत्पीडं उत्कटकुचोत्क-म्पप्रकटितासह्यशोकाक्रान्ता च गद्गदिकागृह्यमाणगलविकला सामान्यमन्युतरलीक्रियमाणा धारोद्गमपुनरुक्तस्फुरणनिपी-डितनासापुटा निमील्य नयने नयनाम्भसामेकप्लवेनाप्लावयन्ती सकलौ कपोलौ सञ्छाद्य नखमयूखमालाखचितदशान्तेन तनुना तन्वन्तरविनिर्गच्छदच्छांशुधौतसेवांशुकपटान्तेन कि-ञ्चिदुत्तानितं वदनेन्दुं दूयमानमनसा स्मरन्ती प्रस्नुतस्तनी प्रसवदिनादारभ्य सकलमङ्गलमङ्कशायि शैशवमस्य स्मातिगृह-गतहृदया चाम्ब! तात! न पश्यसि मां परलोकप्रस्थितामेव मतिदुःखितामिति मुहुर्मुहुराक्रन्दन्ती पितरौ हावत्स! विश्रान्तभागधेयाय न दृष्टोऽसीति ज्येष्ठं प्रेष्ठं सन्निहितमभि-क्रोशन्ती हावत्से! अनाथा जातेति श्वशुरकुलवर्तिनीं दुहितर-

मनुशोचन्ती निष्करुणा। किमपराद्धं तवामुना जनेनेति दैवमुपलभमाना नास्ति मत्समा सीमन्तिनी मन्दभागिनीति निन्दन्ती बहुविधमात्मानं मुषितास्मि नृशंस। त्वयेति अकाण्डे कृतान्तं गर्हमाणा मुक्तकण्ठी अतिचिरं प्राकृतप्रमदेव प्रारोदीत्।

प्रशान्ते च मन्युवेगे सस्नेहमुत्थापयामास सुतं हस्तेन चास्य प्रसृतस्य पद्मपालिपुञ्जमाननखकिरणनिवहाहृतामिवाधिकतरं चरन्तीं दृष्टिं ममार्ज स्वयमपि कठोररागपरिपीड्यमानेनेव धवलिम्ना मुच्यमानोदरे चरदश्रूणि श्लथत्पर्यन्ते शुक्लीकृतारक्तितपक्ष्मणि सूक्ष्मतराश्रुबिन्दुपरिपाटिपतनानुबन्धविधुरे लोचने पुनः पुन रापूर्यमाणे प्रसृज्य-बाष्पार्द्रगण्डगृहीतञ्च श्रवणशिखरमारोप्य शोकलम्बामलकलताबद्धस्रस्तविलोलव्यालीव्याकुलिताञ्च सतिरश्चीं चिकुरसटामश्रुप्रवाहप्रेरितमार्द्रञ्च किञ्चिच्च्युतमुत्क्षिप्य हस्तेन स्तनोत्तरीयं तरङ्गितमितरनखांशुपटलेन मग्नांशुकपटान्ततनुतनुताम्रलेखालाञ्छितलावण्यकुब्जिकावर्जितराजहंसास्यभृङ्गारकोद्गीर्णेनाम्भसा प्रक्षाल्य वदनकमलं कलमूककरधृते धौतधवलेव वासः सकले. शुचिनि संमृज्य पाणिं सुतवदनविनिहितनिभृतनयनयुगला चिरं स्थित्वा पुनः पुनरायतम् निश्वस्योवाच वत्स! नास्ति प्रियोनिर्गुणो वा परित्यागाहीं वा स्तन्येनैव सह त्वया पीतं मे हृदयम्।

अस्मिंस्तु समये भूतप्रभुप्रसादान्तरितां त्वान्न पश्यति मे दृष्टिः। अपि च पुत्रक पुरुषान्तरलोकनव्यसनिनी राज्योप-

करणकरणा नाहमस्मि लक्ष्मीक्षमा वा कुलपुत्रकलत्रमस्मिन् चारित्रधनाधर्मधवले कुले जाता जातक विस्मृतोऽसि मां स्मर-घातशौण्डस्य पुरुषप्रकाण्डस्य केसरिणमिव केसरिणीं गृहिणीं वीरजायां वीरजननञ्च मादृशी पराक्रमक्रीता कथमन्यथा कुर्यात् एवंविधेन पित्रा ते भरतभागीरथेनाभागनिभेन नरेन्द्र-वृन्दारकेण गृहीत: पाणि: आसेवितसेवासम्भ्रान्तान्त-राम्भ: सीमन्तिनीसमावर्जितजाम्बूनदघनाभिषेक: शिरसा लब्धोमनोरथदुर्लभो महादेवीपट्टबन्धसत्कारलाभो ललाटेनि-पीतौ युष्मद्विधैरपत्यैरमित्रकलत्रबन्दिवृन्दविधूयमानचामर-मरुच्चलत्क्षीणांशुकधरौ पयोधरौ सपत्नीशिर:सु निहित नि-खिलकटककुटुम्बिनीकिरीटमाणिक्यमालाञ्चितचरणयुगलं एवं कृतार्थसर्व्वावयवा किमपरमपेक्षते क्षीणपुण्या मर्तुमविध-वैव वाञ्छामि न शक्नोमि दग्धेति भर्तृस्थसुभीरक्षितारतिरिव निरर्थकान् प्रलापान् कर्तुं पितुश्च पादधूलिरिव ते प्रथम-ङ्गता गमनमावेदयन्ती बहुमता भविष्यामि भूरानुरागि-णीनां सुराङ्गनानां प्रत्यक्षदृष्टिदारुणदु:खदग्धतायाश्च मे किं धुक्ष्यति धूमध्वज: । मरणं तु जीवितमेवास्मिन् समये साहसं अतिशीतल: पतिविरहशोकादत्ययस्नेहेन्धनादस्मादनल: कै-लासकल्पे प्रवसति जीवितेश्वरे जरत्तृणकर्णिकणीयसि जी-विते लोभ इति क्व घटते ।

अपि च जीवन्तीं मामपि प्रतिपन्नपतिमरणावधीरणा-महापातकिनीं न स्पृक्ष्यन्ति पुत्रराज्यसुखानि। दु:खदग्धानाञ्च हृदि अमङ्गला चाप्रशस्ता च निरुपयोगा च भवति वत्स !

स्थास्नुना यशसा स्थातुमिच्छामि लोकेन वपुषा तदहमेव त्वां तात ! प्रसादयामि न मनोरथप्रातिकूल्येन कदर्थनीयास्मि इत्युक्त्वा पादयोरपतत् । स तु ससम्भ्रममपनीय चरणयुगल-मवनमिततनु रुभयकरधृतवपुषमवनिगतशिरसमुन्नमय्य मा-तरं दुर्निवारितांश्च शुचः संवाधय्य कुलयोषितांश्च श्रेयसीं तामेव मन्यमानः क्रियां कृतनिश्चयाञ्च ज्ञात्वा तूष्णीमधोमु-खोऽभूत् ।

अभिनन्दति स्नेहकातरापि कुलीनता देशकालानुरूपं देव्यपि यशोवती परिष्वज्य तं समाघ्राय शिरसि च निर्गत्य-चरणाभ्यामेवान्तःपुरात् पौराक्रन्दप्रतिशब्दनिर्भराभिरुपरु-ध्यमानेव दिग्भिः सरस्वतीतीरं ययौ । तत्र च स्त्रीस्वभावकातरै र्दृष्टिपातैः प्रविकसितरक्तपङ्कजपुञ्जैरर्चयित्वा भगवन्तं भानु-मिव मूर्तिरैन्द्रवी चित्रभानुं प्राविशत् इतरोऽपि मातृमरण-विह्वलोबन्धुवर्गपरिवृतः पितुः पार्श्वं प्रायात् ।

अपश्यच्च स्वल्पावशेषप्राणवृत्तं परिवर्त्तमानतारकराज-मिवास्ताभिलषितन्तं जनयितारं अस्य शोकोद्रेकाद्विद्रुतस्य त्याजितः पितृस्नेहेन धैर्यमाश्लिष्यास्य सकलदुर्मदमहीपाल-मौलिमालालालितपादपद्म यावन्त सापा सुखचन्द्रमिव द्रवी-भवन्तं दन्तज्योत्स्नाजालामिव द्रवतामापाद्यमान मविलाव-ण्यमिव विलीयमान सुखचन्द्रसुधारसमिव स्यन्दमानमच्छाच्छ-मश्रु स्रोतसां सन्तानं महाशिवमयविलोचन इव वर्षन्निरन्तर-मुक्तारवश्चिरं रुरोद । राजा तु तमुपरुध्यमानदृष्टिरपि रुदित-शब्दाश्रुतश्रवणप्रत्यभिज्ञः शनैरवादीत् पुत्र ! नार्हस्येवं भवितुं

भवद्विधा भव्या महासत्त्वता हि प्रथममवलम्बनं लोकस्य पश्चाद्राजविनीतासत्त्वसत्त्ववतां चाग्रणीरसि सर्व्वातिशयाश्रयः क्व भवान् क्व वैक्लव्यं तथा हि कुलप्रदीपस्त्वम सदृशन्तेलघुकरणमिव पुरुषसिंहोऽसीति कुपटुप्रज्ञोदष्टहितपराक्रमस्य निर्न्देव सुलक्षणाख्यातचक्रवर्तिपदस्य पुनरुक्तमिव गृह्यतां इयं श्रीरिति स्वयमेव श्रिया गृहीतस्य ते विपरीतमिव अध्यास्यतामयं लोक इति उभयलोकविजिगीषोरपुष्कलमिव शशिकरनिकरनिर्मलयशःसञ्चयैकाभिनिवेशिनो निरुपयोगइव स्वीक्रियतां राजलोकइति गुणगणालीकृतजगतावकाशमिव सह्यतां राज्यभारइति भुवनत्रयभारोचितस्यानुचितनियोगइव प्रजाः परिरक्ष्यन्तामिति।

दीर्घदोर्दण्डात् गलितदिङ्मुखस्यानुवादइव परिजनः परिपाल्यतामिति लोकपालोपमानस्यानुषङ्गिकमिव शास्त्राभ्यासः कार्यइति धनुर्गुणकिणकलङ्ककालीकृतप्रकोष्ठस्य किमादिश्यते निग्राह्यचापलं जातमिति नूतनएव वयसि निगृहीतेन्द्रियस्य निरवकाशैव वाणी निर्विशतां नयाः शत्रवइति सहजस्य तव तेजसएवार्थश्चिन्त्यैवं वदन्नेवापुनरुन्मीलनाय निमिमील लोचने राजकुलसिंहः।

अत्रान्तरे पूषापि आयुषेव तेजसा सा व्ययुज्यत ततश्च लज्जमानइव नरपतिजीवितापहरणजनितपापरोऽधोमुखः समभूत्। भूपालाभावशोकशिखिनिवान्तसप्यमानस्ताम्रतां प्रपेदे मन्दं मन्दं प्रियप्रश्नार्थमिव स्थितिमावर्तमानो लौकिकीमवततार दित्सुरिव जनेशाय जलमपरजलनिधिसमीपमुप-

सर्षपं सद्योदत्तजलाञ्जलिदुःखदहनदग्धमिव लोहितमयं करसहस्रम्। एवञ्च महानराधिपनिधनधीयमानविपुलवैराग्य-इव श्रान्तवपुषि विशति गिरिगुहागह्वरं गभस्तिमालिनि मुच्यमानमहीजाश्च दुर्दिनार्द्रीकृत इवातपे रोदनाताम्रमकल-लोचनरुचेव लोहितायति जगति ऊष्मायमाणानेकनर-पतिसन्तापप्लुष्ट इव नीलायमाने दीने नृपानुगमनप्रचलित-येव लक्ष्म्या मुच्यमानासु कमलिनीषु पतिशुचेव परिवृत्तच्छाया-यां श्यामायमानायां भुवि कुलपुत्रेष्विव परित्यक्तनिजकलत्रेषु कृतकरुणप्रलापेषु विगतातपे जाते तेजसामधीशे गगनतल-वितन्यमानबहलरागपटलायां प्रेतपताकायामिव प्रवृत्तायां शवशिखालङ्कारकृष्णचामरिकास्विव स्फुरन्तीषु दर्शनप्रति-कूलासु तिमिरलेखास्वसितागुरुकालकाष्ठायां चितायामिव रजन्यां दन्तपत्रप्रसाधितकर्णिकासु केसरमालाकल्पितमा-लास्वनुमर्तुमिव उद्यतासु प्रहसमुखीषु कुमुदलक्ष्मीष्विव-तरं स्विद्यविमानकिङ्किणीरणितइव श्रूयमाणे शाखिशि-खरनिलीयमानशकुनिकलकलकूजिते नाकपथप्रस्थिते प्रस्थि-तपार्थिवप्रत्युद्गतपुरुहूतातपत्र इव च पूर्वस्यान्दिशि दृश्यमाने चन्द्रमसि नरेन्द्रैः स्वयं समर्पितस्कन्धैर्गृहीत्वा शवशिबिकां सामन्तैः पौरैश्च पुरोहितपुरःसरैः सरितं सरस्वतीं नीत्वा नरपतिः समुपचितया चिताकृतशानसंस्क्रियया यशःशेषताम-नीयत।

देवो हर्षश्च पुञ्जीभूतेन सकलेनैव जीवलोकेन कृत-सम्बन्धेनाशेषेण शोकमूकेन परिजनेन च परिवृतोऽन्तर्व-

तेन पितृशोकानलतप्तेन स्नेहद्रवेण बहिरिव सिच्यमानो निर्व्यवधानायामम्बरश्यामुपविष्ट एव निशीथिनीमेमेरथीं भीमामखिलां स राजीव्वागार। अभवच्चास्य चेतसि ताते दूरीभूते संप्रत्येवायं खलु अनाथीभूतो जीवलोकः लोकस्य पन्थानो मग्नाः मनोरथानाङ्खिलीभूतानि हृदयस्थानानि स्थगितान्यानन्दस्य द्वाराणि सुप्ता सत्यवादिता याचा विलीना बहुशालिता प्रलीना प्रियालापिताः प्रेषिताः पुरुषकारविकाराः समाप्ता स्मरशौण्डता प्रनष्टा परगुणप्रीतिः विश्रान्ता विश्वासभूमयः अपगता वदान्यता अपयातान्यपदानानि निरुपयोगाणि शास्त्राणि निरवलम्बना विक्रमैकरसता कथावशेषा विशेषज्ञता। ददातु जनो जलाञ्जलिमौर्जित्याय प्रपद्यतां प्रव्रज्यतां प्रजापालनता बध्नातु वा मनुष्यता वैधव्यवेणीं समाश्रयतु राज्यश्रीराश्रमपदं परिधत्तां धवले वाससी वसुमती वहतु वल्कले मनस्विता तपस्यतु तपोवने तेजस्विता प्रावृणोतु चीवरेण वीरता गम्यतां पुनस्तस्य कृते कृतज्ञतया क्व पुनः प्राप्स्यति तादृशात् महापुरुषनिर्माणपरमाणून् परमेष्ठी। शून्यसंप्रत्का दिशो गुणानां जगज्जातमन्धकारं धर्मस्य निष्फलमधुना जन्म शास्त्रोपजीविनां तातेन विना कुतस्ताहृश्यो दिवसं समारब्धकलहकथाकण्टकितसुभटकपोलभित्तयः शूरगोष्ठ्यः।

अपि नाम स्वप्नेऽपि दृश्येत दीर्घरक्तनयनं पुनस्तन्मुखसरोजं जन्मान्तरेऽपि पुनः परिष्वज्येत तल्लोहस्वङ्गाभ्यधिकगरिमगर्भं भुजयुगलं लोकान्तरेऽपि पुत्र! पुत्रेत्या

लपितं श्रूयते उन्मीलन्ती मथ्यमानसागररवोद्गारगम्भीरा भारती एतानि चान्यानि चिन्तयत एवास्य कथमपि सा क्षपा क्षयमियाय। ततः शुचैव मुक्तकण्ठमारटत्सु चक्रवाककुलेषु गृहगिरितरुशिखरेभ्यः पातयत्स्वात्मानं मन्दिरमयूरेषु परित्यक्तनिजावासेषु वनाय प्रस्थितेषु पञ्जरशुककुलेषु सद्यस्तनुभूतितास्यति तमसि मन्दीभूतविषयस्नेहेष्वभिलषत्सु प्रदीपेषु स्फुरदरुणवल्कलप्रावृतवपुषि प्रव्रज्यामिव प्रतिपन्ने नभसि प्रभातसमयेन समुच्चीयमानासु पार्थिवास्थिकणिकास्विव कलविङ्ककण्ठराधूसरासु तारकासु भूभृद्भ्रातुगर्भकुम्भधारिषु विविधरसेषु तीर्थाभिमुखेषु प्रस्थितेषु वनकरिकुलेषु शरावे शुचिसिक्थपटलपाण्डुरे पिण्डइवापरपयोनिधितटपुलिनपरिसरे पात्यमाने शशिनि क्रमेण चन्द्रोपचितानलधूमविसरधूसरीकृते तेजस्विनरपतिशोकपावकदाहकिणकलङ्ककालीकृतचेतसीव प्रोषितस्मरान्तःपुरपुरन्ध्रीमुखचन्द्रशोभादर्शनोद्वेगविद्राणवपुषीव प्रथमास्तमितरोहिणीरमणरणकविमनसीव चास्तमुपगते रजनिकरे राजनीव दिवमारूढे सवितरि परिवृत्ते राज्यइव रजनीप्रबन्धे प्रबुद्धराजहंसमण्डलइव प्रबुध्यमानः पङ्कजाकरइव चचाल स्नानाय देवो हर्षः।

ततश्च नूपुरविराममूकमन्दमन्दिरहंसेषु शोकाकुलकतिपयकञ्चुकिमात्रावशेषेषु शुद्धान्तेषु पतितयूथपइव वनकरीयूथे कक्षान्तरवर्तिनि पितृपरिजने विषादिनि निरुद्धविषादिनि स्तम्भनिषण्णे निष्यन्दमन्दे राजकुञ्जरे मन्दुरापालाक्रान्तव्यथिते चाजिरभाजि राजवाजिनि विश्रान्तजयशब्दकलकले शून्ये च

महास्थानमण्डपे दह्यमानदृष्टिर्निर्जगाम राजकुलात्। अगाच्च सरस्वतीतीरमेव तस्याञ्च स्नात्वा पितुर्ददावुदकं अपस्नात-स्नानिपीड़ितमौलिरेव परिधाय उद्गमनीये दुकूले निश्चामरो निरातपत्रो निरस्तवारणः समुपनीतेऽपि सप्तौ चरणाभ्यामेव नासाग्रप्रसक्तेन रक्ततामरसताम्रेण चक्षुषा हृदयावस्थितस्य पितुर्दाहशङ्कया शोकाग्निमिवोद्गिरन् ताम्बूलस्यापि सरिदम्बु-प्रक्षालितस्य कल्पतरुकिसलयकोमलस्य स्वभावपाटलस्याधर-पल्लवस्य प्रभयानुविद्धान् सरसरुधिरकवलानिव हृदयाभिघाता-दुष्णमन्तु(?)ष्णनिश्वासान् पुनर्भवनमेव जगाम।

राजवल्लभास्तु भृत्याः सुहृदः सचिवाश्च तस्मिन्नेवाहनि निर्गत्य त्यक्त्वा प्रियपुत्रदारकान् उद्बाष्पैर्बन्धुभिर्धार्यमाणा अपि बहुनृपगुणगणोद्भूतहृदयाः केचिदात्मानं भृगुषु बभञ्जुः केचित्तीर्थेषु तस्थुः केचिदनशनैरास्तीर्णतृणकुथाः कथमपि(?) शुचमशमयन्। केचित् शलभा इव वैश्वानर शोकावेशविवशा विविशुः केचिद्दारुणदुःखदहनदह्यमान-विग्रहा गृहीतपादन्तुषारशिखरिणं शरणमुपययुः केचिद्वि-न्ध्योपत्यकासु वनकरिकुलशीकरसारसिच्यमानतनवः पल्ल-वशयनशायिनः सन्तापमशमयन्। केचित् सन्निहितानपि विषयानुत्सृज्य सेवाविमुखा बभूवुः केचिदाच्छोटितचूड़ा-मणिषु शिरःसु शरणीकृतधूर्जटयो जटा जघटिरे अपरे परिपाटलप्रलम्बचीवराम्बरसम्वीताः स्वाम्यनुरागमुज्ज्वलं चक्रुः। अन्ये तपोवनहरिणजिह्वालतोल्लिह्यमानमूर्तयोराज्याङ्गरा-गानद्वारयन्। अपरे पुनः पाणिपल्लवप्रसृष्टैरातामरागा-

न्नयनपुटैः कमण्डलुभिश्च वारि वहन्ती महीमण्डलं मुण्डा विवेश।

देवमपि हर्षं तदवस्थं पितृशोकविह्वलीकृतं श्रियं शाप इति महीं महापातकमिति राज्यं रोग इति भोगान् भुजङ्ग इति निलयन्निरयइति बन्धून् बन्धनमिति जीवितं यत्नइति देहं द्रोहइति कल्पलताकलङ्क इति आयुरपुण्यफलमित्याहारं विषमिति चन्दनन्दहन इति कालं क्रकच इति हृदयस्फुटमभ्युदयमानमिति मन्यमानं सर्वासु क्रियासु विमुखं पितृपितामहपरिगृहीताश्चिरन्तनाः कुलपुत्राः वंशक्रमाहितगौरवाश्च ग्राह्यगिरो गुरवः श्रुतिस्मृतीतिहासविशारदाश्च महामुनयः संसारासारताकथनकुशलाश्चलशीलाश्च ब्रह्मवादिनः शोकापनयननिपुणाश्च पौराणिकाः पर्यवारयन्। अस्वतन्त्रीकृतश्च तैर्मनसापि नालम्बत शोकानुप्रवणाच्चरितुमनुनीयमानश्च कथं कथमपि आहारादिक्रियास्वाभिमुख्यमभजत भ्रातृगतहृदयश्चाचिन्तयत् अपि नाम तातस्य महाप्रलयसदृशमिदमुपलभ्यार्यौ बाष्पजलस्नातो न गृह्णीयाद्वल्कलेनाश्रयोद्वा राजर्षिराश्रमपदं न विशेद्वा राजसिंहो गिरिगुहां अश्रुसलिलनिर्भरनयननलिनयुगलो वा न पश्येदनाथां पृथिवीं प्रथमव्यसनविह्वलोऽस्मि चरेदात्मानं पुरुषोत्तमः अनित्यतया जनितवैराग्यो न निराकुर्यात् उपसर्पन्तीं राजलक्ष्मीं दारुणदुःखदहनज्वलितदेहोवा न प्रतिपद्येताभिषेकं इहागतो वा राजभिरभिधीयमानो न पराचीनमाचरेत्। अतिपितृपक्षपाती खल्वायं सर्वदा तात! श्लाघा-

मभिधत्ते तात ! हर्ष ! न कस्यचिदभूत् भविष्यति वा पुनः काञ्चनतलतरुप्रांशुकायप्रमाणमिदं इदञ्च दिवसकरप्रीत्या दिवसमुन्मुखं विकसितमुखकमलमेतौ वज्रस्तम्भभासुरौ भुजावेति चापहसितमदालसहलधरविभ्रमा विलासाः कोऽन्यो-ऽस्मानि विक्रान्तो वदान्योवेति एतानि चान्यानि चिन्तयन् दर्शनोत्सुकहृदयो भ्रातुरागमनमुदीक्षमाणः कथं कथमप्य-तिष्ठदिति ।

इति श्रीहर्षचरिते पञ्चमोच्छ्रासः ।

अथ षष्ठोच्छ्वासः ।

उच्चित्योच्चित्य भुवि प्रहितनिगूढाप्तदूतीनाम् ।
विजिगीषु रिव कृतान्तः शूराणां संग्रहं कुरुते ॥
विस्रम्भघातदोषः स्वयंबधाय खलस्य चिरकोपकरः ।
वनतरुभङ्गध्वनिरिव भूभरिनिद्रातस्करः करिणः ॥

अथ प्रथमप्रेतपिण्डभुजि भुक्ते द्विजन्मनि गतेषूद्वेजनीयेष्वशौचदिवसेषु चक्षुर्दाहदायिनि दीयमाने द्विजेभ्यः शयनासनचामरातपत्रादिके भूपतिनिकटोपकरणकलापे नीतेषु तीर्थस्थानानि हृदयैर्वीरकीकसेषु कल्पिते शोकशल्ये सुधानिचये चिताचैत्यचिह्ने अवनीनाथविसर्जिते महार्जितराजकुञ्जरे क्रमेण च मन्देष्वाक्रन्देषु विरलीभवत्सु विलापेषु विश्राम्यत्यश्रूणि शिथिलीभवत्सु श्वसितेष्वविस्पष्टेष्वाकृष्टशब्देषूत्सार्यमाणासु व्यसनशय्यासूपदेशश्रवणक्षमेषु श्रोत्रपथेष्वनुरागरोपणयोग्येषु हृदयेषु विरलताङ्गतेषु नृपगुणग्रहणेषु प्रदेशवर्तितामाश्रयति शोककृतेषु कविरुदितेषु जातस्वप्नावशेषदर्शने हृदयावशेषावस्थाने चित्रावशेषाकृतौ काव्यावशेषनाम्नि नरनाथे देवोहर्षः कदाचिदुत्सृष्टव्यापारेण पुञ्जीभूतहृद्बन्धुवर्गाग्रेसरेणानवरतमूकमुखेन महाजनेनात्मानं अकाले परिवेष्ट्यमान मद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा चाकरोन्मनसि किमन्यदार्य्यमागतमावेदयत्यय मगृहीतशोकाक्रान्तो लोकस्याकार इति वेपमानहृदयश्च पप्रच्छ प्रविशन्तमधिकतरमन्यतमम् अङ्ग ! कथय किमार्य्यः प्राप्त इति स मन्दमब्रवीत् देव ! यथा विशति द्वारीति श्रुत्वा च सोदर्य्यस्नेहनिहितनिरतिशयमन्युसदूनतमनाः कथमपि न ववाम बाष्पवारि प्रवाहोत्पीडेन सह जीवितं अनन्त-रञ्च द्वारपालमुक्तेन प्रथमप्रविष्टेन शैशवएवाग्राहि गुणव-त्पताकेव भवता तातस्य चित्तवृत्तिः यतो भवन्तमेवम्विधं विधेयं विधिविधानोपनीतनैष्ठुर्य्यमिदं किमपि विगणयति मे हृदयं नावलम्बनीया बालभावसुलभा प्रेमविलोमभा-वता वैधेय इव माकृथाः प्रत्यूहमभिहितेऽस्मिन् शृणु न खलु न जानासि लोकवृत्तं लोकत्रयत्रातरि मान्धातरि कृतं पुरुकुत्सेन भूतलादिष्टाष्टादशद्वीपे दिलीपे वा रघुणा महासुरसमरमध्यमध्यासितत्रिदशरथे दशरथे वा रामेण गोष्प-दीकृतचतुरुदन्वन्तं दुष्यन्तं वा भरतेन तिष्ठन्तु तावदेते ता-तेन च शतसमाधिकाध्वरधूमधूसरितस्वयशसि सुगृहीतनाम्नि तत्रभवति परेततामुपगतवति तव पितरि किन्नाकारि राज्यम् ।

यत्र शोकः समभिभवति तत्र कापुरुषमाचक्षते शास्त्रविदः स्त्रियो हि विषयः शुचां तथापि किं करोमि स्वभावस्य सेयं कापुरुषता स्त्रैणं वा यदेवमास्वाद्य पितृशोकहुतभुजो जातो-ऽस्मि मम हि भूभृति पर्य्यस्तैर्न्निरवशेषतः मत्स्ववणानीव स्रुतानि श्रुतानि अस्तमिते महति तेजसि अन्धकारीभूतदशाश इव भ्रष्टप्रज्ञो लोकः प्रज्वलितं हृदयमात्मदाहभीतइव स्वप्नेऽपि

नोपसर्पति विवेकः बलीयसा सन्तापेन जातुषमिव विलीन-मखिलं धैर्यं पदे पदे उपहतेव हरिणी मुह्यति मे मतिः पुरुषद्वेषिणीव दूरतएव भ्रमन्ती परिहरन्ती स्मृतिः वार्धुषिक-प्रयुक्तानीव प्रतिदिवसं वर्द्धन्ते दुःखानि शोकानलधूमसम्भार-सम्भूताम्भोधरभरितमिव वर्षति नयनवारिधाराविसरं शरीरं सर्वपशुजनः पञ्चतामुपरतः प्रयातीति विततमिदं लपति चपलो लोकः तातो मे कृताशनतामेव केवलमापन्नः येनैवमयं मां दहति एव मयं सांपरायिकमिव हृदयमवष्टभ्य व्युत्थितः शोकोदुर्निवारो बान्धव इव वारिराशिं पविरिव पर्वतं क्षय-इव क्षपाकरं राहुरिव रविं दहति क्षयति तनूकरोति कवलयति च मां न शक्नोति मे हृदयं तादृशस्य सुमेरुकल्पस्य पुरुषकल्पस्य विनिपातमश्रुभिरेव केवलैरतिवाहयितुं राज्ये विषयइव चकोरस्य विरक्तं मे चक्षुः बहुच्छतकर्पटकृतावकुण्ठ-नां जङ्गमाङ्गनामिव वंशबाह्यां नार्थ्यां श्रियं निराकर्तुमभिल-षति मे मनः क्षणमपि निर्जले कूपे कुलीरइव देशे न पार-यामि स्थातुं सोऽहमिच्छामि मनसि वाससीव सुलग्नं स्नेह-मलममलैः शिखरि शिखरि प्रस्रवणस्वच्छस्रोतोभिः क्षालयितु-माश्रयितुमाश्रमपदे यतस्त्वमन्तरितयौवनसुखामनभिमतामपि जरामिव पूरीराश्रयां गृहाणेमां राज्यचिन्तां त्यक्तसकलबाल-क्रीडेन हरिणेव दीयतामुरोलक्ष्मीं परित्यक्तं मया शस्त्रमिति अभिधाय खड्गग्राहिणो हस्तादादाय निजनिस्त्रिंशमुत्ससर्ज धरण्याम् ।

अथ तच्छ्रुत्वा निशितशिखरेण शूलेनेव ताडितः प्रविदीर्णहृदयो देवो हर्षो समचिन्तयत् किं नु खलु माम-

न्तरेणार्यः केनचिदसहिष्णुना किञ्चिद्ग्राहितः कुपितः स्यात् उतानया दिशा परीक्षितुकामो मां उत शोकजश्चेतःसाक्षेपः स्यात् आहोस्विदार्य एवायं न भवति किं वार्येणान्यदेवाभिहितमन्यदेवाश्रावि मे शोकशून्येन श्रवणेन्द्रियेण आर्यस्यान्यदेववीक्षितमन्यदेवापतितं मुखे अथवा सकल वंशविनाशाशनिपातो विधेरयं अथवा निखिलपुण्यक्षयोपक्षेपः कर्मणां अननुकूलसमग्रग्रहचक्रवालविलसितं वा येनैवायं यः कश्चिदिव यत्किञ्चन कारिणमिव मां पूर्वप्रभृतिवंशसम्भृतमिवातताथिनमिवानात्मानुजातङ्कमिवाहृष्टदोषमपि श्रोत्रियमिव सुरापाने सङ्कृत्यमिव स्वामिद्रोहसज्जनमिव नीचोपसर्पणे सुकलत्रमिव व्यभिचारे मामतिदुष्करे कर्मणि समादिष्टवान्।

अथवा तदेतत्तावदनुरूपं यच्छौर्योन्मादमदिरोन्मत्तसमस्तसामन्तमण्डलसमुद्रमथनमन्दरे पितरि प्रमिते तपोवनं वा गम्यते वल्कलानि वा गृह्यन्ते तपांसि वा तप्यन्ते यत्तु मयि राजाज्ञा दग्धेऽपि दाहकारिणि धन्वनीवाङ्गारवृष्टिरसदृशमार्यस्य यद्यपि रिपुरनभिमानोद्विजातिरनेषणो मुनिररोषणः कपिरचलः कविरमत्सरो वणिगतस्करः प्रियजानिरकुहकः साधुरदरिद्रोद्रविणवानखिलः कीनाशोऽनक्षिगतो मृगयुरहिंस्रः पराशरी ब्रह्मण्यसेवकः सुखी कितवः कृतज्ञः परिव्राडबुभुक्षुः शठः प्रियवागमात्यः सत्यवादी राजसूनुः अदुर्विनीतश्च जगति दुर्लभः तथापि ममार्य एवार्यः को हि नाम तद्विधे पतिते राजकुञ्जरे जनयितरीदृशे च विफलीकृतशिलास्तम्भाभभुजि भूभुजि भ्रातरि त्यक्तराज्ये ज्यायसि तपोवनं गच्छति सकललोकलोचनजलपाताशावितं मृद्गोलक

वसुधाभिधानं मदखेलनिखिलसुखविकारखट्वया ख्यातनीचा-
चाराञ्च श्रीसंज्ञकां सुभटकुटुम्बकर्मकरकुम्भदासीञ्चरडालो-
ऽपि कामयति कथमिव सम्भावितमत्यन्तमनुचितमार्येण किमु-
पत्तचितं मथ्यनवदातं कर्म किं वास्य चेतस इत्थं च्युतः सौ-
मित्रिः विस्मृता वा वृकोदरप्रभृतयः अनपेक्षितभजना स्वार्थैक-
निष्पादननिष्ठुरा चेयमार्यस्येदृशी प्रभविष्णुता अपि च आर्ये
तपोवनं गते जिजीविषुः कोनाम मद्विधो मनसापि ध्यायेत्।

कुशशिखरखरनखरप्रचयचटुलपेटपाटितमत्तमातङ्गमदच्छ-
टाच्छुरितकेसरसटाभारभासुरमुखे केसरिणीव वनविहाराय
निर्गते निवासगिरिगुहान्तःपातिपृष्ठतः प्रतापसहाया हि
सत्ववन्तः कश्चपलां राजलक्ष्मीं प्रत्यनुरोधोऽयमार्यस्य इय-
मपि वनतरुवल्कचिरचीवरान्तरितकुचा कुसुम्भसमिन्धलाशपू-
लिकां वहन्ती तत्रैव तपोवने वनस्थगीव नीयते जरां जाल्मी-
किं वा ममानेन वृथाबद्धधा विकल्पितेन तूष्णीमेवैनमार्य मनुग-
च्छामि गुरुवचनातिक्रामकृतं च किल्बिषन्तपोवने तप एवापा-
स्यतीति अवधार्य्य मनसा प्रथमं गतस्तपोवनं तूष्णीमेव धोमु-
खोऽतिष्ठत्।

अत्रान्तरे पूर्वोद्दिष्टेनैव वल्कलकर्मान्तिकेन समुपस्था-
पितेषु वल्कलेषु निर्दयकरतलताडनभियेव कम्पितहृदये
रटति स्त्रैणे मातर मब्रह्मण्यमित्यूर्द्धदोष्णि विरुतवति विजने
पादप्रणतिपरे पूत्कुर्वति पौरवृन्दे विद्राति विद्रुतचेतसि चिर-
न्तने परिजने परिजनावजृम्भिते वेपमानवपुषि पर्याकुलमनस-
सि शोकगद्गदवचसि गलितनयनपयसि विगति वर्षीयसि-
बन्धुवर्गे निराशेषु नखलिखितमणिकुट्टिमेष्वधोमुखेषु निश्व-

सत्सु सामन्तेषु सबालवृद्धासु तपोवनाय प्रस्थितासु प्रजासु सहसैव प्रविश्य शोकविक्लव, प्रच्चरितनयनयुगलोराज्यश्रिय: परिचारकसम्वादकोनाम प्रज्ञाततमोविमुक्ताक्रन्द: सदस्यात्मान मपातयत्।

अथ सम्भ्रान्तो भ्राता सह स्वयमेव राज्यवर्द्धनस्तं पर्यपृच्छत् भद्र! भण किमस्मद्व्यसनविवर्धनबन्धधृतिरवनिपतिमरणानुद्रितमतिधृतिकरमपरमधिकतर मित: समुपनयति विधिरिति स कथं कथमप्यकथयत् देव! 'पिशाचानामिव नीचात्मनां त्वरितानि च्छिद्रप्रहाराणि प्रायशो भवन्ति यतोऽन्यस्मिन्नेवाहन्युपरतइत्यभूद्वार्ता तस्मिन्नेव देवो ग्रहवर्मा दुरात्मना मालवराजेन जीवलोकमात्मन: सुकृतेन सह त्याजितभर्तृदारिकापि राज्यश्री: कालायसनिगडचुम्बितचरणा चौराङ्गनेव संयता कान्याकुब्जे कारायान्निक्षिप्ता किंवदन्ती च यथा किल नायकं साधनं जिहृक्षु: सुदुर्मतिरेनामेव भुवमागमिष्यतीति विज्ञापिते प्रभु: प्रभवतीति तं च तादृशमनुत्प्रेक्षितमसम्भावनीयमाकस्मिकं परमाकर्ण्याश्रुतपूर्वत्वात् परिभवस्य परिभवासहिष्णुतया स्वभावस्य वीरच्छेत्रसम्भवा जन्मन: कृपाभूमितया स्वसु: सोदर्यस्नेहाच्च स तादृशो बद्धकुलोऽप्यन्तर्गुरुरेकपदएवास्य न नाशोकावेगो विवेश च सहसा केसरीव गिरिगुहागर्हं गम्भीरं हृदयम्।

भयङ्कर: कोपावेगकेशिसूदनशङ्काकुलकालीयभङ्गुराभ्रूभङ्गतरङ्गिणी श्यामायमाना यमस्वसेव प्रथीयसी ललाटपट्टे: भूपणभ्रूकुटीरभिद्युत दर्पात् पराद्धंगन्धखकिरणसलिलनिर्झरै: समरसम्भारसम्भापणाभिषेकमिव चकार दिङ्नाग-

कुम्भकूटविकटस्य वाङ्गशिखरस्य दक्षिणस्य वामपाणिपल्लव-युगलस्वेदसलिलपूरितोदरो निकुलमालवकुलनाथगृहीतकेश इव निर्मर्यादश्रीकचग्रहोत्कण्ठएव च कम्पमानः पुनरपि समुत्ससर्प च भीषणं कृपाणं पाणिरितरश्चस्वग्रहणा-मुद्रितराजलक्ष्मीक्रियमाणदृष्टिवृद्धिविधुतसिन्धुरधूलिरिव क-पिलः कपोलयोरदृश्यत रोषरागः समासन्नसकलमहीपाल-चूड़ामणिमणिजाताहङ्कार इव समारुरोह वाममूरुद-ण्डमुत्तानितोदक्षिणश्चरणः निष्ठुरन्तमकषणनिष्ठुरधूमले-खोनिर्वीरोर्वीकरणाय विमुक्तशिख इव विलिलेख मणिकुट्टि-ममितरः पादपद्मदर्पस्फुरितसरसनखोच्चलितशोणितच्छटाव-सेनकैः शोकविषं प्रषेक्तुं बोधयन्निव पराक्रमनुजमवादीत् आयुष्मन्निदं राजकुलममी बान्धवाः परिजनोऽयं भूपतिभुजा-परिघपरिपालिताश्च ताः प्रजाः गतोऽहमद्यैव मालवकुलमहा-प्रलयायेदं वै तावद्वल्कलग्रहणमिदमेव तपःशोकोपायश्चायं यद-यमत्यन्ताविनीतारिनिग्रहः सोऽयं कुरङ्गैः कचग्रहः केशरिणो-भकैः करभातः कालसर्पस्य धेनुवत्सकैर्वन्दीकचग्रहो व्याघ्रस्याल-गर्दैर्गलाक्षेपो गरुड़स्य दारुभिर्दाहादेशो दाहनस्य तिमिरैस्ति-रस्कारो रवेर्यो मालवैः परिभवः पुष्पभूतिवंशस्य अन्तरितस्तातो महीयसा मुक्ता तिष्ठन्तु राजानः किरणाश्च त्वयैव सार्द्धं अय-मेकोभण्डिन्त्ययुतमात्रेण तुरङ्गमाणामनुयातु मामित्यभिधाय चानन्तर मेव प्रयाणपटहमादिदेश ।

तच्च तथादिशन्तमाकलय्य यामि जामातृवत्क्रान्तप्रको-पयानदूयमाने मनसि निवर्तनादेशप्ररूढप्रणयार्पितवाष्प इव प्रोवाच देवोहर्षः किमिव हि दोषजातमार्य ! पश्यति मया-

प्यनुगम्यमानो यदि बाल इति नितरामपरित्याज्योऽस्मि रक्षणीय इति भवद्भुजपञ्जरे रक्षा त्वात अशक्त इति अपरीक्षितोऽस्मि सम्वर्धनीय इति वियोगस्तातं करिष्यति अक्लेशसह इति स्त्रीपक्षे निक्षिप्तोऽस्मि सुखमनुभवत्विति त्वयैव तत्प्रयाति महानध्वनि क्लेश इति विरहाग्निरविपक्षतर: कलत्रं रक्षत्विति श्रीस्ते निस्त्रिंशे वसति पृष्ठत: शून्यमिति तिष्ठत्येव ते प्रताप: राजकमलाधिष्ठितमिति तत्सुवर्णमास्व ततोत्तप्तसुवर्णकाग्निभिरतिव्यायामादुत्कठिनकायबन्धै: करकलितश्रीमद्रामकविवक्त्रसरोजातं नानारसान्वितं कवित्वरसमधुनिकरं श्रीमद्रामकल्पतरुं भजध्वं तिष्ठत्यसावनुदिनं स्वराजेन्द्रपार्श्वदातेति रोहणगिरि: प्रथितोऽपि लोके तासात् प्रसादमये कठिनो बभूव।

त्वं चापि संप्रति नम च विशेषदाता प्रीत्यभ्युन्नये साहजीन्द्रहठगात्रमनोविकारशून्यस्य संसदि पराभियुगेषु दानं चारु: सा त्वमहह इति व्यतिरिक्तमिव माज्ञापयसि प्रलघुपरिकर: प्रयामीति पादरजसि कोऽतिभार: इयोर्गमनमसांप्रतमिति मामनुग्रहाण गमनाज्ञया कातरोभ्रातृस्नेह इति सहशोदोष: काचेदमात्महारता भुजस्येति यदेकाकी क्षीरोदफेनपटलपाण्डरमस्तमयमिव यशोयियासतीव अवज्ञितपूर्वोऽस्मि प्रसादित: तत्प्रसीदत्वार्यो नयतु मामपीति एवमभिधाय क्षितितलविनिहिताञ्जलि: पादयोरपतत् तमुत्थाप्य पुनरग्रजो जगाद तात! किमेव मतिमहारम्भपरिग्रहणापरिमाणा मारोप्यते बलादतिलपितान्यभित: हरिणार्धमतिक्षेपण: सिंहस्यादसंनाह: त्वामुपरि कवचयन्त्याशुशुक्षणाय: अपिच।

तवाष्टादशद्वीपेषु अष्टमङ्गलमालिनी मेदिन्या सतएव विक्रमस्य विषयः न हि कुलशैलनिबद्धवाहिनो वायवः सन्त्यन्तरले कुलराशौ सुमेरुवप्रपरिणतिप्रगल्भवाददिक्करिणः परिणमन्त्यणीयसि वल्मीके ग्रहीष्यसि सकलपृथ्वीपतिप्रलयोत्पातमहाधूमकेतुर्मान्धातेव चारुचामीकरपत्रलतालङ्कारं कायं ककुभां विजयायातुरायामस्यां विपक्षक्षपणक्षुभितायां क्षत्र्यतामयमेकार्किकनः कोपबलएक स्तिष्ठतु भवानित्यभिधाय तस्मिन्नेवावसरे निर्जगाम जगाम च ह्यमित्रम्।

अथ तथागते भ्रातर्युपरते च पितरि प्रोषितायाञ्च मातरि संयतायाञ्च स्वसरि यूथभ्रष्ट इव वनकरी देवो हर्षः कथं कथमपि एकाकी कालमनैषीत् अतिक्रान्तेषु बहुषु वासरेषु कदाचित्तथैव भ्रातृगमनदुःखासिकतायाञ्च देवो हर्षः सुतरामनित्यताभावनया दूयमानमानसः क्षीणभूयिष्ठायां क्षपायां कथमपि निद्रामलभत स्वप्ने चाभ्रंलिहं लोहस्तम्भं भज्यमानमपश्यत् उत्कम्पमानहृदयः प्रत्यबुध्यत अतर्कयच्च किन्नु खलु मामेव ममी सन्तत न बध्नन्ति दुःस्वप्नाः स्फुरन्ति च दिवानिशं कल्याणाख्यानविचक्षणमदक्षिणमक्षि मे दारुणाश्चाशुदुःखपक्षमाचक्षाणाः क्षणमपि न शाम्यन्ति पुनरुत्पाताः प्रत्यहं राहुरविकलकायबन्ध इव कबन्धवति ब्रध्नबिम्बे विभाव्यते तपःकरणकालकवलितानीव धूसरितसमग्रग्रहानुद्गिरन्ति धूमोद्गारान् सप्तर्षयो दिने दिने दारुणदाहभस्मकरणनिकरा इव निर्वाणतेजसो निपतन्ति नभस्थलात्तारागणाः तारापातशुचेव निष्प्रभः शशी निशि निशि ततस्ततः प्रज्वलन्तीभिरुल्काभिरुदग्रग्रहयुद्धमिव वियति विलोकयन्ती विलोलता-

रक्ताः ककुभः राजसंक्रान्तिसूचकाः सञ्चारयन्तीव कापि व-
हन् बकुलरजःपटलकलिलशर्कराशकलशार्करिमारुतोमहीं
न खलु कुशलमिव पश्यामि लग्नस्यास्महंशेकरिणा इव करे
वाणीरं कोमलमपि कवलयतः कृतान्तस्य परिपन्थि सर्वथा
स्वस्ति भवत्वार्यायेति चिन्तयित्वान्तर्भिन्नं भ्रातृस्नेहकातरं
द्रवतीव हृदयं कथं कथमपि संस्तभ्योत्थाय यथाक्रियमाणं
क्रियाकलापमकरोत्।

आस्थानगतश्च सहसा प्रविशन्तमनुप्रविशता विष-
ण्णवदनेन लोकेनानुगम्यमानं असह्यदुःखोष्णश्वासधूमरक्ततन्तु-
नेव मलिनेन पटेन प्रावृतवपुषञ्जीवितधाराविलञ्जएवावनत-
मुखन्नासावंशस्याग्रे ग्रथितदृष्टिं दुःखदूरप्ररूढरोमृणा मूकेनापि
मुखेन स्वामिव्यसनमविच्छिन्नैरश्रुभिर्विज्ञापयन्तं कुन्तलनामानं
बृहदश्ववारं राज्यवर्धनस्य प्रसादभूमिं प्रज्ञाततमं ददर्श। दृष्ट्वा
च जातशङ्कश्चक्षुषि सलिलेन मुखशशिनि श्वसनेन हृदये कृता-
शनेनोत्सङ्गे भुवा दारुणप्रियश्रवणसमये सममिव सर्वेष्वङ्गेषु
अग्टह्यत लोकपालैः तस्माच्च हेलानिर्जितमालवानीकमपि गौ-
ड़ाधिपेन मिथ्योपचारोपचितविश्वासमुक्तशस्त्रमेकाकिनं
स्वभवनएव भ्रातरं व्यापादितं शुश्राव। श्रुत्वा च महातेजस्वी
प्रचण्डकोपपावकप्रसरपरिपीयमानशोकावेगः सहसैव जज्वाल।
ततश्चामर्षविधूतविशीर्यमाणा शिखामणिसकलमङ्गारतामिव
गतं रोषाग्निमुद्वहन्ननवरतस्फुरितेन पिबन्निव सर्वतेजस्विना-
मायुषीरोषनिर्भुग्नेन दशनच्छदेन लोहितायमानलोचनालोक-
लेपैर्दिग्दाहानिव दर्शयन् रोषाग्निनाप्यसह्यसहजशौर्योष्मणा-
दह्यमान इव वितन्यमानस्वेदसलिलशीकरदुर्दिनैः स्वावय-

वैरप्यदृष्टपूर्वकोपभीतैरिव कम्पमानैरुपेतो हर इव कृतभैरवाकारी हरिरिव प्रकटितनरसिंहरूपः सूर्यकान्त इव परतेजःप्रसरदर्शनज्वलितः क्षयदिवसइवोदितद्वादशदिनकरदुर्निरीक्ष्यमूर्तिरुत्पातमारुत इव सकलभूभृत्कम्पकारी विन्ध्य इव विवर्धमानविग्रहोत्सेधो महाशीविष इव दुर्नरेन्द्राभिभवरोषितः पारिक्षित इव सर्वभोगिदहनोद्यतो वृकोदर इव रिपुरुधिरपानतृषितः सुरगज इव प्रतिपक्षवारणप्रधावितः पुरोहित इव पौरुषस्य उन्माद इव मदस्यावलेपइवावलेपस्य ताण्डवावतार इव तेजसः सर्वोद्योग इव दर्पस्य युगावतार इव यावनोष्मणः राज्याभिषेक इव समररसस्य नीराजनदिवस इव सहिष्णुतायाः परां भीषणतामयासीत् ।

अवादीच्च गौडाधममपहाय कस्तादृशमहापुरुषन्तत्तथा एव निर्व्याजभुजवीर्यविजितसमस्तराजकं मुक्तशस्त्रं कलशयोनिमिव पुष्पवर्त्मप्रसूतिरीदृशः सर्ववीरलोकगर्हितेन मृत्युनाशमयेदार्यं अनार्यं च त मुक्ताफेनपटलपाण्डराः केषां मनःसु हंसा इव परशुरामस्मृतिकृतोऽनुकुर्युरार्यस्य शौर्यगुणाः पक्षपातं कथमिवात्युग्रस्यार्यजीविताहरणे निदाघरवेरिव कमलाकरसलिलशोषणेन प्रेषितप्रीतयः प्ररूढ़ताङ्कुराः कान्नु गतिं गमिष्यति कां वा योनिं प्रवेक्ष्यति कस्मिन्वा नरके पतिष्यति न श्वपाकोऽपि एव माचरेत् नामापिग्रहतोऽस्य पापकारिणः पापमलेन विलिप्यत इव जिह्वा किं ध्वाङ्गीकृत्य कार्यन्तेन क्षुद्रेणानुप्रविश्य विगततृणेनेव सकलभुवनभारभरणाह्लादचतुरस्यन्दनस्तम्भ इव क्षयमुपनीतः अनेन मूढेन मधुरसास्वादनलुब्धेन मम चार्यजीवितमाकर्षता भा-

विना दृष्टः कष्टशिलीमुखसम्पातोपद्रवाः निजगृहदूषणजालमार्गे दीपकेन कज्जलमलिनं केवलमयशः समर्जितं नान्यास्तएवास्त मुपगते पितृभुवनचूड़ामणौ सवितरि वेधसा सृष्टसत्त्वशत्रो-रन्धकारस्य निग्रहाय गृहतरुषण्डविहारैर्हरिणाधिपः शशी विनयविधायिनि भग्ने चाङ्कुश एव विद्यते व्यालवारणस्य नि-ग्रहाय सकलमत्तमातङ्गकुम्भस्थलस्थिरशिरोभागभिद्दुःखतरः केशरिनखः ताहृशः कुले कटिका इव तेजस्विरत्नविनाशकाः कस्य न बध्याः क्वेदानीं यास्यति दुर्बुद्धिरिति एव मभिदधत-एवास्य पितुरपि पितुः सेनापतिः समग्रविग्रहप्राग्रसरो ह-रितालशैलावदातदेहपरिणतप्रगुणशालप्रकाण्डप्रांशुरतिशौ-र्यौष्मणेव परिपाक मुपगन्ता गतभूयिष्ठे वयसि वर्त-मानो बहुविधशयनसुप्तोत्थितेनापहसितमिव शान्तनवमप्यति-दीर्घेणायुषा दुरभिभवशरीरतया जरयापि भीतभीत एव प्रकटकम्पया परामृष्टः कथमपि मानमयेषु शिरोरुहेषु शशि-करनिकरशीततरलशिरोरुहसयत्नः सैंहमिव निष्कपट परा-क्रमरसरचितां संक्रान्तोजीवन्नेव जातिमपरमपरं स्वामिमुख-दर्शनघातकपरिजिहीर्षयेव भ्रूयुगलेन पलितप्रशिथिलप्रलम्ब चर्मणा स्थगितदृष्टिस्थूलश्मश्रुपिच्छच्छादितकपोलभागभासुरो वमन्निव विक्रमकालेऽपि विकासिकाशकाननविशदं शरदारम्भ गम्भीरेण मुखेन मृतमपि हृदयस्थितं स्वामिनं सितवागुरे-णेवाभिविजयन्नानाभिलम्बेन कूर्चकलापेन परिणामेऽपि शीतासिधाराजलद्युषितैरिव विद्रुतवदनैः हंहृद्र्वविहारैर्विष-मितविशालवक्षाः अतिनिशितशस्त्रटङ्ककोटिकटितबहुदृढ-घुणाक्षरपङ्क्तिनिरन्तरतया लिखितसकलसमविजयपर्वा पूर्व-

पर्वत इव पादचारी विविधवीरवृत्तान्तरसरामणीयकेन महाभारतमपि लघयन्निव प्रतिपक्षेणातिनिर्बन्धेन परशु-राममपि शिक्षयन्निवाभ्रमणादरः श्रीसमाकर्षणविभ्रमेण मन्दरमपि मन्दयन्निव वाहिनीनायकत्वेऽपि मर्यादानुवर्त्त-नेनाम्भोधिमभिभवन्निव स्थैर्यकारकस्योन्नतिभिरचलानपि ह्रेपयन्निव सहजप्रचण्डतेजःप्रसरविस्फुरणेन सवितार-मपि तृणीकुर्वन्निवेश्वरभारोद्वहनदृष्टपृष्ठतया हरवृषभमपि हसन्निवारातिरमर्षाग्नेरैश्वर्यं शौर्यस्य मदो मदस्य विटपो दर्पस्य जीवितं विजिगीषुतायाः समुच्छ्वसितमुत्साहस्याङ्कुशो दुर्दमनागानान्नागमर्दनो दुष्टभोगिनां विरामोपरमोमनुष्य-तायाः गुरुकुलं वीरगोष्ठीनां तुलाशौर्यशालिनां सीमन्तदृश्वा शस्त्रग्रामस्य निर्वोढा प्रौढवादानां संस्तम्भयितेव भग्नानां पारभः प्रतिज्ञानां मर्मज्ञो महाविग्रहाणां घोषणापटहः समरार्थिनां सन्निधातेव समुपविष्टः सिंहनादनामा स्वरेणैव दुन्दुभिनिर्घोषगम्भीरेण सुभटानां समररसमानयन्निव विज्ञा-पितवान्।

तेन क्वचित् कृताश्रयया मलिनया मलिनतराः को-किलया काकाइव कापुरुषोहतलक्ष्म्या विप्रलभ्यमाना न चेतयन्ते श्रियो हि दोषान्धतायाः कारणम्। कामिला विकारा इव छत्रच्छायान्तरिततनवोऽभिविस्मरन्त्येव तेज-स्विनं जड़धियः किं करोतु वराकः येनातिभीरुतया नित्य-पराङ्मुखेन दृष्टान्येव सर्वातिशायिशौर्यश्लथमधुकपिलक-पोलपुलपल्लवितकोपानलानि तेजस्विनां मुखानि नासौ तपस्वी जानात्येव यथा अभिचारा इव विप्रकृताः सौम्याः

सकलकुलप्रलयमुपहरन्ति मनस्विन इति जलेऽपि च ज्वलन्ति ताड़िताम्तेजस्विन इति सकलवीरगोष्ठीबाह्यस्य तस्यैवेदमुपचितमनुत्तारणविनिपातननिपुणं कर्म मनस्विनां हि प्रधनप्रधाने धनुषि श्रयमाणे सति च कमला कलहंसी-केलि कुवलयकानने कृपाणे कृपाणोपायाः पयोऽभिमथन-प्रभृतयोऽपि श्रीसमुत्थानस्य किं पुनरीदृशाः एषाञ्च धाता धात्रीं त्रातुं नियुक्ताः स्वयमशक्ता इव कुलिशकर्कशभुजपरिघ-प्रहरणहेतोर्बिभ्रन्ति गिरयोऽपि लोहानि ते कथमिव बाहु-शालिनो मनसापि विमलयशोबान्धवाध्या येयुरकार्यं सर्वग्रहाभि भवभासुराणां हि सुभटकराणामग्रतोदिग्ग्रहणे पल्लवः पतङ्ग-कराः महामहिषशृङ्गभङ्गुरभीषणान्तरालाखिललोकप्रवादमा-त्रैव दक्षिणाशा तत्त्वतः सुभटभ्रूकुटीरथवा सोमस्य चित्रछेदं यदुन्मुक्तसिंहनादानां साहसरभसस्मररसोच्चरोमाञ्चकन-कनिकरेण सहसा निर्यान्ति स्फटाः शूराणां रणेषु इयमेव चतुःसागरसम्भूतस्य भूतिसम्भारस्य भाजनं प्रतिपक्षदाहि-दारुणं वड़वामुखं महापुरुषहृदयं वा तेजस्विनः सकलाननु-वाप्य पयोराशिसहजस्य कुतो निर्वृतिरश्मणः इयं विपुल-फणाभारो भुजङ्गमानां मुदाबिभर्ति भोगेन क्षितिखण्डमेव केवलं अप्रतिहतशासनं कान्त्युपभोगरसन्तु रसाय दिक्कुञ्जर-करभासुरप्रकोष्ठा वीरबाहवएव जानन्तिरविरिवोन्मुखपद्मा-कराग्रहीतपादपल्लवः सुखेनाखण्डिततेजा दिवसन्नयति शूरः।

इतरस्य तु शशिन इव हरिणहृदयाभिपाण्डरपृष्ठस्य कुतो-ऽचिरात्मपि निश्चला लक्ष्मी र्भविष्यत्यपरिमितयशःप्रकर्ष-विकासी वीराणां पुरःप्रवृत्त प्रभाप्रहताः पन्थानः पौरुषस्य

शब्दविद्रुतद्विषन्ति द्वाराणि दर्पस्य शास्त्रालोकप्रकाशिताः शून्या दिशः शौर्यस्य रिपुरुधिरशीकरासारेण भूरिव शूरोऽप्यनुरज्यते बहुनरपतिमुकुटमणिशिलाशाणक्षेपणेन चरणनखराजिरिव राजताप्युज्ज्वलीभवति अनवरतशस्त्राभ्यासेन करतलानीव रिपुमुखान्यपि श्यामीभवन्ति विपुलव्रणपट्टबन्धशितैः शरीरमिव यशोभिर्धवलीभवन्ति कवचिषु रिपूरःकवाटेषु पात्यमानां पावकशिखामिव श्रियमपि वमन्ती निष्ठुरा निस्त्रिंशप्रहाराः यस्याहितहतस्वजनो मनस्विजनोद्विपदुरलम्भनेन कथयन्ति हृदयदुःखं पुरुषासिलताघनपातपवनेनोच्छ्वसति शत्रुशरीरास्रधारापातेन रोदिति विपक्षवनिताचक्षुषा ददाति जलं स श्रेयान्नेतरः न च स्वप्नदृष्टनष्टेष्विव क्षणिकेषु शरीरेषु बध्नन्ति बन्धुबुद्धिं प्रबुद्धाः स्थायिनि यशसि बान्धवधीराणां अनवरतप्रज्वलिततेजःप्रसरभास्वरस्वभावञ्च मणिप्रदीपमिव कलुषकज्जलमलेन न स्पृशत्येवातितेजस्विनं शोकः स त्वं सत्ववतामग्रणीयोऽग्रसरः प्रज्ञावतां प्रथमः समर्थानां पृष्ठोऽभिज्ञानानां आदिरसहिष्णूनां एताश्च सन्ततसन्निहितधूमायमानकोपाग्नयः सुलभासिधारातोयत्टष्णयो विकटबाहुवनच्छायोपगूढवीरताया निवासशिबिरभूमयः स्वायत्ताः सुभटानामुरःकवाटभित्तयः यतः किं गौड़ाधिपेनैकेन तथा कुरु यथा नान्योऽपि कश्चिदाचरत्येवं भूयः सर्वोर्वीश्रद्धाकामुकानामलीकविजिगीषूणां सञ्चारय चामरमारुतान्तःपुरपुरन्ध्रीनिश्वसितैः छिन्धि रुधिरगन्धान्धमटभ्रमण्डलाच्छादनैः छत्रचयान् व्यसनानि अपाकुरु कदुष्णशोणितोदकस्वेदैः कुलस्त्रीकुलटाकटाक्षचचूरागोरगान् उपशमय निशितशरशिराब्य-

यशोषितव्ययैरकार्यशौर्यान्धान् उन्मूलय लोहनिगडाभपि मालां विविधैः पादपीठदोहलदुर्ललितपादमघानि चपय ली-लाग्राह्यरत्नारपातैर्जयशब्दश्रवणकर्णकण्डूरपनय चरणन-खमरीचिचन्दनचर्चाललाटलेपैर्नमनस्तिमितमस्तकस्थविकारा-नुद्धर करदानसन्दंशै द्रविणदर्पोष्मायमाणदुःशीलशल्यानि भिन्द्धि मणिपादपीठदीधितिदीप्रप्रदीपिकाभिशुष्कसुभट-साटोपभ्रूकुटिबन्धान्धकारान्विकारान् मार्जय चरणपतनल-ङ्घनलाघवगलितशिरोगौरवारोग्यैर्मिथ्याभिमानमौनमहासन्नि-पातान् मन्दय सततसेवाञ्जलिष् मुकुलितकरसंपुटोष्मा भिरिष्वासनगुणकिणे कार्कश्यनियमेनैव च ते गतः पिता पितामहः प्रपितामहो वा तमेव महासिस्त्रिभुवनस्पृहणीयं पन्थानमपहाय कुपुरुषोचितां शुचं प्रतिपद्यस्व कुलक्रमागतां केसरीव कुरङ्गीं राजलक्ष्मीं देव। देवभूयङ्गते नरेन्द्रे दुष्ट-गौड़भुजगदष्टजीविते राज्यवर्धने प्रवृत्तेऽस्मिन्महाप्रलये धरणी-धारायाधुना त्वं शेषः समाश्वासयाशरणाः प्रजाः क्ष्मापतीनां शिरःसु शरत्सवितेव ललाटन्तपान् प्रयच्छ पादन्यासान् अहितानामभिनवसेवादीक्षादुःखतप्तश्वासमरुड्लैर्नखपङ्क्तैः प्र-चालितचूड़ामणिचक्रवालबालातपैश्चयाकल्मषपादताम्।

अपिच हतेऽपि तथैकाकी तपस्वी वनमृगैः सह सम्वर्द्धित-सहजब्राह्मण्यमार्दवसुकुमारमनाः कृतनिश्चयश्चण्डचापं नाट-निटङ्कारनादनिर्मदीकृतदिग्गजं गुञ्जज्जीरवजनितजगज्-जित्वरं समग्रमुद्यतमेकविंशतिकृत्वः कृतवान्राजन्यकं रामः किं पुनर्नैसर्गिकक्षायककार्कश्यः कुलिशायमानमानसो मानिनां मूर्धन्यो देवः तदद्यैव कृतमतिर्नो स्हाण गौड़ाधिपस्वक्षये

जीवितसङ्कुलनाकुलकालाकाण्डदण्डयात्राचिह्ने ध्वजबन्धने नक्षत्रातिरक्तचर्चाशिशिरोपचारमन्तरेण शाम्यति परि-भवानलपच्यमानस्य देहस्य दुःखदाहज्वरः सुदारुणानी-कारासन्तापशान्त्युपायपरिच्छेदे हिडिम्बामुखचुम्बस्वादित-मिव रिपुरुधिरास्वतं मन्दरोपायमपास्य पवनात्मजेन जामद-ग्न्येन चाशाम्यमन्युशिखिशिखासञ्ज्वरेण सुखायमानस्पर्श-शीतलेषु क्षत्रियक्षतजमहाह्रदेष्वाशनायीत्युक्त्वा व्यरंसीत्।

देवस्तु हर्षस्तं प्रत्यवादीत् करणीयमेवेदं मान्येनाभिहितं। तथाहि मे गृहीतभुवि भोगिनाथेऽपि दायादहष्टिरीर्ष्यालोर्भु-जस्य उपरि गच्छतीच्छति ग्रहाय गृहगणोऽपि भ्रूलता चलितु-मनमत्सु शैलेष्वपि तं ग्रहमपि लषति दातुं करः तेजो दुर्द-ग्धानर्ककरानपि चामराणि ग्राहयितुमीहते हृदयं राज-शब्दरुषा मृगराजानामपि शिरांसि वाञ्छति पादः पादपीठं कर्तुं स्वच्छन्दलोकपालस्वेच्छागृहीतानामाज्ञेपादेशाय दि-शामपि स्फुरत्यधरः किं पुनरीदृशे दुश्चीर्णे जातेऽमर्षनिर्भरे मनसि नास्त्येवावकाशः शोकक्रिया करणस्य।

अपिच हृदयसुपशल्ये मुसल्ये जगद्गर्भिते गौड़चण्डाले जिह्मेषि शुष्काधरपुटपोटे इव प्रतीकारे शून्यः शुचामूलकर्तुं अकृतरि-पुबलाबलाऽविलोचनो दुर्दिनस्य मे कुतः करयुगलस्य जलाञ्जलि-दानं अदृष्टगौड़ाधमचिताधूमखण्डलस्य वा चक्षुषः स्वल्पमप्यम्बु-सलिलं श्रूयताञ्च मे प्रतिज्ञा शापायार्यस्य पादपांसुस्पर्शेन यदि परिगणितैरेव वासरैः सकलचापचापलदुर्ललितनरनरपति-चरणरणरणायमाननिगडान् निर्गौड़ान्नकरोमि ततस्तनून-

पाति पीतसर्पिषि पतङ्ग इव पातकी पातयाम्यात्मानमित्युक्त्वा च महासन्धिविग्रहाधिकृतमावन्तिकमन्तिकः समादिदेश ।

लिख्यतां रविरथचक्रचारुकारिचलनचारणमिथुनमुक्तसानोरुदयाचलात् त्रिकूटकूटकुट्टादङ्कलिखितकाकुत्स्थलङ्कालुण्ठनव्यतिकरादासुवेलाद्वारुणीमदस्खलितवरुणपुरवारनारीनूपुररवमुखरितकुहरकुबेरस्य गिरेरागुह्यकगेहिनीनिधुवनपरिमलगन्धिगन्धपाषाणगुहागृहाच्च गन्धमादनात्सर्वेषां राज्ञां शासनं सज्जीक्रियन्तां कराः करदानाय शस्त्रग्रहणाय वा गृह्यन्तां दिशश्चामराणि वा नमयन्ति शिरांसि धनूंषि वा कर्णपूरीक्रियतामाज्ञा मौर्वी वा शिरसः शेखरीभवन्तु पादरजांसि शिरःसहस्राणि वा घटयन्तामञ्जलयः करिघटा वा बान्धवा वा मुच्यन्तामिभवो भूमयो मा सं लभन्तां वेत्रयष्टयः कुन्तयष्टयो वा सुदृष्टः क्रियतामात्मा मच्चरणनखेष्वसिदर्पणेषु वा परागतोऽहं पङ्क्तेरिव मे निर्वृतिः कुतस्तावद्यावदन्तकृतसर्वद्वीपान्तरसञ्चारविकलनरपतिमुकुटमणिशिलालोकमयः पादक्षेप इति कृतनिश्चयस्य विमुक्तास्थानो विसर्जितराजलोकाः स्नानारम्भकाङ्क्षि सभामभाङ्क्षीत् ।

उत्थाय च स्वप्नवन्निःशेषमाह्निकमकार्षीत् अगलच्च दर्पप्रसर इव श्रुतप्रतिज्ञस्य शाक्यदुष्टा दिवसस्त्रिभुवनस्य ।

ततश्च निजाधिकारापहारभीत इव भगवत्यपि क्वापि गते गततेजसि तिग्मतेजसि तामरसेष्वपि गूढशिलामुखालापेषु त्रासादिव सङ्कुचत्सु विहङ्गकगणेष्वपि समुपसंहृतनिजपक्षविक्षेपविकारनिश्चलेषु भियेव मूकीभवत्सु भुवनव्यापिनी सन्ध्या प्रतिज्ञामिव मानयन्ती नतशिरसि

घटिताञ्जलिवने सकलजने स्वपदच्युतिचकितदिक्पालदीयमानाभ्रंलिहलोहप्राकारवलयकलितास्विव बहलतिमिरमालातिरोधीयमानासु दिक्षु दोषास्थानेनातिचिरं स्थित्वा नमन्नृपलोकलोलांशुकपवननमितशिखैर्दीपिकाचक्रवालैरपि प्रणम्यमानइव प्राहिणोल्लोकं प्रतिषिद्धपरिजनप्रवेशश्च शयनगृहं प्राविशत् उत्तानशयितश्च मुमोच अङ्गानि शयनतले द्वीपद्वितीयौ तु अहिमकर इव लब्धान्तरस्थरसो भ्रातृशोको जग्राह।

जीवन्तमिव हृदये निमीलितलोचनो ददर्शाग्रजं उपर्युपरि भ्रातृजीवनान्वेषणा एव व्युत्थुर्न्निश्वासाः धवलांशुपटान्तेनाश्रुजलप्लवेन मुखमाच्छाद्याचिरं रुरोद चकार च चेतसि कथं नामाकृतेस्तादृशो युक्तः परिणामोऽयमीदृशः पृथुशिलासङ्घातकर्कशकायबन्धात्तातादचलादिव लोहधातुः कठिनतर आसीदार्यः कोयुवास्य नृशंसहृदयस्यार्यविरहे सकृदपि युक्तं श्वसितं इयं सा प्रीतिर्भक्तिरनुवृत्तिर्वा बालिशोऽपि कः सम्भावयेदार्यमरणे मज्जीवितं तादृशमैक्यमेकपदएव क्वापि गतं अयत्नेनैव हतविधिना पृथक्कृतोऽस्मि दग्धरोषान्तरितशुचा सुचिरं रुदितमपि न कृतं मुक्तकण्ठमकृतज्ञेन मया सर्वथा लूतातन्तुच्छायाच्छिदुरासुच्छा याः प्रीतयः प्राणिनां लोकयात्रामात्रनिबन्धना बान्धवता यतोऽहमपि नामापरइवार्येऽपि स्वस्थे स्वस्थवदासे।

अपिच किं दैवहतकेन फलमासादितमीदृशः परस्परप्रीतिबन्धः हृदये सुखभाजि भ्रातृमिथुने विघटिते यएव चन्द्रमया इव हृदयाह्लादिनो लोकान्तरितस्य लग्नाश्चिताम्नय इवार्यस्य तएव भृशं दहन्ति गुणाः इत्येतानि चान्यानि हृद-

येन पर्यदेवत प्रभातायां च क्षपायां प्रातरेव प्रतीहारमादिदेश अशेषजगत्साधनाधिकृतं स्कन्दगुप्तं द्रष्टुमिच्छामि।

अथ युगपत्प्रधावितबहुपुरुषपरम्पराहूयमानं स्वमन्दिरादप्रतिपालितकरेणुकाचरणाभ्यामिव ससम्भ्रमं खण्डभिरुत्सार्यमाणजनपदः पदे पदे प्रणमतः प्रतिदिनमिहभिषग्वरान् वारणां विभावरीवार्त्ताः प्रच्छन्नोच्छ्रितशिखिपिच्छलाञ्छितवंशलतागहनगृहीतदिगायामैर्वीथ्यदनैरिव वारणबन्धविमर्दोद्वेगागतैः पुरः प्रधावद्भिरायुक्तकखण्डलैरायोधगणैश्च प्रातरर्कहरीतां वासयष्टिं दर्शयद्भिर्नवग्रहपतींश्च प्रार्थयमानैर्लब्धाभिमतमत्तमातङ्गमुदितमानसैश्च सुदूरमपसृत्य नमस्यद्भिरात्मीयमातङ्गमदागमांश्च निवेदयद्भिर्डिण्डिमारोहणाय च विज्ञापयद्भिरचरैश्च लब्धान्तरैश्च प्रमादापतितापरायाहतद्विरददुःखदृष्टदीर्घश्मश्रुभिरग्रत स्तुच्छद्भिरभिनवोपस्थितैश्च कर्पटीभिर्वारणार्पणप्रत्याशया सेवमानैर्गणिकाधिकारगणैश्च लब्धान्तरैरुत्थितकर्मणः करेणुकाकल्पैरुल्लासितपल्लवचिह्नाभिररण्यपालपङ्क्तिभि र्निष्पादितनवग्रहनागनिवहनिवेदनोद्यताभिरुत्तम्भिततुङ्गवेत्रलताभिश्च महामात्रपेटकैश्च प्रकटितकरिकर्मचर्मपुटैरभिनवगजसाधनसञ्चारणवार्त्तानिवेदनविसर्जितैश्च नागवीथीपालदूतवृन्दैः प्रतिक्षणं प्रत्यवेक्षितकरिकबलकूटैश्च कटभङ्गसङ्कट ग्रामनगरनिगमेषु निवेदयद्भिः कादम्बकदम्बैः क्रियमाणकोलाहलस्वामिप्रसादसंभूतेन महाधिकाराविष्करणेन स्वाभाविकेनावष्टम्भाभोगेन उदासीनो व्यादिशन्निवासज्ञाकर्णाशङ्कसम्पर्कसम्पादनाशसमुद्रानाज्ञापयन्निव शृङ्गारगैरिकपङ्काङ्गरागसंग्रहाय गिघुरि-

ष्यान्निव दिग्गजाधिकारं ककुभामैरावत मपि हरन्निव हरे-र्हरपदनमितकैलासगिरिप्रपातगुरुभिः पदन्यासैर्गुरुभारव-हनगर्वंमुर्व्याः संहरन्निव गतिविवशविलोलस्याजानुलम्बस्य बाहुदण्डद्वयस्य विक्षेपैरालानशिलास्तम्भमालामिवोभयतोनि-खनन्नीषदुत्तुङ्गलम्बेनाधरबिम्बेनातिरसस्वादुना नवपल्लवकोम-लेन लक्ष्मीकरेणुकां विलोभयन्निव निजवंशदीर्घन्नासावंशं दधानः स्निग्धमधुरधवलविशालतया पीतक्षीरोदेनेव पिब-न्निवेक्षणयुगलेन दिशामायामं मेरुतटादपि विपुलालिकः सततमविच्छिन्नच्छायाप्ररूढवशादिव नितान्तायतनीलको-मलच्छविसुभगेन स्वभावभङ्गुरकुन्तलीभारवल्लीवेल्लितवि-लासितां लुनन्निव लुप्तावलोकानकर्करान् वर्बरक्षेपिणारिपक्ष-परिक्षयसत्येन कार्मुककर्मापि सकलदिगन्तश्रूयमाणगुरु-गुणध्वनीत्यस्य मत्तमातङ्गसाधनोऽप्यस्पृष्टोमदेन भूतिमानपि स्नेहमयः पार्थिवोऽपि गुणमयः करिणामिव दानवतामुपरि-स्थितं स्वामितामिव स्पृहणीयां भृत्यतामप्यपरिभूतामुद्वहन्नेक-भर्तृभक्तिनिश्चलां कुलाङ्गनामिवानन्यागम्यां प्रभुप्रसादभूमि-मारूढोनिष्कारणबान्धवो विदग्धानामभृतभृत्यो भजताम-क्रीतदासोविदुषां स्कन्धगुप्तोविवेश राजकुलम् ।

दूरादेव करकमलावलम्बितं स्वमौलिना महीतल-नमस्कार मकरोत् उपविष्टश्च नातिदूरे तं जगाद दूरे-हर्षः श्रुतविस्तरएवास्यार्यव्यतिकरस्यास्मच्चिकीर्षितस्य च यतः शीघ्र प्रवेक्ष्यन्तां प्रचारदिगन्तगतानि सर्वगजसाधनानि न क्षमते स्वल्पमप्यार्यपरीवेषपीडापावकः प्रयाणपरि-

लब्धमित्येवमभिहितश्च प्रणम्य व्यज्ञापयत् कृतमवधारय तु
स्वामिसमादिष्टं किन्तु विज्ञाप्यमस्ति भर्तृभक्तेश्च तदाकर्णयतु
देवः देवेन पुष्पभूतिवंशप्रभवस्याभिजनस्य तेजसो दिक्करिकरप्र-
लम्बस्य बाहुदण्डयुगलस्यासाधारणस्य सोदर्यस्नेहस्य च सर्व-
मनुरूपमुपक्रान्तं काकोराभिधानाः कृपाणाः क्रिमयोऽपि न मृ-
ष्यन्ते निकारं किमुत भवादृशास्तेजसां राशयः केवलं राज्यव-
र्द्धनादेवोदन्तेन कियदपि दृष्टमेव देवेन दुर्जनानां दौरात्म्यं
ईदृशाः खलु लोकस्य स्वभावाः प्रतिग्रामं प्रतिनगरं प्रतिदिशं
प्रतिद्वीपं प्रतिदेशञ्च भिन्ना वेषाश्चाचाराश्चाकाराश्चाहाराश्च
जनपदानां तदीय मादेशोचिता स्वभावमृदुःसरलहृदयजा
त्यज्यतां सर्वविश्वासिता प्रमाददोषाभिषङ्गेषु श्रुतबहुवार्ता एव-
देवः यथा नागकुलजन्मनः शारिकाश्रावितमन्त्रस्यासीन्नाशो-
नागसेनस्य पद्मावत्यां शुकश्रुतरहस्यस्य श्रीरशीर्यत श्रुतवर्मणः
श्रावस्त्यां उत् स्वप्नायमानस्य च मन्त्रभेदोऽभून्मृत्यवे मातृतएव तस्य
सुवर्णचूडस्य चूडामणिमग्नलेखप्रतिविम्बिताक्षरा च चामर-
ग्राहिणीयमत्नाय यौवनेश्वरस्य लोहवङ्कलश्च बहुलनिधि-
निधान मुत्खनन्त मुत्खातखङ्गप्रभवमाथिनी माथमथुरां वृष्ण-
दृथं विदुरथ वरूथिनी नागवनविहारञ्च मायामातङ्गनिर्गताम-
हासेनसैनिकावत्सपदि यियासिषुः अतिदयितलास्यस्य शैलुष-
मध्यमध्यास्य मूर्धानमसिलतया मृणाल मिवालुनादग्निमित्रा-
त्मजस्य सुमित्रस्य मूलं देवः ।

प्रियतन्त्रीवायस्य बालवीणाभ्यन्तरसुषिरीनिहितनिशि-
ततरवारयोगं छद्मना चिच्छेदुः रश्मकेश्वरस्य शरभस्य शि-
रोरिपुपुरुषाः प्रजादुर्बलञ्च बलदर्शनव्यपदेशदर्शिताशेषसैन्यः

सेनानीरनार्यो मौर्यं बृहद्रथं पिपेष पुष्पमित्रः स्वामिनं आश्चर्य-कुतूहली च चण्डीपतिर्दण्डोपनतयवननिर्मितेन नभस्तलया-यिना च यन्त्रयानेनानियतं क्वापि काकवर्णः शैशुनाभिर्नग-रोपकण्ठे कण्ठे चकर्त निशितनिस्त्रिंशेनातिस्त्रीसङ्गमनपरवशं शौभममात्यो वसुदेवो देवभूतिं दासीं दुहित्रा देवीव्यञ्जनया विगतजीवितमकारयत् असुरविवरव्यसनिनश्चापजहार परि-मितरमणीमणिनूपुरझणझणाह्लादरम्यया मागधं गोवर्द्धन-गिरिसुरङ्गया स्वविषयं मेखलाधिपतिमन्त्रिणः महाकालमहे महामांसविक्रयादपातवश्वेतालस्तालजङ्घोनाम जघान जघन्यजं प्रोद्यतस्य पौर्णिकं कुमारं कुमारधेनोरसायनरसाभिनिवेशिनश्च रसवैद्यव्यञ्जनः सुबहुपुरुषान्तरप्रकाशितौषधगुणो गणपति-र्विदेहराजस्य राजयक्ष्माणमजनयत्।

स्त्रीविश्वासिनश्च महादेवीदृढभक्तिभाग्भूत्वा भ्राता भर्तृसेनस्याभवत्कालिङ्गस्य वीरसेनो मृत्यवे मातृकुली तव-निषणस्य तनयोऽन्यं तनयमभिषेतुकामस्य वज्रप्रभवस्य मृत्यवे भूमशाधिपतेः उल्मारणरुचिश्च रहसि सचिवमेव शूद्रक-दूतो दूरीचकार चकोरनाथं चन्द्रकेतुं जीवितात् मृग-यामत्तस्य च मथनतोगण्डकानुहृण्डनस्वननिलीनाश्च्याधि-पनरपतय श्चामुण्डीपतेराचेमुः प्राणान् पुष्करस्य वन्दी-रागपरवशं च परप्रयुक्ता जयशब्दमुखरमुखा मूर्खमौख-रीं चेतवर्माणमुदखनत् नलिनपरे च परकलत्रकामुकं का-मिनीवेषगुप्तोगुप्तश्चन्द्रगुप्त शकपतिमशातयदिति प्रमत्तानाञ्च प्रमदाकृतास्च श्रुतिविषयमागता एव देवस्य यथा मदिरोन्मा-दितं मधुरमलिप्तैर्लाजैः सुव्रताजघनस्पृगुत्तराज्यार्थं महासेनं

काशिराजं जारजनितकन्दर्पदर्पा चत्तुरधारापर्यन्तेनायोध्या-धिपतिं परन्तपं रत्नावतीजातोऽलुनात् विषचूर्णचुम्बितमकरन्देन च कर्णेन्दीवरेण देवरानुरक्ता देवकी देवसेन सौह्मं योगपरागवीवर्षिणा च मणिनूपुरेण वल्लभा सपत्नीरुषा वैराज्यमवन्तिदेवं वेणी गूढेन चास्त्रेण विन्दुमतीं वृष्णीं विन्धुरथ रसदिग्धमध्येन च मेखलामणिना हंसवती सौवीर वीरसेनं अष्टव्यागदलिप्तवदना च विषवारुणीगण्डूषवायनेन पौरवी पादनेश्वरं सोमकमित्युक्त्वा विरराम ।

स्वाम्यादेशसम्पादनाय निर्जगाम देवोऽपि हर्षः सकलराज्यस्थितिञ्चकार ततो यथाकृतप्रतिज्ञे प्रियाप्यं विजयाय दिशामादित्सति देवे हर्षे गतायुषां प्रतिसमतानामुदवसितेषु बहुधाप्युपलिङ्गानि वितेनिरे तथाहि ।

अविप्रकृष्टकालदूतदृष्टयइव इतस्ततश्चटुलाः कृष्णसारपङ्क्तयः प्रचलितलक्ष्मीनूपुरप्रमादप्रतिमामधुसरघारुद्धात भङ्कारा जह्रादिरे विदृत्तविकृतवदनविवरविसृतवह्निविसरा वासरे विविस्वरंविरेसुरुपशिविरं शिवाः शवविशितप्ररूढप्रणाया इव कपिपीतकपोलकपिलपत्ततयः काननकपोताः पेतुः आमन्त्रयमाणा इव दूरकालकुसुमानि सम सुपवनतरव खरलकरतलप्रहारप्रहतपयोधरा रुरुदुः प्रसभं सौधसालभञ्जिकाः ददृशुरासन्नकचग्रहभयोद्भ्रान्तोत्तमाङ्गमिवात्मानं कवन्धमादर्शोदरेषु चूडामणिषु चक्रग्रङ्कमलल-च्यमाणाः प्रादुरभवन् पादन्यासा राजमहिषीणां चेटीनाञ्च चामराणि अकस्मादेवाधावन्त पाणिपल्लवात् प्रणयकलहेऽप्यदत्तपृष्ठाश्चिरमभवन् भटाः पराङ्मुखा मानिनीनां करिणीकपो-

लेषु मधुविभ्रममघटयन्त मदिरापानगोष्ठ्यः समाघ्रातयमसमहिष-गन्धरूपताद्यन्त स्तम्भकरमपि वनं हरयोहरितं सद्भेदः चलवल-यावलिवाचालबालिकाबाहुलतातरलिकातोद्यलालिता अपि-ननृतुर्न मन्दिरमयूराः निशि निशि रजनिकरहरिणनिहितन-यनद्वन्द्वोन्मुखस्तार मुपतोरणमकरणादरणीव कौलेयकगणाः गणयन्तीव गतायुष स्तर्ज्जनतरलया तर्ज्जन्या दिवसमाकटकेषु कोट्टविकुट्टिमेषु कुटिलहरिखुरवेणीतरङ्गिण्यइव लृणाजयोऽजा-यन्त अजनितवेणीबन्धानि निरञ्जनलोचनरुचीनि चषकम-धूनि मुखकमलप्रतिबिम्बान्यदृश्यन्त सुभटीनां आरान्नालाहार-चकिताइव चकम्पिरे भूमयः बध्यालङ्कारक्तचन्दनरसच्छटा इवालक्ष्यन्त पतिताः शूराणां शरीरेषु विसितबन्धबन्धूककुसु-मशोणरोचिषः पेतुः शोणितवृष्टयः पर्य्यग्नीकुर्वाणा इव विन-श्वरीं श्रियमविरलस्फुरत्स्फुलिङ्गदग्धतारागणाः गणशोऽपतन्त प्रज्वलिता न व्यरंसीषुरुल्कादण्डाः प्रथममेवहि प्रतिहारी-वापहरन्ती प्रतिभवनं चामरातपत्रव्यजनानि पुरुषा वभ्राम वात्येति।

इति श्रीहर्षचरिते राजप्रतिज्ञा नाम षष्ठोच्छ्वासः।

सप्तमोच्छ्वासः ।

अङ्गणवेदी वसुधा कुल्या जलधिस्थलीव पातालम् ।
वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज्ञस्य पुरुषस्य ॥ १ ॥
धृतधनुषि शौर्य्यशालिनि शैला न नमन्ति यत्तदाश्चर्य्यम् ।
रिपुसंज्ञकेषु गणना कैव वराकेषु काकेषु ॥ २ ॥

अथ व्यतीतेषु कतिपयेषु दिवसेषु मौहूर्तिकमण्डलेन शतशः परिगणिते प्रशस्तेऽहनि दत्ते चतसृणामपि दिशां विजययोग्ये दण्डयात्रालग्ने सलिलमोचविशारदैः शारदैरिवाम्बुदैः विचित्रैर्धौतैः कलधौतैः शातकुम्भैः कुम्भैश्च स्नात्वा विरचय्य भगवतो नीललोहितस्यार्चां सुदर्चिषं कृत्वा प्रदक्षिणावर्तशिखाकलापकलितमसितवर्त्मानं नन्दयित्वा द्विजेभ्यो रत्नवन्ति राजतानि जातरूपमयानि च सहस्रशः तिलपात्राणि कनकलतापत्रकृतालङ्कृतशफशृङ्गशिखरा गाश्चादात् समुपविश्य विततव्याघ्रचर्मणि भद्रासने विलिप्य प्रथमं विलिप्य प्रथमविलिप्तायुधोविजयाय धवलेन चारुणा चन्दनेन परिधाय राजहंसलक्ष्मीसदृशे दुकूले परमेश्वरचिह्नभूतां शशिकलामिव कल्पयित्वा सितकुसुममुण्डमालां शिरसि नीत्वा कर्णाभरणमरकतमयूखमिव कर्णगोचरतां गोरोचनाच्छुरितमभिनवदूर्वापल्लवं विन्यस्य सह भूषासनवलयेन गमनमङ्गल-

प्रतिसरं प्रकोष्ठे सन्धाय परिपूजितप्रहृष्टपूतपुरोहितकरविकीर्य्यमाणशान्तिसलिलशीकराभ्युक्षितशिराः संप्रोक्ष्य महार्हाणि वाहनानि बहलरत्नालोकलिप्तककुभि भूषणानि च भूभुजां सविभज्य क्लिष्टकार्पटिककुलपुत्त्रलोकमुचितैः प्रसाददानैरुन्मुच्य सर्वबन्धनानि नियुज्य तत्कालस्फुरितेन कथितात्मानमिवाष्टादशद्वीपजेतव्याधिकारे दक्षिणं भुजस्तम्भमहमहमिकया स्वैरिव सुनिमित्तैरपि समग्रैरग्रतोगच्छद्भिः प्रमुदितः प्रजाजन्यमानजयशब्दकोलाहलो हिरण्यगर्भ इव ब्रह्माण्डात्कृतयुगकरणाय भवनान्निर्जगाम नरपतिः।

नातिदूरे च नगरादुपसरस्वतीनिर्मिते महति तीर्थे समुत्तमसभितस्तुङ्गतोरणवेदिनिहितनवपल्लवललामहेमकलशे बद्धवन्दनमालादाम्नि धवलध्वजमालिनि भ्रमच्छुभ्रवाससि पठद्द्विजन्मनि मन्दिरे प्रस्थानमङ्गलावस्थानमकरोत्।

तत्रस्थस्यास्य ग्रामाक्षपटलिकः सकलकरणपरिकरः करोतु देवो दिवसग्रहणमद्यैवाव्यशासनः शासनानामित्यभिधाय वृषाङ्कामभिनवघटितां हाटकमयीं मुद्रामुपनिन्ये।

जग्राह तां राजा समं स्थापिते च प्रथममेव क्षतिखण्डे परिभ्रश्य करस्थलादधोमुखं महीतले पपात सा मुद्रा मन्दाश्यानपङ्कपटले स्वदुमति सरस्वतीसीरे परिस्फुटं राजयोऽव्यज्यन्त वर्णानाम्। अमङ्गलाशङ्किनि विषीदति परिजने नरपतिरकरोन्मनसि अतत्त्वदर्शिन्यो भवन्त्यविदग्धानां धियः तथा हि एकशासनमुद्राङ्का भवतो भूर्भविष्यतीति निवेदितमपि निमित्तेन अन्यथा गृह्णन्ति ग्राम्याः इत्यभिनन्द्य-

मनसा महानिमित्तं ततः सीरसहस्रसम्मितसीमानां ग्रामाणां शतमदाद्द्विजेभ्यः निनाय च तत्र तं दिवसं प्रतिपन्नायां च शर्वर्यां सम्मानितसर्वराजलोकः सुष्वाप।

अथ गलति तृतीये यामे सुप्तसकलसत्वनिःशब्दे दिक्कुञ्जरगुञ्जमार्जनाजृम्भमाणगम्भीरध्वनिरताड्यत प्रयाणपटहः स्थित्वा मुहूर्तमिव पुनः प्रयाणक्रोशसङ्ख्याख्यापकाः स्पष्टमवाद्यन्त प्रहाराः पटहे पटीयांसः ततो रटत्पटहे नदन्नान्दीके कुञ्जद्गुञ्जे क्वणत्काहले शब्दायमानशङ्खे क्रमेणोपचीयमानकलकले परिजनोत्थापनव्यग्रसमग्रगृहव्यवहारिणि द्रुतदूतघट्टनाघातघट्ट्यमानगणिकाकुलकोलाहलकलितककुभि बलाधिकृतयोध्यमानपाटिकपेटिके ज्वलनज्वलितोल्कासहस्रालोकलुप्यमानत्रियामातमसि यामचेटीचरणचालनोत्थाप्यमानकामिमिथुनके कटुकिनिदेशनश्यन्निद्रोन्मीषन्निषादिनि प्रबुद्धहास्तिकशून्यीक्रियमाणशय्याराट्टे सुप्तोत्थिताश्वीयधूयमानसटे रटत्कटकसुखखनित्वन्यमानत्तौणीपाशे समुत्कीलमानकीलीशिञ्जानभिञ्जिरे उत्पाट्यमाननिगड़तालरवोत्तालतरङ्गरङ्गमाणाग्रखुरपुटे लेशिकमुच्यमानमदस्यन्दिदन्तिसन्तानशृङ्खलाखनखननिनादिनि निर्भरभरितदशदिशि शिखासपूलीप्रहारप्रमृष्टपांसुलकरिपृष्ठप्रसार्यमाणप्रस्फोटितचर्मणि ग्रहचिन्तचपेटकसंवेष्ट्यमानपटकुटिकाखण्डपटमण्डपपरिवस्त्रवितानके किलकलापपूर्यमाणचिपिटचर्मपुटेः सभाण्डीयमानभाण्डागारिणि भाण्डागारवहनवाह्यमानबड्बलिवाहके निषादिनिश्चलानेकानेकपारोप्यमाणकोशकलशपेटापीडसङ्कटायमानसामन्तेसिन्दूरगतदन्तदासेर-

कश्चिप्रक्षिप्यमाण उपकरणसम्भारभारीक्रियमाणदुष्टदन्तिनि
तीर्यानमज्जाघनिकञ्चुक्षाकृष्टलम्बमानपरतन्त्रतुन्दिलवन्दिज-
नितजनहासे पीड्यमानशारीशरलाविगुणगृहीतगात्रवि-
कारदृष्टदुर्मदकरिणि करिघटाघटमानघोणाटङ्कारक्रियमा-
ण कणाञ्चरे पृष्ठगतिष्ठाप्यमानचण्डालककदर्थीकृतिकूजत्करभे
अभिजातराजपुत्रप्रेक्ष्यमाणकुलपुत्रयुक्ताकुलकुलीनकुलपुत्रकल-
त्रवाहने गमनवेलाविस्रब्धशरणाधोरणान् वीक्ष्यमाणनवसेवके
प्रसाददत्तापत्तिनीयमाननरपतिवल्लभपरभाजिनि चारुवाह
सैन्यन्यस्यमाननासीरमण्डनाडम्बरस्थूलस्थासुके स्थानपाल-
पार्यमाणलम्ब्यमानलवणसाधिकाकिङ्किणीनालिकासनाथस-
ङ्कलिततलसारके कुण्डलीकृताम्बरच्छिणि जालजटिलवल्लभ-
पालाश्वघटानिवेश्यमानशाखाश्वगे परिवर्द्धनक्षुप्यमाणार्द्ध-
जग्धप्राभातिकयुग्याशनप्ररोहके व्यात्तकोशीविजृम्भमाणघा-
सिकयोषे गमनसम्भ्रमभ्रष्टभ्रमदुत्तुण्डनखणातुरङ्गतन्यमाना-
नेकमन्दुराविमर्दे सज्जीकृतकरेणुकारोहणाह्वानसत्वरसुन्दरी-
दीयमानसुखालेपने चलितमातङ्गतुरङ्गप्रधावितप्राकृतप्राति-
वेश्यलोकलुण्ठमाननिघासासुसञ्चये लसत्तैलचक्राक्रान्तचक्री-
वतीचक्रचीत्कारमुखरगन्त्रीगणगृह्यमाणगृहवर्त्मनि अका-
ण्डोड्डीयमानभाण्डभारितासु हि निकटघासग्राहलुब्धल-
म्बनप्रथमप्रसार्यमाणसारसौरभेये प्रमुखप्रवर्त्यमानमहासा-
मन्तपुरःप्रधावज्जवाहिनीप्रियशतोल्लापलभ्यमानसङ्कटकुटीरा
न्तरालनिःसरणे करिचरणचलितमरकोत्थितलोकलोष्टाह-
न्यमानाधोरणाक्रियमाणासन्नशाच्छिणि सङ्घट्टविघटमानव्याधप-
ल्लीपलायमानचुक्रुकटककलकलोपद्रवविद्रुतद्रविणपशीवर्दवि-

द्राणवणिजि पुरःसरदीपिकालोकलुप्यमानलोकोत्पीड़सुख-
प्रस्थितान्तःपुरकरिणीकदम्बके हयारोहाहूयमानलम्बित-
भुनि सरभसचरणनिपतननिश्चलगमनसुखायमानखड्गत्र-
सियस्तूयमानटङ्कणे नश्यद्देसरविसम्वादसीदद्दाक्षिणात्यसा-
दिनि रजोजन्धगतिस्पष्टे प्रयाणसमये प्रतिदिशमागच्छ-
द्भिर्गजवधूसमारूढैरधिकमाधोरणोड्डीयमाणहेमपत्रभङ्गशा-
रशार्ङ्गैरन्तरासनासीनान्तरङ्गगृहीतासिभिस्ताम्बूलीविधूयमान-
चामरपल्लवैः पश्चिमासनिकार्पितभस्त्राभरभिन्दिपालफलकैः
पत्रलताफलकैः पत्रलताकुटिलकलधौतनलकपल्लवितपर्याणैः
पर्याणरचपरिक्षेपितपट्टिकाबन्धनिश्चलपट्टोपधानस्थिरावस्थानैः
प्रचलपादपूलिकास्फालने स्फायमानपदबन्धमणिशिलाशब्दै-
रुचिरचित्रनेत्रसुकुमारस्थानस्थगितजङ्घाकाण्डैः कार्दमिक-
काषायवासितपिङ्गलविलिङ्गैश्चानीलमसृणतन्त्रसमुत्पादितसि-
तसमायोगपरभागैश्चावदातदेहवर्णविराजमानराजावर्तपट्टमे-
चककञ्चुकैश्च व्याघ्रचीनचोलकैश्च नानामुक्तास्तवकितस्तवकवार-
वाणैर्नानाकषायकर्बूरकूर्पासकैश्च शुकपिच्छच्छायाच्छादनैश्च
व्यायामोपलुप्तपार्श्वप्रदेशप्रविशद्बाहुबन्धप्रविभक्तित्रिकैश्च गति-
वशवेल्लितहारलतालग्नलोलकुण्डलोन्मोचनप्रधावितपरिजनैश्च
चामीकरपत्राङ्कुरकर्णपूरघट्टनवाचालवालपाश्यैश्च उष्णीष-
पट्टावष्टब्धकर्णोत्पलनालैश्च कुङ्कुमनागकोमलोत्तरीयान्तरितो-
त्तासभैश्च चूड़ामणिबन्धखचितक्षौमवल्कलैश्च मायूरातपत्राय-
माणशेखरोड्डीयमानषट्पदपटलैश्च मार्गागतशारीरकशा-
रिवाहवेतण्डैश्च पुरश्चलच्चामरकिर्मीरकार्मरङ्गचर्ममण्डलो-
ड्डामरचटुलायमानचारभटभरितभुवनान्तरै रास्कन्दत्-

काम्बोजवाजिगतघिञ्जानजातरूपायमानरवमुखरितदिङ्मुखैः निर्दयप्रहतलम्बापटहपटुरवबधिरीकृतश्रवणविवरैरुद्बुध्यमानानामभिमुखपादातप्रतिपाल्यमानाश्वापातैः राजभिरापूरिते च उदिते भगवति दिनकृति राज्ञः समायोगग्रहणशंसी सस्नान संज्ञाशङ्खो मुहुर्मुहुः।

अचिरादिव प्रथमचरण एव दिग्विजयाय दिग्गजसमाह्वानमिव गमनलोलकर्णतालदोलाविलासैः कुर्वाणया करेणुकया सिञ्चयान्तयेव ऊह्यमानो वैदूर्यदण्डविकटेनोपरिप्रत्युप्तपद्मरागखण्डमयूखखचिततया सूर्योदयदर्शनकोपादिव लोहितायमानेन भ्रियमाणेन मङ्गलातपत्रेण कदलीपत्रगर्भपत्राभ्यधिकस्त्रिग्ध्ना च नवनेत्रनिर्मितेन द्वितीयइव भोगिनामधिपतिरङ्गलग्नेन कञ्चुकेनामृतमथनदिवसइव क्षीरोदकेन पटलप्रतिबिम्बमुदयमानं सवितारमपि पिबन्निव स्वतेजसा बहलताम्बूलरागसिन्दूरच्छुरितया विलभमानो द्वीपान्तराणि श्रोष्ठमुखमुद्रयानुरागस्य महार्हहारमरीचिचक्रवालानि चामराणीव दिग्भ्योग्राहयन् राजकेचणोत्क्षिप्तत्रिभागया त्रीन् लोकान् करदानायाज्ञापयन्निव सविभ्रमभ्रूलतया द्राघीयसा बाहुप्रकारेण परिक्षिपन्निव रिरक्षिषया सप्तापि सागरमहाखातान्यखिलमिव क्षीरोदमाधुर्यमादयोज्झतया लक्ष्म्या समगूढो गाढममृतमयइव पीयमानः कुतूहलोत्तानकटकलोचनसहस्रैः स्नेहार्द्रेषु राज्ञां हृदयेषु गुणगौरवेणेव मज्जन् मज्जानमपि लिम्पन्निव सौभाग्यद्रव्येण दृष्टीणाममरपतिरिवाग्रजाधवलकक्षाकुलः पृथुरिव पृथ्वी-

शो धनाधीनसङ्कल्पितसकलभूभृत्समुत्सारणः पुरःसरैरालोककारकैः सहस्रसङ्ख्यै रर्ककिरणैरिवाधिकारचातुर्यचञ्चलचटुलैर्व्यवस्थास्थापननिष्ठुरैर्भयपलाय मानलोकोत्पीडान्तरिता दिशोऽप्य देश ग्राहयद्भिरिव विततकदलिकासम्पातप्रचारं पवनमपि विनये स्थापयद्भिरिव द्रुतचरणोद्धूतधूलीपटलावधूतान् दिनकरकिरणानपि उत्सादयद्भिरिव कनकवेत्रलतालोकविक्षिप्यमाणं दिनमपि दूरीकुर्वद्भिरिव दण्डिभिरितस्ततः समुत्सार्यमाणजनसमूहो निर्जगाम नरपतिः।

अवनमति च विनयनमितवपुषि भयचकितमनसि चलनशिथिलमणिमुकुटनिकरपरिकरचिरशिरसि विलुलितकुसुमशेखररजसि राजके प्रभामुचा चूडामणिना तिर्यक्कुर्वन्तो मरीचिनिचयाश्वापराजयद्व सुशकुनसम्पादनाय चेव मेघायमानरेणुमिदुरं मन्दिरं मन्दिरशिखण्डिनः समुड्डीयमानाः कोमलकल्पपादपल्लववन्दनमालाइवाबध्यन्त दिग्वारणेषु दिक्पालैः प्रणम्यमानैश्च नेत्रत्रिभागैश्च कटाक्षैश्च समग्रैः स्मितैश्च भ्रूचलनैश्चार्ध्वस्मितैश्च परिहासैश्च शोकालापैश्च कुशलप्रश्नैश्च प्रतिप्रणामैश्चाज्ञादानैश्च क्रीणयन्निव मानमयान् प्राणान् प्रणयदानैर्वीराणां वीरो यथानुरूपं विबभाज राजकम्।

अथ प्रस्थिते रजनिकरकलत्रदिङ्नागचीत्काररवइव इतस्ततस्तारतरतूर्यध्वानतान प्रतिध्वनिराशातटेषु आशागजेभ्यः परिकुपितानामिव निःसृतानां करिणां मदप्रस्रवणविधिभिरलिकुलकालीभिः कालिन्दीवेणिकासहस्राणीव सस्यन्दिरे सिन्दूररेणुराजिभिररुणमानबिम्बे रवाविवास्तमय-

माधमाङ्किरे शकुनयः षट्पदकुलकोलाहलमांसलैः कर्णताल-
निःस्वनैस्तिरोदधिरे दुन्दुभिध्वनयः दोधूयमानः सचराचरमा-
चचाम चामरसंघातो विश्वं अश्वीयश्वासविक्षिप्तैः शिखितेजःसि-
न्दुवारदामद्युतिभिर्निरन्तरमन्तरिक्ष फेनपिण्डैः पिण्डितत-
नरे स्तवकपाण्डराणि वपुरिव परस्परं सङ्कष्टं नष्टा अपि
दिशः समुच्चचाम करदण्डान्यातपत्रवनानि रजोनिमीलितोऽपि
मणिमुकुटशिलाबालातपेन पुनरपि विचकास वासरः राजतै-
र्हिरण्मयैश्च मण्डनभाण्डमण्डलैर्ह्लादमानैर्ङ्रीणामपहृता-
परिह्लादा हरितोबधिरतामिव दधुः अरिप्रतापानलनिर्मूल-
नाएव मदोष्णशीकरैः शरीरे करिणः ककुभां चक्रवाल चक्षु-
षामुन्मेषं मुमुषुस्तडित्स्पन्दितानीव चूड़ामणीनामर्चींषि
स्वयमपि विसिष्मिये सम्पादसम्पततां बलानां भूपालः सर्वतो
विक्षिप्तचक्षुरद्राचीदवस्थानात् प्रतिष्ठमानं स्कन्धावारमधो-
क्षजकुक्षेरिव युगादौ निष्पतन्तं जीवलोकमम्भोनिधिमिव
कुम्भभुवोवदनात् प्लावितभुवनमभिनिष्पतन्तमर्जुनबाहुदण्ड-
स्थापितमुक्तमिव सहस्रधा प्रवर्तमाननर्मदाप्रवाहं इत्थं भ्रातः
किं विलम्बसे लगति तुरङ्गकभद्रभग्नवारणइव सञ्चरसि तिष्ठ-
यावदमी पुरःसराः सञ्चरन्ति सरभसमुपरि किमवाहयसि वा-
डसुष्टीः न पश्यति शुकशिशुकयानं वत्स ! रामिल ! रजसि
यथावन्न पश्यसि लसति स तु प्रसेवकः किमेवं त्वरसे सौरभेय!
सरणिमपहाय हयमध्यं धावसि धीवर ! प्रविशसि मर्तुकामो-
मतङ्गमार्गे गलति तिरश्चीनाचरणकगोणीगणयति न मामर-
टन्तम् वतटेनावतरसि सुखमावर्णय स्वैरिणि भग्नसौवीरकुम्भ-

मन्दरक। खातिष्यसि गतरसानिक्षुनुष्णः प्रसारय कियच्चिरच्चि-नोषि चेट। वदराणि दूरं गन्तव्यं किमद्यैव विद्रासि द्रोणक। द्राघीयसी दण्डयात्रा त्रिनेकेन निष्करकेण निष्ठेय मस्माकं अग्रतः पन्थाः स्वपुटः स्यात्तरक! यथा न पीनां स्थालीं गण्डकण्डूलभारो न निर्वहति इति दामकमासीनादमुतो-द्रागगात्रेण सुखवासपुलकमलं हि को जानाति यव-सगतिं गतान्वारय बलीवर्दान्वाहकरजितं चेतमिद शा-कटिकविलम्बिता शकटी शाक्करन्धुरि धवलं युंक्ष्व जघपाल-करघप्रमदापि नङ्क्षु चीर्णा किं स्फुटिते हतहस्तिपकनेदी-यसि करिकरचण्डं समरमर्दने कर्दमे कर्दन! गलसि भ्रातर्भ-वसि विधुरे सिन्धुसुन्दरपङ्कादनड्वाहं दूत एहि! माधवक! सेषेनेभघटाघट्टसङ्कटेनास्ति निसःरणिः सरणिरित्यादि प्रवर्त-मानानेकसंलापः क्वचित् स्वेच्छास्वदितोद्दामसस्यघासविषम-सुखसम्पन्नान्नपुष्टैः कैलीकोकिलैः किलिकिलायमानैः सेमण्ठ-वण्ठवठलम्बनलेखिककुट्टाकलुण्ठकवेटकवाटकचण्डालमण्डलै-रन्धिरेस्तूदस्तूयमानं क्वचिदन्नसहाये क्व ग्रादितकुग्रामटीका-कुटीमस्तिसम्पादितसीदत्सौरभेयशम्बलहंसवाहनायासयोगाग-तसम्वेगैः स्वयं गृहीतगृहोपकरणैरियमेका कथञ्चित् दण्ड-यात्रा तु यातु पातालतलं लिधाभूतैरभवं निर्भवतु शिवं सेवा करोतु स्वस्ति सर्वदुःखकूटाय कटकायेति।

दुर्विधकुलपुत्रैर्निन्द्यमानं क्वचिदतितीक्ष्णसलिलस्रोतःपाति-नौगतैरिव पङ्क्तिभूतैरतिद्रुतं वहद्भिः कृष्णकठिनस्कन्धकूटगत-पुष्पगण्डकैर्गृहीतसौवर्णपादपीठपीठिकापर्यङ्ककनककलशाप-तद्ग्रहावगाहैः प्रत्यासन्नपार्थिवोपकरणग्रहणगर्वदुर्वारैः सर्वक्रेब-

वह्निष्कुर्वद्‌तिभृतकभारकैर्मेहानसोपकरणवाहिभिर्बद्धवराहव-ध्राणसै लंम्बमानहरिणचुकचढकजूटकजाम्भलैः शुष्कशश-शाकपत्रवेताम्रसंग्राहिभिः शुल्कर्कर्पटप्रावृतमुखैकदेशदत्ता-र्द्रं मुक्तागुप्तगोरसभाण्डैस्तलकातपकर्हस्तिकतापिकाताम्रचरुक-टाहसंकटविकटपिटकभारकैः समुत्सार्यमाणपुरोवर्तिजनं क्व-चित् क्लेशोऽस्माकमुपरि फलकालेऽन्यएव विटाः समुपस्थास्य-न्तीति मुखरैः पदे पदे पततां दुर्बलबलीवर्दैर्नानियुक्तैः खट-चेटकैः कटुकैः खेद्यमानसंविभक्तभोगिपुत्रलोकं क्वचिन्नरपति दर्शनकुतूहलादुभयतः प्रधाविते र्मार्गगामिभिर्गमितैराग्रहा-रिकजनैः पुरसःरजरंमहत्तरोत्तम्भिताम्भः कुम्भैरुपायनीकृत-दधिकुण्डकुड्डमकाण्डकै र्घनघटितचेटकः सरभसमुपसर्पद्भिः कुपितप्रचण्डदण्डिवेत्रवित्रासितविद्रुतैर्दूरगतैरस्खलद्भिरपि प-तद्भिरपि नरेन्द्रमुखदत्तदृष्टिं निरस्तोऽपि पूर्वभूपतिदोषानु-द्घोषयद्भिरतिक्रान्तायुक्तकायुक्तशतानि च शंसीभिः चिर-न्तनचेटापराधांश्चाभिदधानै र्वञ्च्यमानास्त्वसंत्वणमपरैरादि-ष्टपरिपालकपुरुषपरितुष्टै र्धर्मप्रत्यक्षोदेव इति स्तुतीरा-तन्वद्भिः परैर्लूयमाननिष्पन्नसस्यविकसितविषादैः र्देवभुजा स-कुटुम्बकैरेव निर्गतैः प्ररूढप्राणच्छेदिपीड़ापरित्याजितभयैः क्व राजा कीदृशो राजा कस्य वा राजेति प्रारब्धनरनाथ निन्दं क्वचित् शशकैश्च पदे पदे प्रजविप्रचण्डदण्डपाणिपेटका-नबन्धैर्गरीयोलगुडैरिव हन्यमानै रितस्ततः सञ्चरद्भिरपरै र्युगपत्परम्परातीतमहाजलहस्ताग्रस्थैस्तिलशो विलुप्यमानैक-जनजङ्घान्तरालनिसःरणकुशलिभिः कुटिलताव्यसितबद्ध-श्रवभिः पतल्लोष्टलगुड़कोणकुठारं किलकुद्दालखनित्रदात्रयष्टि-

भिरपि निःसरद्भिरायुधः पश्चात्कृतकलकलमन्यत्र संघशश्च घासिकैर्वुधधूलीव्यसरधूसरवासजालजालकितजघनैश्च पुराणपर्यायैकदेशदोलायमानदात्रैश्च शीर्णपर्णशकलशिफलमलिनमल्लकूटैः प्रभुप्रसादीकृतपाटितपटच्चरबोलकैर्विमानैरुह्यमानैः धूलीपटलं क्वचिदेकान्तप्रवृत्ताश्ववारचक्रचर्य्यमाणागमिणोविग्रहं पङ्किलप्रदेशपूरणादेशाकुलसकललोकलूयमानतृणपुलकं क्वचित्तलवर्तिवेत्रिवेत्रवित्रास्यमानशाखिशिखरगतविकोशविवरादिभ्राम्यमाणं क्वचिद्दण्डपाशविवशवेष्ट्यमानग्रामाकृष्टकौलेयं क्वचिदन्योन्यविजयस्पर्द्धोद्धुरराजपुत्रबध्यमानवाजिसंघट्टपणितमित्यनेकवृत्तान्तया कौतुकजननं प्रलयजलधिमिव जगद्ग्रहणाय प्रवृत्तपातालमिव महाभोगिनां गुप्तये समुत्पादितं कैलासमिव परमेश्वरगुप्तये सृष्टं दृश्यमानसकलप्राणिसञ्चयं चतुर्युगसर्गकोशमिव प्रजापतीनां क्लेशबद्धस्थापितपःकरणमिव कारणं कल्याणानामेवं च वीक्ष्यमाणं कटकं जगाम।

आसनवर्तिनाश्च तत्रभवता मान्धात्रा प्रवर्तिताः पन्थानो दिग्विजयाय अप्रतिहतरंहसा रघुणा लघुनैव कालेनाकारि जगतः प्रसाधनैः शरद्वितीयं करदीचकार चक्रं क्रमागतभुजाभिजनधनुर्बलमदावलिप्तानां पार्थिवानां पाण्डुपाण्डवः सव्यसाचीचीनविषयमतिक्रम्य राजसूयसम्पदे क्रुद्धदृगन्धर्वधनुष्कोटिटङ्कारकूजत्कुञ्जं हेमकूटपर्वतं पराजैषम्।

सङ्कल्पान्तरितं तस्य महिमा हिममध्यवर्तिनोऽपि भयादुवाह बाहुबलनिर्वृतिकरङ्कातरः कौरवस्य किङ्कर इव कति द्रुमगतानि विजिगीषवः खलु पूर्वे येनाल्पएव भूभागे भूयांसोभगदत्त

दन्तवक्त्रक्राथकर्णकौरवशिशुपालसाल्वजरासन्धसिन्धुनाथप्रभृतयोऽभवन् भूपतयः सन्तुष्टोराजा युधिष्ठिरः यो ह्यसहत-समएव धनञ्जयजनितजगत्कम्पकं किंपुरुषाणां राज्यं श्रल-सस्वण्डाशोकः यो न प्राविशत् क्षमां जित्वापि स्त्रीराज्यं ह्रस्वीयएवान्तरं तुषारगिरिगन्धमादनयोः उत्साहिनः किष्कुसुलुष्कुविषयाः प्रदेशाः पारसीकदेशाः शशपदं शकस्थानं अदृश्यमानप्रतीहारे पारिपात्रे यात्यैव शिथिलाः शौर्यशुल्कसुलभो दक्षिणापथः दक्षिणार्णवकल्लोलानिलचलितचन्दनतमालसौरभसुन्दरीकृतदरीमन्दिरो दानाद्रैर्नेदीयसि लग्नएव महेन्द्रः इत्येवं प्रधनाघातकानालापान् पार्थिवसुतानां बाढशालिनां शृण्वन्निवाससाद मन्दिरम् ।

द्वारदेशे चोभयतः सबहुमानं भ्रूलताभ्यां विसर्जितराजलोकः प्रविश्यावततार बाह्यास्थानमण्डपं स्थापितमासनमाचक्राम अपास्तसमायोगश्च क्षणमिवाचष्ट ततः प्रतीहारः पृथ्वीपृष्ठप्रतिष्ठापितपाणिपल्लवो विज्ञापितवान् देव ! प्राक्ज्योतिषेश्वरेण प्रहितो हंसवेगो नामान्तरङ्गोदूतस्तोरणमध्यास्त इति राजा तु तमाशु प्रवेशयेति प्रादिशत् दक्षतया क्षितिपालादराच्च प्रतीहारः स्वयमेव निरगात् अनन्तरञ्च हंसवेगः सविनयमाकृत्यैव नयनानन्दसम्पादसुभगाभोगभद्रया समुल्लङ्घ्यमानगुणगरिमा प्रभूतप्राभृतकानां भृतामभृतकानां पुरुषाणां समूहेन महतानुगम्यमानः प्रविवेश राजमन्दिरं । दूरादेव पञ्चाङ्गालिङ्गिताङ्गणः प्रणाममकरोत् एह्येहीति सबहुमानमाहूतश्च प्रधावितोपहृतः

पादपीठलुंठितलेखान्यस्तहस्तः पृष्ठे पार्थिवेनोपहत्य भूयोऽपि नमश्चकार स्निग्धनरेन्द्रदृष्ट्यादिष्टमनतिविप्रकृष्टञ्च प्रदेशमध्यास्त। ततो राजान्तरतश्च तनुमीषदिव दधानश्चामरग्राहिणीमन्तरालवर्तिनमुत्सार्य सम्मुखीनं सप्रश्रयं पप्रच्छ हंसवेगः।

श्रीमान् कच्चित्कुशली कुमार इति स नमन्नवादीत् अद्य कुशली यमेवं स्वपितया सौहार्दार्द्रसगौरवं गिरा पृच्छति देव इति स्थित्वा च मुहूर्तमिव पुनः सचतुरमुवाच चतुरम्भोनिधिभोगभूतिभाजनभूतस्य देवस्य सद्भावगर्भमपहाय हृदयमेकमन्यदनुरूपं अप्राकृतमेव दुर्लभं लोके तथाप्यस्मत्स्वामिना सन्देशमशून्यतान्नयता पूर्वजोपार्जितं वारुणमातपत्रमाभोगाख्यमनुपस्थानन्यासेन कृतार्थीकृतमेतत् अत्र हि कुत्र हलकृन्ति बहून्याश्चर्याणि दृश्यन्ते प्रतिदिवसं प्रविशति शैत्यहेतौ च्छायानां किरणसहस्रादेकैकशः सोमरश्मिः अस्मिन् प्रविष्टे प्रध्यानानन्तरं स्वादवोदन्तवीणापदेशाचार्याश्चोतन्ति चन्द्रभासां मणिशलाकाबोधावदच्छमच्छधाराः प्रचेताइव यश्चतुर्णां मध्यर्णवानामधिपतिभूतो भावितमनुग्रहातिच्छायया नेतारं दृढञ्च न सप्तार्चिर्दहति न पृषदश्वो हरति नोदकमार्द्रयति न रजांसि मलिनयन्ति न जरा जर्जरयति तदेतत्तावदनुग्रहात् दृश्यतां देवः सन्देशमपि विश्रब्धः श्रोष्यसीति अभिधाय निर्दृत्यात्मीयं पुरुषमप्यशात् उत्तिष्ठ दर्शय देवस्येति स च वनानन्तरमुत्थाय पुनरुच्चीचकार धौतदुकूलकल्पिताच्च निचोलकादाकाङ्क्षामकाङ्क्षीत्।

आकृष्यमाणे एतस्मिन्नतिसितमहसि सरभसमहास्तिभरणे रसाद्रु लसच्च शेषफणिफणासखण्डेन आस्थायीव

वक्रीभूतान्तरिक्षे क्षीरोदेन अघटीव गगनाङ्गणे गोष्ठी-बद्धः शारदबलाहकव्यूहेन व्यश्रामीव विततपक्षपातिना वि-यति पितामहविमानहंसयूथेन अत्रिनेत्रनिर्गतस्य धवलता-मण्डलमनोहरोऽदृष्टइव जनेन जन्मदिवसः कुमुदबन्धोः प्रतोष्य कृत इवोङ्गमनक्षणो नारायणनाभिपुण्डरीकस्य आ-च्छिनेव कौमुदी प्रदोषदर्शनानन्दतृप्तिरक्ष्णां उदमाङ्क्षीदिव मन्दाकिनीपुलिनमण्डलं महदम्बरोदरे परिवर्तितइव दि-वसं सुवर्णभासीन्निशया मन्दमन्द मिन्दूदयसन्देहदूयमान-मानसैर्विघटितं विघटमानचञ्चुच्युतमृणालकोटिभिः आस-न्नकमलिनीचक्रवाकमिथुनैः शरत्जलधरपटलशङ्कासङ्कोचि-तकेङ्कारवमूकमुखपुटैः पराङ्मुखीभूतं भवनशिखण्डिम-ण्डलैः प्रबुद्धमाबद्धचन्द्रोदयोद्दामदलदलपुटाट्टहासविशदं कुमु-दषण्डैः चित्रीयमाणचेताश्च सराजको राजा दण्डानु-साराधिरोहिण्या दृष्ट्या सादरमतिष्ठत्तिलकमिव त्रिभुव-नस्य शैशवमिव श्वेतद्वीपस्याङ्गावतारमिव शरदिन्दोः हृदय-मिव धर्मस्य निवेशमिव शशिलोकस्य दन्तमण्डलधवलं मुख-मिव चक्रवर्तित्वस्य मौक्तिकजालपरिकलितं सीमन्तचक्र-मिव दिवो बकुलज्योत्स्नालोकशुक्लमैन्द्रवमिव परिवेषवलयं शौक्ल्यापहसितशङ्खश्रीकं श्रवणमण्डलमिव निश्चलतां गत-मैरावतस्य श्वेतगङ्गावत्पाण्डरं पदमिव त्रिभुवनवन्दनीयं त्रिविक्रमस्य प्रचेतसचूडामणिमरीचिशिखाभिरवशिष्टाभि-र्मानसबिसतन्तुमयीभिश्चामरिकावलिभिर्विरचितपरिवेषमुपरि चक्रवर्तिलक्ष्मीनूपुरश्रवणदोहलनिश्चलेनेव लक्ष्मणा वितत-पत्रेण हंसेन सनाथीकृतशिखरं तद्वता च प्रभावस्तम्भितेन

मन्दाकिनीमृणालेनेव मुकुलितफणेन वासुकिनेव नीतेन दण्डेन द्योतमानधवलिम्ना क्षालयदिव नक्षत्रपथं प्रभाप्रवाहप्रथिम्ना प्रावृण्वदिव दिवसमुच्छ्रायेणाधःकुर्वदिव दिवम्‌ परिस्थितमिव सर्वमङ्गलानां श्वेतमण्डपश्रियमिव स्तबकमिव ब्रह्मस्तम्बस्य नाभिमण्डलमिव ज्योत्स्नाकामिन्या विशदहासमिव कीर्तेः फेनराशिमिव लक्ष्म्याया राजलक्ष्मयशः-पटलमिव शौर्यत्रैलोक्याद्भुतभूतं महातपम्‌।

दृष्टे च राज्ञा तस्मिन्‌ प्रथमं शेषमपि प्राभृतं प्रकाशयाञ्चक्रुः क्रमेण कर्मणा तद्यथा परार्द्ध्यरत्नांशुशोणीकृतदिग्भागान्‌ भगदत्तप्रभृतिप्रख्यातपार्थिवपरम्परागतानुपहतलक्षणानलङ्कारान्‌ प्रभालेपिनाञ्च मणीनां उत्कर्षान्‌ क्षीरोदधेर्धवलताहेतूनिव च हारान्‌ अनेकरागरुचिरवेत्रकृतकुण्डलीकृतानि च शरच्चन्द्रमरीचिशोचक्षमाणि क्षौमाणि कुशलशिल्पिलोकोल्लिखितानां शुक्तिशङ्खगल्लकप्रमुखानां पानभाजनानां निचयान्‌ निचोलरत्नकरुचाञ्च रुचिरकाञ्चनपत्रभङ्गगुरुप्रतिबद्धपरिवेषाणां कार्मरङ्गचर्मणां सञ्चारान्‌ भूर्जत्वक्कोमलस्पर्शवतीर्जातिपट्टिकाचित्रपटीकरोचिषाञ्चर्मणां म्रदीयसां मसूरकोपधानकादीन्‌ विकारान्‌ प्रियङ्गुप्रसङ्गपिङ्गलानि चासनानिवेत्रलतामयानि आगरवल्कल कल्पितसञ्चयानि च सुभाषितभाञ्जि पुस्तकानि परिणीतिपटलपटोलत्विषि अवतरणहारीतहरिति च क्षीरक्षारिणि पूगानां पल्लवावलम्बिनि सरसानि फलानि लतासहकाररसानाञ्च कृष्णागुरुतैलस्य च कपोतकपिलकापोतिकापलाशकोशीकवचिताङ्गी स्थवीयसीर्वैणवी र्नीलीश्च पट्ट-

सूत्रं प्रत्येककार्पितांश्च भिन्नाञ्जनकृष्णस्य कृष्णागुरुणोगुरुपरितापमुषश्च गोशीर्षचन्दनस्य तुषारशिलाशकलशिशिरस्य स्वच्छसितस्य च कर्पूरस्य कस्तूरिकाकोशानाञ्च पक्वफलजूटजटिलाञ्च तक्कोलपल्लवानां लवङ्गपुष्पमञ्जरीणाञ्च जातीफलस्तबकानाञ्च राशीन् अतिमधुरमधुरसामोदनिर्हारिणि श्चोल्लककलशीसितसितस्य चामरकलापस्य निकरान् अवलम्बमानतूलिकालाबुकांश्च लिखितानालेख्यफलकसम्पुटान् कुतूहलकृन्ति कनकशृङ्खलानियमितग्रीवाणां वनमानुषीणां जीवकानां जलमानुषाणाञ्च मिथुनानि परिमलामोदितककुभश्च कस्तूरिकाकुरङ्गान् ग्रहपरिचरणपराश्चमरीः चामीकरचित्रवेत्रपञ्जरजुषो बहुसुभाषितजालजल्पाकजिह्वाश्च जातीः कौशिकशुकशारिकाप्रभृतीनां पक्षिणां प्रवालजलतापञ्जरगतांश्च चकोरान् जलहस्तिनामुदग्रकुम्भमुक्तमुक्ताफलदामदन्तुराणि दन्तकाण्डकुण्डलानि राजकृतच्छत्रदर्शनात् प्रहृष्टहृदयप्रथमप्रयाणशोभननिमित्तमिति मनसा जग्राह।

हंसवेगञ्च प्रीयमाणोबभाषे भद्र! सकलरत्नधाम्नः परमेश्वरशिरोधारणार्हस्यास्य महातपत्रस्य महार्णवादिव कुमुदबान्धवस्य कुमाराल्लाभो न विस्मयाय बाल्यविद्याः खलु महता मुपकृतयइति अपनीते च तस्मात् प्राहृतसम्भारे .....व स्थित्वा हंसवेगं विश्राम्यतामिति प्रतीहारभवन विसर्जयाम्बभूव स्वयमप्युत्थाय स्नात्वा मङ्गलाकाङ्क्षी प्राङ्मुखः प्राविशदाभोगस्य च्छायाम्।

अथ विशतएवास्य छायाजन्मना जड़िम्ना चूड़ामणितां अनीयतेव शिरसि शशिबिम्बं अम्बुबिन्दुमुचं तु चुचु-

स्नुरिव चन्द्रकान्तमणयो ललाटपट्टफलकं कर्पूरेणेव व्यलीयन्त लोचनयुगले गले गलिततुहिनकरकृतनीहाराहारादूवाबध्यन्त हरिचन्दनरसासारेणेवाप्यतिसततमुरसि कुमुदमयमिव हृदयमभवदतिशिशिरं अन्तर्हितशिलेव विलीयमानाव्यलिम्पदङ्गानि जातविस्मयश्चाकरोन्मनसि एकमनव्यमपहायास्य नास्ति प्रतिमान्याकीलिते आहारकाले च हंसवेगाय धवलकर्पटमवृतकलधौतनालिके परिगृहीतं विलिप्तशेषं चन्दन मङ्गस्पृष्टे वाससी शरत्तारकातरमुक्तास्तबकितं पदकं परिवेषन्नाम कटिसूत्रं अतिमहापद्मरागालोकालोहितीकृतञ्च तरङ्गकं नाम कर्णाभरणं प्रभूतञ्च भोज्यजातं प्राहिणोत् एवम्प्रकारेण च क्रमेण जगाम दिवसः।

ततः कटकचलबहलधूलीधूसरितवपुरंशुमाली मलीमसमङ्गमिव क्षालयितु मपरजलधिमवातरत् आभोगातपत्रप्रदानवार्तामिव चावेदयितुं वरुणाय वारुणीं दिशमवासीत् मुकुलायमानसकलकमलवना प्राङ्मुखएवाबद्धसेवाञ्जलिपुटेव सद्दीपा भूरभूत् भूपतिः नृपानुरागराशिमय इव निखिललोकाञ्जलिबन्धबन्धुर्जग्राह सन्ध्यारागः गौड़ाधिपापराधशङ्किनीव श्यामतां प्रपेदे प्राची दिक् स्फुरिततिमिरनिकारनिर्वाणान्यनृपप्रतापानलकलापेव कालिमानमतानीन्मेदिनीशप्रदोषास्थानपुष्पप्रकारमिव विकचतगररुचिरं विचकरकुड्मनिकरमविरलं ककुभः स्कन्धावारगन्धगजमदगन्धधावितस्येव मार्गो वियति विरराज रजः पाण्डुरैरावतस्य कुपितनृपव्याघ्राक्रान्तामुपलक्ष्याम्बिव पौरन्दरीं ककुभं विहाय स्थलमारुरोह रोहिणीरमणः प्रयाणवार्ता इव मानितां

हृदयभेदिन्योयवुरिन्दुदीधितयो दश दिशः नृपतिदण्डयात्रात्रासातुरा इव तरलितसत्त्ववृत्तयश्चुक्षुभिरे पत्तयो वाहिनीनां चित्रेव भूभृतां हृदयानि विवेश गुहाविवराणि विमुक्तसर्वाशातिमिरसन्ततिः प्रतिसामन्तचक्षुषामिव ननाश निद्राकुमुदवनानां अस्याञ्च वेलायां वितानतलवर्त्तिनरेन्द्रस्तावदिति विसृज्यानुजीविनो हंसवेगमादिष्टवान् कथं कुमारसन्देशमिति स प्रणम्य कथयितुं प्रास्तावीत् देव! पुरा महावराहसम्पर्कसम्भूतगर्भया भुवा भगवत्या नरको नाम सूनुरसावि रसातलेवीरस्य यस्याभवन् बाल्य एव पादप्रणामप्रणयिनश्चूड़ामणयो लोकपालानां यस्य च त्रिभुवनभुजो भुजशौण्डस्य भवनकमलिनीचक्रवाक्या अपि कोपकुटिलकटाक्षेक्षितो भयचकितारुणपरिवर्त्तितरथो नाज्ञया नारविरस्तमभजत यस्य वरुणस्य बहिर्वर्त्ति हृदयमिदमातपत्रमकार्षीत् महात्मनोऽस्यान्वये भगदत्तवज्रदत्तपुष्यदत्तप्रभृतिषु बहुषु मखमहितेषु महत्सु महीपालेषु प्रपौत्रो महाराजभूतिवर्म्मणः पौत्रश्चन्द्रमुखवर्म्मणः पुत्रो देवस्य कैलासस्थिरस्थितेः स्थलवर्म्मणः सुरवर्मा नाम महाराजाधिराजो जज्ञे तेजसां राशिर्मृगाङ्क इति यं जना जगुः यो हि यमजेनेवाजयत सहैवाहङ्कारेण यस्य बालएव प्रीत्या द्विजातिक्याचारादीन् समग्रान् प्रतिग्राहानग्राहयत्।

यत्र च राजनि दुर्लभं लवणाय सम्भूतायाः परममाधुर्यमभूल्लक्ष्म्याः तथा च यो वाहिनीपतीनां शङ्कां जहार न रत्नानि पृथिव्याः स्थैर्य्यञ्जग्राह न करं अवनिभृतां गौरवमादत्त न नैष्ठुर्यं। तस्य च सुगृहीतनाम्नो देवस्य महादेव्यां श्यामादेव्यां भास्करद्युतिर्भास्करवर्मापरनामा शान्तनो

स्तनयो भीष्म इव कुमारः समभवत् अस्य च शैशवादयं सङ्कल्पः स्थेयान् स्थाणुपदारविन्दं च ऋते नान्यन्नमस्कुर्यादिति ईदृशश्चायं मनोरथस्त्रिभुवनदुर्लभस्त्रयाणामन्यतमेन सम्पद्येत सकलभुवनतलविजयेन वा मृत्युना वा यदि वा प्रचण्डप्रतापज्वलनजनितदिग्दाहेन जगत्येकवीरेण देवोपमेन मित्रेण वा मैत्रीव प्रायः कार्यव्यपेक्षिणी क्षौणीभृतां कार्यञ्च कीदृशं नाम तद्भवेत् यदुपन्यस्य मानमुपनये मित्रतां देवं देवस्य हि यशांसि सिषन्धिषोर्धनानि वहिरङ्गभूतानि बाहावेव केवलं निषसस्य शेषावयवानामपि साहायकसम्पादनमनोरथः निरवकाशः किमुत जनस्य वाह्यस्य चतुःसागरग्रहणात् घस्मरस्य पृथिव्यैकदेशदानोपन्यासेन का तुष्टिः अभिरूपकन्यकाविश्राणनविलोभनमपि लक्ष्मीमुखारविन्ददर्शनदुर्ललितदृष्टेरकिञ्चित्करं एवङ्घटमानसकलोपायसम्पदि पदार्थेऽस्मिन् प्रार्थनमात्रे केवलमनुरुध्यमानः शृणोतु देवः ।

प्राग्ज्योतिषेश्वरो देवेन सह एकपिङ्गइवानङ्गद्विषा दशरथइव गोत्रभिदा धनञ्जयइव पुष्कराक्षेण वैकर्तन इव दुर्योधनेन मलयानिलइव माधवेनाजय्यमित्रमिच्छति यदि च देवस्यापि मित्रीयति हृदय अनुगच्छति वा पर्यायान्तरितं दास्यं अनुतिष्ठन्ति सुहृदइति तद्विश्रब्धं समाज्ञाप्यतां अनुभवतु विष्णोर्मन्दरगिरिरिव विकटकेयूरकोटिविघट्टनरणितकटकमणिशिलाशकलानि गाढोपगूढानि देवस्य कामरूपाधिपतेः अस्मिन्नागपेर्विमललावण्यसौभाग्यसुधानिर्झरिणि निर्मले मुखशशिनि चिराच्चक्षुषी क्षालयतु प्राग्ज्योतिषेश्वरश्रीः नाभिनन्दति चेद्देवः प्रणयमाज्ञापयतु किं कथनीयं स-

यास्मत्स्वामिन इति विरतवचसि तस्मिन्नवनिपालः पूर्वोपलब्धैरेव गुरुभिर्गुणैरारोपितबहुमाने कुमारे आभोगातपत्रव्यतिकरेण परां कोटिमारोपितेति प्रणतिलज्जमान इव सादरं जगाद ।

हंसवेग ! कथमिव तादृशि महात्मनि महाभिजने पुण्यराशौ गुणिनां प्रष्ठमरे परोक्षसुहृद स्निह्यति सति मद्विधस्यान्यथा स्वप्नेऽपि वर्तते मनः सकलजगदुत्तापनपटवोऽपि शिशिरायन्ते त्रिभुवननयनानन्दकरे कमलाकरे करास्तिग्मरश्मेः सुबहुगुणगणक्रीतास्व केवलसख्यस्य सज्जनमाधुर्याणामत्यन्तकास्योदश दिशः एकान्तावदातोत्तानस्वभावहृत्तस्य कुमु स्य कृते केनाभिहितः शिशिररश्मिः श्रेयांश्च सङ्कल्पः कुमारस्य स्वयं बङ्गालिनमधि च समालम्बितशरासने सुहृदि भगवतोहरादृते कमन्यं नमस्यतीति सम्बर्द्धिता च मे प्रीतिरमुना सङ्कल्पेन यतः कुलोचितैव नः सुरासुरपरमगुरौ परमेश्वरे भगवति भक्तवत्सले भूयसी भक्तिरेकभव्यस्य ताहि जनयति जने परम्पक्षपातम् ।

अपिचावलेपिनि पशौ केसरिण्यपि बहुमानो हृदयस्य मे किं पुनः सुहृदि तत्तथा यतेथाः यथा नाति चिरमियमस्मान् क्लेशयति कुमारदर्शनोत्कण्ठेति हंसवेगस्तु विज्ञापयाम्बभूव देव ! किमपर मिदानीं इयं क्लेशयति अभि जातमभिहितं देवेन किन्तु सेवाभीरवोहि सन्तः तवापि विशेषेणाय महङ्कारघनोवैष्णवोवंशः आस्तां तावदस्मत्स्वामिवंशः पश्यतु देवः पुरुषस्यहि सेवां प्रति दुर्जनस्येवातिवृद्धया दुर्गत्याभिमुखीक्रियमानस्य कुटुम्बिन्येवासन्तुष्टया तृष्णाया वा प्रेर्यमाणस्य दुर-

पत्यैरिव यौवनजनितैर्नानाभिलाषिभिरसत्सङ्कल्पै र्व्याकुली-
क्रियमाणस्य कुमारमिव वरमार्गणयोग्यामतिमहती मवस्थां
वा पश्यत स्वगृहे बन्धुभिरिव दुःस्थितैः समग्रैर्गृहैर्वा गृह्यमा-
णस्याभियोगपुरातनैरतिदुस्त्यजैर्नृभिरिव मलिनैः कर्मभिर्वानु-
वर्त्तमानस्य सकलशरीरसन्तापकरं करीषमिव दुष्कृति-
ना कृतचित्तस्य प्रवेष्टुं राजकुलमुपहसतः कलेन्द्रियशतैरिव
मिथ्यैव हृदयगतविश्वग्रामग्रहणाभिलाषस्य प्रथममेव तोरण-
तले चन्दनमालाक्रिसत्रयस्यैव शुष्यतोद्वाररक्षिभिः निरुद्धस्य
निपीडितस्यापि प्रविशतोद्वारे हरिणस्येवापरैर्हन्यमानस्य च
कर्म चर्मपुटस्येव मुहुर्मुहुः प्रतिहारमण्डलप्रहारैर्निरस्य निधि-
पादपप्ररोहस्येव द्रविणाभिलाषादधोमुखीभवतोऽप्यमार्गणस्या
प्यतिविकृष्टविधृतविसर्जितस्योद्वेगं व्रजतः कण्टकस्यापि च रण-
लग्नस्याकृष्यति लघीयात्क्षिप्यमाणस्य मकरकेतोरिवाकालो-
पसर्पणकुपितेश्वरदृष्टिदग्धस्य प्रलयमुपगच्छतोरनेकपैरिव-
कोपनभर्त्सितस्याभिन्नमुखरागस्य ब्रह्मघ्न इव प्रतिदिन-
सम्बन्दनोद्दृष्टशिरःकपालस्य स्पर्शनरहितस्याशुभकर्मणि
निर्वहतस्त्रिशङ्कोरिवोभयलोकभ्रष्टस्य नक्तंदिवमवाक्शिरसो-
वाजिन इव कवलवशेन सुखबाह्यमात्मानं विदधानस्यानशन-
शायिन इव हृदयस्यापितजीवनाशस्य शरीरं लपतः शुन
इव निजदारपराङ्मुखस्य जघन्यकर्मलग्नस्यात्मानमुन्नान-
यतः प्रेतस्येवानुचितदीयमानान्नपिण्डस्य बलिभुक् जन्मइव
जिह्वालौल्योपयुक्तपुरुषवर्चसोद्दयाविहिता विहितायुषो जी-
वितश्मशानपादपानिव पिशाचस्य दग्धभूम्या परुषीकृतान्
राजवल्लभानुपसर्पतो विपरीतजिह्वाजनितमाधुर्यै रोष्ठमात्र-

प्रकटितरागैः राजपुत्रालापैः शिशोरिव मुग्धस्य विलोभ्यमान-
वेतालस्येव नरेन्द्रप्रभावविशिष्टस्य न किञ्चिन्नाचरतश्छिन्नधनुष
इवालीकगुणाध्यारोपणक्रियानित्यनम्रस्यालेख्यप्रदीपस्येव नि-
र्वाणतेजसो बककूटस्येव निर्माल्यग्राहिणः कफविकारिण
इव दिने दिने कटुकैरुद्वेज्यमानस्य सौगतस्येवार्थशून्य-
विज्ञप्तिजनितवैराग्यस्य काषायाण्यभिलषतः क्षपणकस्येवानेक-
कान्तार्थाधिगमाकुलधियः हृदयोपचितमलीकनिशास्वपि मात्र
बलिपिण्डस्येव दिक्षु विक्षिप्यमाणस्याशौचगतस्येव कुशयन-
जनितसमधिकारदुःखवृत्तेस्तुलायन्त्रस्येव पश्चात्कृतगौरवस्य
तोयार्थमपि नमतोऽतिकृपणस्य शिरसा केवलेनासन्तुष्टवचसापि
पादौ स्पृशतो निर्दयवेत्रिवेत्रताडनत्रस्तयेवापत्रपया त्यक्तस्य दै-
न्यसङ्कोचितहृदयहृतावकाशयेवाहोपुरुषिकया परिवर्जितकु-
त्सितकर्माङ्गीकरणकुपितयेव चोन्नमत्या विमुक्तस्य धनश्रद्धया
क्लेशानुपार्जयतः स्वदृष्टिबुद्ध्यावमानं सम्बर्धयतो मूढस्य सत्यपि
विविधकुसुमाधिवाससुरभिणि वने मृगतृष्णायां तृष्णयाञ्ज-
लिमुपरचयतः कुलपुत्रस्यापि कृतागस इव भीतभीतस्य समी-
पं उपसर्पतो दर्शनीयस्यापि आलेख्यकुसुमस्येव निष्फलजन्मनो
विदुषोऽपि वैधेयस्येवापशब्दमुखस्य शक्तिमतोऽपि खिन्नत्रिण
एव सङ्कोचितकरयुगलस्याक्षत्समुत्कर्षेषु निरग्निपच्यमानस्य
नीचसमीरणेषु सोच्छ्वासं म्रियमाणस्य परिभववचनैस्तृणी-
कृतस्य दुःखानलेन तेजोज्ज्वलतोऽतो भक्तस्याप्यभक्तस्य निरु-
ष्मणोऽपि सन्तापयतो बन्धून् विमानस्याप्यगतिकस्य च्युतगौर-
वस्याप्यधस्तादू गच्छतो निःसत्वस्यापि महामांसविक्रयं कु-
र्वतो निर्मदस्याप्यस्वतन्त्रवृत्तेरयोगिनोऽपि ध्यानवशीकृतात्मनः

शौर्य्यार्थं प्रणमतो दग्धमुखस्य गोत्रविदूषकस्य मनस्वि-
जनं लासयतः कुलाङ्गारस्य वंशं दहतो नृपशोषणोऽपि लब्धैः
कन्धराश्रवनमयतो जठरपरिपूरणमात्रप्रयोजनजन्मनो मांस-
पिण्डस्य गर्भरोगस्य मातुः पुण्यानां कर्मणां मरणात् हत-
कस्य पातकिनः किं प्रायश्चित्तं क्व प्रतिक्रिया क्व तस्य शान्तिः
कीदृशं सुखं कः पुरुषाभिमानः किन्नामानो विलासाः की-
दृशी भोगश्रद्धा प्रबलपङ्क इव सर्वमधस्तान्नयति दारुणोदास
शब्दः धिक् उच्छ्वसितं उपधातुं निधानन्ताडन अभवन्निर्भूतिरस्तु
तस्याः नमो भगवद्भ्यस्तेभ्यः सुखेभ्यः तस्यायमञ्जलिरैश्वर्यस्य ति-
ष्ठतु दूरतएव सा श्रीः शिवं स परिच्छदः करोतु यदर्थमुत्तमाङ्ग
मागमिष्यति अशापानुग्रहक्षमस्तपस्वी असुखप्रियतरः क्लीबः
अपूतिमानवस्करक्रिमिः अगण्यमानोनरकः पादधूलिधूसरितो-
त्तमाङ्गोजङ्गमः पादपीठः पुंस्कोकिलः काकुभणितेषु स्थल-
कमठः क्रीड़ाकर्षणेषु श्वानीचाचाणेषु कृकलासः शिरो-
विडम्बनासु जाहकः आत्मसङ्कोचनेषु प्रतिपादुकः पादसंवा-
हनेषु कन्दुकः करतलताडनेषु वीणादण्डः कोणाभिघातेषु
वेणुमूर्च्छनासु वेश्याकायः करणबन्धनक्लेशेषु यलालराशिः सत्व-
शालिषु वराकः सेवकोऽपि मर्त्यमध्येराजिलोऽपि भोगिपुलाको-
ऽपि कलमः वरं क्षणमपि कृतामानवतामानरतां नमतो नमत
स्त्रैलोक्याधिराज्योपभोगोऽपि मनस्विनः तदेवमभिनन्दितास्मत्
प्रणयोदेवोदिवसैः कतिपयैरेव परागतः प्राग्ज्योतिषेश्वरद्युति
करोतु चेतसीत्युक्त्वा तूष्णीमभूत् चिराच्च नमस्कृत्य निर्जगाम
राजापि रजनीन्तां कुमारदर्शनौत्सुक्य स्वीकृतहृदयोऽनैषीत्
आत्मार्पणं हि महतां मूलमन्त्रमयं वशीकरणं प्रभाते च प्रभूतं

प्रतिप्राभृतं प्रधानप्रतिभूतावेष्टितं दत्त्वा हंसवेगं प्राहिणोत्। आत्मनापि ततः प्रभृति प्रयाणकैरनवरतैरभ्यमित्रं प्रावर्तत। कदाचिच्च राज्यवर्द्धनभुजबलार्जितमशेषं मालवराजसाधनमादायागतं समीप एवासीनं लेखहारिकात् भण्डिमशृणोत्। श्रुत्वा चाभिनवभूतभ्रातृशोककृताशनसन्दर्शनकातरे हृदये बभूव मूर्च्छान्धकार मिव विवेश अतिष्ठच्च समुत्सृष्टसकलव्यापारः प्रतिहारनिवारणनिःशब्दपरिजने निजमन्दिरे सराजपरिवारः तदागमन मुदीक्षमाणो मुहूर्तम्।

अथ भण्डिरेकेनैव वाजिना कतिपयकुलपुत्रपरिवृतः परिमलिनवासाः रिपुशरशल्यपूरितेन निखातवज्रलोहकीलपरिकरपरिरक्षितस्फुटनेनेव हृदयेन हृदयलग्नैः स्वामिसुकृतैरिव प्रसभमश्रुभिर्धृति मुत्पादयन् दूरितव्यायामपरिशिथिलभुजं दोलायमानमङ्गलवलयैकशेषालङ्कृतिरनादरोपयुक्तताम्बूलविकलरागेण शोकदहनदह्यमानस्य हृदयस्याङ्गारेणेव दीर्घनिश्वासवेगनिर्गतेनाधरेण शुष्यता स्वामिविरहविधूतजीवितापराधवैलक्ष्यादिव बाष्पवारिपटलेन प्रावृतवदनो विशन्निव दुर्बलीभूतैः स्वाङ्गमिवापत्रपयाङ्गैर्विशन्निव प्रत्यक्षीभूतं महोच्चाणमायतैः श्वसितैः पातकीवापराधीव दोषीव मुषित इव यूथपतिपतनविषम इव वेतण्ड इव सूर्यास्तमयनिष्प्रीक इव कमलाकरः दुर्योधननिधनदुर्मना इव द्रौणिरपहृतरत्नसार इव सागरो राजद्वार माजगाम।

अवतीर्य च तुरङ्गमादवनतमुखो विवेश राजमन्दिरं दूरादेव विमुक्ताक्रन्दश्चपपात पादयोः अवनिपतिस्तु तमुत्थाप्य प्रविरलैः

पादैः प्रत्युद्गम्योत्थाप्य कण्ठे गाढमुपगृह्य करुणमतिचिरं-रोद । शिथिलीभूतमन्युवेगश्च पुरेव पुनरागतनिजासने निषसाद । प्रथमप्रक्षालितमुखे भण्डिर्मुख मक्षालयत् अति क्रान्ते कियत्यपि च कालशकले भ्रातृदारुणवृत्तान्तं अप्राक्षीत् अकथयच्च यथावृत्तान्तमखिलं भण्डिः ।

अथ नरपतिस्तमुवाच राज्यश्रीवृत्तान्तः क्वेति स पुनरवादीत् देव! देवभूयं गते राज्यवर्धने गौडैः गृहीता च कुशस्थले देवी राज्यश्रीः परिभ्रष्टा बन्धनाद्विन्ध्याटवीं सपरिजना प्रविष्टेति लोकतोवार्तां अशृणुवं । अन्वेष्टारस्तु तां प्रति प्रभूताः प्रहिता नाद्यापि निवर्तन्त इति तच्चाकर्ण्य नरपतिरब्रवीत्किम परैरनुपदिभिर्यत्र सा परित्यक्तान्यकृत्य स्वयमेवाहं यास्यामीति भवानपि कटकमादाय प्रसादेन प्रवर्तन्तां गौडाभिमुखं इत्युक्त्वा चोत्थाय स्नानभूमिमगात् । कारितशोकश्मश्रुवपनकर्मणा च महाप्रतीहारभवनं स्नातेन शारीरकवसनकुसुमाङ्गरागालङ्कारप्रेषणप्रकटितप्रसादेन भण्डिना सार्द्धं भुक्त्वा निनाय च तेनैव सह वासरम् ।

अथापरेद्युरुषस्येव भण्डिर्भूपाल मनुसृत्य व्यज्ञापयत् पश्यतु देव! श्रीराज्यवर्धनभुजबलार्जितं साधनं सपरिबर्हं मालवराजस्येति नरपतिना चैव भवत्वित्यभ्यनुज्ञातोदर्शयांबभूव । तद्यथा अनवरतगलितमदमदिरामोदमुखरमधुकरजटिलकरटपट्टपङ्क्तिलगन्धान् गण्डशैलानिव जङ्गमान् गम्भीरगर्जितरवान् जलधरानिव महीमवतीर्णानुत्फुल्लसप्तच्छदामोदमुदः शारदानिव दिवसान् पुञ्जीभूतानेकसहस्रकुञ्जान्

करिणश्चामीकरचितचामरमण्डनमनोहरांश्च हरिणारंहसो-हरीन् बालातपविवरवर्षिणश्च करेणैकेन्द्रायुधीकृतदश-दिशामलङ्काराणां विशेषान्विस्मयकृतस्मरोन्मादिमालवीकुच-मिलनदुर्ललितांश्च निजज्योत्स्नाकृतनीहाराहारानुडुपतिसञ्च-यान् निजयशांसीव बालव्यजनानि जातरूपनालञ्च निवासञ्च पुण्डरीकमिव श्रियः श्वेतमातपमम्भस इव बकुसमररसानु-रागावतीर्णा वारविलासिनी सहासनस्य धनादिप्रभृतीनिव राज्योपकरणानि कालायसनिगड़निश्चलीकृतचरणयुगलञ्च सकलं मालवराजलोकमशेषांश्च संख्यालेख्यपत्रकान् सालङ्कार-पेटापीडान् कोशकलशानयावलोक्य तत्सर्वमवनिपालः स्वीकर्त्तुं यथाधिकार मा दिशदध्यक्षान्।

अन्यस्मिंश्चाहनि स्वयं स्वसार मन्वेष्टुं समुच्चचाल विन्ध्याटवीं। अवाप च परिमितैरेव प्रयाणकैस्तामथ प्रविशन् दूरादेव दह्यमानषाष्टिकबुसविसरविसारिणां विभावसूनां वन्यधान्यबीजधान्यदाहिनां धूमेन धूसरितमादधानैः शुष्क-शाखासञ्चयनिचितगोपाङ्गवेष्टितनिकटनिबिडवटैर्वापदि व-त्सर इव रोषाविष्टगोपकल्पितस्य प्रयत्नैरयन्त्रितवनपालाहङ्-क्रियमाणग्रामीणकाककुठारैर्गहनतरुखण्डनिर्मितचामुण्डा-कण्डैर्वनप्रदेशैः प्रकाश्यमानमटवीं प्रायतयाकुटुम्बभरणा-कुलैः कुद्दालप्रायकृष्टिभिः कृषीवलैरवखनज्झिरन्नभागभाषि-तेन भज्यमानभूरिखिलक्षेत्रमण्डल मत्स्यावशेषकालशिलैश्च कालायसैरिव कृष्णमृत्तिकाकठिनैः स्थानस्थानस्थितस्थूल-पल्लवैर्दुरुपगं श्यामाकप्ररूढिभिरलम्बुसाबकुलैरविरहितैः को-

कीलायितैः क्षुपैर्विरलविरलैः केदारैः कष्टात्कृष्यमाणैर्नातिदूर-
वर्तिभिः प्रभूतप्ररूढभुवस्तुपलैरुपरचितैस्तम्बैर्मञ्चैः सूच्यमान-
श्वापदोपद्रवं दिशि प्रतिमार्गद्रुमदन्तानां पथिकपटप्रस्फोट-
नधूलीधूसरैर्वनपल्लवैर्लाञ्छितच्छायानां अटवीसुलभ-
कुसुमार्चितनवखातकपीतकोपिकण्ठप्रतिष्ठापितनगघटानां
छिद्रकटकल्पितकुटीरकाणां कुटिलकीटवेणीवेष्ट्यमानसक्तु-
शरावश्रेणीनां मण्डलगगजजग्धजम्बूफलास्थिशवलभुवां उद्धू-
तधूलीकदम्बकस्तबकप्रकरपुलकितानां कर्करीपचक्राक्रान्तका-
ष्ठकञ्चिकासुपितत्वषां नश्यत्तलशीतलसिकतिलकलशीशमित-
श्रमणानामनाश्यानशैवलश्यामलितं झिञ्जराजायमानशोषसरः-
शिशुसहकारफलजूटजटिलस्थूलानां विश्राम्य अकर्पटिक-
पेटकपरिपाटीपीयमानपयसामटवीप्रदेशप्रपाणां शैत्येन त्यज-
न्तमिव ग्रैष्ममूष्माणमर्द्रवीध्रयं ग्राहयन्तमिवागरीयोदा-
रुसंग्रहदाहिभिर्ज्योत्स्नाकारैः सर्वतश्च प्रातिवेश्यविषयवा-
सिनामानन्दमासन्नग्रामगृहस्थस्थविरपाल्यमानस्थगितेन कृत-
दारुदारणव्यायामयोग्याभ्यङ्गेन स्कन्धाध्यासितकठोरकुठा-
रकण्ठलम्ब्यमानप्रताराशपुटेन पाटच्चरं प्रत्युवाच प्रत्यति-
पन्नपटच्चरेण कालवेत्रविगुणव्रततीवलयपाशग्रथितपच्चवी-
टिकाविहितमुखैर्घटितघटैरूढवारिणा पुरःसरबलिबलीवर्द-
धुगरथेन नैकटिककुटुम्बलोकेन काष्ठसंग्रहार्थमटवीं प्रवि-
शता श्वापदपथव्यवधानधवलसमारोपितकुटीरकृतकूटपाशैश्च
गृहीतमृगग्रहणतन्तुतन्त्रीजालावलयवागुरैर्बङ्कभिर्व्याधैर्विचर-
द्भिरंसावसक्तवीतंसव्यावलम्ब्यमानपाशपाशकैश्च सङ्गृहीतग्रा-

हस्तन्यस्तकरकपिलादिपञ्जरैः शाकुनिकैः सञ्चरद्भिस्सूतशकले
विलिप्तलतालग्नलम्पटानाञ्च पेटकैः पाशिकश्चिष्कुनासट्टङ्कि-
तृणास्तम्भान्तरिततित्तिरीतरलायमानकौलेयककुलानां चाल-
कैश्च मृगस्वगयास्वगयुत्रभिः क्रीडद्भिः परिणतचक्रवाककण्ठ-
कषायरुचाञ्च शीतघुष्यानां वल्कलानां कलापान् नातिचिरो-
द्धृतानाञ्च धातुत्विषां धातकीकुसुमानां मणिता गौणीः पीत-
व्यानाञ्चातसीशणपट्टपूलकानां पुष्कलानां सम्भारांश्च मधुनो-
माक्षिकस्य मायूराङ्गस्य शिष्टमधूच्छिष्टचक्रिकामालानाञ्च
लम्बमानलामज्जकपुञ्जजटालानां पक्वत्वचाङ्खदिरकाष्ठाना
कुष्ठस्य च कठोरकेसरिसटाभारबभ्रूणाञ्च भूयसो भारकान्
लोध्रस्य लोकेनादाय व्रजता प्रविशता विविधवनफलपूरित-
विकटमस्तकाभिररण्यग्राममगह्वरीभिः सत्वरमाणाभिर्विक्रय-
चिन्ताव्यग्रग्रामटिकाभिर्व्याप्तदिगन्तरमितस्ततश्च युक्तशूकशा-
कराणां पुराणपांसूत्करकरीषकूटवाहिनीनां धूर्गतधूली-
धूसरसारथिसैरिकसरोषस्वरसार्यमाणानां क्रीडच्चटुल-
चक्रचीत्कारिणीनाञ्च शकटश्रेणीनां सम्पातैः सम्पाद्यमानदु-
र्वलोर्वीचेलसंस्कारं अरचितकचित्प्रदण्डलासोऽर्पितमान हरि-
णहेलाविलम्बितवैणवप्रभृतिभिश्च निखातगोकरङ्कशङ्कु शङ्कि-
तशशकशकलितशृङ्गशृङ्गैः पृथक्पतितविशङ्कटविटपैर्वाटैरै-
न्धवैः सुवङ्कश्यामायमानोपकण्ठ मतिविकटप्रकोष्ठान्तरैश्च
मरकतस्निग्धस्नुहिवाटवेष्टितैः कामदुष्कर्मण्यवंशविटपसङ्कटैः
कण्टकिकरञ्जिराजिदुष्प्रवेशैरुपगमरूपकवाचावङ्कवशकसर-
स्थूरणाशिशुग्रन्थिपर्णगवीथिकागर्भगुल्मगगनैर्ग्रैहवाटकैः निवा-

तोच्चकाष्ठारोपिता काष्ठालुकलताप्रतानप्रच्छादितच्छायैः परिमण्डलबदरीमण्डपतलनिखातखादिरकीलबद्धवत्सरूपैः कथमपि कुक्कुटरटितानुमीयमानसंनिवेशैरङ्गारहरितालस्थविरचितप्रविकावापिकैः प्रकीर्णबदरपटलपाटलैः वेणुकच्चरपुटकक्रमलितनलकमयमयं विहितभित्तिभिः किंशुकरोचनारचितमण्डनैर्बल्वजबध्याहारराशिभिः शाल्मलीतूलसञ्चयबहुलैः सन्निहितनलशालीशालूककुमुदबीजवेणुतण्डुलैः संगृहीतसालं बीजैर्भस्ममलमलिनकाश्मर्यबीजकूटव्याहृतप्रतकटैराध्मानराजादनमदनफलस्थितैर्मधूकासवमद्यप्रायैः कुसुम्भकगर्भकुम्भकुशूलैरविरहितराजमाषत्रपुसकर्कटीकूष्माण्डालाबुबीजैः प्रोष्यमाणविजालमालूरवनकन्दूशालिजातकादिभिरटवीकुटुम्बिनां गृहैरुपेतं वनन्ददर्श तत्रैव तं दिवसमत्यवाहयदिति ।

इति श्रीहर्षचरिते दण्डयात्राकथनं नाम सप्तमोच्छ्वासः ।

अष्टमोच्छ्वासः ।

सहसा सम्पादयता मनोहरप्रार्थितानि वस्तूनि ।
दैवेनापि क्रियते भव्यानां पूर्वसेवैव ॥
विद्वज्जनसम्पर्को नचेष्टज्ञातिदर्शनाभ्युदयः ।
कस्य नखाय विपिने भवति महारत्नलाभश्च ॥

अथापरेद्युरुत्थाय पार्थिवस्तस्मात् ग्रामकान्निर्गत्य विवेश विन्ध्याटवीं अ.ट च तस्यामितस्ततः सुबहून्दिवसान् एकदा तु भूपतेर्भ्रमत एवाटवीकसामन्तस्य शरकेतोः सूनुर्व्याघ्रकेतुर्नामकतोऽपि कज्जलश्यामलं श्यामलतावलयेनाधिललाटमुच्चैः कृतमौलिबन्धमन्धकारिणीमकारणभुवं भ्रूकुटीभङ्गेन त्रिरेखेन त्रियामामिव साहससहचारिणीं ललाटस्थलीं सदा समुद्वहन्तं अवतंसितैकशुकपक्षप्रभाहरिताय मानेऽपि नष्टकाचमणिकेन श्रवणेन शोभमानं किञ्चित् चित्तस्य चक्षुषः प्रविरलपक्ष्मणः सहजेन रागरोचिषा साधनरसोपयुक्तं तार्क्ष्यमिव क्षतजमिव क्षान्तमवनाटनासिकञ्चिपीटाधरनाकिनश्चिबुकमभिन्नानुत्कटकपोलकूटास्थिपर्यन्तमीषदुदग्रग्रीवाबन्धमधस्कन्धस्कन्धार्द्धभागमनवरतकनककोदण्डकुण्डलीकरणकर्कशव्यायामविस्तारितेन मांसलेनोरसा हसन्तमिव तटशिलाप्रथिमानं विन्ध्यगिरेरजगरगरीयसा च भुजयुगलेन तुलयन्तमिव तुहिनशैलसालद्रुमाणां द्राघिमाणं वाराहबालवलितवलयबन्धना-

भिर्मार्गदमनजटिकजुटिकाभिर्जटिलीकृतपृष्ठे प्रकोष्ठे प्रतिष्ठाङ्गतं गोदन्तमणिचित्रत्रपुषं वलयं बिभ्राणं तुन्दिलं तुण्डिभ मभिरमणि चर्मनिर्मितपट्टिकयोच्छ्रितचित्रकार्यकारितपरिवारया संकुचाजिनजालिकया शृङ्गमयमसृणितमुष्टिभागभासुरया पारदरसलेपलिप्तसमस्तस्थलिकया कृपाण्या करालितविशङ्कटकटीप्रदेशं प्रथमयौवनोल्लिख्यमानमध्यभागभ्रष्टमांसभरिताविव स्थवीयांसौ उदरउद्दण्डौ दधतमच्छभल्लचर्ममयेन भल्लप्रायप्रभूतशरस्वदा शवलशार्दूलचर्मपट्टापीडितेनालिकुललम्बमानलोलपृष्ठभागभाजा भस्त्राभरणेन पल्लवितमिव कार्ष्यं मुपदर्शयन्त मुरस्थलभागोत्तंसितचाषपिच्छचारुशेखरे खदिरजटानिर्माणे खुरप्राये प्रचुरमयूरभिया पत्रलताचितत्वचि त्वचि वारगुणे वामस्कन्धाध्यासिनि धनुषि प्रलम्बमानेनैव शिरसा शितशरकृत्तैकनलकविवरप्रवेशिनेन जङ्घाजनितस्वास्तिकबन्धेन बन्धूकलोहितरुधिरराजिरञ्जितप्राणवर्त्मना वपुर्विततिव्यक्तविभाव्यमानकोमलक्रोडशुक्लिम्ना शशघाताटनिशिखाग्रस्थितग्रीवेण प्रावृत्तचञ्चूत्तानताम्रतालुना तित्तिरिणा वर्णमुष्टिमिव मृगयां दर्शयन्तं विषमविषदूषितवदनेन विकर्णेन कृष्णाहिनेव मूलभृतेन व्यग्रदक्षिणकराभ्रं जङ्गममिव गिरितटतमालपादपं यन्त्रोल्लसितमश्मसारस्तम्भमिव भ्रमन्तमञ्जनलोहस्तम्भच्छेदमिव गलितं विन्ध्याद्रेः प्राकारं कलिकालानां कालपाशं कुरङ्गमयूखानां धूमकेतुं मृगराजचक्राणां महानवमीमहं भीरुण्डलानां हृदयमिव हिंसायाः फलमिव पापस्य कारणमिव कालरात्र्याः शबरयुवानमादायाजगाम ।

दूरेच स्थापयित्वा विज्ञापयां बभूव देवास्य सर्व-विन्ध्यारण्यस्य स्वामी सर्वपल्लीपतीनां प्राग्रसरः प्रवरसेनापति र्भूकम्पोनाम तस्यायं स्पर्धया निर्घातनामा सकलस्यास्य विन्ध्यकान्तारस्य पर्णाना मप्यभिज्ञः किमुत प्रदेशानां एन पृच्छतु देवः योग्योऽयमाज्ञां कर्तुमिति कथिते च तेन निर्घातः क्षितितलविनिहितमौलिः प्रणाममकरोत्। उपनिन्येच तित्तिरिणां सहस्रं शशोपायनं अवनिपतिस्तु समानघनः स्वयमेव तमग्राक्षीत् अङ्गाभिज्ञा यूयमस्य सर्वस्योद्देशस्य निहारशीलाश्च दिवसेष्वेषु भवन्तः सेनापतेर्वान्यस्य वा त्वदनुजीविनः कस्यचित् उदाररूपे वनान्तिनगतापि वेददर्शनगोचरमिति निर्घातस्तु भूपालालापप्रसादेनात्मानं बहुमान्यमानः पुनरपि प्रणामादर्शितादरश्च विज्ञापयामास देव! प्रायेणाद्य हरिण्योऽपि नापरिगताः सञ्चरन्ति सेनापतिना कृतएवनार्यः नास्त्येवं रूपा काचिदबला तथापि निदेशादिदानीमन्वेषणं प्रतिदिशं तवभृत्यैः क्रियते यत्नः ततश्च गव्यूतिमात्रे सुनिर्मणिते महति महीधरमालामूलरुहि महीरुहां षण्डे पिण्डपातिप्रभृतान्तेवासिपरिवृतपाराशरीदिवाकर मित्रनामा गिरिजघनमाश्रित्य प्रतिवसति स विन्देद्वार्तामिति तच्छ्रुत्वा नरपतिरचिन्तयत् श्रूयते हि ततो भवन सुगृहीतनाम्नः स्वर्गतस्य ग्रहवर्मणो बालमित्रं मैत्रायणी यस्त्रयीमपहाय ब्राह्मणायतनोविद्वानुत्पन्नसमाधिः सौगते मते युवैव काषायाणि गृहीतवानिति प्रेयांश्च जनस्य जनयति सुहृदपि दृष्टोहृग्रामामाश्वासं अभिगमनीयाश्च गुणाः सर्वस्य कस्य न मनीश्योमुनिभावोभगवति! वैधेये! विधर्मग्राहिणी गरिमाणमुत्साहयतीत्यादि प्रकारश्चाब्रवीत् अङ्ग! समुद्दिश

तमुद्देशं यत्रास्ते सपिण्डपातीत्युक्त्वा तेनोपदिश्यमानवर्त्मा प्रववृते गन्तुम् ।

अथ क्रमेण गच्छत एवास्यानवकेशिनः कुड्मलितकर्णिकाराः स्थितफलेग्रहयः फलभरनमिततरवो नीलदला नालिकेरनिकराः करिकेसरशबलपरिसराः कीरकनिकुरम्बरोमाञ्चितकुरवकराशयो रक्ताशोकपल्लवलावण्यलिप्यमानदिशः प्रविकसितकेसररजोविसरवर्द्धमानवासरधूसरिमाणः खरजसःसिक्ततिलाः प्रतिगलितहिङ्गवः प्रसवधूलिपिङ्गलप्रियङ्गवः परागपिञ्जरमञ्जरीपुञ्जमानमयूरपुञ्जशिञ्जाजनितजनमुदोमदमत्तमिलितमेचकितमुचुकुन्दकुन्दकाण्डकार्ष्यमाणा निःशङ्कारिकरटनटकण्डूतय आप्यायमानचटुलचक्रशारशावकशवलशाद्वलसुभगभूमयस्तमःकालतमतमालमालामिलितातपास्तवकरम्बुरितदेवदारुतरवस्तरुणताम्बूलिस्तम्बजालकितजम्बूजम्बीरवीथयः कुसुमधूलिधवलकदम्बचक्रचुम्बितव्योमानो बहलमधुमोचोचितचितयः परिमलघटितघ्राणतृप्तयः कतिपयदिवसमसूतनकं नकुटिकुटीकृतकूटजकोटराः स्वटक्कमञ्चार्यमाणा वाटचाटकैः क्रियमाणचाटवः सहचरीसहचरचञ्चुचकोरचञ्चवोनिर्भयभूरिभेरुण्डभूयमानपाकपिलवः सदाफलकखङ्कफलबहुलाः फलविग्रसनिःशूकशुकशकुन्तशातितशलाटवः शेफालिकाशिफाविवरविश्राविवर्ज्यमानगैरिकराशयः शैलेयसुकुमारशिलातलसुखशयितशशवो निरातङ्करङ्कवो निराकुलनकुलकेलयः कलकोकिलकुलकलकलकलितोद्दामाः सहकारामरीमन्थायमानचमरीयूथा यथासुखनिषण्णतरक्षुगण्डखगमण्डलाः निर्विकारवृकविलोक्यमानमृगपोतपीतगवयधेनवः-

अवगाहारिसनीरगिरिनितम्बनिर्झरनिनादनिद्रानन्दायमान-करिकुलतालदुन्दुभयः समासन्नगीतकितकिन्नरगीतरवरममा-णारङ्कवः प्रमुदिततरतरक्षवः क्षतहरितहरिद्राद्रवरज्यमान-वराहपोतपोत्रावलयो गुञ्जागुञ्जगुञ्जज्जाहकाशजातिजालक-सुप्तशारिजातजातयो दंशककुपितकपोतपेटकपाटितपालकी-टपुटकाः लिकुचलुञ्चनलम्पटगोलाङ्गूललङ्घ्यमानलवलयो बद्धवा-लुकालवालवलयाः कुटिलकुल्यावलिवलितबालकितनदीकाः स्रोतसांनिबिडशाखाकाण्डलम्बमानकमण्डलवः स्तूतमाणिक्या-मतर्विकभिक्षाकपालपल्लवितलतामण्डपाः निकटकुटीकृतपाट-लमुद्राचैत्यसुकृतय चीवराम्बरकाषायोदकदूषितोद्देशा मेघमया इव कृतशिखण्डिकोलाहला वेदमया इवापरिमितशाखाभेदग-हना माणिक्यमया इव महानीलतनवस्तिमिरमया इव सकल-जननयनमुषो यामुनमहाह्रदा इवोर्ध्वीकृता मरकतमणिश्या-मलाङ्गाः क्रीडापर्वता इव वसन्तस्याञ्जनाचला इव पल्लविता स्तनया इवाटवीजाता विन्ध्याद्रेः पातालान्धकारराशय इव भित्त्वा भुवमुत्थिताः प्रतिवेशका इव वर्षावासराणामङ्गावतारा इव कृष्णार्धरात्राणामिन्द्रनीलमयाः प्रासादा इव वनदेवतानां पुर-स्ताद्दर्शनपथमवतेरुस्तरवः।

ततोनरपतिरभवत्मनसि अदूरवर्तिना खलु भवि-तव्यं भवतेति अवतीर्य च गिरिसरिति समुपस्पृश्य युग-पद्दिवसमसमयसमुत्क्षेपाघोषवधिरीकृताटवीजगह्वने तस्मि-न्नेव प्रदेशे स्थापयित्वा वाजिसैन्यमवलम्ब्य तपस्विजनदर्शनेऽपि तं विनयं हृदयेन दक्षिणेन च हस्तेन माधवगुप्तमंसे विरलै

रेव वाजिभिरनुगम्यमानश्चरणाभ्यामेव प्रावर्तत गन्तुं अथ तेषां तरूणां मध्ये नानादेशीयैः स्थानस्थानेषु स्थाणुनाश्रितैः शिलातलेषूपविष्टैर्लतावनान्यर्चयद्भिररण्यनिकुञ्जेषु निलीनैर्विटपसच्छायासु निषण्णैस्तरुमूलानि निषेवमाणैर्वीतरागैरार्हतैर्मस्करिभिः श्वेतपटैर्महापाशुपतैः पाण्डरीभिर्भिक्षुभिर्भागवतैर्वर्णिभिः केशलुञ्चनैर्लौकायतिकैः कापिलैः काणादैरौपनिषदैरीश्वरकारिभिर्धर्मशास्त्रिभिः पौराणिकैः साप्ततन्तवैः शाब्दैः पाञ्चरात्रिकैर्वैखानसैर्वानप्रस्थैरन्यैश्च स्वान् स्वान् सिद्धान्तान् शृण्वद्भिरभियुक्तैश्चिन्तयद्भिश्च प्रतिरचद्भिश्च सुशयानैश्च निश्चिन्वद्भिर्व्युत्पादयद्भिर्विवदमानैश्चाभ्यस्यद्भिश्च व्याचक्षाणैश्च शिष्यतां प्रतिपन्नैश्च दूरादेवावेद्यमानमतिनिशितैः कविभिरपि चैत्यकं कुर्वाणैस्त्रयीशरणपरैः परमोपासकैः शुकैरपि शाक्यशासनकुशलैः कोशमुपदिशद्भिश्च शिक्षापदोपदेशदोषोपशमशालिनीभिः शारीकाभिरपि धर्मदर्शनानि दर्शयन्तीभिश्चानवरतश्रवणगृहीतानि कौशिकैरपि बोधिसत्वजातकानि जल्पद्भिर्जातसौगतशीलशीतलस्वभावैर्दूतैरप्यमांसाशिभिरुपास्यमानमासन्नोपान्तविश्रब्धसुप्तानेककेसरिशावकतया मुनिपरमेश्वरमक्लिमइव सिंहासने निषण्णमुपशममिव पिबद्भिर्वनहरिणैर्जिह्वालताभिर्लिह्यमानपादपल्लवं वामकरतलनिविष्टेन नीवारानग्न ता पारावतपोतेन कर्णोत्पलेनेव प्रियां मैत्रीं प्रसाधयन्तमितरकरकिसलयेन नखमयूखलेखाजनितजलव्यायाममोहमुद्ग्रीवं मायूरं मरकतमणिकरकमिव वारिधाराभिः पूरयन्तमितस्ततः पिपीलिकाश्रेणीनां श्यामाकतण्डुलकणान् स्वयमेव विकिरन्तं मसृणतरवटेन प्रथीयसा सम्वीतं बहल-

बालातपविच्छिन्नमिव पौरन्दरं दिग्विभागमुल्लिखितपद्मरागप्रभाप्रतिमया रक्तावदातदेहप्रभया पाटलीकृतानां काषायमिव दिशामवदिशन्त मनौद्धत्यादधोमुखेन मुदमुकुलितकुमुदाकराकारयास्निग्धधवलप्रसन्नेन चक्षुषा जन्तुसन्तुद्दूरन्त्याः जीवनार्थममृतमिव वर्षन्तं सर्वशास्त्रार्थपरमाणुभिरिव निर्मितं परमसौगतमप्यनवलोकितेश्वरमचलितं मनस्यस्खलितं तपसि लग्नं महसि आलोकमिव यथावस्थितसकलपदार्थप्रकाशकं दर्शनार्थिनां सुगतस्यापि सुगममिव धर्मस्याप्याराधनीयमिव प्रसादस्यापि प्रसादनीयमिव वन्द्यत्वस्यापि वन्दनीयमात्मनोऽपि स्पृहणीयमिव ध्यानस्यापि ध्येयमिव विज्ञानस्यापि विज्ञेयमिव जन्म जपस्यापि धर्मस्य तत्त्वं तपःशरीरं शौचस्य कौशलस्य वेश्म विश्वासस्य सर्वस्वं सुवृत्ततायाः दाक्षेरं दाक्षिण्यस्य परम्परानुकम्पायाः मध्यमे वयसि वर्तमान दिवाकरमित्रमद्राक्षीत् ।

अत्र प्रशान्तगम्भीराकारारोपितः सादरं दूरादेव समं शिरसा वचसा ववन्दे । दिवाकरमित्रस्तु मैत्रीमयः प्रकृत्या विशेषतस्तेनापरेणापूर्वेण मानुषलोकोचितेन सर्वाभिभाविना महानुभावाभोगभाजा भ्राजिष्णुना भूपतिना प्रकृतेनाकारविशेषेण तेन चाभिजात्यप्रकाशकेन गरीयसा प्रायेणाह्लादितचक्षुषि तेजसि च युगपदेव गाहितधीरस्वभावोऽपि सम्पादितससम्भ्रमाभ्युत्थानः सङ्कलय्य किञ्चिदुद्गमनवेगविलोलस्रंसमानांसार्पितचीवरपटान्तमुत्क्षिप्यानेकाभयदीक्षादक्षिणां महापुरुषलक्षणलेखया प्रशस्तहस्तं स्निग्धमधुरवाचा सगौरवमारोग्यदानेन राजानमन्वग्रहीत् । अभ्यनन्दच्च स्वागतगिरा गुणमि-

वाभ्यागतं बहुमन्यमानस्तेनैवासनेनास्यात्रेति निमन्त्रयाञ्चकार पार्श्वस्थितं च शिष्यमब्रवीत् आयुष्मन्नुपानय कमण्डलुना पादोदकमिति राजा त्वचिन्तयत् अलोभः खलु संयमनपाशसौजन्यमभीतानां स्थाने खलु तत्रभवान् गुणानुरागी ग्रहवर्मा बहुशो वर्णितवानस्य गुणानिति प्रकाशञ्च बभाषे भगवन् । दन्तदर्शनपुण्यानुगृहीतस्य मम पुनरुक्तइवायमार्य्यप्रयुक्तः प्रणिपात्यनुग्रहस्त्वचुः प्रदानप्रसादस्वीकृतस्य उपरि कणनिवारुनादिदानोपचारादिव चेष्टितमतिभ्रमिरेव भवादृशां पुरः सम्भाषणास्नानाभिषेकप्रक्षालितसकलवपुषस्य मे प्रदेशष्टत्तिपाद्यमप्यपार्थकम् आसतां भवन्तोयथासुख मासीनोऽहमित्यभिधाय क्षिताविवोपाविशत् ।

अलङ्कारो हि प्रभवतां परमार्थतः प्रश्रयातिशयोरत्नादिकन्तु शिलाभार इति आकलय्य पुनः पुनरभ्यर्थमानोऽपि यदा न प्रत्यपद्यत पार्थिवो वचनन्तदा स्वयमेवासनम्भेजे भजन्तं भूपतिमुखनलिनान्निहितनिहृतनयनयुगलनिश्चलकृतहृदयश्चस्थित्वा काञ्चित्तु कालकलां कलिकल्मषकालुष्यमिवाचालयत् अमलाभिर्दन्तमयूखमालाभिर्मूलकमाभ्यवहारसम्भवसुद्गमन्निव परिमलसुभगं विकचकुसुमपटलपाण्डरम् लतावनमवादीत् । अद्यप्रभृति न केवलमयमभिनन्द्योवन्द्योऽपि खलु प्रकाशितसारः संसारः किन्नाम नालोक्यते जीवद्भिः अद्भुतरूपमनुचिन्तितोपनतपथमुपागतं एवंविधैरनुमीयन्ते जन्मान्तरावस्थासु कृतानि सुकृतानि हृदयोत्सवैरिहापि जन्मनि दत्तमेवास्माकममुना तपःक्लेशफलमसुलभदर्शनं दर्शयतां देवानां प्रियमात्मप्तेरापीत मभृतं ईक्षणाभ्यां जातं निरुत्कण्ठं मान-

सन्निर्वृतिसुखस्य महद्भिः पुण्यैर्विना न विश्राम्यन्ति सज्जने त्वा-
दृशि सुदिवसः यस्मिन् जातोऽसि सा सुजाता जननीया सकल
लोकजीवितानन्दजननमजनयदायुष्मन्तं पुण्यवन्ति पुण्यानि
तानि एषामसि परिणामः सुकृततपसस्ते रूपनिर्माणपरमा-
णवः परिगृहीता येन त्वया तद्भाग्यं सौभाग्य माश्रितोऽसि येन
भव्यः स पुरुषभावो भवति व्यवस्थितोयत् मुमुक्षोरपि मे पुण्य-
भाजमालोक्य पुनःश्रद्धा जाता मज्जन्मनि नेच्छद्भिरप्यस्माभिर्दृष्टः
कुसुमायुधः कृतार्थमद्य चक्षुर्वनदेवतानां अद्य सफलं जन्म पा-
दपानां एषामसि गतो गोचरं अमृतमयस्य भवतो वचसां माधु-
र्यमवधार्यमेव अस्य त्वादृशि शैशवेऽपि विनयस्योत्पादकं पदार्थं
ध्यःयं ध्यायमपि न सम्भावयति भुवि सर्वथाशून्य आसीदजायत-
दीर्घायुषि गुणग्रामक्षन्यः स भूभृत् यस्य वंशे मुक्तामयःसम्भू-
तोऽसि एवम्विधस्य पुण्यवतः कथमपि प्राप्तस्य केन प्रियमाचराम
इति पारिप्लवञ्चेतो नः सकलवनचरणार्थं साधारणस्य कन्दमूल-
फलस्य वा गिरिसरिदम्भसो वा केयं मम परोपकारिणी
कृतस्तु कायकलिरस्मरत्।

करसर्वस्व मवशिष्टातिथ्याय स्वायत्ताश्च विद्याविन्दजः
कतिचिदुपयोगन्तु प्रीतिन्न विचारयन्ति स्वीक्रियतां यदत्रो-
पयोगार्हं यदि नोपरुणद्धि किञ्चिदर्थलवमरक्षणीयाक्षरं
वा कथनीयमिदमपि वा ततः श्रोतुमभिलषितहृदयसर्वस्व
मिदन्नः केन कृत्यन्न हारेण भव्येन भूषितवान् भूमिना मनोऽग्रे-
सरेणानेन मधुरसविदुरमिव हृदयव्यतिकरमनवरतं वर्षितव-
चसैव सर्वमनुष्ठितं धन्योऽस्मि यदेवमभ्यर्हितम्भवानुपचारि-
णीयमपि मान्योमान्यते मामस्य च महावनपरिभ्रमणस्य च

कारणमवधारयतु मतिमान् मम हि विनष्टनिखिलेष्टबन्धो-र्जीवितानुबन्धस्य निबन्धनं कैव यवीयसी स्वसावशिष्टा सा च भर्तृवियोगाद्वैरिभवनात् भ्रमन्ती विन्ध्यवनमप्रभयरवजव-हुङ्कारितगजकुलकलितमपरिमितमृगपतिशरभभयमुषितपथिकगमनमतिनिशितशरकुशपरुषं वटशतविषं अवि-शदयोगात् अतस्तामन्वेष्टुं वयं निशि निशि च सतत मटा-मो नचासादयामः कथयतु गुरुरपि यदि कदाचित् कुतश्चि-द्वने चरतः श्रुतिपथमुपगता तत्प्रवृत्तिरिति।

अथ तच्छ्रुत्वा जातोद्वेग इव पुनरप्यवादीत् धीमन्न खलु कश्चिदेवं भूतो वृत्तान्तोऽस्मानभ्युपागतः अभाजनं हि वयमीदृशानां प्रियाख्यानोपायनानां भवतइत्येवं भाषमाण एव तस्मिन्नकस्मादेत्यागत्यापरः शमिनि वयसि वर्तमानः सम्भ्रान्त इव पुरस्तादुपरचिताञ्जलिः जातकरुणाम्बुः प्रच्छ-रति चक्षुषि भिक्षुरभाषत भगवन्! अतिकरुणं कर्म वर्तते बालैव बलवद्व्यसनाभिभूता अश्रुतपूर्वा कल्या-णरूपा अतिशोकावेगविवशा वैश्वानरं विशति सम्भावयतु तां प्रोषितप्राणां भगवानभ्यपद्यताञ्च समुचितैः समाश्वासै-रनुपरतमपूर्वकृमिकीटमपि दुःखितं दयालोरार्यस्य दृष्टिगो-चरं गतमिति राजा तु निजानुजाशङ्कसौदर्यस्नेहोदत्लवद्द्रुत इव दुःखेन दोधूयमानहृदयः कथमपि गद्गदिकाग्टहीतकण्ठो विक्लववाक् बाष्पाधानदृष्टिः पप्रच्छ पराशरिन् कियद्दूरे सा योषिदेवं जातीया जीवेद्वा इति पृष्टा वा त्वया कासि कवससि-किमर्थं वा वनमुपागतासि वा किन्निमित्त मनलमिति इदमा दितश्च प्रभृति कात्स्न्येन कथ्यमानमिच्छामः श्रोतुं कथमार्यः

गता दर्शनगोचरं आकारतश्च कीदृशीत्यभिहितश्च भूभुजा भिक्षुराचचक्षे।

महाभाग! श्रूयतां अहं प्रत्युषस्येव वन्दित्वा अनेनैव गिरिनदीरोधसा सैकतसुकुमारेण यदृच्छया विहरन्नातिदूरमेकस्मिन्वनलतागहने गिरिसमीपभाजि भ्रमरिणामिव हिमहतिकमलाकरकातराणां रसितं सार्यमाणानामतितारतानानुवर्तिनीनां वर्णतन्त्रीणामिव झङ्कारमेकतानन्नारीणां रुदितरवमधृतिकरमतिकरुणमाकर्णितवान्। उपजातकौतूहलश्च गतोऽस्मि त प्रदेश दृष्टवानस्मि च दृषत्खण्डखण्डिताङ्गुलिभिः लोहितेन पार्ष्णिप्रविष्टशरशलाकाशल्यशुकसङ्कोचितचक्षुषाध्वनीनश्रमश्लथनिश्चलचरणेन स्थानव्रणव्यथितगुल्फबद्धभूर्जत्वचा पातकण्टकवेदखञ्जजङ्घाजातज्वरेण पपाट मृदुपाण्डरपिण्डकेनाच्छकज्जलजर्जरितजानुना च शतावरीदारिषतोरूपा च विदारितारिदुकूलेनोत्कोटिभिः पाटितकञ्चुकपटेन च फललोभावलम्बितवनदरीलताजालकैरुल्लिखितसुकुमारोदरेण च कुरङ्गशृङ्गोत्खातैः कन्दमूलफलैः कदर्थितबाहुना च ताम्बूलविरहविस्मररवखण्डितकोमलामलकीफले च कुशकुसुमाहतिलोहितानां अयतामक्ष्णां लेपीकृतमनःशिलेन कष्टवकीव तालुनालककेशेन च केनचित्किसलयोपपादितातपत्रकृत्येन केनचित् कदलीदलव्यजनशान्तिना केनचित् कमलिनीदलपुटभ्रमिताम्भसा केनचित् पाथेयीकृतमृणालपूलिकेन केनचित् अंशुकदशाशीर्णनिहितनालिकेरकोशकलशीकलितसरलतैलेन कतिपयावशेषशोकविकलकलमूकाकुब्जवामनवधिरवर्बरविरलेनाबालानां चक्रवालेनाप्रावृतामापत्कापि कुलोद्गनि-

वाभुच्यमानां लावण्येन प्रभाक्षेपितप्रतिबिम्बितैरासन्नलताकि-
सलयैर्दुःखज्वलितैरिवान्तःपाटलीकृतायामपि निश्छायमुखमुद्व-
हन्तीमटवीशून्यतयातिशय्यानां स्तम्भयीमिव निश्चेतनतया मरु-
न्मयीमिव श्वाससम्पदा पाकमयीमिव सन्तापं वहतानेन सलि-
लमयीमिवास्रप्रसरेण वियन्मयीमिव निरालम्बत्वेन तड़िन्मयी-
मिवापरि प्लवतया शब्दमयीमिव परिदेवितबाहुल्येन मुक्ता-
शुकरत्नकुसुमकनकपत्राभरणां कल्पलतामिव बाहुल्येन महा-
वने पतितां परमेश्वरोत्तमाङ्गपातदुर्ललितां गङ्गामिव वनकु-
सुमधूलिधूसरितपादपल्लवां प्रभातचन्द्रमूर्तिमिव लोकान्तरम-
भिलषन्तीं निजजलमोचकधवलायितनेत्रशोभां मन्दाकिनी-
मृणालिनीमिव म्लानां दुःसहरविकिरणसंस्पर्शखेदनिमीलितां
कुमुदिनीमिव दुःखेन दिवसं नयन्तीं दण्डदशापिसम्वादितां
प्रत्यूषदीपशिखामिव क्षामपाण्डुरवपुषं पार्श्ववर्त्तिवारणाभि-
योगरक्ष्यमाणां वनकरिणीमिव दुःखमहाह्रदे निमग्नां प्रविष्टां
वनगहने ध्याने च स्थितां तरुतले मरणे च पतितां धातुस्त्वङ्के
महत्यनर्थे च दूरीकृतां भर्त्रा सुखेन च निर्वेदितां श्रमणेना-
युषा चाकुलां केशकलापेन मरणोपायेन च विवर्णीकृतामध्व-
धूलिभिरङ्गवेदनाभिश्च निर्दग्धां चण्डातपेन वैधव्येन च क्षतमुखीं
पाणिना मौनेन च गृहीतां प्रियसखीजनेन मन्युना च तथा भ्रष्टैः
बन्धुभिर्विलासैश्च विमुक्तेन श्रवणयुगलेनात्मना च परित्यक्तैर्भू-
षणैः सर्वारम्भैश्च भग्नैर्वलयैर्मनोरथैश्च चरणलग्नाभिर्दर्भाङ्कुर-
सूचिभिश्च हृदयनिहितेन चक्षुषा प्रियेण च दीर्घैश्च सितैरलकैः
क्षीणेन वपुषा पुण्येन च पादयोः पतन्तीभिश्च स्वल्पावशेषेण
परिजनेन जीवितेन चालसामुन्मेषे दत्तामश्रुमोक्षे सक्तां चि-

न्तासु विच्छिन्नामाशासु कृशां कायेन स्थूलां श्वसितेन पूरितां दुःखेन रिक्तां सत्त्वेनाध्यासितां मायासेन शून्यां हृदयेन निश्चलेन चलितां धैर्यादपि च वसतिं व्यसनानामाधारमाधीनामास्थानमवस्थानामायतनं धृतीनामावासमवसादानामापत्तामापदामधियोग्यायोग्यानामुद्योगमुद्वेगानां कारणं करुणायाः पदं परयत्नतायाः योषितं दृष्ट्वा चिन्तितवानस्मि चित्तमीदृशी मप्याकृति मुपतापाः स्पृशन्ति सा तु समीपमुपगते मयि तदवस्थापि सबहुमानावनमितमौलिः प्रणमति अहन्तु तत्प्रबलकरुणाप्रेर्यमाणः स्वामालपितुकामः कृतवान्मनसि कथमिव महानुभावामेनां मन्त्रये वत्सेत्यतिप्रणयः मातरिति चाटुः भगिनीत्यात्मसम्भावना देवीति परिजनालापः राजपुत्रीत्यस्फुटं उपासिकेति स्वकीयमनोरथः स्वामिनीति भृत्यभावाभ्युपगमः भद्रेति इतरस्त्रीसमुचितं आयुष्मतीत्यस्यामवस्थायामप्रियङ्कल्याणीति दशाविरुद्धं चन्द्रमुखीत्ययुक्तवचः बालेत्यगौरवोपेतं आर्येति जरारोपणं पुण्यवतीति फलविपरीतं भवतीति सर्वजनसाधारणम्।

अपिच कासीत्यनभिजात किमर्थं रोदिषि दुःखकारणकारि मारोदीरिति शोकहेतुमनपनीय न शोभते समाश्वसिहीति किमाश्रित्य समाश्वसयामि स्वागतमिति यातायातं सुखमास्वेति मिथ्या इत्येवं चिन्तयत्येव मयि तस्मात् स्त्रैणादुत्थायान्यतरा योषिदार्यारूपेव शोकविक्लवा मां समुपसृत्य कतिपयपलितशारितं शिरो नीत्वा महीतल मतुलसन्तापसूचकैरश्रुबिन्दुभिर्दहन्तीव मे चरणयुगलमतिकृपणैरक्षरैश्च हृदयमभिहितवती भगवन्! सर्वसत्त्वानुकम्पिनो गायः प्रव्रज्याप्रपन्न

दु:खतपणदीक्षादक्षाश्च भवन्ति श्रमणा: करुणा कुलगृहञ्च भगवत: शाक्यमुने: शासनं सकलजनोपकारसज्जाच जैनी परलोकसाधनञ्च धनं धर्मो मुनीनां प्राणपरिरक्षणाच्च नापरं पुण्यबहुजातं जगति गीयते जनेन अनुकम्पाभूमयश्च प्रकृत्यैव युवतय: किं पुनर्विपत्त्यभिभूता: साधुजनश्च सिद्धिहेतुमार्यवचसां यत इयं न: स्वामिनी मरणेन च मातु: प्रवसनेन च पितुरभावेन च भर्तु: परलोकगमनेन च भ्रातुर्भ्रंशेन च शेषस्य बान्धववर्गस्यातिदूरदुहृदयतया चानपत्यतया च निरवलम्बना परिभवेन च नीचारातिकृतेन च प्रकृत्या मनस्विनी असुना महताऽटवीपर्यटनक्लेशेन कदर्थितसौकुमार्या दग्धदैवदत्तैरेवं बहुभिरपराधपरिव्यसनैर्विक्लवीकृतहृदया दारुणदु:खमपारयन्तीमनाक्रान्तपूर्वं स्वप्नमप्यविगणय्य गुरुजनमननुयन्ती खण्डितप्रणयानस्वमपि समवधूय सखीभिर्विज्ञाप्यं शरणमनाथमश्रुव्याकुलनयनमभूतपूर्वं मनसापि परिभूय भृत्यवर्गमग्निं प्रविशति परित्रायतामार्योऽपि तावदस्याशोकापनयनोपायोपदेशनिपुणां व्यापारयतु वाणीमिति अस्या: कृपणं व्याहरन्तीमुत्याप्योद्विग्नतर: शनै: शनै रभिहितवान् ।

आर्ये ! यथा कथयसि तथास्मद्विरामगोचरोऽयमस्या: पुण्याशयाया: शक्ये चेन्मुहूर्तमात्रमपि त्रातुमुपरिष्टान्न दृथेत्यभ्यर्थना भविष्यति मम हि गुरुरपरुषो भगवान् सुगत: समीपत एव वसतिस्म स कथितएवास्मिन्नुदन्ते नियतमागमिष्यति परमदु:खान्धकारभिदुरै: सौगतै: स्वभावितैश्च स्वकीयैश्च दर्शितनिदर्शनैश्च नानागमगुरुभिर्गिरां कौशलै: कुशलशीलामेनां प्रबोधपदवीमवतारयिष्यतीति तच्छ्रुत्वा त्वरता-

मार्य इत्यभिदधाना सा पुनरपि मे पादयोः पतितवती सोऽहमागत्य त्वरमाणो व्यतिकरमधृतिकरमशरणपरं युवतीमरणमत्र भवते गुरवे निवेदितवानिति ।

अथ भूभृद्भिरेवमेव मवधार्य तद्भाषित मश्रुरेऽपि स्वसुन्निम्नि निम्नीकृतमनाः सर्वाकारसम्वादिन्या तयैव दूरीकृतसन्देहो दग्धः सोदर्यावस्थाश्रवणेन श्रवणयोराचार्यमवादीत् आचार्य! नियतं सैवेयमनार्यस्यास्य जनस्यातिकठिनहृदयस्यातिनृशंसस्य मन्दभाग्यस्य भगिनी अभागधेयैरेतामवस्थां नीता निष्कारणवैरिभिर्वराकिविदार्यमाणं हृदयमेव निवेदयतीत्युक्त्वा तमपिश्रमणमभ्ययात् आर्योत्तिष्ठ कथयतः सास्य प्रभूतप्राणपरित्राणपुण्योपार्जने यामो यदि कथञ्चित् जीवन्तीं सम्भावयाम इति भाषमाण एवोत्तस्थौ ।

अथ समग्रशिष्यवर्गानुगतेनाचार्येण तुरङ्गेभ्यश्चावतीर्य समभिसन्नलोकेन पश्चादाकृष्यमाणप्राग्विधेनानुगम्यमानः पुरस्ताच्च तेन शाक्यपुत्रीयेण प्रदर्श्यमानवर्त्मा पद्भ्यामेव तं प्रदेशमविरलैः पदैः पिबन्निव प्रावर्त्तत क्रमेणैव समीपमुपगतः । शुश्राव लतावनान्तरितस्य सुमोर्षोर्महतस्त्रैणस्य तत्कालोचितानालापान् तथाहि भगवन्! धर्मधाव श्रीम्न क्वासि कुलदेवते! देवि धरणि ! धारयसि न दुःखितां दुहितरं तु खला प्रेषिता पुष्पभूतिकुलकुटुम्बिनी लक्ष्मी रथानां नाथमुखरवसुविविधाधुरां बधू विधवां बोधयसि किमिति न मा भगवन् । भक्तजने सञ्चरिणि सुगत । सुप्तोऽसि राजधर्म पुष्पभूतिभवनपक्षपातिन् उदाहृतोऽसि कथं त्वय्यपि विपद्बान्धवा वन्ध्याः मात । मांकुटन्तीन्न शृणोषि मामापत्पतितां पतङ्ग! प्रसीद पाहि पतिव्रतामशरणा

मप्रयत्नरक्षितकृतघ्नचारित्रचण्डाल! न रक्षसि राजपुत्रीं किमिव धृतजवगुणैर्महादेवी दुहितृस्नेहं छिन्धि यशोवति! मुषितासि दग्धदैवदस्युना दुहितरि दह्यमानायां नापतसि प्रतापशीलशिथिलीभूतमपत्यं महाराजस्य राज्यवर्द्धन! न धावसि मन्दीभूता भगिनीप्रीतिरहोनिष्ठुरः प्रेतभावः व्यपेहि पाप! पावक! स्त्रीघातक! निर्घृण! लज्जसे तातपादं दाहितवानसि सर्वाय दूतं देवीदाहं देवाय दुःखितजनार्तिहराय हर्षाय नितान्तनिःशूकशोकस्य पावक! सकामोऽसि दुःखदायिन्नियोगराक्षस! सन्तुष्टोऽसि विजने वने कमाददामि कस्मै कथयामि कमुपयामि शरणं कां दिशं प्रतिपद्ये करोमि वा किं भागधेया।

अपि च गन्धारिके! गृहीतोऽयं लतापाशः पिशाचमोचनिके! मुञ्च शाखाग्रहणाकलशं कलहंसिके! क्षमस्व्युत्तमाङ्गं मङ्गलिके! किं मुक्तकण्ठमद्यापि रुद्यसे सिन्दूरिके! दूरीभवति सखीसार्थः स्थास्यति कथमशिवे शवशिबिरे शबरिके! सुतनुतानुपातिपतिद्याकाशि त्वमपि मृणालिके! उपास्वातां मालतीं मातङ्गिके! अङ्गीकृतस्त्वयापमृत्युर्वत्सेवत्सिके! कथमनभिप्रेते वत्स्यसि प्रेतनगरे नागरिके! गरिमाणमागतासि अनया स्वामिभक्त्या सुराजिके! विराजितासि तेन राजपुत्रीविपदि जीवितव्ययव्यवसायेन भूपतिनाभ्युद्यमाभिज्ञे भृङ्गारधारिणि! धन्यासि कैरपि कैः कुतः पुनरीदृशी स्वप्नेऽपि न स्वामिनि! मेनके! जन्मनि देवीदास्यमेव यातु देवो देहं दहनः विजये विजयशयानु सानुमति! नमति दौवारिकां दिवं गन्तुकामा दासि देहि दहनप्रदक्षिणावकाशं कुशलक्ष्मि कुशानुपवर्क्षि-

विकिर कुरङ्गिके ! कुरु कुरवककोरकोञ्चितां चितां चामरग्राहिणि । ग्रहाण पुनरपि कठिनं कण्ठे कर्षयितव्यानि निर्मदनर्मनिर्मितानि निर्मर्यादहसितानि भद्रे । भद्रमस्तु परलोकगमनं ग्रामेधि ! गुणानुरागिणि ! गच्छ सुगतिं वासन्तिके ! अन्तरं प्रयच्छापृच्छते वस्त्रधारिणि । देहि दृष्टिमिष्टां तव त्यजति जीवितं विजयसेना मुक्तकण्ठमारटति निकटे ते नाकसूत्रधारिणि । पादयोः पतति ताम्बूलकरङ्कवाहिका बन्धुषः बहुमता राजपुत्रा प्रतिलेखालिङ्गसेने ! मुञ्जलिके ! मार्जयसि कतिकृत्वः सुदुःसहदुःखसहस्राश्रुदग्धमश्रुतुरिदं रोदिषि कियदाश्लिष्यं निर्माणमीदृशं प्रायशो यशोधने ! धारयस्यद्यापि किं मां माधविके ! किमियमवस्थालापनानाङ्गतः स कालः कालीन्दि ! सखीजनानुयाताञ्जलिना मुक्तिके ! मत्तपालिके ! लताः पृष्ठतः प्रणयिनीप्रणिपातानुरोधाः शिथिलय चकोरवति ! चरणग्रहणं कमलिनि । किमनेनोपालम्भेन प्राप्तं सुचिरं सखीसङ्गमसुखं आर्ये ! मञ्जरिके ! तरङ्गसेने ! ते नमस्कारः सखि ! दामिनि ! दृष्टासि समुपनय हव्यवाहनार्चनकुसुमानि कुसुमिके ! देहि चितारोहणाय रोहिणिके ! हस्तावलम्बनं अम्ब । धात्रि ! भव भवन्त्येवंविधा एव कर्मविपाकाः पापकारिणीनां आर्यपादरजसामयमञ्जलिः परलोकप्रयाणे प्रणामोऽयं मातुर्मरणसमये कस्माल्लालसितेह लोके महीयानानन्दमयो हृदयस्य मे निष्पन्दो उच्छ्रोमाञ्चकञ्चुकमङ्गीकृत्याङ्गानि वामनिके । वामेन स्फुरितमक्ष्णा हया रससि वायस ! प्रवृत्ते चीरनिचये चये चीणपुण्याः पुरोहृषितं तव हयानामुत्तरतः कस्येदमातपत्रमुच्चपा-

दुपान्तरेण विभाव्यते प्रभावति ! कुरङ्गकेन सुगृहीतनामा-नेनातपत्रे णाहतमयमार्य्यस्य देवि ! दिष्ट्या वर्द्धसे देवस्य हर्षस्यागमनमहोत्सवेनेति तच्च सत्वरमुपससर्प ददर्श च मु-ह्यन्ती मग्निप्रवेशायोद्यतां राज्यश्रियं अवललम्बेच मूर्च्छानि-मीलितलोकतायाा ललाटं हस्तेन तस्याः ससम्भ्रमम् ।

अथ तेन भ्रातुः प्रेयसः प्रकोष्ठबन्धानामोषधीनां रस-विसारमिव प्रत्युज्जीवनक्षमं क्षरता वमतेव परिहार्य्यमणीना-मचिन्त्यप्रभावमत्र तमिव नखचन्द्ररश्मिभिरङ्गिरता बन्धनेनेव चन्द्रोदयच्युतशिशिरशीकरश्चन्द्रकान्तचूड़ामणिं मूर्द्धि मृणा-लमयाङ्गुलिनेवातिशीतलेन निर्वापयता दह्यमानं हृदयं प्रत्या-नयतेव कुतोऽपि जीवितमाह्लादकेन हस्तस्पर्शेन सहसैव चक्षु-रुन्मील्य राज्यश्रियं धाताचासम्भाविताङ्गमस्याचिन्तिता पतित-दर्शनस्य सहसा प्राप्तस्य भ्रातुः स्वप्नदृष्टस्येव कण्ठे समा-श्लिष्य तत्कालाविर्भावनिर्भरेणाभिभूता सर्वात्मना दुःखसम्भा-रेण नदीमुखप्रणालाभ्यामिव मुक्ताभ्यां स्थूलप्रवाहमुत्सृजन्ती बाष्पवारिविलोचनाभ्यां हा तात ! हा अम्ब ! हा सख्य ! इति व्याहरन्ती मुहुर्मुहुरुच्चैस्तरां समुद्भूतभगिनीस्नेहसद्भा-वभारभावितमन्युना मुक्तकण्ठमतिचिरं विक्रुश्य वत्सेव त्विदा-नीमिति भ्राता करस्थगितमुखि ! समाश्वास्यमानापि कल्याणि कुरु वचनमग्रजस्य गुरोरित्याचार्य्येण याच्यमानापि देवि ! न पश्यसि देवस्यावस्थां अलं रुदितेनेति राजलोकेनाभ्यर्थ्यमा-नापि स्वामिनं भ्रातरमवेक्षस्वेति परिजनेन विज्ञाप्यमानापि दुहितः विश्रम्य पुनरारटिष्यसि इति निवार्य्यमाणापि बान्धव-वृद्धाभिः प्रियसखि ! यद्रोदिषि तूष्णीमास्व इदं दूयते देव

इति सखीभिरनुनीयमानापि चिरम्भावितानेकदुःसहदुःख-निर्भरबाष्पोत्पीड्यमानकण्ठभारा प्रभूतमन्युभारभरितान्तःकर-णाकारुण्यजनकेन स्वरेण कालमतिदीर्घं रुरोद। विगते च मन्युवेगे वह्निसमीपादपकृष्य भ्रात्रा वितानिकातरुतले निष-साद शनैराचार्य्यस्तु तन्तदा हर्षं इति विज्ञाय विवर्द्धिता-दरः सुतरां मुहूर्त्तमिवातिवाह्य निभृतसंज्ञापितेन शिष्ये-णापनीतनलिनीदलैः स्वयमानम्रो मुखप्रक्षालनार्थमुदकमुप-निन्ये।

अथ नरेन्द्रोऽपि सादरं गृहीत्वानवरतरोदनाताम्रं चिरप्रवृत्ताश्रुजलजालं रक्तपङ्कजमिव प्रथमं स्वसुश्चक्षुर-क्षालयत्। पश्चादात्मनः प्रक्षालितमुखशशिनि महीपाले सर्व्वो निःशब्दः सम्बभूव लिखित इव सकलो लोकः। ततो नरेन्द्रो मन्दं मन्दमब्रवीत् स्वसारं वन्दस्व भदन्तमाचार्य्य! एष ते भर्त्तु-द्वितीयं हृदयमस्माकं च गुरुरिति वचनात्तु राजदुहितरि-परिणमति परिचये श्रवणोपान्ते पुनरानीतनेत्राम्भसि नमन्त्या-माचार्य्यः प्रयत्नरक्षितागतबाष्पाम्भःसम्भुज्यमानकण्ठयमनि-भचाटुलोचनं किञ्चित्परावृत्तवदनो दीर्घन्निश्वस्य स्थित्वा च क्षणमेकं प्रदर्शितप्रश्रयं मृदुपटुमधुरया वाचा व्याजहार क-ल्याणनाश इति बालं चिरकालं न किल चिरमास्ते लोकः क्रियतामवश्यकरणीयस्नानविधिः स्नात्वा गम्यतां भूयसैव भूयो-भूमिरिति।

अथ भूपतिरनुरुध्यमानो लौकिकमाचारमाचार्य्यवचनं चोत्थाय स्नात्वा गिरिसरिति सह स्वस्रा तामेव भूमिमया-

सीत्। तत्र तां सपरिजनां प्रथममाहितावधानः प्रावर्त्तत परवतीं शुचा पतितपिण्डप्रदर्शितप्रयत्नप्रतिपन्नाभ्यवहरणाम-भोजयत्।

अनन्तरं च स्वयमाहारस्थितिमकरोत् भुक्तवांश्च बन्धनात् प्रभृति विस्तरतः स्वसुः कान्यकुब्जात् गौड़भूमिगमनं गौड़भूमेर्गुप्तगमनं गुप्तितो गुप्तनाम्ना कुलपुत्त्रेण निष्क्रासनन्निर्गतायाश्च राज्यवर्द्धनमरणश्रवणं श्रुत्वा चाहारनिराकरणमनाहारायाश्च विन्ध्याटवीपर्य्यटनखेदं जातनिर्वेदायाश्च पावकप्रवेशोपक्रमं यावत् सर्वमशृणोत् परिजनतः। ततः सुखासीनमेकत्र तरुतले विविक्तभुवि भगिनीद्वितीयं दूरस्थितानुजीविजनं राजानमाचार्य्यः समुपसृत्य शनैरुपासाञ्चक्रे स्थित्वा च किञ्चित्काल-लेशतोवक्तुमुपचक्रमे श्रीमन्नाकर्ण्यतामाख्येयन्नः किञ्चिदस्ति।

अयं हि यौवनोन्मादात् परिभूयसी भार्य्यां यौवनावतारतरलितास्तारास्ताकर्णेन तारकाराजो रजनीकर्णपूर-पुरुहूतपुरोधसोधिषणस्य धर्मपत्नीं पत्नीयन्नतितरां ताराम्नामापजहार नाकतश्च पलायाञ्चक्रे चकोरलोचनया च तया सर्वाकाराभिरामया रमणीयेषु रममाणः प्रदेशेषु च नातिचिराच्च कथञ्चित्सर्वगीर्वाणवचनगौरवात् गिरां पत्युः पुनरपि प्रत्यर्पयामास।

ता हृदयेनात्यदस्तात विरहे वरारोहाया स्तस्याः सततं एक-दातु शैल दुःयमानो विमले वारिणीशवरुणालयस्य सङ्क्रान्तमालम्ब तिबिम्बमीक्षितवान्। दृष्टवांश्च तत्तदा तस्मार स्मरस्मेरगल स्य तारामुखस्य मुमोच च मन्मथोन्माय-

मथ्यमानमानसः स्वस्य स्थवीयसः पीतकलकुमुदवनप्रभाप्रवाहधवलतराभ्यामिव लोचनाभ्यां बाष्पवारिबिन्दूनिव पतत एव तानुदन्वति समस्तानाचेमु मुक्ताशुक्तयः तासां चतुरिकोशेषु मुक्ताफलीभूतानवाप तान् कथमपि रसातलवासी वासुकिर्नाम विषमस्तामधीशः।

सच तै र्मुक्ताफलैः पातालतलेऽपि तारागणमिव दर्शयद्भिरेकावलीमकल्पयत् चकार मन्दाकिनीति नाम तस्याः साच सोमस्य सर्वासामोषधीनामपि पतेः प्रभावादनन्तविषस्वीकारादमृतसम्भवाच्च स्पर्शेन सर्वसत्वानां सन्तापापहारिणी बभूव। यतस्तां सर्वदा विषोष्मशान्तये वासुकिः पर्य्यधत्त समतिक्रामति च कियत्यपि काले कदाचित्तामिवैकावलीं तस्मान्नागात् नागार्जुनोनाम भागैरेवनीतः पातालतलं भिक्षुरभिक्षुतले निर्गत्य रसातलाच्च समुद्राधिपतये सातवाहननाम्ने नरेन्द्राय सुहृदे ददौ। सा चास्माकं कालेन कथमपि शिष्यपरम्परया हस्तमागता यद्यपि भव इति भवति भवादृशां दातुं उपचारस्तथाप्यौषधबुद्ध्या बुद्धिमता सर्वसत्वराशिरक्षाप्रवृत्तेन रक्षणीयः शरीरेणायुष्मता विषरक्षणाय गृह्यतामयमित्यभिधाय भिक्षो रसग्रयवर्त्तिनश्चीवरपटान्तरसञ्चयां मुमोच तामेकावलीमुन्मुच्यमान एव यस्याः प्रभालेपिनि लब्धावकाशेविशदमहसि महीयसि विसर्पति रश्मिमण्डले युगपद्धवलायमानेषु दिङ्मुखेषु उज्ज्वलितलतावधूत्कण्ठतैरामूलाद्विकसितमिव वनतरुभिरभिनवमृणाललुब्धैर्धावितमिव बद्धपक्षपुटपटलधवलितगगनं वासरसिंहसयूथैः स्फुटितमिव भरवश-

विशीर्यमाणधूलिधवलैर्गर्भनिर्भेदसूचितसूचिसञ्चयसूचिभिः केतकीपीठैः उद्दलितदलदन्तुराभिः प्रबुद्धमिव कुमुदिनीभिर्विधूतसटाभारभरितदिक्चक्रैश्च वीतमिव केसरिकुलैः प्रहसितमिव दशनांशुमाल्यालोकविलिप्यमानवनं वनदेवताभिः विकसितमिव शिथिलितकुसुमकेसराट्टहासनिरङ्कुशङ्काशकाननैश्चलितमिव ससम्भ्रमभ्रमितबालपल्लवपरिवेषश्वेतायमानैश्चमरीकदम्बकैः प्रस्तुतमिव स्फायमानफेनिलतरतरङ्गोद्गारिणा गिरिनदीपूरेण परता रागेण लाभलोभादुदितमिव विकचमरीचिचक्राक्रान्तककुभा पूर्णचन्द्रेण प्रक्षालित इव दावानलधूमधूसरितदिगन्तरो दिवसः पुनरिव धौतानि बाष्पपातक्लिष्टानि नारीणां मुखानि।

राजा तु मांसलैरस्या मयूखैराकुलीक्रियमाणो मुहुर्मुहुरुन्मीलयन्निमीलयंश्च चक्षुः कथमपि प्रयत्नाद्ददर्श तां सर्वाशापूरणीं पङ्क्तीकृतामिव दिङ्नागकरशीकरसंहतिघनमुक्तां शारदीमिव रेखीकृतां ज्योत्स्नां प्रकटपदकचिह्नां सञ्चारवीथीमिव बालेन्दो निश्चलीभूतं सप्तर्षिमालामिव हस्तमुक्तां अभिभूतसकलभुवनभूषणभूतिप्रभामिवेशानीं शशिकलाधवलगुणपरिगृहीतां कीर्तिमिव निर्गतां क्षीरार्णवेरनेकमहामहीभृत्परम्परागतां गङ्गामिव दुर्गतिहरां अनवरतस्फुटितधवलांशुकां पुरःसरपताकामिवागत्य परमेश्वरपदा घनसारशुभ्रान्दन्तपङ्क्तिमिवाभिमुखस्यैश्वर्यस्य वरमनोरथपूरणसमर्थां स्वयमग्रजमिव भुवनश्रियो निजकरपल्लवामिव वरणादुर्लभाच्चूरागविहसितिकामिव

वसुधाया मन्त्रयोगसाधनप्रवृत्तस्याक्षमालामिव राजधर्मस्य समुद्रालङ्कारभूतां सख्यालेख्यपट्टिकामिव कुबेरकोषस्यापश्यञ्च तां विस्मयमाजगाम मनसा सुचिरं आचार्यस्तु तामुद्धृत्य ववन्ध बन्धुरस्कन्धभागे भूपतेः ।

अथ नरपतिः प्रीतिमुपदर्शयन् आचार्याय रत्नानामेवं विधाना मनर्हा एव प्रायशः पुरुषाः तपःसिद्धिरियमाचार्यस्य देवताप्रसादो वा के वयमात्मनोऽपि किमु ग्रहणस्य प्रसादस्याख्यानस्य नादर्शनात् प्रभृति प्रभूतगुणगणगृहीतेन हृदयेन सङ्कल्पितमिदमामरणा माचार्येण उपयोगाय शरीरं अत्र कामचारीव कर्त्तव्यानामिति समतिक्रान्ते च कियत्यपि काले गते चैकावलीअर्पणानामालापि लोकस्यास्यान्तरं लब्धा विस्रब्धे भ्रातरि राज्यश्रीस्ताम्बूलवाहिनीं पत्रलता माहूय उपांशुकर्णमूले शनैरादिदेश । दर्शितविनया पत्रलता पार्थिवं व्यज्ञापयत् देव! देवी विज्ञापयति न स्मराम्यार्यस्य पुरः कदाचिदपि कुतोविज्ञापना इदं हि क्षुद्रामसह्यतां व्याहारयतः इतदक्तदृशाशिथिलविनयमवलानां हि प्रायशः पतिरवनीं वाचालभ्रमभयविकलानां तु दुःखानलेन्धनायमानं प्राणिति शालीनत्वमेव केवलमार्यागमनेन कृतोऽपि प्रतिहतो मरणप्रयत्नः यतः काषायग्रहणाभ्यनुज्ञयानुगृह्यतामपुण्यभाजनं जन इति जनाधिपतिस्तु तदाकर्ण्य तुष्णीमेवातिष्ठत् ।

अथाचार्यः सधीरमभ्यधात् आयुष्मति! शोकोऽपि नाम विपर्ययः पिशाचस्य रूपान्तर माक्षेपस्य तावद्यन्त्रमसः विषयस्यान्तकं प्रेतनगरनायकोऽयमनिहत्या इच-

नोऽय मद्वयोराजयक्ष्माय मलक्ष्मीनिवासो जनार्दनोऽय मपुण्यप्रवृत्तः क्षपणोऽयमप्रतिबोधोनिद्राप्रकारोऽयमनलसधर्मासन्निपातोऽय मशिवसहचरोऽविनायकोऽयमबुधसेवितो ग्रहमार्गोऽधर्मयोगसम्बन्धो ज्योतिष्प्रकारोऽयं स्नेहाद्वायुः कोपोमानसादग्निः समभवत् भवादद्य चोभोरसा तिशोषो रागात् कालपरिणामादन्तस्याऽजस्रस्राविणो हृदयमहाव्रणवङ्कलक्लेहान्धकारलब्धप्रवेशसरस्य प्राणतस्करस्य शून्यताहेतोर्महाभूतग्रामाघातकस्य सकलविग्रहक्षपणदक्षस्य दोषचक्रवर्त्तिनः कासश्वासप्रजापोपद्रववङ्कलस्य देहदीर्घरोगस्यासदृग्टहसमुत्थितस्य सकललोकत्रयकधूमकोर्जितातापहरणवैरनभ्रविद्यापितस्य स्फुरदनवद्यविद्योतमाननियहग्रन्थिगहनगूढगर्भगहनगम्भीराणि भूरिकाव्यकथाकठोराणि बङ्गशास्त्रोहहनहृहन्तिद्विषामपि हृदयानि नालं सोढुमायातं किमुत च नवमालिकाकुसुमकोमलानां सरसनिविड़तन्तुदुर्बलानामबलानां हृदयमेवं सत्यपि सत्यब्रवे! वद किमत्र क्रियते क उपालभ्यते कस्य पुरस्ताद्दुश्चैराक्रन्द्यते हृदयदाहिदुःखं वाख्याप्यते सर्वमक्षिणीनिमील्य सोढव्यमेव मूढेन मर्त्यधर्मणा पुण्यवत्यः पुरातन्यः प्रवृत्तयः एताः केन शक्यन्तेऽन्यथा कर्तुं संसरन्त मन्तन्दिवं द्राघीयसोजन्मजरामरणघटीयन्त्रराजिरज्जितं सर्वपञ्चजनानां पञ्चमहाभूतप्रपञ्चाकुलदृष्टितान्तःकरणव्यवहारदर्शननिपुणाः सर्वङ्कषा विषमा धर्मराजधर्मस्थितयः क्षणमस्य क्षममाणा गलन्त्यायुष्कालाकलनकुशलाः निलये कालनाडिका जगति सर्वजन्तुजीवोपहारपातिनि सिञ्चति चण्डिकेव्राटन्ती अनवरतमाणप्रया-

चारकटनपटवः प्रेतपतिपटहाः प्रतिदिशं पर्यटन्ति पेटकैः प्रतिपुरं प्रतप्तलोहलोहिताक्षाः कालकूटकान्तिकायाः कालपाशपाशायः कालपुरुषाः भीषणकिङ्करघटीपुटपटुटङ्कारभयङ्कराः सर्वसत्वसरम्भणा घोराघातघोषणा दिशिदिशि वहन्ति बहुविधचिताधूलिधूसरितः प्रेतपताकापटुपटपतितस्टध्रहृदयः कष्टशोकाकुलकुटुम्बिनि विकीर्णकेशकलापशबलशिविकासहस्रसंकुलाः किलिकिलायमानश्मशानशिविरशिवाशबलापरलोकसार्थकसार्थप्रस्थानरथ्यावीथयः सकललोककवलावलेपनलम्पटा बहुला चिताङ्गारकालिकालरात्रिजिह्वाजीविनातिजीवतां त्वमिमे मशिचिता च भगवतः सर्वभूतभुजो वुभुक्षुत्योरतिदूतवाहिनीचानित्यता तदीचणिकाकाचमहाभूतग्रामगोष्ठीगात्रेषु भङ्गुराणि गात्रयन्त्रपञ्जरदारूणि देहिनामशुभभोगावेशविवशा विशरारवः शरीरनिर्माणपरमाणवश्छिदुरा जीवनिबन्धनपाशतन्त्रीतन्तवः सर्वात्मना विश्वविनश्वरमेव मवधृत्य नात्यर्थ मर्हसि मेधाविनि! स्मृतिमतिमनसि तमसः प्रसरं दातुं एकोऽपि हि प्रतिसंख्यानक्षणोद्वारी भवति धृतेः।

अपिच दूरगलितेऽपि च शोके नन्विदानी मेवेक्षणीय एवायं ज्येष्ठः पितृकल्पोभ्राता भवत्या गुरुरितरया को न बहुमन्येत कल्याणरूपमीदृशं सङ्कल्पं भगवत्याः काषायग्रहणकृतमखिलमुज्वलप्रशमनकारणं भगवतीप्रव्रज्यायाः खल्विदमात्मवतां महाभागस्तु भिनत्ति मनोरथमधुना यदयमत्र दिशति यदि भ्रातेति यदि ज्येष्ठ इति यदि वत्सल इति सर्वथा स्थातव्यमस्य नियोगे इत्युक्त्वा व्यरंसीत्।

उपरतवचसि तस्मिन् जगाद नरपतिः आर्यमप-हाय कोऽन्य एव मभिदध्यात् अभ्यर्थितदैवनिर्मिता विषमपदावलम्बनस्तम्भा भवन्ति लोकस्य स्नेहदीप्रमूर्त्तयो मोहान्धकारध्वंसनप्रदीपाः किं तु प्रणयप्रदानदुर्ललिता दुर्लभमपि मनोरथमतिप्रीतिरभिलषति अतिप्रतिगृहीताः प्रथममेव गुणास्तावता कायकलिमुचा जनेन उपयोगस्तु निरूपयोगश्चास्य लघूनि गुरूणि वा ।

अथ तथा तस्याभिनन्दितप्रणये पार्थिवस्तामुषित्वा विभावरीमुषसि वस्त्रालङ्कारादिप्रदानपरितोषितं विससर्ज निर्घातमाचार्येण सह ससारमादाय प्रयाणकैः कतिपयैरेकतटमनुजाह्नवि निविष्टं प्रत्युज्जगाम । तत्र राज्यश्रीव्यतिकरकथाः कथयतएव प्रणयिभ्यो रविरवततार गगनतलात् बहलमधुपङ्कपिङ्गलपङ्कमाकुलवमञ्चुकोच चक्रवाकवल्लभो वासरः विप्रकीर्णरुधिरधाराकणारुणानि लोकालोकानि यजूंषीव याज्ञवल्क्यवक्त्रान्तानि निजवपुषि पाटलत्विषि पापमुषि पूषा पुनरपि सञ्जहार जालकानि रोचिषां क्रमेण च स मुमोच पद्मरागरोचिष्णु रुणांशु रुणीषबन्धबद्ध पश्चिमाचलस्य सहजचूड़ामणिरिव वृकोदरकरपुटोत्पाटितप्रत्यग्रशोणितशोणाङ्गरागरौद्रो द्रौणायनस्य रुद्रभिन्नादानदच्चकरमथनमुक्तमुण्डशिरानालनाड़िरुधिरपूरितरणककपिलः कपालकर्परइव पैतामहः पितृवधकुपितरामरागरचितपृथ्वीकण्टककार्तवीर्य्यः सकूटकुट्टाककुठारमुण्डनतुष्टदुष्टक्षतकण्ठकुहरकुल्याप्रणालीसहस्रपूरितो हृदयइव च दूरारोहिधीरैः धीरो भयनिगूढकरचरणमुण्डमालाकृतिः गुरुसमरक्षुरनखर

प्रहारजरत्सत्वरकृत्तापिच्छणच्छिन्नक्षतजोक्षिता विहारसुरकमठ इव विलोक्यमानो नभस्यरुणगर्भो मांसपिण्ड इव खण्डितमानमानीय कालातिपातदूयमानदाक्षायणीक्षिप्तस्तटे मेरोरसुरवधाभिचारकृपपिशुनः शोणितक्काथकषायित कुक्षिरतिविशङ्कटकटाह इव बार्हस्पत्यसद्योगलितदानवदेहालोभितोपलेपभीषणो मुखमण्डलाभोग इव महाभैरवस्य मुहूर्तमदृश्यत

वेदान्तावलम्बितनिगृहीतार्द्रमांसभारेव बभासे वासरावसानवेलावेतसीविततबालसन्ध्यारागरज्यमानवरोरुसम्पुटविष्टमधुकैटभरुधिरपटलपाटलवर्णासमवसिते च सन्ध्यासमये चक्रवाक इव निजकुलकण्टकक्षतयुगकरणोद्यताया दिवः श्रिया ~~तत्कालदीर्घविलम्बिनीभिस्सा~~ चलितायाः श्वेतद्वीपदूत इव चायत्या श्वेतभानुरुपानीयत निशायां नरेन्द्रा इति ।

इति श्रीहर्षचरिते अष्टमोच्छ्वासः ।

श्रीहर्षचरितं सम्पूर्णमस्तु ।

